Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Personalhistoriske, sognehistoriske og statistiske bidrag

til

EN DANSK PRÆSTE OG SOGNEHISTORIE

(Kirkelig geografi)

1849–1949 (1963)

Samlet og udgivet af

PAUL NEDERGAARD

Sognepræst

VII

AARHUS STIFT

Hefte 2. (Hefte 57)

Meddelelsen paa bagsiden bedes venligst læst!

KØBENHAVN 1963

kunne tage sig en hjerteligere latter – først over sig selv! – som han.

Menighedssamfundet havde sin særlige karakter. I forvejen eksisterede paa Frederiksbjerg (Sct Pauls sogn) et IM-samfund med det store og virksomme missionshus *Ebenezer*. Da der skulle begyndes et nyt samfund i Sct Lukas sogn, var sognepræsten meget betænkelig ved den mulighed, at mennesker af anden kristendomstype end Indre Missions skulle befinde sig mindre vel i det nye samfund, der nu skulle udformes. I § 1 i det nye menighedssamfunds lov hed det derfor: »... som, historisk set, er udgaaet fra Indre Missions samfund paa Frederiksbjerg –«. – Saaledes imødekom man traditionen, idet de ledere fra *Ebenezer*, der geografisk tilhørte det nye sogn, gik over i det nye samfund, mens paa den anden side dørene holdtes aabne for kristne af andre typer. I saa henseende var baade *Fog-Petersens* og *Svend Hauges* vilje særdeles god. Men det kan ikke skjules, at de to mænds forkyndelse laa mere paa en Luther'sk, midtkirkelig og Kierkegaard'sk linje end paa den Grundtvig'ske. Det folkelige fortonedes. Begge kunne *tale* om glæden, men mønstret havde flere sorte og graa end gyldne og lysende traade i vægningen. – Det bør tilføjes i denne sammenhæng, at da menighedsraadets mindretal senere fik anledning til at vælge en grundtvigsk præst, udviklede denne sig hurtigt paa en skarp tidehvervsk linje. Menighedssamfundet er senere omdannet til »Sct Lukas Sogns Menighedsarbejde« med regelmæssige mghmøder og bibelkredse. –

Afsluttende skal da anføres to smaa karakteriserende træk: (ved læge A. Aggebo):

En af Fog-P's kolleger aflægger ham en visit; bliver ført ind i kontoret af hans elskelige hustru ... men de besøgende standses i den aabne dør af den i arbejdsrummet omvandrende sognepræst: »De maa ikke sige noget ... De *maa* ikke sige noget ... jeg er lige ved at »*faa*« en begravelsestale ... en meget vanskelig!« – Hvorefter den jævnaldrende teologiske ven ydmygt og i god orden trak sig tilbage, vel vidende, at inspiration ogsaa er transspiration. Ogsaa hos præster! –

Til sidst en anden uretoucheret scene, rettere udtalelse: »Jeg mistede en tredjedel af mine tilhørere, da jeg indførte *Barth's* tanker, og den næste tredjedel gennem de nye salmemelodier!« – Det er svært at indleve sig i den alvor, der ligger bag en saadan udtalelse. Derfor er det en glæde at fastslaa, at faa har som Frode Fog-Petersen talt saa stærkt evangelisk om den trælbundne vilje og samvittighedens frihed og den absolutte sandhed. Denne præst borede dybt, delte sit guld med os. Vi takker Gud for de byrder, som dermed blev lagt paa vore skuldre.

Hjælpepræst hos pastor Fog-Petersen

1935–36: **S. A. Jespersen**, se Skibsted-L (nu sp Apostel k, Kbhvn).
1944–47: Dr theol **Johs. Sløk**, se Det teol fakultet, Aarhus.
1947–49: **H. C. Lorentzen**, se hjpr Haunbjerg.
1950–54: **O. Zwergius**, se Kundby (till præst Aarhus arrest 52–54).
1954–57: **Kaj Baagø**, * 15. maj 26 Aabyhøj. Forældre: Toldforvalter i Vejle, folketingsmd Hans Baagø-(Hansen) og Esther Strade Petersen. Stud Herning 45, c Aarhus maj 52 (egr-120). Hjpr hos den danske sømandspræst N York 12. juni 52, dr theol 58 (Jac. Chr. Lindberg), undervisningsass Aarhus univ til 58, antaget som missionær under DMS 58, (Indien), professor (Khst) United Theological College, Bangalore, S Indien 60. ~ 12. nov 49 Kirsten Blom Salmonsen, * 30. nov 25 Aarhus. Forældre: Skoleinspektør, landsfmd for LYM i Danmark Hans Kristian Blom S og Gerda Marie Andersen. – Broder: Skævinge-G. Søster ~ Smidt Hansen, seminarieadj, Marselisborg sem, Aarhus (fh hjpr Viborg sdr sogn).

Skrev talr afhandlinger, bl a om vækkelse og kirkeliv i Kbhvn og omegn i 1. halvd af 19. aarh, art i Dansk teol tidsskr, Grundtvig-studier, Jyllandsposten, Aarhuus Stiftstid, Kr Dagblad m m.

Har STM degree ved Union Theol Seminary, N York 53.

2. 16. dec 1955 (sp Sdr Asmindrup-G 13. dec 41): **Paul With Johannesen**, * 18. nov 09 Kbhvn. Forældre: Kordegn ved Eliaskirken Anders Peder J og Ane Marie Jensen. Stud Johannessk 28, c 36[1] (1), hjpr Soderup-KE 18. febr 36, sp Tostrup-R 22. dec 36. ~ 10. febr 37 Esther Vestergaard Mikkelsen, * 15. okt 15 Hodsager. Forældre: Lærer Chresten Vestergaard M, Ljørring, Aulum, og Hansine Rossen. – Søster ~ Bundgaard, Skjern.

Medred: Under Guds ord, udg af Teol Oratorium. Medl Bibelselskabets Bibelplan-Udvalg.

Hjælpepræst hos pastor Johannesen

1957–60: **A. Smitt**, se rkp Odder.
1961: **Carl Vilhelm Fogh-Hansen**, * 13. juli 34 Aarhus. Forældre: Gartner Johannes Michael F-H (af Herrested) og Anna Else Christensen. Stud Aarhus 53, c Aarhus, jan 59 (1-87). ~ 13. maj 61 Jenny Skov Lykke, * 15. dec 32 Vinderslev. Forældre: Landmd Jens L og Cecilie Skov. Farbroder: Fogh, Dannemarre-T.

1. residerende kapellan

(Indtil 1943 ene rkp, 3. kl, 1958: 12. kl).

1. 22. april 1923–9. nov 25 (rkp Tikøb (Egebæksvang) 25. okt 18): **S. M. Hauge**, afsk sekr, Kbhvns IM, se Diakonissestiftelsen, Frberg.

2. 8. febr 1926–17. nov 39): **P. A. Petersen**, fl t sp Fredens k, Odense, se der.

3. 5. april 1940–28. nov 45 (sp Holbøl 14. april 34): **E. B. Christensen**, fl t Ølsted-T, se der.

4. 8. marts 1946–10. juni 52 (fast hjpr Thomas Kingos k, Odense, 11. nov 41): **V. A. Bjergved**, fl t sp Sct Mikkels k, Slagelse, se der.

5. 30. sept 1952 (rkp Sundkirken, Kbhvn, 10. nov 48): **Herluf Johannes Juul Sørensen**, * 25. dec 13 Esbjerg. Forældre: Handelsgartner Rasmus S og Charlotte Frederikke Simonsen. Stud Esbjerg 32, c 38[2] (1), kst sp Torsager-B 38, rkp Thisted-sp Skinnerup 1. maj 40. ~ 6. maj 39 Ellen Ering Sørensen, * 2. jan 16 Silkeborg, Faderen: Sp Hørsholm, † 56, se der. – Hustrus søster ~ Engel Jensen, Randers.

BM Nord østmiss 55.

Skrev afh i Hist aarb f Thisted amt 43–44, udg 45: Thisted KFUK gn 50 aar, 48: Thisted KFUM gn 50 aar. Skrev Thy og Hanherredernes kirkehist (Landet mod nordvest).

2. residerende kapellan

(Et embede som kkp oprettedes 6. jan 1938, omdannet til 2. rkp 15. febr 1943, 3. kl, 1958: 12. kl)

1. 25. april 1938 (hjpr Vedbæk 16. april 36): **Richard Sørensen**, * 16. febr 09 Damsholte. Forældre: Gdjr Hans Peter Marius S og Dora Pedersen. Stud Høng 29, c 53[2] (h_1). ~ 9. maj 36 Ida Grønbek, * 12. sept 08 Kolding. Forældre: Postmester Reinhold G og Anna Gynther.

Fmd KS, Aarhus, fmd DKU, Aarhus, amtsfmd Sydslesvigsk udv, medl hovedudv 46, kirkelig medarbejder »Demokraten«, Aarhus, byraadsmedl 54.

Langenæs-kvarteret i Aarhus – byens mest moderne med lutter højhuse – vokser stadig og vil snart have 10.000 beboere. Dermed er ogsaa opstaaet behovet for en kirke, og en kirkekomité har ihærdigt arbejdet paa at skaffe penge gennem basarer og husindsamlinger. Komiteens formand, pastor *H. Juul Sørensen,* oplyser, at kirkens opførelse kan paabegyndes. Komiteen har indsamlet 230.000 kr. Man haaber paa et tilskud paa 450.000 kr, og der vil ikke af dette beløb blive brugt noget til den del af projektet, der omfatter præsteboligen.

Kirkekomplekset paa Langenæs vil faa en smuk placering nær en sø i et omraade, som skal være offentligt anlæg. Arkitekterne for komplekset er Johan Richter og Arne Gravers. Selve kirkerummet vil give plads til 270 mennesker. I en tilstødende tværfløj bliver tre menighedssale, som dels kan slaas sammen til én stor sal, dels kan sættes i forbindelse med kirken, når der ved lejlighed er behov for mere plads. I en tredie fløj skal der være præstebolig, og pladsen mellem de tre fløje indrettes som en grønnegaard, et haveanlæg og plads til friluftsmøder. I grønnegaarden rejses et 30 meter højt klokketaarn.

SCT JOHANNES SOGN

(Oprettet 25. aug 1903. Christians kirke indviet 1913, var filialkirke, indtil Christians sogn udskiltes 15. april 1943.)

Sct Johannes kirke, indviet 19. febr 1905, paa en af kommunen skænket grund, arkit: H. Kampmann og Vald. Schmidt, er en korskirke, i romansk stil, opf af røde mursten paa granitsokkel, med smallere kor, skilt fra skibet ved en rundbue, koret er hævet 7 trin, sakristi under koret. Mod nord højt taarn med ottesidet, kobbertækt spir. Taget er af sortglaseret tegl. Overhvælvet, 2 pulpiturer. Egetræsaltertavle med maleri af Knud Larsen (Nadveren). Granitprædikestol, bronzefont. Byggesum c 170.000 kr, hvoraf staten ydede 30.000 kr. 550 sd. Orgel.

Sognepræst

(1913: 1. kl, 1946: 2. kl, 1958: 13. kl. Embedsbolig fra 1912, Larsen-Ledetv 1.)

1. 26. nov 1904–13. nov 15 (dsk præst USA 18. febr 97): **H. O. Frimodt-Møller,** fl t Kirke Helsinge-D, se der.

2. 28. marts 1916–30. jan 35 (rkp Vor Frelsers k, Horsens, 9. jan 09): **Johan Christian Sennels,** * 3. sept 69 Randers. Forældre: Skomagerm Jens Nielsen S og Francisca Kocher. Stud Randers 87, c 93[1] (1), accessit 95 (om krønikebøgernes hist værdi), lærer, Randers, sp Skæve 21. aug 96, r af Dbg 27, afsk 30. jan 35, † 13. juni 37. ~ 8. juni 97 Marie Christensen, * 11. jan 66 Randers, † 10. nov 35. Forældre: Snedkerm Christen C og Karen Marie Jensen. – Søn: Ødsted.

BM Præsteforeningen 27–29, fmd Aarhus skolekomm 29, fmd Aarhus sømandshjem, medarb Bibelselsk fortolkn til NT (Mk evg). Lærer IMs, Diakonhøjskolen, Aarhus.

Pastor S var født i Randers. Hans moder var født i Bejnheim ved Strasburg, et flittigt og elskeligt menneske, der skønt døbt og konfirmeret katolsk gik over til protestantismen og trofast med sit lyse sind og glæde ved musik og sang forstod at lindre arbejdets og de smaa kaars bekymringer. Christian var godt begavet og vidste tidlig, at han ville være præst. Som lille dreng døbte han smaapigernes dukker under tagrenderne paa Sct Mortens kirke. Med økonomisk støtte af etatsraad *Ankerstjerne,* Randers, kom han i Randers latinskole og senere paa Regensen. Var en dygtig teolog, fik accessit for en af Universitetets prisopgaver. Efter en smuk embedseksamen tog han tilbage til Randers og blev viceinspektør ved Randers skolevæsen. 1896 blev han præst og begyndte sin præstegerning med sin dygtige hustru, der ogsaa var fra Randers. Han var en tro kirkens mand, der under mottoet: »Af Guds naade er jeg det, jeg er, og hans naade imod mig har ikke været forgæves«, flittigt besøgte syge og gamle, og gik i al slags vejr med stok i haand, fulgt af sin trofaste hund, til bibeltimer i forsamlingshuse. Lønnen var 1700 om aaret og dertil naadensaar, saa livet blev levet i gudsfrygt og nøjsomhed. De aandelige rørelser mærkedes ikke meget. Han var sand demokrat, alle var velkomne i den gæstfrie præstegaard. 1908 konstitueredes han som provst. I 1909 forflyttedes han til Horsens. Det blev en udbytterig tid. I denne arbejderby ville hverken Indre Missions ledere eller arbejdere rigtig anerkende ham. Han var for konservativ og frygtløs over for aandeligt og politisk tyranni og snobberi. 1916 kom han til Aarhus. Her blev der brug for hans store flid og arbejdskraft. Hver søndag var han »gift med Fødselsanstaltens Kirkebog« med indføring af de mange fødsler i den forløbne uge. Han deltog levende i arbejdet udfra »Bethania«, virksom i meget andet (se ovf), og »Blaa Kors«. I skolekommissionen maatte han tit staa for skud, naar mindre egnede folk skulle skubbes ind ad politisk vej og han saa sagde nej. En stor og glædelig opmuntring fik han, da *Ricard* bad ham kommentere Markus-evangeliet i Bibelselskabets udgave. Medens stiftsprovst *Bruun-Rasmussen* var kirkeminister varetog han stiftsprovstiets forretninger. Bag hans noget tilknappede ydre gemte sig et hjerteligt, uhøjtideligt menneske med sans for humor. Altid oplevede han noget muntert paa sine mange prædikerejser og nød en god historie. 1935 tog han afsked med sin trofaste menighed og glædede sig til sit otium i den villa, han havde købt paa Egaa Fed, og til at kunne være noget mere for sin syge hustru. Hun døde senere paa aaret. Selv lukkede han sine øjne hos sin søn i Ødsted ved Vejle i 1937. (O. J. Sennels.)

3. 14. juni 1935–18. juni 46 (sp Rynkeby-R 31. maj 18): **Niels Peter Nielsen,** * 25. juni 76 Rørt-Elle, Bjergager. Forældre: Lærer Rasmus N og Elise Emilie Møller, Vinterlærer. Stud Aarhus 97, c 03[2] (h_2), manud, lærer Nr Alslev realsk, red Vordingborg Avis 05, lærer Nærum kostskole 12, journalist, hjpr Sct Johannes k, Aarhus 27. dec 13, afsk 18. juni 46, † 16. juli

52. ~ 14. okt 14 Ingeborg Emilie Olsen, * 14. okt 89 Næstved. Forældre: Slagtermester Peter O og Erasmine Nikoline Juliane Schrøder.

Fmd Fyns stifts radio-union t 35, do Fyns børneværnsf, fmd KS 98 i Aarhus 47.

Sognepræst N. P. Nielsen var en fredens mand, som stilfærdigt passede sin præstegerning i et stort sogn. Til ældre og ensomme mennesker kom han gerne, og de værdsatte ham. Han var grundtvigsk i kirkesyn og arbejdssyn, og i Kirkeligt Samfund følte han sig hjemme. – Hans dygtighed som kontormand var særdeles nyttig, bl a fordi Fødselsanstalten i Jylland, der er beliggende i Sct Johannes sogn, dengang ikke havde sit eget kordegnekontor. Mange timer tilbragte pastor N i sit arbejdsværelse, hvor han med sirlig nøjagtighed indførte de talrige fødsler og kirkelige handlinger i ministerialbøgerne. I orden skulle det være, og det *var* i orden. – Det uoverkommelige ved præstetjeneste i et bysogn med store institutioner (Kommunehospitalet, De gamles Hjem, Fødselsanstalten o. s. fr.) tyngede ham. Hans forkyndelse var redelig. Kkg hos ham var ikke stor, og han troede paa, at »stærkest er immer det milde«. (Kaj Jensen.)

Hjælpepræst hos pastor Niels Peter Nielsen

1941–43: **S. J. Nielsen (Braüner)**, kkp her, se Lundum-H.

4. 25. nov 1946–21. marts 53 (2. rkp Sct Knuds k, Odense, 24. maj 37): **Lave Gunner Bøss,** * 31. aug 97 Hammelev. Forældre: Proprietær Christen Binder Laursen B og Ane Kirstine Rasmussen. Stud Randers 15, c 21[1] (h_1), sekr KFUM, Nykøbing, Mors, sp Mejrup 3. sept 21, andenpræst Store Hedinge 26. aug 27, sp Hedensted-SD 10. dec 30, † 21. marts 53. ~ 8. okt 21 Rigmor Lynge, * 25. okt 99 Gerlev. Faderen: Sp Slangerup-U, † 26, se der. – Søn: Esbjerg. Fætter: Haderup. Hustrus broder: Gimlinge.

Fmd Dsk Kirkefond 33–35, kredsfmd KFUM og K 34–37, kredsfmd DMS 38–46.

Sognepræst Bøss tog fat med iver og energi, da han kom til Sct Johannes sogn, og tilsyneladende var han robust og stærk. I virkeligheden var han en skrøbelig mand. Selv om han ikke var ukendt med de vilkaar, hvorunder en bypræst maa arbejde, var overflytning til et sogn, der stillede store krav til en mands fysiske kræfter, utvivlsomt medvirkende aarsag til, at han ret hurtigt blev hæmmet i arbejdsudfoldelsen. Han magtede ikke at virkeliggøre, hvad han gerne ville, og det voldte ham bekymring. – Han var præget af Indre Mission. Hans forkyndelse var redelig og inderlig. Hans hustru var ham en storartet hjælper i menighedsarbejdet, og tappert sled de begge to, saa længe de kunne. (Kaj Jensen.)

5. 3. aug 1953 (sp Torsager-B 23. okt 44): **Otto Frederik Paludan,** * 4. maj 05 Masnedsund. Forældre: Skibsmaskinmester ved DSB Otto Helge P (af Gunderup-N) og Minna Hvalsøe. Stud Haslev 25, c 32[1] (h_2), sp Børglum 8. aug 32. ~ 8. jan 34 Kathinka Jensen Mariegaard, * 4. okt 04 Vittrup, Børglum. Forældre: Gdjr Lars Jensen M og Anna Margrethe Madsen. Stamt 65.

Residerende kapellan

(Oprettet 1. juli 1920, 3. kl, 1958: 12. kl)
Embedsbol: Mylius Erichsensv 17, N.

1. 20. okt 1920–16. juli 25 (sekretær KFUM, Aarhus, 17): **H. F. Bramming-Hansen,** fl t Hjortshøj-E, se der.

2. 16. okt 1925–8. maj 36 (hjpr Krist k, Kbhvn, 6. marts 25): **Ø. A. E. V. Schlawitz,** fl t Taarbæk, se der.

3. 1. okt 1936–25. juni 40 (sp Vorup 4. marts 31): **J. Arberg,** fl t rkp Sct Mortens k, Randers, se sp der.

4. 21. okt 1940–9. okt 47 (sp Rimsø-K 14. juni 35): **K. O. Mortil,** fl t Longelse-F (sp Risbjerg, Hvidovre), se Longelse-F.

5. 5. febr 1948–29. juni 63 (sp Tandslet 8. april 41): **Gunnar Poulsen,** fl t Linaa-V, se der.

2. residerende kapellan

(Oprettet 1939, nedlagt 15. april 43)

1. 1939–15. april 43 (kkp her 18. juni 34): **H. J. Falk,** fl t sp Christians k her, se der.

Kaldskapellan

(Oprettet 20. aug 1928, 4. kl, 1958: 12. kl)

1. 11. nov 1928–30. marts 34: **Poul Sofus Nielsen Bræmme,** * 30. juli 97 Errindlev. Forældre: Gdjr Jacob Nymand B og Ane Marie Poulsen. Stud Døcker 18, c 26[1] (h_1), manud, afsk 30. marts 34 p g a døvhed. Ugift. Hjpr Helligaands k, Kbhvn, 35–36, lærer Aflæseskolen 42, talepædagog ved Statens institut for talelidende 44, lærer Kbhvns kommuneskoles taleklasser 49, talekonsulent smst 57.

Udg 30: Anatomiens navne, 46: Medforf til bogen om Kaj Munk.

2. 18. juni 1934–1939: **H. J. Falk,** 2. rkp her, se sp Christians k.

3. 23. april 1943–29. nov 48 (hjpr her 17. nov 41): **S. I. Nielsen,** fl t Lundum-H, se der.

4. 4. marts 1949 (hjpr Strandby-F 22. jan 48): **Tage Dørup Jensen,** * 12. april 19 Viborg. Forældre: Soldatermissionær Jens Anton J og Jensine Stærmose Jensen. Stud Viborg 37, c 46[2] (h-57). ~ 25. april 53 Ellen Agnete Petersen, * 2. jan 29 Nebsager. Forældre: Arbmd Viggo P og Rigmor Marie Nielsen.

Hjælpepræst og alterdegn

1. 21. april 1910–13. okt 13: **M. Berg,** fl t Randbøl, se rkp Luther k, Kbhvn.
2. 27. dec 1913–31. maj 18: **N. P. Nielsen,** fl t Rynkeby-R, se sp her.

CHRISTIANS SOGN

(Udskilt 15. april 1943, 2. kl)

Sognepræst *H. J. Falk* fortæller.

Fra beskeden bedesal til moderne kirke

En dag i slutningen af 1880'erne kom stenhugger *Bentsen* fra Reginehøj, som Christiansbjerg hed dengang, ned til pastor (senere stiftsprovst) *Lindhardt* ved domkirken for

at takke for en bryllupstale, som præsten havde holdt til Bentsen og hans hustru dagen i forvejen. – Arbejderen og præsten kom i samtale om forholdene paa Reginehøj; præsten gjorde gældende, at folk deroppe ikke var alt for ivrige efter at gaa i kirke. – Bentsen svarede, at afstanden til nærmeste kirke (som var domkirken), var saa stor, at det næsten var en hel rejse, og beboerne af Reginehøj var for størstedelen fattige folk, der syntes, at selv deres fineste stads ikke var godt nok til at passe ind i den store bys »kjønne kirke«. Samtalen endte med, at pastor Lindhardt sagde: »Kan De skaffe mig et lokale paa Reginehøj at tale i, saa skal jeg foreløbig komme ud til Dem.«

Og saadan blev det. Bentsen lejede en lejlighed, bestaaende af et par smaa lavloftede stuer og et køkken. Og her i disse smaa rum begyndte pastor Lindhardt en følgende søndag sin præstegerning paa Reginehøj, mens beboerne sad stuvede tæt sammen omkring ham i den fattige stue.

Saa gik der nogen tid, og »socialisterne«, der mente, at de kunne finde jordbund i den fattige befolkning, fik bygget en slags forsamlingshus; men entreprenørerne var ikke solide og maatte gaa fra det. Men en af det daværende Reginehøjs mest energiske mænd, gartner *Hakon Nielsen,* lejede lokalet; det blev indrettet til skole og om søndagen benyttet til prædiken af pastor Lindhardt.

Men man var paa »Højen« ikke tilfreds med denne løsning; man gik i gang med at skaffe et selvstændigt »bedehus«. – *Hakon Nielsen* skænkede grunden. *Frimodt Møller* gav gratis tegning; bygningen kostede i alt 5450 kr. Yderst beskeden var den. I »Aarhuus Stiftstidende« for 12. jan 1895 staar at læse: »Den nye bedesal er ingen prunkende bygning, den passer i sin tarvelige og beskedne skikkelse godt ind i rammen af de fattige smaahuse, hvoraf arbejderforstaden bestaar. Men den er stilfærdig og kjøn i sin tarvelighed.« Beboerne havde faaet økonomisk hjælp fra byen, »men ogsaa den fattige befolkning har givet sin skærv og givet maaske mere, end de virkelig evnede.«

»Reginehøj Bedesal« blev indviet den 13. jan 1895 ved gudstjenesten kl 14. Trods bidende kulde og forrygende storm var den stuvende fuld, saa folk stod langt ud paa vejen. Biskop *Clausen* var til stede tillige med stiftsprovst *Sørensen,* der talte og understregede, at det kun var et bedehus og ikke en kirke, for sakramenterne blev ikke uddelt her. Derefter prædikede pastor *Lindhardt* over dagens tekst (Jesus som 12-aarig i templet).

Som stiftsprovst *Sørensen* saa stærkt havde understreget: der var hverken daab eller altergang i bedehuset; der kunne altsaa ikke holdes rigtig gudstjeneste. Og derfor blev det næste skridt at rejse en kirke eller rettere at omdanne bedehuset til en kirke ved at udvide med et kor og et taarn. Ogsaa nu var *Lindhardt,* der imidlertid var blevet stiftsprovst, den drivende kraft. Men han fik mange hjælpere og givere. Orglet blev givet af en anonym, domkirkens præster skænkede alterstager, grosserer Hammerich en kirkeklokke (det er i omstøbt form den midterste af den nye kirkes tre klokker), stiftsprovst Lindhardt skænkede alterkalk og disk, ogsaa disse gaver er indgaaet i den nye kirkes altersølv. Altertavlen, som mange christiansbjergere endnu husker fra den gamle kirke, blev malet af *Andreas Moe.* Dette billede, som vi stadig opbevarer, vil blive ophængt i den nye kirkes præsteværelse. Døbefonten var lavet af billedhugger *Ølsgaard;* den staar nu ved søndagsskolernes sommerlejr i Oddesund. Den gamle kirkes værdi blev ansat til 30.000 kr.

Palmesøndag den 16. marts 1913 blev kirken indviet. Ogsaa den søndag var det haardt vejr. »Stormen ruskede vildt i træer og buske,« hedder det. Men en fornem procession var mødt op med kultusminister *Appel* og biskop *Sørensen* i spidsen. Biskoppen sagde bl a: »Det er ikke gjort med kirken alene; de levende, lyttende mennesker er en kirkes skønneste pryd.« Ogsaa stiftsprovst *Lindhardt* talte; han sagde bl. a. disse afgørende ord: »Kristus kommer til os, hvad enten vor tro er stærk eller ej, ja, om vi ingen har.« – Efter prædikenen udtalte han, at det at faa rejst en kirke paa dette sted havde været et af hans livs maal; især var der to mænd, hvis navne han følte trang til at nævne: gartner *Hakon Nielsen* og overretssagfører *Høeg-Guldberg.* Han sluttede med »en tak til vor unge konge (Chr. X), som har tilladt, at kirken bærer hans navn.«

Den nye Christianskirke blev derefter betjent fra Sct Johannes sogn, der var oprettet 1903, og af stiftsprovst Lindhardt.

Som tiden gik, voksede Christiansbjerg støt, og kirken blev for lille; fra begyndelsen af 30'erne var den i hvert fald overfyldt søndag efter søndag, folk stod ofte helt ud paa gaden; konfirmation blev det umuligt at holde i kirken; der var højst plads til en snes konfirmander, men der var undertiden indskrevet 70. Det var altsaa ikke af storhed, vi begyndte at arbejde for en ny kirke, men en tvingende kirkelig nødvendighed. Man havde for øvrigt allerede i 1929 syslet med planer til en ny kirke for enden af et paatænkt torv nord for Kongsbergsgade; i vort arkiv ligger der et skitseforslag til denne kirke, udarbejdet af senere kgl bygningsinspektør Ejnar Packness.

I 1936 dannedes der en kirkekomité med biskop *Bruun-Rasmussen* som formand. – Som startgrundlag havde den en grund skænket af grosserer *Brabrand,* tidligere Aarhus; den laa vest for Oslogade; endvidere fik man et intimt samarbejde med Aarhus Kirkefond, som netop *Bruun-Rasmussen* søgte at genoplive ved denne aktuelle opgave. I 1937 blev der udskrevet en arkitektkonkurrence blandt de lokale arkitekter; den blev vundet af den 34-rige arkitekt *Aage C. Nielsen.* I de følgende aar blev der udført et støt indsamlingsarbejde rundt om i sognene, vort eget sogn og sygeplejerskerne ved Kommunehospitalet laa i spidsen! I 1939 foretog man en byindsamling, der indbragte godt 33.000 kr. Og saa begyndte i øvrigt stormløbet paa ministeriet om statsstøtte og senere materialebevilling – med de obligate afslag. Det første afslag er fra 30. maj 1939, det sidste fra 17. dec 1954!

Det skal nævnes her med dyb taknemmelighed, at biskop *Bruun-Rasmussen* aldrig var formand blot af navn, men i allerhøjeste grad

af gavn. Han telefonerede til folk om gaver, han sled trapperne til byens borgere, han holdt utrætteligt møder. – Efter Bruun-Rasmussen blev pastor *Falk* valgt til formand for kirkekomiteen.

Det blev strenge aar, krigen var brudt ud, Danmark besat. Christianskirken var stadig ikke med paa finansloven, »krisehjælpen« til byggeri omfattede ikke kirker. Derfor modnedes den tanke, at man maaske burde bygge i to tempi, saa man begyndte med *krypten*. Man var bange for, at de allerede indsamlede penge skulle blive devalueret til næsten ingenting; saa ville det være bedre at sikre dem ved at bygge en krypt, der kunne benyttes baade som kirkerum og menighedslokaler.

Imidlertid havde man fra byraadet faaet en henvendelse om at optage drøftelser om kirkens beliggenhed, idet kommunen ville foreslaa den flyttet til en projekteret Norgesplads. Dette gik komiteen selvsagt ind paa; endvidere fik man fra ministeriet en meddelelse om, at der paa finansloven for 1941–42 var stillet forslag om at yde en statsstøtte paa 25.000 kr til opførelse af krypten.

Man var derfor nu saa langt, at man kunne udbyde arbejdet i offentlig licitation den 24. maj 1941. Man begyndte derefter byggeriet, men der var mange besværligheder, før man kom til vejs ende. De søjler, der staar i krypten, er et synligt symbol derpaa. De var oprindelig ikke projekteret, men det viste sig umuligt at skaffe tilstrækkeligt jern, derfor maatte det hele projekteres om, saa det blev nødvendigt med søjler til at bære konstruktionen. I øvrigt var den økonomiske situation heller ikke ligefrem opmuntrende. Man havde indsamlet 50.000 kr, stat og kommune ydede hver 25.000 kr. Grunden repræsenterede en værdi af 20.000 kr. Men man manglede endnu 65.000 kr for at kunne gennemføre byggeriet; alligevel blev vi ved med ufortrødent at bygge, og grundstensnedlæggelsen fandt sted den 15. oktober 1941.

22. nov 1942 holdt vi saa den sidste gudstjeneste i den gamle kirke. Den var stuvende fuld, folk sad paa knæfaldet og op ad prædikestolens trin! Pastor Falk udtalte bl a: »Naar vi nu forlader denne kirke for at flytte hen i en større og mere tidssvarende, er det kun en fortsættelse af linjen fra 1895, da Reginehøj bedesal blev bygget, og 1913, da bedehuset blev omdannet til kirke. Ingen ville sikkert have hilst denne udvikling med større glæde end de mænd, der i sin tid var med til at oprette Christianskirken.«

Søndagen efter, den 29. nov, 1. søndag i advent, indviedes saa *krypten*, traditionen tro i et forrygende snevejr, hvor det næsten ikke var muligt at komme frem.

Og dermed var vi gaaet ind i sidste fase af Christiansbjergs kirkesag. For det var jo ikke meningen, vi skulle blive under jorden.

Aarene fra kryptens indvielse til kirkens indvielse har været en stadig kamp. Tiden var saa ugunstig som vel mulig. Vi forstod naturligvis godt, at boligbyggeriet i en saadan krisetid maatte gaa forud, men naar vi saa, hvad der kunne ofres paa restaurationer og biografer, syntes vi, at der ogsaa maatte kunne findes udvej for en kirke, der var saa haardt trængt, ikke mindst efter at Christiansbjerg var blevet et selvstændigt sogn 1. maj 1943.

I 1950 raadede vi over 76.000 kr i Aarhus Kirkefond og et kommunalt tilsagn om 75.000 kr. Det oprindelige projekt ville med de stadigt stigende priser og lønninger komme paa 800.000 kr foruden inventaret til ca 200.000. Endelig blev pengene skaffet, og langt om længe kom der byggetilladelse, den 3. juli 1956 – for øvrigt havde Bodil Koch en finger med i spillet her! (Sognets kirkeblad.)

Christians kirke, indv 2. marts 58, i sin nuv form er altsaa i virkeligheden den 3. kirke i sognet. Det smukke moderne kirkeanlæg skal her nærmere beskrives. Paa sydsiden bemærker man den smukke kryptgaard, der tillige har den praktiske betydning, at der, skønt krypten ligger under jordens overflade, kommer fuldt dagslys ind i krypten, saa man ikke føler, at man er i en »kælder«.

Taarnet med dets karakteristiske sekskantede form er 32 m højt. I taarnrummet er der et enkelt, men smukt kapel, hvor der over katafalken er en ægformet hvælving med indirekte belysning, der giver en dybde som et uendeligt himmelhvælv.

I klokkeetagen hænger 3 klokker, støbt af de Smithske klokkestøberier, Aalborg. Klokkerne er stemte i den gamle te-deum klang og ringer ved hjælp af en elektrisk og automatisk ringemaskine. Den midterste klokke, der er omstøbt af den klokke, der hang i den ældste Christians kirke, bærer følgende indskrift fra kirkens grundstensdokument:

> Give da Gud, at hvor vi bo,
> altid, naar klokkerne ringe,
> folket forsamles i Jesu tro o s v

I vaabenhuset lægger man mærke til det interessante kasetteloft. Mod syd er der et forsænket venteværelse til daabs- og bryllupsgæster; døren i venteværelset fører ind til et puslerum med puslebord for de smaa, der skal døbes.

Naar man træder ind i kirkerummet, bemærker man straks, at rummet gaar helt op i tagrygningen, baaret af slanke »stræbepiller«. Dermed er der opnaaet, at bygningen, skønt den er lav udvendig, dog indvendig er høj, sindet drages uvilkaarligt opad. De moderne konstruktioner minder om den gamle gotiske stil; trods al modernisme er der bevaret noget af den gamle landsbykirkes præg, ikke mindst i koret.

Der er to andre forhold, der paa afgørende maade præger rummet. For det første, at sydvæggen er ét stort vindue; ved at lyset saaledes ensidigt kommer ind i rummet, opnaar man smukke og særprægede lysvirkninger, ligesom man, ikke mindst om sommeren med de grønne træer og syrenbuskene udenfor, føler »vinduerne« slaaet op mod den første trosartikel om himlens og jordens almægtige skaber.

For det andet præges rummet af alterbilledet: Et freskobillede af Frits Bruzelius, af Kunstakademiet belønnet med den Hertzogske præmie. Det forestiller den hellige nadver. Bordet er utraditionelt rejst paa højkant. Derved opnaar man for det første, at Kristus paa én gang sidder til bords med de andre og samtidig er den tronende Kristus, mildt og kongeligt løfter han velsignende den højre haand. Og for det andet opnaas den virkning, at bordet aabner sig ned mod menigheden; naar man kommer ind i kirken, er man straks paa vej til alters. Farverne i billedet taler for øvrigt deres stærke sprog: den mørke baggrund er som den nat, da han blev forraadt, men det gule bord fanger allerede ligesom et skær af den gryende paaskemorgen. De tolv om bordet forestiller ikke hver især nogen bestemt apostel. Det er simpelthen tolv mennesker samlet om det daglige brøds gave og om ham, der er livets brød.

Prædikestolen er af moseeg med teaktræs læsepult; lydhimlen er akustisk konstrueret, saa selv ganske almindelig tale tydeligt kan høres paa de nederste stolerader.

Alteret er opbygget af norske opdalssten (som ogsaa dækker gulvet i vaabenhus og kapel). De to gange seks alterstager er indmuret i væggen og af drevet messing; de bærer levende lys.

Paa pulpituret det smukke orgel, der er bygget i 1959 af Frobenius og Co., Kgs Lyngby. Det er paa 31 stemmer og tegnet af kirkens arkitekt.

Stolene er udformet saadan, at de giver et roligt billede i rummet; de er i øvrigt af lakerede staalrør

med ægte spanskrørs-fletværk. 420 sd + 80 paa pulpitur.

Sognepræst

(2. kl 1958: 12. kl, embedsbolig Frederikshaldsg 13, opf 1948)

1. 15. april 1943 (kkp Sct Johannes k 18. juni 34, 2. rkp 39): **Hans Jakob Falk,** * 30. juni 09 Aarhus. Forældre: Sporvejsdirektør Mads Christian F og Ellevine Olesen. Stud Aarhus 28, c 34[1] (l). ~ 1. marts 39 Gudrun Gyda Bojesen, * 24. maj 11 Frederiksberg. Forældre: Kgl skovrider i Silkeborg Hilmar B og Ellen Funder.

Lærer Diakonhøjskolen, 35–58, og ved Aarhus seminarium 47, næstfmd Aarhus kr studenterfbd 44–48.

Udg 58: Evangeliske smuler, prædikener (ny omred udg 60).
Carl Koch: Jesu lignelser. Bearbejdet. H. Dalsgaard: Rel og seksuelle problemer.

Residerende kapellan

(Oprettet 17. juni 1954. 3. kl, 1958: 12. kl. Bolig: Nordvestpassagen 92, N.)

1. 21. okt 1954 (landssekretær KFUMs ydre mission 50): **Theodor Matthiesen,** * 19. dec 09 Kastbjerg, Djursland. Forældre: Gdjr Søren M og Kristiane Larsen. Stud Rønde 29, c 35[2] (l), sekr KFUM, Sundby, Kbhvn, 35, missionær i Sudan (Numan, Nigeria) 38. ~ 8. juli 51 Marie Rasmussen, * 9. juli 21 Glæsborg. Forældre: Gdjr Ernst og Kirstine Slott. – Hustrus fætter: Rasmussen, Lyø.

Udg 48: Med telt og kano i Afrikas indre, 48: Afrika paa godt og ondt, 52: Ungdom og ydre mission, 55: Afrika paa skillevejen.

Kaldskapellan

(Oprettet 18. april 1947, 4. kl, 1958: 12. kl)

1. 18. april 1947–8. juni 60 (hjpr her 20. okt 43): **S. Th. Vestergaard,** fl t Broager, se der.

2. 14. okt 60 (hjpr Sct Pauls k, Kbhvn, 28. aug 59): **Herluf Ohrhammer Andersen,** * 13. jan 33 Aarhus. Forældre. Rektor Svend Aage Ohrhammer A og Inga Sørensen. Stud Aarhus 52, c 59[1] (1-100). ~ 8. okt 61 Ruth Ingrid Thomsen, * 19. juli 33.

SCT MARKUS SOGN

(Udskilt 2. sept 1935)

Sct Markus kirke (indviet 27. okt 35). (Arkitekt: Kgl bygningsinspektør Thomas Havning.) Byggesummen var ca 325.000 kr. Bygningen bestaar af to fløje og et fritstaaende taarn, der dog er forbundet med selve kirkebygningen ved hjælp af forbindelsesgange i de forskellige etager, indesluttet af glasvægge. Alt er opført i røde sten. Hovedfløjen indeholder selve kirkerummet med ca 500 siddepladser, mens sidefløjen rummer kirkens menighedslokaler i to etager. Ved hjælp af skydedøre kan denne fløj tilsluttes kirkerummet, hvorved antallet af siddepladser forøges med 275. Kirkerummets loft udgøres af en tøndehvælving. Væggene er hvidkalkede direkte paa murstenene. Over alterbordet findes et kors udført i lyst egetræ. Samme materiale er anvendt til alt inventar i kirken samt til saavel indvendige som udvendige døre. Yderdøre, alterbord, prædikestol samt lydhimmel er prydet med et slynget mønster af kors og ottekanter, dannet af profilerede lister, et italiensk motiv fra renæssancetiden. Lydhimlen er formet som en stor stjerne. Thomas Havning havde mærket sin tegning til kirken »mellem tvende have«, hvilket paa en meget rammende maade karakteriserer Sct Markus kirke som et bygningsværk, der hverken er en efterligning af traditionelt ortodokst kirkebyggeri eller et direkte produkt af tidens stil, funktionalismen, men først og fremmest bestemt af en selvstændig arkitektur.

Sognepræst

(1935: 2. kl, 1958: 13 kl. Embedsbolig, Falstersg 17, købt 39, opf 92)

1. 2. sept 1935–10. juni 39 (rkp Vor Frue k 22. marts 17): Provst **Hans Laurits Larsen,** * 2. nov 71 Rødovre. Forældre: Forpagter Niels Peter L og Sophie Marie Hansen. Stud Mtrp 89, c 95[1] (h_1), hjpr Helligaands k, Kbhvn, 26. febr 97, till lærer Nørrebros latin- og realskole og Blaagaards sem, sp Nr Snede-Ejstrup 19. april 01, provst Tyrsting-Vrads herr 23. nov 06, sp Gerlev-D 18. maj 08, sp Torsager-B 2. juli 10, provst Øster Lisbjerg-Mols herr 30. juni 13, afsk 10. juni 39, † 31. jan 41. ~[1] 2. juli 97 Henriette Emma Rasmussen, * 13. jan 68 Kolding, † 19. april 02. Forældre: Vejassistent Rasmus Emil Conradsen R og Johanne Kolthoff. ~[2] 6. okt 03 Johanne Charlotte Mathilde Rønne, * 21. febr 67 Rær, † 27. aug 07. Faderen: Sp Vejrum, 87, se der. (Stamt 72.) ~[3] 13. okt 08 Hertha Vilhelmine Marie Koch, * 18. jan 77 Nivaa, † 29. sept 61. Forældre: Skibsfører Rasmus Jørgensen K og Ane Kirstine Christoffersen. – 2. hustrus broder: Forf Jørgen Falk R, sp Krist k, Kbhvn. Farbroder: IMs fmd C. Rønne, Høve-F.

Fmd Industrimiss bl armenierne, medl af kuratelet for det syriske vajsenhus i Jerusalem, BM »Derude«. Sekr »Ungdommens vel«, var sogneraadsmedl i Torsager-B og medl af kommissionen f vurdering af præstegaardsavlinger i Ø Lisberg-Mols herr. Studerede kirkeliv paa rejser til Sverige, Tyskland, Holland, Palæstina m m.

Udg 16: Fra blodets og taarernes land, 24: Falden iblandt røvere, 33: Et folk i nød. Medudg »Træk af livet« og »Christelig samler«.

»Den, der kun flygtigt kom til at kende provst Larsen, ville nok være tilbøjelig til at karakterisere ham som en mand, hvis jævnhed og ligefremhed grænsede til det formløse. Den, der lærte ham nærmere at kende, ville nok tiltræde en saadan karakteristik, hvad det ydre angik, men ogsaa kun her. Af holdning, tankegang og sindelag var han snarere, hvad man populært ville kalde aristokrat. Der var over denne mand noget retlinet, noget meget reelt, noget udifferentieret – skulle man sige: noget officersagtigt (ikke i det ydre!). Psykologiske nuancer havde han hverken sans eller interesse for. Praktiske sager havde hans store bevaagenhed, han skal have været en dygtig og myndig provst.« (A.)

Adskillige rejser foretog han til det hellige land (som han kendte ud og ind, ogsaa hvad dets nutidige problemer angik) og til Grækenland. Han var velbevandret i den klassiske litteratur, og han var meget sprogkyndig.

Af kirkelig indstilling var han missionsmand af den umoderne type, sikkert med en ikke ringe ærbødighed for de rationalistiske præsters praktiske greb paa tingene.

Pastor *Paul Knudsen* skriver:

Provst H. L. Larsen var i mange henseender en særpræget personlighed. Kirkeligt stod han Indre Mission nær, men hans interesse gjaldt navnlig forskellige grene af Ydre Mission. Han var en tid formand for industrimissionen i Armenien. Baade ved studium og – navnlig – ved rejser havde han skaffet sig et indgaaende kendskab til Israels land og folk. Sprogvanskeligheder kendte han ikke til, og rejsernes besværlighed generede ham ikke. Han var en mærkelig blanding af en Indre Missions-mand af den gamle type og en moderne rejsende.

2. 1. sept 1939 (rkp her 27. okt 35): **Paul Knudsen,** * 17. jan 05 Hjortvad, Lintrup, Sdj. Forældre: Gdjr Holden K og Marie Jakobsen. Stud Ribe 24, c 32^1 (h_1), sp Hvilsager-L 12. april 32. ~ 24. juni 32 Ruth Due, * 14. okt 09 Finderup v Viborg. Faderen: Sp Ølsted-T, † 44, se der. – Hustrus broder: Rkp Frederiks k, Kbhvn. Søster: ~ Kelstrup, Malt-F.

Religionslærer Aarhus katedralskole og Marselisborg gymnasium. Fmd Arveprinsesse Carolines Asyl.

Hjælpepræst hos pastor Paul Knudsen

1941–42: **A. H. Hjeresen,** kkp her.

1955–59: **Hans Christian Ellegaard Henningsen,** * 7. marts 28 Skamby. Forældre: Aksel Frederik H og Marie Rasmussen. Stud Od 47, c Aarhus dec 54 (l-95). Højskolelærer Rødding 59.

Residerende kapellan

(Oprettet 27. okt 1935, 3. kl, 1958: 12 kl)

1. 27. okt 1935–1. sept 39 (sp Hvilsager-L 12. april 32): **P. Knudsen,** sp her.

2. 9. dec 1939 (sp Sennels 3. sept 23): **Vilhelm Mølgaard Andersen,** * 1. maj 98 Skive landsogn. Forældre: Indremissionær Anders A og Karen Marie Andersen. Stud Rønde 19, c 23^2 (h_1). ~ 9. okt 23 Elvida Bové, * 22. maj 99 Løgstør. Faderen: Støbemester Heinrich B.

Højskolel Hoptrup 20. Broder: Grinderslev, Herlev. Søster: ~ provst Jeppesen, Hinge-V.

Kaldskapellan

(Oprettet 16. sept 1942, 4. kl, 1958: 12. kl)

1. 16. sept 1942–30. april 57 (hjpr her 20. okt 41): **Axel H. Hjeresen,** fl t sp Vor Frelsers k, Horsens, se der.

2. 18. sept 1957–13. juni 59 (hjpr Ballerup-M 8. april 54): **B. J. Hansen,** fl t rkp Møllevangs k her, se der.

3. 19. dec 1959 (hjpr Værløse 57): **Bent Hein,** * 3. april 24 Kbhvn. Faderen: Provst, Grenaa-G, se der. Stud Birkerød 42, c Aarhus dec 49 (l-82), hjpr Aaker 5. okt 50, do Kollerup-H 52, do Skive-R 54, do Graasten-A 55.

MØLLEVANGS SOGN

(Udskilt fra Sct Markus sogn 13. juni 1959)

Møllevangskirken, indviet 21. juni 1959, arkitekt C. F. Møller, kan især takke FDF samvirket i Aarhus for sin tilblivelse. Det var pastor Axel Hjeresen, som fik sat gang i byggeplanerne, da der ikke var udsigt til at faa noget passende samlingslokale i Sct Markus sogn for de mange unge. FDFs samvirkets fmd, repræsentant Søren Møller gik varmt ind for tanken, og han blev fmd for byggekomiteen. Kommunen havde afsat plads til en kirke nær ved Møllevangsskolen, hvor der blev holdt kirkelige møder. Det lykkedes ved opfindsomhed, ihærdig indsamling i det nye kvarter og ved tilskud at skaffe den halve million, som kirken skulle koste, og der opførtes en kirke i moderne, utraditionel stil, med høj vestgavl, hvor klokken er ophængt, et smukt, moderne kirkerum og menigheds- og ungdomslokaler. 400 sd. Orgel.

Sognepræst

(12. kl). Embedsbolig ved kirken

1. 13. juni 1959 (forbundssekretær i FDF 52, ord 52): **Jens Christian Hollesen Basse,** * 25. sept 24 Udbyneder. Forældre: Mælkeforhandler Andreas Hollesen B og Jakobine Neimann. Stud Rungsted 43, c 51^1 (l-78). ~ 21. maj 52 Lise Carstensen, * 23. okt 28 Valby. Forældre: Direktør, civilingeniør Harald C og Ellen Margrethe Dürkop.

Residerende kapellan

(12. kl). Embedsbolig Fasanvej 3

1. 13. juni 1959 (kkp Sct Markus k, Aarhus, 18. sept 57): **Børge Johannes Hansen,** * 17. okt 29 Nakskov. Forældre: Glarmester Hans Olaf H og Agnes Lucine Marie Boesen. Stud Nakskov 47, c 53^1 (l-88), hjpr Ballerup-M 8. april 54. ~ 10. juli 54 Solveig Annie Aarup Jensen, * 10. nov 27 Nakskov. Forældre: Graver ved Luther kirken, Kbhvn, Hans Peter J og Philippa Louise Vilhelmine Aarup.

Døvepræst i Aarhus

1. 16. nov 1928: **Poul Frede Hansen,** * 2. juli 96 Vanløse. Forældre: Murermester Valdemar H og Anna Jensine Helene Rasmussen. Lærereksamen Blaagaards sem 20, døvstummelærer Fredericia 21. ~ 27. dec 21 Ellen Marie Nielsen, * 15. marts 99 Kalundborg. Faderen: Arbmd N. – Datter: ~ Aagaard, Dollerup-F-R.

Se Kr Dbl 28. nov 1953.

AARHUS VALGMENIGHED

(Anerkendt 12. aug 1904)

Aarhus valgmenighed er dattermenighed af Bering valgmenighed, som havde mange medlemmer fra Aarhus og egnen nord for Aarhus (Egaa og Lisbjerg). Man kørte med hestevogn eller med toget til Bering (se der).

I Aarhus havde man et samlingssted hos farver *Eriksen,* Frederiksgade; her kom grundtvigske venner, landboere, soldater, unge lærlinge, og alle fandt de hos E et godt hjem, hvis baggrund var livet i Bering og omkring Te-

strup højskole. Det var jævne, hjertevarme mennesker. I »Minder fra gamle grundtvigske hjem« VIII har flere fortalt derom. Det hedder f eks: »Vi, som har været med til hjemmets morgen- og aftenandagter, kan næppe nogen sinde glemme den inderlighed, hvormed Eriksen bekendte troen og bad Fadervor« ... »Aah, hvor vi unge maa skamme os, tunge og trætte som vi gaar, naar vi ser den fred og velsignelse, der kan følge et hjem gennem mange aar. Vi lærer at sige, naar tvivlen kommer, at saadanne hjem gives dog. Eriksen var et eksempel for os unge, og derfor siger jeg en hjertelig tak ...«

Da *Aarhus valgmenighedskirke* blev bygget 1886, var Eriksens med. »Vi maa spare paa andre punkter«, sagde fru Eriksen og gav sine gode bidrag. Ud fra dette hjem skabtes ogsaa *Aarhus højskolehjem* 1882. Farver Eriksen døde 1908, fru Eriksen døde 1909. Valgmenighedspræst *Jørgen Teilmann*, Bering (se der), var noget af en vækkernatur i kampen med de rationalistiske og materialistiske Bjørnbakker, der havde stærkt tag i befolkningen syd for Aarhus. Fra Teilmanns store kreds udskiltes Odder valgmenighed 1885 og Mellerup valgmenighed 1890, og hans arbejde øgedes, da Aarhus fik sin valgmenighedskirke 1886. Teilmann prædikede fast i begge kirker, men fik dog en medhjælper 1899, *J. J. Bjerre*, med bopæl i Aarhus. Da J. J. Bjerre 1904 blev valgmenighedspræst i Rødding-K i Salling, besluttede kredsen i Aarhus at blive selvstændig, og man valgte Jørgen Teilmanns søstersøn, pastor *Asger Højmark*, til præst. Om ham fortælles nærmere nedenfor. Hans mangeaarige virke blev af stor betydning for det grundtvigske liv i Aarhus, og han stod til sin død som den grundtvigske fører paa egnen. Mens han var i Gaarslev, havde der samlet sig smaakredse paa Vejleegnen om hans forkyndelse. Netop i de smaa kredse følte han sig hjemme; her kom menighedslivet og fællesskabet klarest til udfoldelse. Højmark var selv udgaaet fra Bering, og han var saaledes een af menighedens egne. Han tog ogsaa ivrigt del i det kirkepolitiske liv, skrev en mængde artikler som medarbejder ved »Højskolebladet« og øvede en stor indsats som fmd for *Aarhus højskoleforening* og i det folkelige arbejde i Aarhus og omegn. Livet i valgmenigheden var i rolig, stille vækst. Der skete en forskydning, idet den i begyndelsen mest bestod af folk fra byen, men efterhaanden kom flere med fra omegnen, især nord for Aarhus. H holdt regelmæssige gudstjenester i Skørring, Egaa og Ry. I Egaa var der en lille, god friskole og en stor efterskole, som havde megen betydning for kredsen. Skolen blev i 20 aar ledet af *Ejnar Pedersen* (fra 1938 af c theol *Tage Dybkjær*) og har hele tiden været kredsens samlingssted. I Ry var det højskolen og kredsen om den, som sluttede op om Hs gudstjenester.

Blandt dem, der bar arbejdet, kan nævnes de skiftende formænd: Tømrermester *A. K. Sørensen*, Aarhus, en af de grundtvigske førere i Aarhus, direktøren for Fællesforeningen: *H. Chr. Nielsen*, Aarhus, som kom fra fra det grundtvigske liv i Salling, en solid bondemand, vaagen og levende. Gdjr *Rasmus Bendixen*, Frydenlund, en af Aarhusegnens vaagne og dygtige landmænd. I de senere aar har kontorchef *A. V. Rasmussen*, Aarhus, været valgmenighedens formand. Blandt dem, der har haft betydning, kan ogsaa nævnes den gamle *Jens Grosen* og hans hustru. Forstanderinde *Maren Grosen*, deres datter, knytter forbindelse mellem Testrup højskole og Aarhus valgmgh. Om Niels Rasmussen, Lisbjerg, se s 102.

Det var ikke let at blive præst her efter Asger Højmark. En del savnede den personlige vægtfylde, der prægede Højmark, i pastor *Holger Sørensens* prædiken, og syntes, at han kunne være lidt »for teologisk«, men som tiden gik, lærte man at sætte pris paa hans venlige omgangsform, og fordi han, ligesom Højmark, aldrig gav sig ud for at være andet og mere, end han var. Der skulle være »dækning for ordene (Højskolebl, 1954, s 412). Pastor Sørensen søgte bort og afløstes af pastor *Kjeld Lawaetz*, der er født i Aarhus og nu vendte tilbage til sin hjemegn. Han blev indsat ved valgmenighedens 50 aars fest 12. sept 1954. Valgmenigheden blev filial til *Odder valgmenighed* efter pastor L's forflyttelse 1959.

Provst *Carl Hermansen* skrev i Dsk Kirketidende 11. maj 59: Der kan være frie kredse, der har en saadan historisk forudsætning, at dengang var det forsvarlig at oprette den frie kreds, men forholdene har ændret sig paa saadan en maade, at situationen i dag er en anden, hvorfor der – maaske ogsaa af den grund ikke er den fornødne tilslutning, saa menigheden gaar hen og bliver en menighed af gamle, uden fornyelse, hverken paa den ene eller den anden maade. Og at konservere saadanne kredse ved statens hjælp kan vel næppe siges at være formaalstjenligt. *Aarhus valgmenighed* har selv draget konsekvensen, solgt præsteboligen og sagt præsten op til fratræden, ikke fordi man er utilfreds med præsten, for det er man ikke, og har heller ikke grund til at være, men fordi den historiske forudsætning og den øjeblikkelige situation nu engang er saadan.

Har man engang valgt at bo i det fri, hvor storme suse, saa maatte det kanske ogsaa være det naturlige, at man drog den fulde konsekvens af det indtagne standpunkt.

Aarhus valgmenighed havde 1959 265 voksne medlemmer, fra Aarhus, Viby, Holme-T, Lisbjerg og Egaa. Egaa sognekirke benyttes regelmæssigt. Præstebolig, Paul Martin Møllersv 4, købt 1920, opf 1907.

Valgmenighedskirken, indviet 4. april 1886, arkitekt S. F. Kühnel, ligger paa Nørre Allé, bestaar af skib og kor, altertavle med maleri: Jesus og apostlene. 330 sd. Orgel.

Valgmenighedspræst

1899–1904 boede pastor Jørgen Teilmanns hjælpepræst, J. J. Bjerre, i Aarhus, se valgmgh Rødding-K.

1. 12. aug 1904–9. febr 43 (sp Gaarslev 7. marts 96): **Asger Højmark,** * 4. sept 65 Stavtrup, Kolt. Forældre: Lærer, folketingsmd Christian H og Cathinka Teilmann af Ormslev-K. Stud priv 84, hjælpelærer hos sin fader, c 91[1] (l), hjpr Nysted-H 1. okt 92, tillige højskolelærer og højskoleforst Nysted, r af Dbg 41, afsk 9. febr 43, † 20. maj 44. ~[1] 28. okt 92 Kirstine Marie Lauridsen, * 2. dec 65 Gram, † 29. aug 13. Forældre gdjr Simon L og Mette Kirstine Lassen. ~[2] 27. nov 14 Marie Villad-

sen, * 26. sept 75 Tolne, † 6. april 59. Faderen: Gdjr V. – Morbroder: Valgmghpræst J. Teilmann, Bering.

Fmd Studenterkredsen 88–91, fmd Aarhus højskolef, medl Kirkepolitisk udv 28–40.

Udg 35: Dansk kristendom, 43: Forklaringer til kirkeaarets evangelietekster (i Haandbog i Kristendomskundskab, VII), fast medarb Højskolebladet. Medudg De gr fri- og valgmenigheder 43.

Sognepræst *N. A. Jensen,* Møgeltønder, skriver:

»Studenter fra 1888 flg vil huske, at vi ved Fr. Nielsens kirkehistoriske forelæsninger stadig saa en lille tætbygget, haarfager student stille sig under katederet med ryg til dette og ansigt mod os. Han ænsede næppe, hvad vi mange mulig tænkte om denne ener-stilling, thi hans alvorlige blik var ikke udad-, men indadvendt, lyttende til skildringen af kirkens mænd og menighedens kaar i skiftende tider.

Undertiden traadte han før timen et trin op paa katederet og indbød til møde i »Frisindet diskussionsforening«, som han selv havde stiftet i vinteren 87–88. Vi, som fulgte indbydelsen, erfarede snart, at han ogsaa var dens kyndige og myndige leder, der ville, at vi skulle se at finde os til rette i tidens spørgsmaal og vanskeligheder. Senere hed foreningen »Studenterkredsen«. – Denne student var *Asger Højmark.*

Naar han var betydelig modnere end os andre, skyldtes det ikke blot en klar hjerne og medfødt sikkerhed, men ogsaa den fordel, som Holberg ikke uden selvfølelse noterer for sit vedkommende, at »der er min tro noget ved det at være kommen af godtfolk«. Højmarks fader var lærer i Stautrup (Ormslev-Kolt), tillige folketingsmand i den bevægede provisorietid (76–95), og var med til oprettelsen af Testrup højskole i 66. Det gav unge øren lejlighed til at lytte til megen alvorlig samtale og til egnens bevægede kampmøder. Hans mor var datter af en kendt præst, Teilmann, sidst i Ormslev, og søster til Jørgen Teilmann, præst for Bering store valgmenighed dér i egnen (slægten stammede fra en o 1600 indkaldt hollandsk *teglmester;* talte senere mange præster), en mand, der kunne samle baade unge og gamle om sin varme, stærkt følelsesbevægede forkyndelse.

Nu forstaar vi, at den til saa megen levende tale vante ungersvend ikke brød sig om at penneføre en forelæsning, men ønskede at høre et foredrag og lade andre se dette ønske – en stille protest mod de langtspundne fortolkninger og de for unge hjerter lidet frugtbare lærde udviklinger.

Højmark lignede paafaldende sin morbror i det ydre, men ikke i væsen; var nok en varm natur, men varmen var bunden af en vis forbeholdenhed. Han var mere et faamælt aandsmenneske end et livligt hjertemenneske, havde ikke den muntre ungersvends anlæg for mange venner, men mere den inderlige overbevisnings evne til at vinde meningsfæller og slutte aandeligt venskab med dem. Og det maatte da blive inden for den grundtvigske verden, fordi den havde mødt ham saa rigt fra tidligste aar, skabt en stærk overbevisning i hans sind om dens sandhed og sundhed og bundfældet en varig tak i hans hjerte. Dette gav ham en vis begrænsning over for andre kirkelige retninger; han brød sig ikke om de blandede »Bethesdamøder« eller konventer.

Ud af det eget oplevede talte han da allerede i de unge aar med en ikke almindelig sikkerhed, kunne nok være skarp, men aldrig agitatorisk, snarere med den bundne varmes dæmpede ord. Den, der er rodfæstet, har raad til at være rolig i maaden. Han var saa dejlig ærlig, sagde sin mening med usminket ligefremhed. Havde han arvet noget af slægtens brusende sind, kunne hans lukkede væsen nok holde igen.

Efter 4 aar som ordneret medhjælper i Nysted fik han 8 gode aar i Gaarslev ved Fredericia, hvor han »gjorde mange hjerter glade« (som der var sagt om hans morbror) ved sit tilforladelige vidnesbyrd. Her fæstnedes hans evne til at tale sandt om smaat og stort og jævnt om alt det høje. Og her fik han kaldelsen til at tage en del af morbroderens efterhaanden for vidt spændende gerning. Med Aarhus som midtpunkt fik han her sin egentlige manddomsgerning og fik kræfter til at færdes frisk og flittig i den nær 40 aar. Han dækkede ikke bordet med fine sager, men med nærende rugbrød fra de rette kamre, og han gav alt saa ukunstlet, som naar man fører en god samtale. Der var en stille inderlighed over hans forkyndelse, som fik folk til at lytte og forstaa, at dette var alvor. Han kendte selvbegrænsningens kunst, opgav tidlig at følge med paa litteraturens brede mark for des bedre at dyrke sin kirkelige ager. Han kendte sandheden i dette: At ville ét er livets lykke. Men dette ét var ikke sædens udstrøen alene, men ogsaa jordens beredelse. Derfor hørte vort folks kaar og ungdommens menneskelige oplysning med i hans arbejde. Aarhus højskoleforening skylder ham tak for trofast aarelangt virke. Faa fulgte sønderjydernes kamp saa nøje som han; hans kendskab til landet hernede, baade geografisk og aandeligt, var forbavsende stort. Hjertet var med i den strid fra tidlig ungdom. – Vor folkekirkes kaar maatte da ogsaa ligge ham paa sinde. Overbevist om frihedens værdi i alt aandeligt virke maatte han i det kirkelige udvalg, »det lange parlament«, blive en tro stridsmand for rummelige kaar, og han vandt respekt ogsaa hos modstandere, fordi hans tale aldrig bar agitatorens højttalerpræg, men havde den tillevede overbevisnings stille myndighed.

Men ogsaa sin pen brugte han vel, særlig som Højskolebladets faste medarbejder gennem 50 aar. Større afhandlinger foreligger ogsaa fra hans haand, saaledes skildringer af flere af de frie menigheder. Han var den vaagne spejder, der holdt øje med ugens begivenheder og formaaede at vurdere dem. Hans pen var en af de sundeste i vor kirkelige presse, thi han kendte loven for aandens virken i menigheden og kunne derfor skelne klart mellem sundt og usundt, f eks at øve en skarp kritik af de hinanden samtidige og dog saa modsatte bevægelser Barth og Oxford, hvor den ene synes at forgude bogen og glemme alteret, den anden at prise vaarbruddet og glemme sommerens stille vækst. – Hans artikler var som hans tale: Formen ofrede han lidt paa, indeholdet des mere.

En flittig mand var han da, thi han nøjedes

ikke med talerstol og skrivebord, men færdedes flittigt rundt i sine vidtstrakte kredse. Han elskede de frie meningsdannelser i den tro, at her kunne livet snarest overvintre, skønt han ogsaa nok erfarede, at mens der i sognet altid vil være nogen, der i hvert slægtled vaagner op til at udgøre den stedlige menighed, staar den frie menighed over for den fare at skulle rekrutteres mest af det forrige slægtleds børn, og det er ikke altid, aanden er lige saa stærk som blodet; ungdommen kan falde fra.

En stille-munter mand, altid velset, hvor han kom. Men først og sidst en alvorlig mand, der helst bragte det bedste paa tale; hvad der tjener til folkets sundhed og den enkeltes redning; thi han glemte aldrig, at vi er en falden slægt, der kun kan frelses ved ham, der kom til verden for at gøre syndere salige.

Et tilfælde lig en tanke: Højmarks sidste artikel indeholdt en skildring af to seminarieelevers aftenvandring, hvor den ene pludselig bliver saa overvældet af glæde over det troens ord, i hvilket Gud har givet os sig selv, saa han knæler ned paa grøftekanten og drager vennen, for hvem det ord hidtil nærmest havde været en skoleremse, med ind i bekendelse af det livets ord. – Højmark har paa *sin* vandring draget mange venner med ind i den samme bekendelse og tak. *N. A. Jensen.*

(Dsk kirkeliv 1944, s 113 f).

Oscar Geismar skriver i KrDbl (25.maj 44):

Gennem adskillige aar havde jeg kendt Asger Højmark paa den muntre, men overfladiske maade, som forsamlingshusenes farende folk kender saa godt og har saa megen glæde af, havde ogsaa ved lejlighed paa ordets vegne været gæst i hans hyggelige hjem, men da ingen af os bar hjertet dinglende i knaphullet, saa vi hinanden an med en lidt forbeholden venlighed. Men saa kom kirkeudvalget og ligefrem nødte os ind i et venskab, som for hvert aar, der gik – og der gik som bekendt mange – blev tættere og tættere. Naar kirkeminister P. Dahl med størst virtuositet udfoldede sine henholdende egenskaber, kunne vi i et hjørne af det udvalget overladte tagkammer se paa hinanden med en spøgende medfølelse, som tilsidst blev moder til megen god snak. Og saa kom frokosterne bagefter i »snapstinget«. Der var nogle, som larmede mere op end Højmark, men hans stilfærdige lune smittede godt af og omskabte af og til et tilfældigt komsammen til et helt lille vennelag.

Ogsaa uden for sine partifællers kreds mødte Højmark megen sympati, stigende til ligefrem beundring. Han talte kun, naar han havde særlig forstand paa den sag, der laa for, og hørte derfor til udvalgets mindst talende medlemmer. Men det var jo ikke alene derfor, han blev saa afholdt, som han blev, men mest for sit væsens gedigne troværdighed. Han var i sandhed en israelit, i hvem der ikke var svig. Det kunne stikke Indre Missions nu afdøde formand at bemærke, at egentlig burde Højmark have været missionsmand, og kan man forlange en mere udsøgt kompliment fra den side? Og naar udvalgets højtærede formand var ved at forgaa i kedsomhed og fortvivlelse, vederkvægede han sin national-liberale sjæl ved at betragte Højmarks tætte og faste skikkelse. Der lever altsaa dog til bunds ærlige mænd i Danmark, og dér har en af dem fundet plads. Der stod et pust af tryghed omkring Højmark. Paa ham kunne man stole. Og selv om man fik sig udtrykt lovlig gesvindt, kunne man være vis paa, at han fulgte Luther efter og opfattede alting i den bedste mening.

Saa ægte som Højmark var, maatte hele hans væremaade og taleform blive gennemtrængt deraf. Han afskyede de store gebærder, men dog endnu mere de klingende fraser. Talekunstnens mestre ville vist frakende ham prædikatet: veltalende. Han vidste det godt nok, men bar ogsaa den skæbne med rolig sagtmodighed. Da Birkedal og Kold i sin tid mødtes i Ryslinge, var det den højt flyvende romantik, som mødtes til mandjævning med en strid virkelighedstroskab. Det blev Birkedal-sindet, som kom til at præge den toneangivende grundtvigianisme, men ogsaa Kold fik sine efterfølgere. Mænd som Otto Møller, Niels Lindberg og Jørgen Teilmann hørte til den skare. Og altsaa, da hans tid kom, ogsaa Højmark. Baade hans pen og hans tunge undgik med omhu det store sving og den flammende begejstring. Der maatte være andre, som kunne tage sig af den slags. Saa hjemmegjort, saa sindigt jysk, som han var, valgte han de dæmpede udtryk, den jævne tale. Første gang, man hørte ham, gjorde han ikke noget blændende indtryk, men de, som søndag efter søndag sad i hans kirke, lærte at skatte hans absolutte vederhæftighed. Hvert ord, han talte, bar oplevelsens stempel. Ogsaa paa ham tænkte Grundtvig med disse sanddru ord:

> Altid du det ihukomme,
> at om aand og liv paa jord
> buldrer højest vogne tomme,
> falder sagtest sandheds ord,
> blusser aldrig op for vinden,
> gennemglødes kun fra inden.

I en kreds af standsfæller kunne Højmark gøre et udenforstaaende indtryk, som Saul mellem profeterne, som spurven i tranedans. Hvis en overklasse-gejstlig i den anledning i sit stille sind mumlede ordet: Bonde, ville Højmark, om han havde hørt det, kun opfattet det som en ros. Han mente i yderste beskedenhed, at den danske bonde dog var rigets marv og kerne, og naar Grundtvig sit lange liv igennem blev smædet som bonde, maatte hans lærlinge være stolte af at døje samme skæbne.

Vi lever som bekendt i de færdigsyede klæders lidet flatterende epoke, og ingen stand er maaske mere præget deraf end præsterne. Alle møder med en sikker forventning om, hvordan en rigtig præst i enhver given situation har at gebærde sig baade med ord og lader, og kun de mere stejle personer vover sig til at gaa med den natur, som nu engang er deres. Til dem hørte Højmark. Skabe sig ville han nødigst af alt. Da Grundtvig i sin høje alderdom havde sæde paa rigsdagen, fraraadede han i en tale sine kolleger at krybe ud af deres eget gode skind, og med den solide begrundelse, at de næppe ville finde noget andet, som passede dem. En bemærkning som denne var talt ud af Højmarks hjerte. Hvad ham angik, var han

Asger Højmark, og ingen eller intet skulle formaa ham til at forsøge sig i noget andet rollefag.

Der er intet mærkeligt i, at Asger Højmark i sin tid gav stødet til dannelsen af den grundtvigske studenterforening, »Kredsen« kaldet. Ved dens 50 aars jubilæum for faa aar siden blev han da ogsaa dens æresmedlem. Mærkeligere vil det maaske paakomme en og anden at høre, at han i tidernes morgen sammen med C. T. Zahle sad i bestyrelsen for »Studentersamfundet«. Han havde rodforbindelse med Østjyllands bondevenner og bevarede livet igennem smag deraf. I kor med Zahle kunne han godt have sunget Aakjærs ord: »Fra folket vi kommer til folket vi gaar; dets lykke skal være vor lov«:. Men skellet mellem ham og de øvrige studentersamfundsfolk skabtes af hans klippefaste overbevisning om, at menneskets lykke ene og alene beror paa, at han i en velsignet time finder tilhold hos Gud. Ud fra denne overbevisning blev det et halvt aarhundrede igennem hans glæde at bringe mennesker det glade budskab om, at Gud i Jesus Kristus er kommet os i møde og hver dag paany indbyder os til »fristed sit fra død og dom«.

I en kreds i Aarhus og videre ud i landet var han en troværdig budbringer af dette evigt unge evangelium. Adskilligt fik han derved paa sin egen stille maade udrettet til Guds ære og menneskers gavn og glæde. Og saa hørte han dog inderst inde til dem, som har deres betydning, ikke ved det de udretter, men ved det de er. Vi, som har kendt Asger Højmark, mindes i hvert fald med et eget dæmpet, men stærkt velbehag, ikke ord han sagde, eller gerninger, han øvede, men vi mindes ham selv, hans prunkløse, tilforladelige personlighed. Han var det bedste, man i dette land kan være: en dansk kristen, begge ord taget til bunden.

Se Højskolebl, sept 44, 245 f. Oscar Geismar: Mennesker, jeg mødte, 1944, s. 55 f. Bavnen, sept 44. Menighedsbl, 1944, 317 f.

2. 1. aug 1943–23. marts 54 (sp Fjaltring-T 26. jan 40): **Holger Sørensen**, fl t rkp Hjørring, se der.

3. 26. juli 1954–2. maj 59 (sp Bredsten 25. sept 45): **Kjeld Lawaetz**, * 1. juni 09, Aarhus. Forældre: Kommunelærer Peter August Friedrich L og Agnes Elisabeth Tørring. Stud Aarhus 27, c 34^2 (h_1), sp Ørre-S 15. febr 35. ~ Inger Mariane Seest Dal, * 27. dec 09 Esbjerg. Forældre: Direktør Mads Ebbesen D og Meta Kristine Dal. – Fætter: Zeuthen, Aulum-H.

Næstfmd Aarhus højskolef.

Udnævnt til rkp Frederiksberg k 2. maj 1959. Valgmenigheden bestyres af valgmenighedspræsten i Odder.

Litt: De grundtv fri- og valgmenigheder, 1943, s 400 f. Minder fra gl gr hjem, VIII, Højskolebl 1904, 1954. A. Højmark i »Fra kirkehus og skolestue« I, s 56 f.

Litteratur: Der skal ikke her gives nogen udførlig fortegnelse over den megen litteratur i bøger, tidsskrifter, leksika, dagspresse o s v om **Aarhus**. Her gives kun nogle af de bøger, der er benyttet ud over de i teksten nævnte. Der henvises til de udførlige bibliografier i Traps Danmark, Heilskovs Provinsbibliografi, 1920, til de mange **Historiske aarbøger** for Aarhus stift (forkortet til Aarh aarb), som udgives af Historisk samfund for Aarhus stift, til Østjydsk hjemstavnsforenings aarlige publikation: **Østjydsk hjemstavn**, de kirkelige oversigter i **Fra kirkehus og skolestue** I-II, **julebøgerne**: Jul i Aarhus o s v.

I teksten ovenfor er givet henvisninger til værker, der omhandler begivenheder og personligheder i Aarhus. Ud over de nævnte bibliografier, hvoraf mange værker er gennemgaaet, kan henvises til: **J. Hoffmeyer**: Blade af Aarh bys historie, I-II, 1904–11, **Ejler Haugsteds** mange afh.

Overbibliotekar **Emanuel Sejrs** mange fine skildringer fra Aarhus, bl a den forannævnte »Seksten Aarhus rids« 1953, »En skolestrid«, 1962. Skoledirektør **Chr. Buur** har i en række værker skildret Aarhus skolevæsens historie, hovedværket er: Aarhus skolevæsen 1849–1959, 1930. ORsagfører **C. J. T. Thomsens** lokalhistoriske arbejder om Aarhus by (fortegnelse i Aarhus aarb 1962). **August F. Schmidts** bøger (se Brabrand) og lektor **R. Knudsens** bøger, se s 94.

Helge Jensens og Georg Andresens bog om Aarhus til venskabsbyen Göteborg, Helge Søgaards bøger, særligt: Det ældste Aarhus, 1961.

P. Blomberg har i DnA 1923 skrevet om IM i Aarhus, i Dsk kirketid 1862, 137 f, jvf 35 f, 79 f, 129 f, er fortalt om opvækkelsen paa Aarhusegnen, Stefansforeningens og KFUKs historie.

Hasle herred

Hasle herred, 7628 ha, det mindste i amtet, har til vor tid omsluttet Aarhus, bakket, højtliggende, skraaner mod aaerne, hvor der er gode enge. Frugtbart og naturskønt, udsigt over Aarhus-bugten.

Adskillige enkeltsogne i stiftet er større end hele herredet (Ejstrup er næsten dobbelt saa stort), men det maa have været tidligt bebygget, thi her var i middelalderen ikke mindre end 10 sognekirker (nu 11). Aaby, Vejlby, Hasle, Skejby, Brabrand, True, Aarslev, Tilst, Kasted samt Lyngby (Lisbjerg ligger i V Lisbjerg herred).

Litt: August F. Schmidts bøger (se Brabrand-Aa). Knud Juul: Aarhus amt, topografisk-hist haandbog 1949, Aarhusegnens hjemstavnsbog 1940, Aarh aarb, Østj hjemstavn. Aug. F. Schmidt: Aarhusegnens landsbyliv, 1953. 142 s, do J. H. Bredsdorffs beskr af Aarhus amt 1827, Aarh aarb 1955, 131–39.

Kirkelig statistik

	Folketal 1960	Kkg %	Altergæster 1922	%	1942	%	1960	%	Mh	Fh	Menighedsraad IM	Gr	Soc	UP	
Aaby	10821	jævn	600	21	900	13	300	13			6		5	4	Valg
Aabyhøj .		god					1100		1	1					
Vejlby	6454	god	325	11	600	25	983	15		1			3	5	
Risskov	5583	5			1943	41	1777	31	1				2	9	Valg
Hasle	3723	3	117	26	114	9	771	21					5	4	
Skejby	375	3	126	37	41	12	68	18						6	
Lisbjerg ...	739	3	114	16	83	11	145	20						6	Valg
Brabrand ..	6800	god	640	25	1028	34	931	14					7	10	
Aarslev ...	462	god	133	26	162	34	218	47							
Tilst	1189	4	270	21	240	27								7	
Kasted	199	2			35	20								6	
			Gnsn 21,7		Gnsn 22,6		Gnsn 22,4				6		22	57	

AABY

Med filialkirke i Aabyhøj

(Pastoratet udskilt fra rkp Vor Frue k, Aarhus, 13. febr 1908)

Aaby sogn, 447 ha, skilles fra Aarhus ved Mølleaaen, skraaner mod syd, er frugtbart, har nu helt købstadspræg. Brabrand sø mod vest. Byerne Aaby og Aabyhøj (sammenbyggede). Meget uensartede forhold, megen til- og fraflytning, talrig velstillet arbejderklasse, mange smaavillaer. Skovløst.

Aaby sogn var oprindelig selvstændigt sognekald med Hasle som anneks. 1618 blev Hasle skilt fra og lagt under det da oprettede konrektorat i Aarhus. 1740 blev Aaby lagt under rkp Vor Frue k, men 1764 blev sognet anneks til sp Vor Frue k. 3. dec 1845 lagdes det atter som anneks til rkp Vor Frue k, en ordning, der opretholdtes, indtil sognet udskiltes som selvstændigt sognekald 1908.

Det lille landsogn var almindeligt landsogn indtil omkr 1900, da den stærke bebyggelse tog fart, især i Aabyhøj, ved Aarhus–Silkeborglandevej. Folketallet er vokset fra 481 i 1901 til 10.821 i 1960. Og det vokser stadigt. Sognets tyngdepunkt er flyttet op til Aabyhøj. Købstadordnet skolevæsen, realskole.

Det kirkelige liv har været ret stilfærdigt, præget af Aarhus' nærhed. Pastor *H. O. Hansen* (1908–45) var en meget samvittighedsfuld præst, der med interesse fulgte sognets udvikling. Han var udpræget KC, og bortset fra en lille IMs kreds var kirkelivet uden partipræg. IM kredsen har et lille mh, hvor kredsen arbejder flittigt (c 100 medl), har været ledet af bagermester *Vadt,* senere af ekspedient *Rask,* fabrikant *Stæhr,* bogholder *Sørensen,* ingeniør *Rishede,* telegrafkontrollør *N. C. Møller* og herregaardsmiss *H. Mikkelsen.* Kirkegangen er svingende, mindre god i Aaby, god i Aabyhøj. Bred, folkekirkelig indstilling. I det folkelige arbejde har fabrikant *Thykjær,* skoleinspektør *L. Agerskov* gjort et godt arbejde. Overportør *J. C. Jensen* (i menighedsraadet).

Aug. Fr. Schmidt: »Aaby sogns historie« giver fyldige oplysninger om sognet. Der henvises dertil.

Der er gode forhold, venlig indstilling, men mange ligegyldige. Levende og alsidigt interesseret befolkning. Alle slags sekter. Jehovas Vidner har »rigssal« paa sognegrænsen.

Digteren *Mads Nielsen* (* 1879, † 1958) boede sine sidste aar i Aabyhøj og blev begravet fra Aabyhøj kirke. Han var fra Langaa og efter i 1904 at have taget eksamen som cand pharm blev han ansat i Aalborg. I 1932 blev han apoteker i Vester Skjerninge paa Fyn, og fra 1943 til 1953 havde han Sønderbro apotek i Kolding, hvorefter han bosatte sig i Aabyhøj. Hans digte er stærkt religiøst prægede, og flere af hans sange kendes af mange i mgh. Han har udsendt smukke digtsamlinger, der staar som et udtryk for fin poesi i jævne klange. Den første udkom i 1910.

Biskop *Ludwigs* sagde i et radioforedrag, at det kunne være svært at placere Mads Nielsen, »men der er noget, der hedder gammeldags gudsfrygt, og der kan De finde ham«. Det var ord, der glædede Mads Nielsen. Ogsaa fordi de vidnede om, at Ludwigs var naaet ind til det egentlige i Mads Nielsens digtning.

Der er noget af salmetonen over Mads Nielsens digtning. Mads Nielsen dyrkede digtningen ved siden af arbejdet i apoteket – og han var tillige en god og interesseret farmaceut med tillidsposter ogsaa af faglig art.

Selv kom han tidligt i berøring med den kristne ungdomsbevægelse. Han fik sine første digte trykt i KFUKs maanedsblad i Herning. Her blev kontakten sluttet, og den blev aldrig siden afbrudt.

Op til Mads Nielsens tres aars dag i 1939 skrev afdøde professor i dansk og nordisk litteratur ved Københavns universitet, *Ejnar Thomsen* i en anmeldelse af digtsamlingen »Der er bag alt –« bl a disse linier i en i øvrigt meget smuk og anerkendende vurdering: »Man kunne ønske, Mads Nielsen blev læst uden for sine egne kredse. Han kunne saa maaske bidrage til at fjerne den forlorne overlegenhed, hvormed kristne digtere, der ikke udmærker sig ved sensationelle gadedrengemanerer eller ved anden form for publikumstække, næsten altid behandles af litteraterne«.

1927 oplyses: Kkg 5 pct, velvilje, ikke meget liv, enk IM (200), uensartede forhold. 1939: Almindeligvis fuld kirke, IMsmf, KFUM og K, kirkeblad, alle slags sekter. 1947: Gode forhold,

velvillig indstilling, kkg vokset meget efter Aabyhøjs kirkes indvielse, IM smf (100), 2 sdsk, m m. 1962: God, venlig indstilling, dog stor uvidenhed. Mindre god kkg i Aaby, god i Aabyhøj, IM (100) sdsk, FDF, spejdere, bibelkr, KMA sømandsk, korshærskr, Sudankr, DMS, foredragsf.

Aaby kirke, opført 1872-73 (arkit, prof Walther), bestaar af skib, tresidet kor og taarn med pyramidetag. Kirken er karakteristisk ved, at murene er opført af vekslende røde og gule mursten i striber paa langs. Den tidligere lille kirke blev brudt ned, og enkelte kvadre derfra ses i den nuv kirke. Skraatliggende loft af træ, afbrudt af 2 brede rundbuer, der deler skibet i 3 afsnit. Taarnrummet er forhal. Ny egetræsaltertavle (A. Fritz: Den korsfæstede) fra 1873, den gl altertavle (krucifixgruppe) i taarnrummet. Romansk granitfont med hugne figurer, daabsfad fra 1693. Renæssancepræ dikestol med figurer efter Thorvaldsen. 150 sd. Den gamle, romanske kirke var kullet, opf af granitkvadre. Et smukt krucifix (fra c 1100) er fjernet til Nationalmuseet.

Aabyhøj kirke, indviet 25. nov 1945, 500 sd. Orgel. Korskirke med pyramidetaarn over kors-skæringen.

Folketal: 1850: 237, 1901: 481, 1921: 2820, 1940: 7167, 1960: 10.821.

Altergæster: 1922: 600, 1934: 1032, 1942: 900, 1961: 300 og 1100.

Menighedsraad: 1922: 1 IM, 1 gr, 6 u p, 1934: 2 IM, 2 u p, 6 fris, 1945: 3 IM, 1 Oxf, 1 gr, 1 kons, 7 soc, valg, 1961: 6 n IM, 5 soc, 4 fri folkekirk (fmd: Chauffør R. Madsen).

Kommunevalg 1954: S 2492 (6), K 1089 (3), V 211 (0), Komm 155 (0).

1962: S 2916 (5), K 1729 (3), SF 233 (0), Borgerl 611 (1) fmd: Maskinmester C. A. Olesen (S).

Sognepræst

1913: 3. kl, 1922: 2. kl, 1958: 12. kl. Den gamle skole indrettedes 1908 til præstebolig. 1951 er ny prgd købt i Aabyhøj, opført 1925

1. 22. maj 1908–13. jan 45 (hjpr Husby, Fyn 06): **Hans Olsen Hansen,** * 21. juli 77 Skævinge. Forældre: Gdjr Ole H og Kirsten Larsdatter. Stud Frborg 96, c 01^2 (1), sekret i KFUM, Odense 04, blev ordineret 15. nov 05 for at skulle være missionær under DMS, men blev syg og kom ikke til at rejse ud, r af Dbg 42, † 13. jan 45. ~ 8. okt 08 Ellen Kathrine Degn, * 28. aug 75 Kbhvn, † 9. aug 38. Forældre: Apoteker Oluf Peter Jessen D og Nelly Jensine Florentine Jensen. – Datter ~ Torp, rkp her.

Censor lærereksamen 26, kredsfmd og BM Præsteforeningen 34, fmd Præsteforeningens laane- og hjælpefond, fmd Aarhuskredsens menighedsraadsforening, BM i KC i Aarhus.

Pastor H. O. H var som ung knyttet til KFUM og var med i Ricards ungdomsarbejde. Han følte kald til at blive hedningemissionær, og det var ham en skuffelse, at han blev syg et par dage inden afrejsen til Indien 29. dec 1905, og han maatte opgive at komme ud paa missionsmarken. Som hjpr hos den missionskyndige pastor Vilh. Sørensen, Husby, fik han lejlighed til at dyrke sine missionsinteresser. 1908 var han nogle maaneder konst sp i Pedersborg-K. Sin livsgerning fik han i det stærkt voksende Aaby sogn. Her tog han sin plads mellem KCs præster, blev en meget flittig og samvittighedsfuld præst. Han var en rolig, overvejende natur. Det kunne pine ham, at IM en tid gik sine veje, thi sognets opvækkelse laa ham stærkt paa sinde. Han var en flittig teolog og virkede med stor interesse som censor ved lærereksamen i religion. Udadtil gjorde han en indsats i menighedsraadsforeningen, hvor han ledede de store møder i Aarhus. I præsteforeningens arbejde deltog han med stor interesse, navnlig for bedre præstelønninger, og i laane- og hjælpefondet. Han var sit sogn en god præst og en smuk repræsentant for præstestanden, baade i sin egn og i det udadgaaende arbejde, meget veltalende.

Hjælpepræst hos pastor Hans Olsen Hansen
1938-40: **G. G. H. Torp,** rkp her.

2. 14. juni 1945 (sp Gødvad-S 2. sept 37): **Niels Thun,** * 13. jan 07 Nørager. Forældre: Gdjr Niels T og Vilhelmine Anine Andreasen. Ansat i ØK 23–28. Stud Skindergades kurs 28, c 32^2 (h_1), sp V-Ø Vandet 13. sept 32. ~ 17. marts 33 Ellen Johanne Nielsen, * 9. nov 06 Kbhvn. Forældre: Typograf Niels N og Ingeborg Backhausen.

Kredsfmd IM paa Silkeborgegnen 39–45, kredsfmd DMS 40–45, provstirepr DKU 40–45, fmd forretningsudv f sdsk i Aarhus og forstæder t 57, fmd folkekirkens fællesudv for sdsk i Aarhus og forstæder 57.

Fast hjælpepræst

(Oprettet 8. april 1940, nedlagt 6. sept 1945)

1. 8. april 1940–6. sept 45 (hjpr her 14. nov 38): **G. G. H. Torp,** rkp her.

Residerende kapellan

(Oprettet 6. sept 1945, 3. kl, 1958: 12. kl, ikke embedsbolig)

1. 6. sept 1945 (fast hjpr her 8. april 40): **George Gotfred Holmbach Torp,** * 26. april 12 Kalundborg. Forældre: Driftsbestyrer ved de kommunale værker Henrik Kristian T og Harriet Marie Holmbach. Stud Akad kursus 30, c 37^2 (h_2), hjpr her 14. nov 38. ~ Inger Degn Hansen, * 8. jan 16 Aaby. Faderen: Sp her, se ovf.

Litt: Aug. F. Schmidt: Aaby sogns hist I-II, 1941-43. Khst saml 6 r V, 409-10. Do: Aaby sogn i Aarhus amt I, 1949, 5-7. Do: Viby og Aaby omkr 1900. Jul i Aarhus 1952, 20-23.

VEJLBY

(Risskov udskiltes 30. nov 1940)

Vejlby sogn er ikke stort i udstrækning. Ret højtliggende; fra V kirkebakke er der smuk udsigt over Aarhus bugt til Mols. Jorden er frugtbar, bortset fra den ufrugtbare sandslette »Feddet« langs kysten. Her er villabebyggelse. Store enge langs Egaa.

Der er mange gode kilder til Vejlby sogns historie. Værdifuldest er lektor *Regnar Knudsen* i sit store værk om Vejlby-Risskov kommunes historie (1956, 362 s, i stort format). Der henvises til dette værks 22 kapitler, der omfatter sognets natur, folkeminder, folkeliv, historie i oldtid, middelalder, slægtshistorie, præster og lærere, skoleminder, højskolen,

landbrugs- og husholdningsskolen, kommunens styre, sognet under den tyske besættelse, byplanlægning, nutidsliv o s v. Lektor K havde et intimt kendskab til hver eneste lokalitet og led i udviklingen fra lille landsogn til stor forstadskommune, Risskov blev et samlet villakvarter. Ogsaa det store sindssygehospital og dets læger er skildret. (Jydske asyl). Hoveddata i sognets historie siden reformationen:

1531 har kantor ved Domkirken Jørgen Samsing 6 gaarde m kirke og præsteembede (egetræsdøren); men efter 1536 bliver kirkens gods krongods og bønderne (selvejere og fæstere) kongens »tjenere«. **Simon Wrold,** efter Morten Borup (1526) Katedralskolens rektor, blev tillige sognepræst i Vejlby. – Kongen forlener senere fortjente mænd med gaarde af Domkapitlets gods. – 1542 forlener Chr III Aarhus by med Vorregaards (bispens nordlige ladegaard i Vejlby sogn) mark og skov (Vorre Ris). – 1559 skænker Fr II ovennævnte gods (undtagen Vestereng) til Aarhus by. – 1610 findes i Vejlby 5 selvejere og 120 fæstere. – 1661 skøder Fr III til Gabriel Marselis Aarhusgaards (før Ref bispegaard) eller Havreballegaards (bispens sydl ladegaard i Viby S) len m bøndergods. – 1681 opretter sønnen Constantin Marselis friherskabet el baroniet Marselisborg (Havreballegaard) med birketing. – Stadgaard bliver Constantinsborg, Skumstrup (Maarslet S) Vilhelmsborg, efter den yngre søn V (baron Güldencrone). – Vejlby bønder bliver »Marselii tjenere« med let hoveri. – 1683–88 Den store Matrikel (opmaaling og bonitering). – 1781 begynder udskiftningen (stjerneudskiftning). – 1805–12 sælger baron Güldencrone gårdene til bønderne. – 1841 indføres kommunalt selvstyre med sogneforstanderskab. – 1848–49 danske tropper – Ryes tilbagetog til Helgenæs og Fredericia – tyske tropper. – 1850–60 Grenaavej anlægges. – 1852: Jydske Asyl aabnes. – 1855 brænder 3 gaarde o fl huse (Isterskrippen). – 1864 tyske og østrigske tropper. – 1870–71 Aarhus Østbane anlægges. – 1907 opretter Arne Møller Vejlby Højskole (Landbrugsskolen). – 1910–18 bebygges Vejlby Krat, Rolighedsvej, Hørgaardsvej og Strandvænget. 1912–18 begynder Hedeselskabet Egaaens regulering og mosens afvanding. – 1925–29 Vejlby-Risskov kommunes bymæssig bebyggelse. Centralskole (1927), arealerhvervelse (Skydevoldene), byplan (Ø og V Strandallé). – 1930–50 (ny administration: vandforsyning (Lystrup), vejanlæg, kloakering, arealerhvervelse, bebyggelse (Skolevangen, Bakkegaarden, Forteparken), byplanlægning (Aarhus forstadskommuner, Stor-Aarhus kommissionen).

Lektor *Regnar Knudsen* (* 82, † 59) var hjemstavnsforsker, skolemand og en interesseret spejderleder. Faderen var distriktslæge i Vendsyssel, og i 1906 blev R K cand mag i nordisk filologi. Efter nogle aar som lærer ved de højere skoler i Hellerup kom han 1910 til Aarhus Katedralskole, hvor han blev en af de mest afholdte lærere. Hertil kom, at han interesserede sig for spejderbevægelsen, der dengang var i sin vorden. Han blev chef for østjyske division, og i en halv snes aar var han medlem af spejderkorpsets bestyrelse. Inden for skolevæsenet betroedes ham ogsaa flere opgaver, lige som han i sin egenskab af medlem af Vejlby-Risskov sogneraad var formand for skoleudvalget og desuden formand for Jydsk Pædagogisk Selskab. Det, der har gjort ham mest kendt uden for det rent faglige virke, var hans interesse for hjemstavnsforskning – og han var saaledes medstifter af Landsforeningen for Hjemstavnsforskning. Fra hans haand foreligger mange værker, han har saaledes udgivet Haandbog i Hjemstavnsforskning og i Hjemstavnskultur og har skrevet om saavel stednavne og runeforskning som om byplanlægning. Desuden har han udgivet byhistorie for Randers og Aarhus samt skrevet Vejlbys historie. Endelig var han redaktør af Dansk Hjemstavn. Talrige studierejser til mange lande, og det maa ogsaa nævnes, at han var en varm dyrker af musikken. Hans vidtspændende interesser holdt ham til det sidste i levende kontakt, ikke alene med hans stof, men ogsaa med hans gamle elever.

De mindes gamle »Knøw«, Regnar Knudsen, som en livfuld og foretagsom lærer, og som en temperamentsfuld gaardinspektør, aldrig kedelig og altid levende.

Naturen herude i udkanten af storbyen Aarhus har sit eget præg. Fra den høje Solklint har man en herlig udsigt over Aarhusbugten, og ude paa Feddet, ved Egaaens udløb, digtede *Olaf Hansen:*

> Over Egaas grønne fed
> klinger lærkekvidder,
> blæsten gaar fra bugtens bred
> imod fjerne vidder.

Lærer *Oluf Arndal* (fmd for Aarhus konservative vælgerforening) udgav 1925 digtsamlingen »Feddets fele«. Endnu til 1890'erne søgte aarhusianerne ikke længere ud end til Risskov mod nord og til »Friheden« mod syd. Saa fik man aabnet blikket for naturen længere borte. De mere velhavende byggede villaer i Risskov, de jævnere søgte ud paa feddet, og 1928–29 omdannedes arealerne mellem Fortevej og stranden til anlæg, sportspladser osv. Vejlby mose ligger stille hen, præget af sin egen stemning. Skønnest er nok udsigten fra Vejlby kirkebakke over by, land og hav og Egaadalen.

I Aarhus museums runehal ses *Vejlby-stenen,* en runesten, der blev fundet 1859 i Aarhus gamle havn ved aamundingen. Den burde flyttes hjem til Vejlby, hvor den hører til. De gamle maleriske bindingsværksgaarde er forsvundet i Aaby, Viby og Hasle, men Vejlby har bevaret *Kaalbygaarden* (Karlbygaarden), takket være dens ejeres pietet.

Aarhus aa danner en *sproggrænse* i østjysk dialekt, men Egaa er ogsaa folkemaalsgrænse, mad hed i Vejlby: mar, fad: far, i Egaa: madh, fadh, dør hed i Vejlby da'r, i Egaa: dæ'r, osv, paa gl jysk hed Fortevej: Fuetvej, Aarhus: Aars.

De gamle folkeminder er særlig fortalt af de to fortællere: fra *Anders Pihlkjær Nielsen* († 1901), *Evald Tang Kristensen,* og af *Rasmus Abild Jensen* († 1934) til *Regnar Knudsen,* om røvere i Risskov, sagn om vejlen, den fjord, som i gammel tid gik herop, og hvorefter Vejlby har navn, om underjordiske og lygtemænd i mosen, om troldtøj i højene, om varsler osv. *A. P. Bomholt* († 1928) har nedskrevet minder fra Gl Vejlby 1850–1900, og *Jens Pedersen* († 1931) har nedskrevet optegnelser om gamle dage. I 1860'erne havde man ikke ferniserede gulve, ikke sigtebrød til hverdag, ikke gardiner for alle vinduer. Der var by- og arbejdsfællesskab, man sparede paa lyset og stod op efter dagslyset; arbejdet gik med liv og lyst, skønt det var haardt den gang. Man lavede tingene selv, bryggede, bagte, kærnede, spandt, købte ikke meget i butikker. Lønnen bestod mest i naturalier (vadmel, lærred, træsko, lam osv), redskaberne var pri-

mitive. Ved spinderokken blev der fortalt historier og sunget, gulvene var hvidskurede og sandstrøede i de gamle firlængede gaarde. Man søgte kloge mænd eller kloge koner. Vejlby og Egaa-drengene skændtes over aaen. Vejlby slagtere og kreaturhandlere var kendt videnom; det paastaas, at der en tid samtidig var 50, og at de ikke alle var saa gode, som de burde være. Indtil sidst i 1870'erne havde Vejlby en *vægter*, først *Jens Jensen*, saa »*Bitte Volle*«, saa *Jens Andersen*. Vægteren gik sin runde i byen 3 gange hver nat. Bitte Volle var en original. Byen havde ogsaa en skaffer til gilderne, og brylllupsgilderne var omfattende. Indtil sidst i 50'erne holdtes der legestue omkring i gaardene. Omkr 1858 byggede *Niels Degn* en sal til ungdommens dans. Gerne omtaltes Fr VII's besøg 1852 i Vejlby, da den afholdte pastor *Laurberg* holdt tale for kongen ved æresporten, og kongen sagde til afsked: »Hils de gamle vejlbyere!«

Regnar Knudsen skriver, at man maaske kan undres over, at hverken den noble, tænksomme *A. P. Bomholt* eller den mere gemytlige *Jens Pedersen* omtaler tidens *aandelige* bevægelser: Grundtvigianismen, dens modpol Bjørnbakkerne, Indre Mission eller den politiske strid. Det kan skyldes, at de holder sig til en snæver periode omkr 1860, men mest, at Vejlby var et jævnt, ensartet, stærkt traditionsbundet landsbysamfund med stærk fællesfølelse, der ikke gav synderlig plads til nye tanker undtagen paa det økonomiske omraade. De var sky over for stærke følelsesudbrud, højstemt tale og politiske fraser.

Frk *Marie Johanne Moesgaard* (lærerdatter fra Vejlby, * 1879 i Kbhvn, plejedatter af Niels Moesgaard, Krogsgaard, Vejlby), døde ugift i Aarhus 1943. Hun havde »ikke blot almindelig dannelse, men ogsaa hjertets dannelse«, har under »Vejlby i mands minde« levende fortalt om gaardene og slægtshistorie i Vejlby og især om livet i Krogsgaarden (R K, s 112 f). Slægtsforskeren, kontorchef i Nationalbanken, *C. von der Recke*, hvis moder var fra Vejlby, har i slægtstavler mange interessante oplysninger om Vejlby i gl tid, jvf hans: »En Københavnerdrengs minder fra Vejlby« (RK, s 126 f). Han kom 1886 til Vejlby som feriedreng, og af hans slægt og venner der (Abild, Pedersen, Steensen) udgik mange dygtige folk, bl a komponisten, seminarielærer Kr. Steensen, Jelling, og hoftandlæge, dr Rasmus Steensen. Han omtaler ogsaa familien *Knudsen*, Langenge. De hørte til de »bette folk«, de var fromme folk. De var *Henry Ussings* gode venner. Recke var »betaget af Ussings blændende forkyndelse«. Ussing er absolut et kapitel for sig selv i Vejlbys historie. Der var fra Aarhus og omegn en sand valfart til V kirke, og »den bette flok« var ikke så helt lille endda ... man saa i V næppe meget menneskeligt paa problemet om de uægteskabelige børn, IMs repræsentant, pastor Ussing og hans tilhængere var ikke lempelige i deres dom« (s 131).

Den eneste landskendte bondesøn fra V er iøvrigt godsejer *C. Moesgaard-Kjeldsen* († 1934), Lidsø ved Rødby (se IV, s 56).

Branden 29. maj 1855, da 3 gaarde og 9 huse brændte i V og en karl indebrændte, var en af aarhundredets tragedier i V. Men V gik fri for koleraepidemien 1859 i Aarhus. Krigen 1864 satte sine spor, ikke blot fordi flere blev indkaldt, men V blev besat, og tyskerne oprettede en vognpark i V.

Sogneforstanderskabet, hvor sognepræsten var formand, afløstes 1868 af sogneraadet, hvor *Rob. Schoubye* blev den første fmd. Det var baneanlæggenes tid, men Vejlbyerne syntes ikke særligt interesseret.

Risskov voksede og blev en betydelig forstad, verdenskrigen 1914–18 skaffede mange penge til kommunen, 1920 rejstes genforeningsstenen i V, planer om indlemmelse i Aarhus af Risskov tilbagevistes, fra 1929 hedder kommunen: Vejlby-Risskov kommune og kommunen har nu forstadspræg.

Under den *tyske besættelse* 1940–45 blev et snedkeri afbrændt, flere fra V og Risskov deltog i modstandsbevægelsen, bl a tandtekniker *Leo Kæraa* og hans engelskfødte frue, universitetsassistent *Axel Voigt*, der dannede en modtagergruppe, hvis bedst kendte medlemmer var familien *Fiil*, Hvidsten kro. *Voigt* havde vaabenlager i sin kælder. *Kæraa* havde sendested i sin villa, hans frue blev dræbt af Gestapo, selv blev han saaret ved et overfald paa villaen, Krathusvej 4, den 13. jan 1944. *Kærgaard* førtes til Neuengamme. 8. dec 1944 blev lærer *Grønborgs* villa, Rosenvej 6, sprængt i luften, han var udgiver af et modstandsblad, pastor *C. Bay* anholdtes 23. dec 44 af tyskerne og sendtes til Frøslevlejren, samme skæbne overgik viceskoleinsp *S. Frandsen Nielsen*. 25. marts 1945 fik de danske modstandsfolk væltet et tog nord for Risskov, senere var der banesprængninger, læge *Erik Gliemann* blev dræbt 4. juli 44, *Børge Schmidt*, Aarhus Stiftstidende, blev dræbt i Risskov 29. marts 45, og frk. *Kirsten Jensen*, Risskov, blev dræbt ved Schalburgtagen paa motortoget 13. marts 45. Og den unge frihedskæmper, cand polyt *Thorkild Lund-Jensen*, faldt for en Hipo-mands kugle natten før befrielsen 1945. Befrielsen fejredes i Aarhus og her med stor glæde. Den engelske chef forærede ved en fest et skjold til skolens sangsal som tak for husly til de engelske tropper.

Det kirkelige liv i ældre tid

Præstekaldet hørte indtil c 1500 under kantorembedet ved Aarhus domkirke, efter reformationen hørte V under rektoratet i Aarhus, 1526 blev rektor *Simon Wrold* sp her, og 1536–1632 boede flere præster i Vejlby. Disse havde mærkelige øgenavne (Rasmus Gammelmand, Søren Spadehat osv).

Rektor, mag *Niels Krog* (1658–85) var meget lærd, ikke blot i teologi, men ogsaa i fysik og medicin. (W III, 533). Han fik lov til at antage sin svigersøn, *Melchior Sommerfeldt*, der var 1. rkp ved Domkirken, som efterfølger, og da han døde 1710, blev hans efterfølger som rkp i Aarhus ogsaa hans efterfølger i Vejlby: *Jens Harlev* († 1716). Derefter hørte Vejlby, uden nogen officiel bestemmelse, under 1. rkp Aarhus domkirke til 1811, da Vejlby fik selvstændig sp, som ganske vist havde bopæl i Aarhus til 1884. Under pastor *Hans Lønborg* (1724–53) omtaler biskop *Hygom* bønderne i Vejlby som »et vrangvilligt, genstridigt og

ondt folkefærd, de fleste bor nær købstaden og vil ikke, skønt de har raad, købe de forlangte bøger«.

Thomas Møller (1753–62, se Store Hedinge) var sikkert pietist. Han kom hertil fra Borum-L. Biskop *Hygom* anbefalede ham varmt p g a »gode studier, duelighed, velanstændig opførsel og yndest i sine sogne«, og biskoppen kunne konstatere bedring i de kirkelige forhold (Khst saml 3. r V, 709, Elle J, s 86).

Den første selvstændige sp i Vejlby, *C. M. Aspach* (1811–40) har ikke efterladt særlige minder. Præsteembedet var lille (og uden bolig i V), og der var 8 sp fra 1840–1900. Pastor *J. F. Topsøe* (1840–46) flyttede til Hørsholm, han var en stilfærdig, kultiveret personlighed, han var første fmd for det i 1841 indførte sogneforstanderskab. Der nævnes en sag 1845, da lærer *Pihlkjær* klagede over grove fastelavnsløjer; baade Topsøe og sogneforstanderskabet blev genstand for ungdommens uvilje, men de fik dog bremset løjerne. Topsøes datter blev gift med højesteretsassessor *Gottlieb Jensen,* og dennes søn, *Vilhelm Topsøe-Jensen,* har i »Optegnelser om familien Topsøe fortalt om T.

Tiden efter 1846

Pastor *N. J. Wagtmann* (1846–55) fl t Astrup-T-H, var præst her under treaarskrigen, en djærv personlighed og en energisk fmd for sogneforstanderskabet. I modsætning til den tilbageholdende Topsøe, var W frisk og energisk, næsten ilter i sine mange skrivelser (med gnidret gotisk haandskrift), han skriver gerne den usminkede sandhed til sine undertiden utilfredse sognebørn. Men altid med en understrøm af velvilje. Det var ikke let at skaffe de naturalier, korn, kød, osv, som blev udskrevet til soldaternes forplejning og under den fjendtlige besættelse, men W optraadte myndigt paa sognefolkets vegne.

Pstor *O. M. Laurberg* (1855–64) var meget afholdt og forstod udmærket at omgaas bønder. Han oplevede krigen 1864. *A. P. Bomholt* og *Jens Pedersen* har fortalt om denne svære tid. Jylland var atter besat af fjenden. Og der maatte udredes svære afgifter. En henvendelse fra indenrigsministeriet om at oprette skytteforeninger 1863 i den urolige tid, fik til svar, at man i V sogn ikke havde tænkt paa den sag, men i okt fik man det første chok ved den første indkaldelse – af distriktshesten, der skulle møde i Fredericia.

Pastor *C. E. Borch* (1865–77) kom hertil fra Valsbøl i Sydslesvig, hvorfra tyskerne havde fordrevet ham. Han var en mild og elskelig mand, den sidste »fødte« formand for sogneforstanderskabet. I hans tid skete det, at kolportører kom til V for at holde møder og sælge gudelige smaaskrifter. Der var nogen gammeldags fromhed i sognet, kolportørerne gik rundt, nogle var stilfærdige folk, andre mere paagaaende. De fik svar paa tiltale. En mand fik besøg af en kolportør, der lagde haanden paa mandens skulder og spurgte: »Naa, saa du er saadan en sølle een?«, hvortil manden svarede: »A haar minsæl aaller waaren sue fed!« (RK s 201). De gamle fromme mænd og kvinder kunne have iøjnefaldende mangel paa forstaaelse ... som den fornøjelige og vittige Mette Pedersen, der besøgte Jens Petersen (af den mere haardkogte type). Han laa dødssyg. Hun spurgte ham om, hvordan det gik, og fik til svar: »Det gaar ad helvede til!« Mette: »Aa nej, sig da ikke det. Naar man tror paa Gud og paa sin frelser, er det ikke saa svært at dø.« Hertil sagde Jens: »Hvad ved du om det? Du har jo aldrig prøvet det!«

Kolportørernes virksomhed medførte en mindre vækkelse i 1871, og et spor deraf møder vi 1876 i en henvendelse fra 15 troende lægfolk i Vejlby og Aarhus til Indre Missions bestyrelse, hvor der blev gjort opmærksom paa, at IMs kolportører var »ulige og mindre rigtigt lønnede«. (IM hist, s 151).

Pastor *O. H. Jensen* (1877–82) var en lærd mand, svagelig, holdt sig for sig selv og satte ikke mærkbare spor.

Saa fik Vejlby 4 sognepræster, der hver paa sin vis blev landskendte. Alle højst forskellige.

Lic theol *Henry Ussing* (1882–91). Han blev ordineret i Aarhus af biskop *Fog,* der var Ussings præst fra barndommen. Mange fra Vejlby var med til ordinationen. Ussing boede den første tid i villaen Marienlund i Aarhus – med herlig udsigt over bugten. 1884 byggedes V pgd. I aandelig henseende var sognets tilstand ikke opmuntrende.

Vækkelsen for 10 aar siden havde ikke faaet støtte hos præsterne, men en lille flok var fundet sammen, og enkelte gaardmands- og slagterfamilier brød med deres (drikke)vaner og der blev fremgang i ædruelighed. Men de vakte manglede ledere, og da Ussing kom, var det begyndende trosliv ved at opløses. Nogle søgte søgte til Bering valgmgh, andre til Luthersk mf i Aarhus, men nu sluttede alle op om V kirke, ogsaa en del fra Aarhus. Der kom aandelig grøde i luften. R K skriver: »Da forkyndelsen ikke lagde skjul paa livsvalgets alvor, var der naturligvis mange jordbundne tilhørere, som blev vrede, men ordet havde alligevel magt, saa de fleste vedblev at komme«.

Henry Ussing skriver i sine erindringer: »Min Livsgerning som jeg har forstaaet den« I 1939, s 55 f; se ogsaa der om korrespondansen herfra om Københavns Kirkesag.

Ussings virksomhed her faldt i provisorietiden, da den politiske strid var paa sit højeste. V sogn var gennemsyret af Bjørnbaks materialisme. U søgte at være fuldkommen neutral, afholdt sig fra al deltagelse i politik. Hans forkyndelse, som absolut ikke var virkelighedsfjern, understregede samvittighedens krav til begge sider, men alligevel blev han anset for at være højremand. Stillingen kunne blive spændt. Man fandt det f eks i højrekredse ganske utilladeligt, at U en dag ganske umiddelbart trykkede sin gamle lærer, dr *Pingels* haand paa gaden. Pingel var nemlig venstre-folketingsmand i Aarhus. – U underviste i religion paa Aarhus katedralskole, hvor han følte sig glad og tryg mellem eleverne. Men i en time brugte U maaske lidt uforsigtigt kongens og Estrups navne i en ironisk præget bemærkning. Han udtalte ikke nogen dom. Men han blev overrasket, da rektor, prof *Lund,* meddelte ham, at mange var blevet forarget over hans udtalelser. »Jyllands-Posten« var der straks med et angreb, som gav genlyd i Københavns aviser. Rektor indberettede sagen.

Ussing maatte til Kbhvn, men ministeriet fandt ikke anledning til at foretage noget. U bad sig saa fri for undervisningen. Det betød en nedgang i de beskedne indtægter, men kort efter fik han opfordring fra DMS til at lede et kursus for vordende missionærer i sit hjem. – Forargelsen over kultusminister *Jacob Scavenius'* privatliv kom mest til udtryk indenfor murene, men pastor *Th. Rørdam* (Gamtofte) gjorde sig offentligt til talsmand for kirkens forargelse ved at udsende en pjece. Da andre var tause, stillede U sig ved hans side og krævede et ord fra ministerens side, der kunne fjerne forargelsen. Der blev anlagt sag, og den trak længe ud, men først efter ministerens afgang 1891 blev der ro. Ussing fik varme venner og skarpe modstandere, men han oplevede ogsaa, at venner ikke turde støtte ham af frygt for at skade deres parti.

Chr. Welding (1892–95): Han var ligesom Ussing københavner, af gammel kulturslægt, men af anden kirkelig indstilling end Ussing. Egentlig grundtvigianer var W dog ikke i sine yngre aar. Paa Lolland (se Søllested), havde han haft meget med IM at gøre. For Welding gik skellet ikke efter partier, men efter hvor *livet* var. Ussing opfordrede W til at søge til Vejlby, og W (og hans frue, Skat Rørdams datter) følte det som en forfriskelse at komme hertil. De ankom i et forrygende snevejr. Fru W fortæller derom i sin bog: Præsten Chr. Welding, 1939, s 45 f (se der).

R K tilføjer: Forskellen mellem Ussing og Welding er tydelig nok. Særligt i deres forskellige syn paa »Jyske asyl«. Men der er ogsaa ligheder. Vel var W grundtvigianer, men samtidig en ivrig modstander af den grundtvigske rettroenhed. For W var det ikke en ny lære, men en vældig tilskyndelse til livsfornyelse i Gud, som Grundtvig gav os. W samlede ved sin levende forkyndelse en stor kreds om sin talerstol. Trods et tungt sind og et svagt helbred bevarede han sin lyse tro paa livets sejr over døden.

Atter fik Vejlby en lærd præst: lic *H. Martensen-Larsen* (1895–1904), biskop *H. Martensens* dattersøn. Han havde dyrket gltest og religionshistoriske studier, deltaget 1891 i en konkurrence om professoratet i Gl test, foretaget studierejser i udlandet, og allerede som ung kandidat været i svære aandelige kriser. 1894 havde han skrevet en religionshistorisk afhandlng om Krishna. Saa blev han, efter mange overvejelser præst, og 1896 forsvarede han sin licentiatafhandling om den bibelske monotheismes særstilling i religionshistorien. Den mødte kraftig opposition, især fra klassiske filologers side. Han skrev ogsaa her i Vejlby en bog om den gltest aabenbaring (1897) og Historiske oplysninger om den hellige skrift (1898). Samtidig var han stærkt optaget af forholdet ml naturvidenskab og kristendom, udgav 1896: »Naturvidenskabens gæld til kristendommen«, hvor han hævdede, at den monoteististiske gudstro havde været af afgørende betydning for den videnskabelige forstaaelse af naturen. Som præst sluttede han sig til KC og blev en af KCs førere med mund og pen. Han indvalgtes 1903 i KCs bestyrelse, hans stilistiske sans og hans apologetik prægede baade hans bøger og hans artikler i »Kirken og hjemmet«, hvis redaktør han blev 1902, og han fik knyttet gode medarbejdere dertil. (Se Roskilde dk, og K. Gjesing-Pedersen: KC 1899–1949, s 51, 62 f).

Lic theol *H. Martensen-Larsen* har ikke selv skildret sin Vejlby-tid i samlet form, men i nogle af hans bøger har han givet smukke og følte indtryk fra tiden her, f eks i bogen »Jairi datter«, som han udgav efter at have mistet sønnen *Gunnar* og datteren, Anne Marie, der var sygeplejerske, død af spansk syge. Han skildrer V saaledes: »Du yndige hjem derovre i udkanten af den lille landsby, vore børns voksested! Hvor har du været god imod os, Gud, at du har givet os et saadant hjem! Hvem har det skønnere? Foran os de store, frugtbare marker med den gyldne, tunge hvede. Bag markerne det blæsende hav med udsigten til Mols og Samsø. Inde mod syd den gyldne vejrfløj paa Aarhus domkirkes spir . . .« Men præsten tør ikke sætte sig paa udsigtshøjen i haven; han synes ikke, at han kan gøre det med god samvittighed. Kan han sidde og nyde det, mens arbejdende folk gaar paa vejen og ser ham? Og inde i stuen ligger den lille pige og sover uforstyrret . . .« Vi møder i M-Ls bøger et sind, som vanskeligt kan forsone sig med livets mangel paa harmoni, et præstesind, der vakler mellem tvivl og tro. Selv har han skildret det i sin bog »Tvivl og tro« (1909), den aandelige krise, han kæmpede igennem 1904–05.

»Aa, hvor var det et slid!« hedder det om Vejlby-tiden, men det var hans egne tvivl, der voldte sliddet! H-L gengiver en lille fortælling af Thomas Lange om en præst, der kom til en vestjysk menighed, men svag var han, og kun under stor indre kamp og nød kan han prædike evangeliet. Saa hjælper den gamle lærer ham til fred. »Der er meget i den fortælling, der minder mig om mine egne forhold, noget af det samme fik jeg, Gud være lovet, lov til at opleve i forholdet til min ven og medarbejder i V skole (førstelærer C. Christensen). Men først og fremmest minder den mig om mine første kvalfulde præsteaar. Jeg tror dog nok, at jeg de 8 aar i V fæstnedes i kristelig overbevisning, at min prædiken vandt i inderlighed, at jeg bedre lærte at omgaas syge og bekymrede og fik mere frimodighed til præstegerningen. Mange var de venner jeg vandt mig i menigheden, ogsaa blandt de troende, men samtidig skete der noget underligt med mig. I de sidste aar i V havde jeg en besynderlig følelse af at blive tør, som om der var noget inde i mig, der var ved at dø, en kilde, der var ved at sygne hen . . . jeg syntes jeg trængte til andre forhold. I V syntes jeg ikke jeg kunne faa, hvad jeg trængte til. Der forekom mig at være for lidt aandeligt liv, for faa impulser. Maaske ville andre forhold, en omflytning til hovedstaden, kunne udrette, hvad der tiltrængtes. Det er den gamle historie: Man giver forholdene skylden i stedet for at søge den hos sig selv . . . i en vis forstand var det den rene taabelighed at søge embedet ved Sct Pauls kirke. Jeg syntes ikke, at jeg magtede gerningen i et landsogn, søgte et stort uoverkommeligt embede i hovedstaden, hvor der kunne trænges til en missionerende gerning mellem en fattig befolkning med smaa-

gadernes moralske og økonomiske elendighed... Det begyndte med, at mine tvivl antog en ganske bestemt form.

Efter at være kommet til Kbhvn i juni, var jeg i juli hjemme i Vejlby. Jeg følte mig saa tom og ulykkelig. Det var, som om jeg med eet slag fra den lille landsby var kastet ind i storbyens vilde jag... oh mit skønne, mit herlige Vejlby! Du daare, at du forlod det velsignede hjem med de store udsigter. Og I, mine venner fra byen og feddet, fra krattet og marken, hvor kunne jeg dog forlade eder!...« I dyb depression søgte M-L permission og tog ud til sin ven, *C. Skovgaard-Petersen* i Maarum. Der »fyldte troens forvisning hans sjæl som ved et under, og han var helbredet.«

Fælles for disse tre præster (alle fra København) er deres kærlighed til Vejlby og naturen der og ogsaa til beboerne med det venlige, ægte jyske sindelag. De synes at regne Vejlby-tiden som noget af det bedste i deres liv, trods alle vanskeligheder.

Efter disse 3 fik Vejlby i 1904 atter en præst, der blev landskendt, denne gang en grundtvigsk, folkeligt indstillet præst: *A. Geert-Jørgensen* (1904–35). Han havde stor interesse for samfundsspørgsmaal og arbejdede for deres løsning. Han fik mange venner, var en søgt foredragsholder og uden hans virke var *Vejlby højskole* næppe blevet oprettet 1907. »Hans indsats laa ikke paa det kirkelige omraade,« skriver R K, »men paa det sociale«. Det kan vel siges, at han var den præst, der var mest afholdt i V. Derfor følte sogn ogsaa hans død som et stort tab i sognet (se ndf).

Skolevæsenet: 1818–48 var **Jens Pihlkjær** lærer i V. Hans fader og hans farfader, der var uden lærereksamen, havde været lærere her før. Jens P havde eksamen fra Lyngby sem (udmærket duelig). 1848–81: Førstelærer **P. J. Hjortshøj** († 94, 84 aar gl), ogsaa af Pihlkjær-slægten. Han efterfulgtes af sin søn **Nicolai Weisner Hjortshøj** (1881–88, †1905). Henry Ussing mente, at gamle Hjortshøj og Nic. Hjortshøj, var dem, der regerede sognet. Gamle Hjortshøj og hans sønner (især **Anders Pihlkjær Hjortshøj** (* 1840, † 1927), der i mange aar var sogneraadsfmd, var meget politisk interesserede. Et andenlærerembede oprettedes 1857 (blev besat med en Pihlkjær, senere i Egaa), senere oprettedes et 3. lærerembede, da børnetallet voksede. 1888–92 var lærer **Nielsen** førstelærer; han omtales saa smukt af Ussing. Fra 1892 var lærer **Chr. Christensen** (* 1862, † 1929), førstelærer, senere overlærer og skoleinspektør her. I hans tid voksede skolevæsenet stærkt. 1927 blev den store ny skole indviet. Den gamle skole blev kommunekontor. Chr. Christensen var agtet og anset som en dygtig skoleleder. Men der var et spændt forhold mellem ham og pastor Geert-Jørgensen, de var begge lige udprægede personligheder. Omkr 1910 ønskede sp og flere Christensen afskediget som kirkesanger, men det blev afvist. 1930 indførtes købstadordning med mellem- og realskole. **S. J. Mogensen** blev overlærer og skoleinspektør til sin død 1950. Han afløstes af **M. Grue-Sørensen.** Skolen er senere udvidet, har aula, elevtallet var for den fælles centralskole i 1950 c 1100, og der er planer om at bygge ny skole i Vejlby.

En tid var der en privatskole i et lille hus, ledet af lærer **S. P. Sejr.**

Vejlby folkehøjskole oprettedes 1907, skønt Vejlby sogn aldrig har været grundtvigsk præget, og kun faa fra V har været paa grundtvigsk højskole. Det var Bjørnbakkernes materialistiske og praktiske sans, der havde hovedindflydelsen, en del unge fra V havde været paa Bjørnbaks højskole i Viby. Faktisk havde der været mere grund til at rejse en højskole i Egaa. Men naar cand theol *Arne Møller* valgte Vejlby, var det, fordi stedet var bekvemt, og der var en dejlig natur. Arne Møller havde været lærer paa Testrup højskole, og højskoleforstander i Ry; han havde faaet den idé, at skolen ikke blot skulle være for bønder, men ogsaa for arbejdere. Han mødte ganske vist en vis velvilje hos de ledende socialdem i Aarhus, *Jacob Jensen* og *P. Sabroe,* men tanken »var for tidligt født«. Hvis arbejdere skulle have højskoler, skulle de nok selv bygge dem! Den eneste, hos hvem Arne Møller virkelig mødte forstaaelse, var pastor *Geert-Jørgensen,* der ogsaa var socialt interessereret, nærmest radikal, georgeist, senere retsstatsmand. Ellers maatte Arne Møller nøjes med støtte fra sin fader, der var sp i Birkerød. Ved indvielsen talte *Jens Nørregaard* og *C. Baagøe* fra Testrup højskole. Der nævnes ved indvielsen ingen bønder fra Vejlby. Dønningerne fra striden mellem Bjørnbak og Testrup højskole havde vel ikke lagt sig, og de Vejlby folk havde jo mest haft forbindelse med Bjørnbak. Nørregaard var i deres øjne vederstyggelig. Hertil kom den ny skoles sociale tendens (den var jo ikke langt fra at være socialistisk), og saa højskolens forbindelse med det ny radikale »Jysk Morgenblad«, der var konkurrent til Bjørnbaks »Aarhus Amtstidende«. Det smagte ikke Vejlbyerne. Det hjalp ikke, at Arne Møller hævdede, at hans skole ikke skulle være klassepræget. Skolen gik ikke, den og dens forstander blev mødt med mistro, og i Vejlby følte bønderne ikke højskolen som deres. 1911 overtog *Helge Hostrup* og hans udmærkede hustru, *Astrid,* f Bojsen, skolen efter Arne Møller, der blev sp i Linaa. Hostrup var søn af digteren *J. C. Hostrup,* havde et godt navn i højskolekredse, han var radikal, skrev i »Jysk Morgenblad« (der gik ind). Indtil krigen 1914 gik skolen godt, og ægteparret Hostrup mindedes med taknemmelighed i Vejlby for deres værdifulde menneskelige indsats. Svigtende tilslutning og svigtende helbred førte til, at Hostrup solgte højskolen og blev medarbejder ved Frederiksborg højskole, indtil han blev præst i Rørvig. Han henvendte sig til skolens ven og nabo, gdjr *Johs. Pihlkjær,* og spurgte, om befolkningen ville gøre noget for at bevare skolen som folkehøjskole. Et udvalg blev nedsat, og det viste sig, at der var langt større interesse for en *landbrugsskole* end en højskole. 1921 købte *Axel Møller* skolen, og nu blev den landbrugsskole (med et hold elever paa 75). Aaret efter oprettedes Aarhus-egnens *husholdningsskole* med fru *Ulla Christensen* som leder. 1923 besøgte kongen og dronningen skolen. Husholdningsskolen skiftede ofte leder. Den blev nybygget efter at gymnastikhuset var brændt 5. febr 1929. Under landbrugskrisen gik skolen tilbage, den fyldtes mest med kontrol-assistentelever, 1933 overtoges skolerne af konsulent *N. Toftegaard Madsen,* gift med *Karen Margr. Møller,* der blev husholdningsskolens leder, og der var snart fuldt hus. Skolen var beslaglagt af tyskerne dec 1944–aug 45. *Harald Grønborg,* som senere blev forstander for Fyns stifts husmandsskole, var lærer fra 1937–46. Fra 1951 er *N. Elmose* landbrugsskolens forstander.

Sindssygehospitalet (der senere fik det hu-

mant prægede navn »Jyske Asyl«) har iflg sagens natur indtaget en isoleret stilling i sognets liv, men det har givet sognepræsterne et stort ekstra arbejde. Hospitalet aabnedes 1. sept 1852, er udvidet adskillige gange og havde 1950 c 800 patienter og 430 funktionærer. Fr. Hallager har skrevet dets historie 1852–1952. Hospitalet ligger i Risskov.

Villaen »*Funch-Thomsens Minde*« i Risskov skænkedes 1933 af redaktør Funch-Thomsens enke til præsteforeningen til rekreationshjem for præster. Driften blev imidlertid for dyr og efter faa aar overgik bygningerne til andet brug. (Paul Nedergaard: Præsteforeningens Historie, 1946, s 189 f).

1927 oplyses: Kkg 5 pct, mange søger til Aarhus, meget blandede forhold, menighedshus, 1 fh, IM smf, KS (sp), 1939: Kkg 5–10 prc, bedst i Risskov, mh, IM smf, foredragsf, ungdomsm i pgd. I Risskov: Menighedsmøder, ungdomsm, YM-kredse, bibelkr, gode forhold, 1947: God kkg, alm forhold, foredragsf, lille IM smf, 1963: God kkg, forstadsforhold, lille IM smf, sdsk, fh, foredragsf. Kirkeblad. IM har været ledet af repræsentant *Jacobsen* og gartner *A. Jensen*.

Vejlby kirke er smuk, har rig udsmykning, skib og kor er romanske, af raa, kløvet granit, uden sokkel, hvidkalket. Begge døre, et par vinduer og korbuen er bevaret. Senere er tilføjet taarn med kamgavle i nord-syd, af munkesten, med ejendommelige glamhuller (som Aarhus domkirke) og skydeskaar, højt tegltækt vaabenhus mod syd med blindingsprydet gavl. Koret har tegltag, skib og kor blytag. Sengotiske hvælvinger (fra 1492), med kalkmalerier fra c 1500 (afdækket 1941) i korbuen. Koret blev restaureret 1870, da altertavlen (maaske et sidealter fra Aarhus domkirke fik sin nuværende form med store sengotiske figurer (c 1500). Romansk granitfont. Renæssance-prædikestol fra 1639 med evangelist-malerier. Smuk egetræsdør ml vaabenhus og skib. Romansk granitsten med figurer i vaabenhusset. Kirken blev restaureret 1941. 150 sd. Orgel. En runesten, fundet i 17. aarh, er i Aarhus. (Tykels sten med kristent kors), høj kirkegaardsmur. En kirkelade til højre for indgangen, blev brugt som skole, nu nedbrudt. Series pastorum.

Løffler: Gravsten, Pl X, Mackeprang, s 275.
Carl Jørgensen: V kirke, 1952.

Folketal: 1850: 765, 1901: 2195, 1921: 3002, 1955: 3979, 1960: 6454.
Altergæster: 1922: 300, 1934: 444, 1942: 600, 1950: 900, 1960: 983.
Menighedsraad: 1926: 5 soc, 1 gr, 1 IM, 2 kirk, 1 valgt af borgerf, 1938: Vejlby: 4 soc, 3 borg, Risskov: 2 soc, 6 kirk, 1961: 3 soc, 5 borg-kirk. (Fmd: gdjr H. Mahler).
Kommunevalg: Vejlby-Risskov: 1954: Soc 1008 (3), kons 1509 (6), venstre 199 (0), Retsforb 131 (0), 1962: Soc 1823 (4), kons 2785 (6), venstre 695 (1), Retsforb 111 (0), SF 226 (0). (Fmd: Kreditfrepr Ingemann Schmidt).

Sognepræst

Indt 1859: a) 223 byg, b) 98 rdl, 8 byg, 50 rdl, c) 16 lpd ost, 60 sn æg, d) 250 rdl, e) jorden bortsolgt. Bolig i Aarhus. 300 rdl fra sindssygehosp. 1870: Regul 1056 kr. Netto 3130 kr. 1913: 1. kl, 1946: 2. kl, 1958: 12. kl. Pgd opf 1884.

4. 5. juni 1846–24. sept 55: **N. J. Wagtmann,** fl t Astrup-T-H, se der.

5. 14. dec 1855–30. sept 64 (ord kat Skelskør 5. juli 50): **Otto Marsviin Laurberg,** * 10. sept 15 Randers. Forældre: Godsforvalter paa Benzon Peter L og Eva Elisabeth Thuesen. Stud Randers 34, c febr 41 (*1), institutbest i Randers, † 30. sept 64. ~ 3. okt 50 Amalie Ahnfeldt, *23. aug 21 Aarhus. Forældre: Krigsraad Johan Henrik A og Ane Thuesen, – Plejesøn. Provst Laurberg, K Stillinge.

Pastor L var en dygtig præst, der var afholdt og fik god indgang i befolkningen. Under krigen 1864 betød han meget her (se iøvr ovf).

6. 20. jan 1865–27. marts 77 (sp Hyrup ved Flensborg 13. april 59, afsat af tyskerne 64): **C. E. Borch,** fl t Skørpinge-F, se der.

7. 11. juni 1877–30 juni 82 (sp Vorbasse-H 2. sept 74): **O. H. Jensen,** fl t Kappel, se Gimlinge.

8. 12. sept 1882–15. nov 91: Lic theol **Henry B. Ussing,** fl t sp Jesus k, Kbhvn, se Domkirken, Kbhvn.

9. 9. febr 1892–28. sept 95 (sp Søllested 14. okt 86): **C. F. A. Welding,** fl t 2. rkp Holmens k, Kbhvn, se sp Helligaands k, Kbhvn.

10. 11. dec 1895–10. maj 04: Lic theol **H. Martensen-Larsen,** fl t sp Sct Pauls k, Kbhvn, se domprovster, Roskilde.

11. 7. okt 1904–23. juli 35 (sp Søby, Ærø, 2. jan 94): **Anders Geert-Jørgensen,** * 15. dec 63 Stensby, Kallehave. Forældre: Gdjr Geert J og Kirsten Andersen. Stud priv 84, c 89[1] (h_2), rkp Holmslands klit 24. april 89, afsk 23. juli 35, † 15. maj 36. ~ 28. jan 89 Ane Mortensen, * 24. marts 64 Stensby, Kallehave, † 26. Forældre: Proprietær Morten Nielsen og Kathrine Olsdatter. – Søn: Lærer i psykiatri ved pastoralseminariet, overlæge, dr med Einar G-J.

Folketingsmd (Retsforb) 29–31, BM Aarhus kredsen af KS 98, BM Kristeligt-soc forbund, medstifter og lærer Vejlby højskole. Var i Søby fmd for foredragsf og ungdomsf; i Vejlby fmd f værgeraadet.

Pastor G-J var af et helt andet præg end sine forgængere. Han var landmandssøn, ikke meget optaget af teologi, men des mere af sociale og folkelige spørgsmaal, en sjællænder, der faldt godt til her, selv om han spredte sine interesser over mange felter. Paa Holmslands klit ivrede han blandt fiskerne mod drikkeriet. Man forstod dér ikke rigtigt denne grundtvigske sjællænder, som sagde, at »prædikenen skulle faa det, der er skænket i daaben til at vokse, som solen om foraaret faar planterne til at spire og gro. Ordet skal vække som solen, men ikke med basun eller tordenskrald« (Hj og tr, XX, 29). Der var kun ganske faa grundtvigske paa klitten. Men paa andre omraader satte han ind. Da der var meget langt til læge, fik han oprettet en sygekasse. – Mere sangbund fandt han paa Ærø, og i Søby fik han ogsaa oprettet en sygekasse. Han søgte nær berøring med de folkelige kredse. – I Vejlby fik han mange venner, og uden hans hjælp var højskolen næppe blevet rejst (se foran). Han var hele tiden lærer paa højskolen. Han var altid optaget af praktiske gøremaal, altid paa farten, og tillige en flittig foredragsholder. Han var ganske usnobbet og fulgte ivrigt med i, hvad nyt tiden bragte. Han købte en cykle for 500 kr, da ingen andre i sognet havde cykle, og fik derfor biskop Sthyrs misbilligelse. Og allerede 1911 købte han en bil. Dette misbilligede biskoppen i Aarhus vist ogsaa. Om hans vanskeligheder med overlærer Chr. Christensen, se ovf.

Paa Ærø havde han set, hvor vanskeligt det var at sikre omkomne søfolks efterladte og kom derved ind paa tanken om en folkelig

livsforsikring. Han blev saa repræsentant for livsforsikringsselskabet »Tryg« og dettes formand. Da »Tryg« købte ejendom paa Raadhuspladsen i Kbhvn, hvor der skete en prisstigning paa 500.000 kr, bragte dette ham ind paa tanken om skat paa samfundsskabte værdier som almindelig grundskyld til afløsning af andre skatter. Han blev ivrigt medlem af Retsforbundet, kom til at staa professor *Starcke* og dr *Axel Dam* nær, var en tid folketingsmand og en af grundskyldens energiske fortalere.

Han var ogsaa ivrig frimurer med den motivering, at han der kunne øve kristelig paavirkning paa folk, der ellers ikke kom i kirke. Han var idealist, retsindig, selv om hans domme kunne paavirkes af hans stærke temperament.

Det siger i V, at han er den præst, der var mest efter befolkningens hoved. Han havde i høj grad sine meningers mod.

Se: Det frie Blad, 1936, 198–200. E. Geert Jørgensen: Min far var præst.

Hjælpepræster hos pastor Geert-Jørgensen

1929–30: **J. A. P. Vang,** se Fraugde (nu Canada).
1930–31: **P. A. C. Gadeberg,** se Ensted (sp Sørbymagle-K).
1931–33: **E. Balslev,** se Herslev.
1933: **R. J. P. Münster,** se Hover.
1934–35: **E. E. R. S. Krogager,** se Sneum-T.

12. 17. aug 1936–15. juli 53 (sp Veng 6. maj 27): **Ole Leo Axel Bendt,** * 26. nov 96 Odense. Forældre: Kbmd Karl Martin B og Maren Kirstine Petersen. Stud Østersøgades gymn 15, ansat i Kbhvns forsørgelsesvæsen, c 26^1 (h_1), afsk 15. juli 53, seminarielektor Gedved. ~[1] 28. juli 27 Ellen Taarning, * 31. marts 06 Bregninge, Sjæll, sep. Forældre: Proprietær Poul T og Annie Louise Marie Bladt. ~[2] 18. febr 55 Esther Christiansen, * 4. nov 19 Aarhus. Forældre: Tømrerm Niels Christian C og Helga Christiane Emilie Jensen.

(Se Kr Dbl 15. juli 51 om pastor Bs samling af sjældne flasker.)

13. 14. nov 1953 (sp Aal 9. marts 36): **Halvor Bergstrøm Graabæk,** * 10. jan 09 Fredericia. Faderen: Repræsentant. Stud Rønde 27, c 34^1 (h_1). Hjpr Frederiksværk-V 11. juni 34. ~ 6. juli 35 Hjørdis Bjørnestad Nielsen, * 14. sept 12 Hellerup. Faderen: Trafikkontrollør i DSB.

Hjemmearb DMS, provstirepræs DKU, tilsynsførende m kirke-tjenesten blandt flygtninge, BM Ribe amts menighedsraadsf t 53.

Residerende kapellan

(Oprettet 18. nov 1934, nedl 30. nov 1940.)
3. kl. - Bolig i Risskov

1. 18. nov 1934–30. nov 40 (sp Lyngaa-S 18. juli 29): **C. Bay,** sp Risskov, se Domkirken, Aalborg.

Litt: Regnar Knudsen: Vejlby sogn, en sognehistorie i oversigt, 1952, A. Geert-Jørgensen: V folkehøjskole, Højskolebl 1906, s 273 f, L. Blauenfeldt: IMs hist, 1912, s 151, Aug. F. Schmidt: Riis Skov, 1947.

RISSKOV

(Udskilt fra Vejby 30. nov 1940.)

Under henvisning til foranstående om Vejlby, indtil 1940, tilføjes: Risskov er et ungt pastorat, udpræget forstad, med velstillet befolkning, mange villaer, ogsaa nogen fattigdom i »sommerhuse«. Om sommeren bor c 4000 i sommerhuse. Yndet udflugtssted. Smuk beliggenhed ved skov og kyst.

Fra 1934 har Risskov haft egen præst, og der er blevet gjort et stort arbejde, hovedsagentlig paa alm. folkekirkelig linie. Der er gode forhold, megen velvilje, men ogsaa klar afstandtagen. Godt sted at være præst. Der arbejdes kirkeligt med menighedsmøder, sdsk, Unge Hjem, FDF, spejdere, bibelkredse, mange YMkredse, aabent hus for unge, gamlemøder. Fælles mh for Vejlby og Risskov, nogle IM. Kirkegang ca 5 pct.

Rigmænds interesse for kirken har flere gange givet sig smukke udsalg. Dels er kirken en ombygget villa, skænket af fabrikant *Fritz Georg Clausen* og hustrus arvinger. Her er ogsaa udmærkede, moderne menighedslokaler i flere sale og rum, præsteboligen er indrettet i villaens garage. 1933 skænkede fru redaktør *Funch-Thomsen* den store villa »Funch-Thomsens minde« til den danske præsteforening, der søgte at drive den som rekreationshjem under ledelse af frk *Anna Lütken* (præstedatter fra Simmerbølle), men driften blev for dyr, og faa aar efter overgik bygningen til andet brug.

Statshospitalet, tidl »*Jyske asyl*« (sindssygehospitalet), se Vejlby, har 8–900 patienter, egen kirkesal, kirkebøger, kapel og kirkegaard. Statshospitalet er et selvstændigt kirkedistrikt inden for kommunen med egen præst, der p t er sognepræsten i Risskov sogn.

Overlæge i retspsykiatri *Poul Thelle* (* 1920) er søn af provst T, Rudkøbing, og gift med en dt af chefred Gunnar Helweg-Larsen, Kr Dbl.

Risskov kirke, indviet 2. dec 1934, indtager en særstilling mellem danske kirker, idet den simpelthen er en ombygget rigmandsvilla og stadig bærer præg af sit oprindelige formaal. Man har paa mange maader søgt at give villaen kirkepræg, mange er glade for den, andre mere skeptiske. Arkitekt Aksel Skov fik den opgave at forsøge at skabe en kirke af dette privathus. Beliggenheden er smuk og fri. Der blev tilbygget et lille, smalt taarn. Kirkens mest iøjnefaldende prydelse er Kræsten Iversens vældige glasmosaikker af skærtorsdag, langfredag, påskemorgen over det lille alterbord (den korsfæstede). Til kirkerummet slutter sig flere sale, menighedssal paa 1. sal (125 sd), en mindre sal i stuen (75 sd) og lokaler i kælderen til konfirmander og spejdere. Kirken har 365 sd og orgel. Mindeplade om giverne.

A. Wessel Wetlesen: R kirke, 1952.

Folketal: 1940: 4661, 1960: 5583.
Altergæster: 1942: 1943, 1961: 2937.
Menighedsraad: 1938: 6 kirk, 2 soc, 1 uafh (fmd: Kontorchef Bering), 1949: 6 kirk, 2 soc, 1 uafh, valg (fmd: Amtsraadsmedl K. Thorup), 1957: 7 kirk, 4 soc (fmd: Ingeniør O. Willumsen), 1961: 9 kirk 2 soc valg (fmd: Fru bankkasserer I. Matthiassen).
Kommunalt sammen med Vejlby.

Sognepræst

1940: 2. kl, 1958: 12. kl. - God præstebolig, oprind garagekompleks.

1. 30. nov 1940–10. maj 51 (rkp Vejlby 18. nov 34): **C. Bay,** fl t domprovst, Aalborg, se der.

2. 31. juli 1951 (sp Stubbekøbing-M 31. okt 49): **Asbjørn Fog,** * 21. febr 02 Bredsten. Forældre: Kontorist Jørgen Hroar F og Johannes Mikkelsen. Ansat i DSB t 20, missionseksamen i Kbhvn 23, sekr KFUM, Hillerød, 24–26, missionær Sudan 26–49, ord 30. Stud Aarhus akademi 37, c Aarhus juni 45 (l-106). ~ 3. juli 30 Ragnhild Rasmussen, * 3. febr 03 Randers. Forældre: Stationsmesteraspirant Sigvard R og Hansine Johannesen. – Søn: Blaahøj-F.

BM KCs hovedbest.

Udg 48: Fem negerpræster, oversat, 52: Arvid Albrektsson: Der er haab for din fremtid.

Residerende kapellan

(Oprettet 10. dec 1958, 12. kl, ikke embedsbolig. Kkp har én maanedlig højmesse i R, men ikke forpligtelse til at deltage i sognets menighedsarbejde, idet han efter særlig aftale med kirkeministeriet er korshærspræst for Storaarhus.)

1. 10. april 1959 (sp Haasum-R 29. juni 50): **Sigfred Villiam Jessen,** * 19. juli 16 Bramminge. Forældre: Gdjr Jens Mathiasen J og Ane Marie Jensen. Stud Rønde 40, c 49[1] (h-64), hjpr Grøndals k, Kbhvn 7. juni 49. ~ 9. nov 41 Agnete Kofoed, * 11. febr 18 Kbhvn. Faderen: Gdjr Chr. K. – Søster ~ Lovmand, Frøslev-M.

Forstander Korshærens herberge for hjemløse paa Bellahøj 45–49.

Litt: Regnar Knudsen: Vejlby-Risskov, en sogneundersøgelse, 1952, samme: Vejlby-Risskov gn tiderne. 1956. Kjeld Ladefoged: Risskov og Marselisborgskovene, Østj Hj 1959.

HASLE—SKEJBY—LISBJERG

Hasle sogn, 505 ha, er højtliggende, noget bakket, 3 km NV for Aarhus, hele sognet er de sidste aar blevet forstad til Aarhus med stærkt voksende bebyggelse.

Skejby sogn, 466 ha, som hovedsognet, byen S med fh.

Lisbjerg sogn, 1205 ha, i Vester Lisbjerg herred, er højtliggende og bakket, med vid udsigt over Aarhusbugten, enge ved Egaa mod syd. L skov. Byerne: L med alderdomshjem og Terp. Flere oldtidsminder. Udflugtsstedet Nymølle med restauration.

Skejby og Lisbjerg og en mindre del af Hasle sogn er 1962 indlemmet i Aarhus kommune.

Af den ældre præstehistorie

Aaby og Hasle var oprindelig ét pastorat, henlagt under lektoratet i Aarhus (se Aaby). 1618 blev Hasle skilt fra og Aaby henlagt under det da oprettede rektorat i Aarhus. Skejby-Lisbjerg var selvstændigt pastorat til 1618, da de to sogne lagdes som annekser under Hasle. Præsterækkens numre regnes fra reformationen, saa de første numre var kun sp i Skejby-Lisbjerg..

Blandt præsterne i ældre tid omtales særligt *Thomas Christensen Barfoed* (1728–43), en lærd mand, vel forfaren i græsk, latin og hebraisk, saavel som i teologi og den aristoteliske filosofi, en veltalende orator, en ypperlig dansk og latinsk poet. Han var beslægtet med *Thomas Kingo* og opkaldt efter ham (hans fader var sp i Fraugde, se der). Selv sagde B, at han havde arvet »noget af Kingos geist«. Biskop *Ocksen* sagde, at han »ville ønske, at alle præster i stiftet besad samme lærdom som hr B, saa havde jeg overalt dydige og lærde præster«. B var dog altid anfægtet, gik stedse i dybe tanker, var ofte »ligesom fortvivlende«. I saadanne anfægtninger, og naar hjertet var mest beklemt, skrev han salmer, og naar han ikke skrev salmer, gik han med bibelen i haanden, ja, han døde med bibelen i hænderne« (W I, 548).

Den lærde mag. *Peder Kierulff* (1743–66) flyttede til Grønbæk S. Forholdene var ikke gode. Biskop *Hygom* siger, at »befolkningen elskede mørket mere end lyset« (Elle J, 86). Provst *Henrik Meulengracht* (1763–86) var en dygtig provst, pastor *Henrik Møller* (1786–1826) var rationalist og blev efterhaanden senil. Han havde 14 børn. *Chr. Thygesen* (1826 1833) var bondesøn fra Trust, havde 11 børn, *Chr. Nissen Fausbøll* (1833–1840) var fra Uge (Sdj), var ivrig landmand, optaget af mergling og agerdyrkningslære. Han flyttede hertil fra Blegind. Hans landbrugsfaglige afhandlinger vandt anerkendelse. Han var en typisk præst fra rationalismens tid. Paa 100 aarsdagen for hans død (1840) rejste familien en mindesten paa hans grav i Hasle. Hans søn var den verdensberømte orientalist Viggo F. – Pastor F havde 8 børn, baade i Nissens og i Fausbølls tid var præstegaarden præget af ungdom og liv (hvad Fs sønnesøn, genealogen *Th. Hauch-Fausbøll,* kunne berette levende om). Pastoratets kyndige lokalhistoriker, gdjr *Rasmus Bendixen* har ydet værdifulde bidrag til flg.

Tiden efter 1840

Kirkelivet har aldrig været stærkt i disse sogne. Indtil Hasle begyndte at faa forstadspræg, herskede gl folkekirkelighed, kirkegangen var ikke stor. Den politiske interesse har været overvejende.

Pastor lic theol *Chr. Werliin* (1841–50) er det mest kendte navn i præsterækken.

Han havde været adjunkt i Helsingør, hvor hans tidligere lærer, *Simon Meisling,* var rektor. Blandt eleverne var *H. C. Andersen,* hvis tillid W vandt (han er den eneste lærer, som H. C. A omtaler venligt), og W gav H. C. A udmærkelse i det af H. C. A frygtede fag hebraisk. W kom hver søndag i Meislings hjem, og i forstaaelse af H. C. Andersens vanskelige stilling fik han hos Collin udvirket, at A kom bort fra Helsingør og privat forberedtes af Ws ven, *L. C. Müller.* W forlod dag skolen, da han ikke kunne finde sig tilrette med forholdene, tog teologisk embedseksamen 1829, studerede østerlandske sprog under *Rasmus Rask* og foretog en studierejse til Bonn, Heidelberg og Paris, hvorfra en koppesygdom drev ham hjem. Som manuduktør i hebraisk vandt han megen erkendelse, og disputerede 1838 for den teologiske licentiatgrad (Genesis, oversat til

latin med komm). Han studerede ogsaa med held arabisk. Skrev flere afhandl i Teol tidsskr. Efter at han i 1841 var blevet præst, skrev han intet offentligt.

Om Ws tragiske livshistorie fortæller *Rasmus Bendixen* i »Østjydsk Hjemstavn 1959«: En af de lærdeste præster, der har siddet i embedet i dette stift, men samtidig en menneskæbne, der gør krav paa medlidenhed – en mand ved et vanskeligt og stridbart sind, som haard modgang og ikke mindst hustruens svigten yderligere formørkede. – –

Omkr 1832 kom den unge *Julie Lütthans,* (søster til biskop D. G. Monrads hustru) datter af en velhavende københavnsk murermester, ind i hans liv. Hun var en smuk pige, men en noget flagrende natur. De to blev gift i 1834, da hun var 21, han 30. I deres hjem i Sværtegade holdtes stort hus, og det var her, *Chr. Winther* første gang traf Julie – da en af Werliins venner opfordredes til at indføre digteren, hvis digte ægteparret satte højt.

Foreløbigt var alt godt, og senere flyttede Winther til Tyskland for at blive lærer for prinsesse Juliane af Mecklenburg. Den smukke fru Werliin havde imidlertid ogsaa andre tilbedere, og Werliin saa efterhaanden ikke anden mulighed end at flytte fra den livlige hovedstad.

Han skrev selv: »Med hensyn til mine huslige forhold opnaaede jeg i 1834 den bedste gave, der kunne skænkes af et velvilligt forsyn, nemlig min højtelskede hustru Julie Constance Lütthans. Jeg beder og bønfalder den algode og almægtige Gud, at jeg maa forestaa det embede, som jeg er indviet til at forvalte, flittigt og hæderligt og oprigtigt.« Men ak!

Freden skulle kun blive kort. *Chr. Winther* fik hjemvendt fra udlandet snart opspurgt fru Julies opholdssted. Han begyndte en korrespondance, som ikke manglede noget i klarhed. Werliin, der fik mistanke og opsnappede et brev, fandt følgende digt:

Jeg vrider mine hænder
den lange, lange nat.
Jeg mig paa lejet vender
saa smertefuld og mat.
Jeg rejser mig med kummer,
jeg lægger mig med den.
Mit hjerte ikke rummer
en anden trofast ven.

Det kunne den gode ægtemand ikke tage. Han gennembankede sin hustru med et spanskrør, og dennes søster, der netop i de dage opholdt sig i præstegaarden, indberettede det skete til sin fader. Han sendte sin anden svigersøn, den senere biskop *Monrad,* der skulle tale sin svoger til fornuft, men i stedet rejste han straks til København medtagende fru Werliin samt præsteparrets to børn, Ida og Henri. De blev skilt 1847, og 1848 giftede Julie sig med sin digter. I øvrigt er hun formodentlig den kvinde i verdenshistorien, der har modtaget flest kærlighedsdigte. Hele Chr. Winthers digtsamling »Til een« er tilegnet hende, og der er 132 digte.

Werliin giftede sig aldrig siden.

Fru Julie var blevet træt af sin mands brutalitet og kynisme, sognebørnene i Hasle blev det ogsaa. Gensidige drillerier og chikanerier forbitrede baade menighedens og præstens liv. Had var den mest nærliggende følelse, naar talen faldt paa den lærde præst, som overhovedet ikke evnede dette at leve blandt sine sognebørn. Mest tragisk af alt var dog *Werliins* forhold til sine børn. Han savnede dem, søgte at kidnappe dem i København og kom bl a i slagsmaal med *Chr. Winther* paa Gammelstrand. Det lykkedes ham at faa fat i sønnen Henri, som han tog med til Hasle, hvor den følsomme dreng fik en forkvaklet opdragelse. Breve fra moderen tilbageholdt Werliin, og drengen maatte efter sin faders diktat skrive haarde breve den anden vej.

Det var en lettelse for alle parter, da pastor Werliin i 1850 forflyttedes til Ferslev i Frederiksborg amt. Begyndelsen var vel ikke for god. Werliin blev sogneforstander, men det første sogneraadsmøde, han deltog i, endte med slagsmaal. Det siges, at bønderne satte ild til præstegaarden af had til ham.

Pastor Werliin døde 1866 og ligger begravet paa Assistens kirkegaard i København. Hans sidste aar synes at være blevet mere fredelige, i hvert fald tyder den omtale, »Folkets Avis« bragte fire dage efter dødsfaldet, derpaa:

»I onsdags døde pastor licent theol *Chr. Werliin,* i Ferslev efter længere tids svagelighed. Han var meget afholdt i sit sogn, og bønderne agte at bære hans lig omtrent til Kjøbenhavn«. (Se Nic. Bøgh: Chr. Winther III. D B L XXV, 336, Kr Dbl 4. jan 60. Hans Vita ses i Aarhus stifts visitatsbog, s 359 f.

Pastor *H. C. Bloch* (1850–79) var præget af sin slægts præstetraditioner. I disse aar vakte Bjørnbak røre blandt mange bønder omkr Aarhus. Storbonden *Niels Rasmussen* (* 1820, † 85) var en dygtig landmand og ivrig politiker (landstingsmd 63–82). Han sluttede sig tidligt til Bjørnbak og var medstifter af hans højskole i Viby. Paa rigsdagen kom han i forbindelse med *Grundtvig* og Grundtvigs venner. Niels R og hans hustru blev ivrige grundtvigianere, og de var med til at stifte det grundtvigsk prægede »Aarhus Folkeblad«, sm m c th *N. J. Laursen* (se rkp Aarhus domkirke) og ogsaa ved oprettelsen af Aarhus højskolehjem. Hans enke og sønner var støtter i Aarhus valgmenighed. Om *H. C. Bloch,* 1850–79, se Østjydsk Hjemstavn 1960, s 118. Han udførte sit hverv som formand for sogneforstanderskabet med stor nidkærhed. Hans skrift er til tider noget sjusket og vanskelig at tyde. (R. B.).

Ved en visitats 1857 skrev biskop Brammer om H. C. Bloch: »Sognepræsten prædikede over dagens evangelium. Hans prædiken var godt udarbejdet og blev holdt upaaklageligt, endog med en vis kraft, men den var næppe egnet til at bringe evangeliet ind i tilhørernes hjerter.

Pastor *M. A. Siegumfeldt* (1879–84) var n grundtvigsk, flyttede hurtigt herfra. Rasmus Bendixen skriver: Om pastor Siegumfeldts præstegerning her i sognene erindres der intet.

Præstegaarden brændte 1880, og S flyttede, fordi han efter præstegaardens brand havde bygget for dyrt, og med de mange børns opdragelse for øje saa han ingen anden udvej end at søge bort fra Hasle.

Omkring 1880'erne kom en grundtvigsk vækkelse til sognene ved fornævnte *Niels Rasmussen,* Lisbjerg.

Denne gode mand var en af datidens stouteste bønder paa tinge. Han sad i sogneforstanderskabet fra 1851–67 og i amtsraadet 1859–83. I 1863 indvalgtes han i landstinget, hvor han sad i 19 aar. *Niels Rasmussen* havde ingen sympati for folkekirkens fast ansatte præster, hvad man tildels forstaar, naar han som sognepræst havde *Chr. Werliin*. Et lille træk, der foregik mellem N. Rasmussen og præsten, maa lige nævnes.

En dag der var altergang i Lisbjerg kirke glemte præsten noget, og to gamle mænd stak hovederne sammen og hviskede om det, vel højt naturligvis som gamle folk, der har tabt lidt af hørelsen, har for skik. Dette hørte præsten. Han holdt op med uddelingen af nadveren og raabte ned i kirken, om sognefogden var til stede. Det var *Niels Rasmussen,* han rejste sig op og saa forundret paa præsten og saa tordnede præsten: om han øjeblikkelig ville vise disse urostiftere ud af kirken. De gamle tav øjeblikkelig. Niels Rasmussen satte sig ned og præsten fortsatte med nadveren.

Naar N. Rasmussen var i København gik han i kirke i Vartov og lærte derved *Grundtvig* og hans forkyndelse at kende. Han blev ogsaa en stadig gæst i Grundtvigs hjem. Nu lærte han mange af Grundtvigs venner at kende og blev hurtig paavirket af dem, og et nyt liv viste sig for ham i dets fulde glans. N. Rasmussen arbejdede lige fra sin ungdom for sine standsfællers oplysning og dannelse.

Her skal N. Rasmussens løbebane ikke følges (se D B L XIX, 241). – I 1880 skænkede han 7 td ld til for eksempel en friskole, en folkehøjskole for ungdommen eller en valgmenighed. Her blev senere oprettet Elev højskole af højskoleforstander *Niels Tang* og hans gode ven pastor *Poulsen,* den senere kirkeminister.

Skolen maatte dog nedlægges paa grund af manglende elever efter 14 aars virke. Niels Rasmussen var en af hovedmændene bag oprettelsen af Bering valgmenighedskirke, hvor han ofte søgte hen og var en nær ven af pastor Teilmann. Ligeledes var han og hans børn – især *Peder Nielsen,* landstingsmand – samt venner i Lisbjerg, med da Aarhus valgmenighed blev oprettet som filial til Bering.

Eftersom Niels Rasmussens børn er borte og de fleste af denne generations valgmenighedsfolk i Lisbjerg, er den yngre slægt paa enkelte nær trukket sig ud af valgmenigheden og søger nu sognekirken og dens præster.

Om N. Rasmussen skal det siges at han gjorde sin indflydelse gældende, da beboerne i Lisbjerg ønskede at faa det gamle gyldne alter udskiftet med et nyt. Et brev til ham fra kirkeværgen er bevaret og her fortæller han om sin forhandlng med Nationalmuseet.

Pastor *H. C. M. Krarup* (1885–1900) kom hertil fra det aandeligt levende Vendsyssel, afgjort IMs mand, umaadelig flittig. Hans lune slagfærdighed og enestaaende hukommelse gjorde indtryk. Han kunne virke noget urolig, hans tale kunne være noget springende. Der blev en kreds af IM. En udmærket støtte havde han i sin hustru (se »Min mor«, 1947, s 203 f). De havde mange børn, og der blev levet et fornøjeligt liv i pgd. Men arbejdsmarken var vanskelig, og K søgte til mere aandeligt levende egne i Thy.

R. B skriver: Hans stærke indremissionske indstilling havde ingen grobund paa Aarhusegnen. Ganske vist samlede han en kreds om sig. Han var en ualmindelig flittig mand til at aflægge husbesøg. Engang i halvfemserne indtraf en ulykkelig begivenhed i Lisbjerg. Under et voldsomt drikkelag hvori deltog 4 mand sank den ene pludselig død sammen. Ved begravelsen begyndte pastor Krarup sin tale saaledes: »Denne stakkels mand var falden blandt røvere, og jeg kan nævne for jer røvernes navne«. Efter et ophold, hvor der var pinlig stilhed i kirken fortsatte han, dog uden at nævne navne. Denne begravelse skal have været den største nogensinde i Lisbjerg kirke.

Provst *R. C. Madsen* (1900–15), se ndf, var en ydmyg mand, meget skoleinteresseret, n højkirkelig, havde mest sine medarbejdere i IM, de grundtvigske i L sluttede sig til valgmgh.

R B skriver: Provst M var pastor Krarups store modsætning. Hvor pastor Krarup kunne være mørk i sin kristendomsforkyndelse, var provst Madsen lys og venlig. Han var meget afholdt som præst og menneske for hans venlige og joviale væsen, men først og fremmest var han pædagog. Han besøgte jævnlig pastoratets tre skoler for at overvære undervisningen. Der var et festligt præg over timerne naar provst Madsen med sit lange hvide skæg og venlige ligefremme væsen sad mellem børnene og talte med dem og udspurgte dem. Ogsaa lærerne fattede tillid til ham og var glade for hans besøg i skolestuerne.

Provst Madsen var en kendt skikkelse, naar han jævnlig færdedes omkring i sine sogne i sin lukkede vogn og med kusk paa bukken.

Pastor *N. J. Ginnerskov* (1915–40) skriver: »Sognene (især H og S) prægedes af Aarhus' nærhed. Befolkningen var dels dygtige landmænd, paavirket af Lars Bjørnbak, dels udpræget socialistisk indstillede arbejdere og endeligt sognebaandsløserne til valgmenigheden. De sociale skel var skarpe. I Lisbjerg, længst fra Aarhus, var forholdene mere gammeldags. Enkelte var endnu præget af IM fra Krarups tid.« Pastor G var KC, ikke retningspræget, han tog fat med bibellæsninger, ungdomsmøder, sdsk i kirkerne, bladuddeling osv. Kirkegang og altergang voksede noget, særlig i begyndelsen. Der blev en fast, ikke stor kreds, som søgte til kirke. Præsten var velset i alle hjem, men den store tilflytning i Hasle og Skejby ændrede sognenes karakter. Der kom ogsaa kirkelige folk hertil, men alting forandredes. En lille IMs kreds i Hasle var meget trofaste kirkegængere. De holdt møder i hjemmene. Lærerne var grundtvigske.

Pastor *A. S. Isager* (1940–60) se ndf.

Pastor *P. B. Kronborg* har været sp her siden 1960. Han havde virket her en kort tid som hjpr 1959 og søgte embedet 1960 efter menighedsraadenes opfordring i S og L.

1955 oprettedes et *kaldskapellani* med bolig i *Lisbjerg*.

Præsterne *F. J. Riisager* (1955–59) og *N. Nyhus Nielsen* (fra 59) har gjort et godt arbejde.

Sognene er folkekirkeligt præget, 2 bibelkredse i H, ret god kkg, vanskelige forhold i S, velvilje i L hvor der er 2 sdsk, ungdomsm, bi-

belkr, studiekr, møder for ældre i skolen, santalkreds. Flertallet u p, Gudstj paa alderdomshjem.

Fru *Alba Vogelius* (hvis mand bogholder V, søn af dr med L. S. V, Fredericia, døde 1936), fik 1928 stiftet en bibelkreds, som blev holdt i deres hjem til 1935. Søndagsskolen i H blev stiftet 1929 af fru V, og fra 1936 holdtes den i pgd. Senere er den lille IMkreds i H væs blevet ledet fra Aarhus.

Gdjr *Rasmus Bendixen*, Skejby (* 1900 i Ølsted), uddannet som landmand, drev nogle aar gaarden »Dybkjær« i Aarhus kommune, siden 1942 gaardejer i Skejby. I 1945 indvalgt i Skejby menighedsraad, først som kasserer og kirkeværge, senere i mange aar som formand. I bestyrelsen for Landsf af Menighedsraadsmedlemmer, Distriktsforeningen for Aarhus og omegn og andet. Den korte tid, der kunne blive til overs fra landbrugsarbejdet, har han anvendt til læsning af historisk litteratur, som efterhaanden gled over til studie af historiske leksika og arkivstudier. Dette resulterede i nogle afhandlinger mest af slægts- og lokalhistorisk art, dels i historiske aarbøger, tidsskrifter og dagblade.

Den store nabo æder de smaa naboer.

Rasmus Bendixen skriver om *Skejby sogn:*

Indtil omkring første verdenskrig hørte Skejby til de gamle landsbyer med bondeslægter der gennem aarhundreder havde været fastboende og var indgiftede i hinanden saa de gennem kirkebøgerne kan føres tilbage til omkring 1600.

Men efter verdenskrigen, først i tyverne, blev der bygget en del, og ny familier kom til byen og herved blev noget af det gamle landsbypræg ligesom udvisket, de forbedrede færdselsmidler gjorde vel ogsaa at det nære naboskab med storbyen gjorde sig gældende. Det gamle bysammenhold slappedes, beboerne søgte mere til Aarhus, saavel hvad handel, foredrag, teater og lignende angik.

En mangeaarig brugsforening maatte nedlægges, den gamle af lærer *Jessen* stiftede foredragsforening samt en ungdomsforening maatte indgaa paa grund af manglende tilslutning. Et forsamlingshus opført 1906 maatte sælges til beboelse. Kort sagt næsten alt i det gamle bysamfund ophørte. I 1939 købte Aarhus kommune 2 gaarde, Sommerlyst og Kirstinesminde, paa den sidstes mark oprettedes flyveplads, som stadig drives som privat flyveplads, dog kun midlertidig. 1940 blev skolen nedlagt, og en *centralskole* for Skejby, Lisbjerg og Terp beliggende ved hovedvej 10 mellem Skejby og Lisbjerg indviedes 1. april 1940.

Aarhus, der længe havde været i stor arealnød, krævede nu dette afhjulpet, og Skejby og Lisbjerg sogne blev i april 1962, trods beboernes kraftige protest tvangsindlemmet i Aarhus kommune. Samtlige gaarde i Skejby med undtagelse af to er købt dels af Aarhus kommune, dels af privat bygherre og agtes nu, saa snart byplan er udarbejdet, udbygget til industri- og boligbyggeri. Skejbys historie er vel nu slut, om faa aar vil kun den gamle 800-aarige kirke minde om, at her engang har ligget en landsby og levet et bondesamfund med dets sorger og glæder gennem aarhundreder, en by, der som saa mange andre er blevet ofret for tidens udvikling og krav.

Om det kulturelle liv i de tre sogne kan ikke siges meget.

Naar smaa sogne har en storby saa nær ind paa livet, svinder saa godt som al selvstændigt kulturliv i disse. I Hasle er en foredragsforening og en Unge Hjem kreds, begge dele uden særlig stor tilslutning.

Lisbjerg sogn blev ligesom Skejby sogn 1. april 1962 skilt fra Hasle og under beboernes stærke protest, tvangsindlemmet i Aarhus købstad. Aarhus byraad har siden da købt størstedelen af gaardene i Lisbjeg og Terp. 9 gaarde.

Det kirkelige samhørsforhold med Hasle fortsætter dog uforandret, ligesom kirkegaardene stadig staar under menighedsraadene og ikke inddrages under Aarhus begravelsesvæsen.

Skoleforholdene

Hasles stærke vækst ses maaske bedst deraf, at lærer *Pihlkjær* 1922 var enelærer med c 35 børn, ved hans afsked 1942 7 klasser og 5 lærere og i dag 1962 620 børn og c 30 lærere. Af ældre lærere i Hasle kan nævnes *Bjerregaard-Christensen* 1847–74, *Anders Kondrup* 1874–1911, *Anders Nielsen Pihlkjær* født 1874 i Brabrand, demitteret fra Jellinge seminarium 1896, lærer i Draaby 1911, i Hasle til 1942.

I *Hasle sogn* steg folketallet kun langsomt. I 1801 var det paa 211 og hundrede aar efter 354, men nu tog udviklingen fart. 1917 maatte skolen udvide og igen i 1929, hvorefter man havde 3 klasseværelser samt boliger til en førstelærer, en andenlærer og en lærerinde.

Skoleloven af 1937 stillede meget større krav til skoleforholdene, end man hidtil havde været ude for, men det skal siges til de lokale myndigheders ros, at de ikke lod vente længe paa sig for at opfylde lovens krav med det resultat, at man i sognet – og i Lisbjerg ogsaa – fik en fuldt moderne skole med alle faglokaler til en i dag latterlig lav pris. Mange kommuner, som før, under og endda efter krigen har skudt byggeriet fra sig, maa nu bittert fortryde, idet byggeriet nu koster millioner, hvor det før kunne gøres for hundredtusinder. De to skoler indviedes i maj 1940, efter at begge var gjort købstadsordnede, dvs at man gik over til 7-klasse systemet.

Desværre kom det til at gaa saadan, at tyskerne indlogerede sig paa skolen i Hasle under besættelsen. De smukke gule sten blev med vanlig tysk hensynsløshed og komplet mangel paa skønhedssans malet sorte(!). Selv om man efter krigen har ompudset det hele, har dette afsnit af skolen aldrig forvundet den brutale behandling. Undervisningen maatte under besættelsesaarene for det meste foregaa paa Haslegaarden (hvis jord var frasolgt og delvis bebygget), men det var noget roderi og det var med stor glæde, man efter en gennemgribende renselsesproces igen rykkede ind i den rigtige skole.

Med den store tilflytning til kommunen og det tiltagende byggeri paa de udstykkede omraader, bl a præstegaardsjorden, blev elevtallet efter krigen hurtig saa stort, at Hasle skole maatte tænke paa at oprette sin egen mellem- og realskole. I 1949 begyndtes med den første

mellemskoleklasse, der i dag er blevet til 2 rækker. Udvidelser af skolen er fulgt efter slag i slag. Fra første færd var man indstillet paa at udvide skolen etapevis, til der var naaet en kapacitet paa 7–800 elever hvilket nu er sket. Den første udvidelse fuldførtes 1952 med 6 klasseværelser, læge-, tandlæge og lærerværelser, i 1957 med særlokaler, beskyttelsesrum, pigegymnastiksal forskudt i forhold til sangsalen, saa denne ved skolefester kan anvendes til scene og den sidste fløj mod øst som rummer 6 klasseværelser, ny læge- og tandlægeværelser, bibliotek og tegnesal.

Hasle er nu helt sammenbygget med Aarhus og bærer fuldstændig præg af at være en storby. Dens smukke beliggenhed, med udsigt over Aarhus og bugten gør den ogsaa yndet som villaby.

I *Skejby* virkede i mange aar lærer *Niels Jessen* († 1863). Han ejede Mollerupgaard i Lisbjerg sogn og havde c 3 km at gaa til skole hver dag. Han var ogsaa kirkesanger. Niels Jessen skal have været en særdeles dygtig lærer efter den tid. Mellem ham og pastor Werliin var der ofte nogen uenighed, Werliin kaldte hans skole en svinesti, hvad Niels Jessen følte sig brøstholden over. Der fulgte nu forskellige lærere nogen tid: *Christensen, Helms,* som fik afsked paa grund af utilbørligt forhold over for skolens store piger, *Anders Kristensen* til 1871, *Steensgaard,* søn af lærer Steensgaard i Lisbjerg, *Bækgaard,* senere i Lisbjerg, *Grønborg* og 1894 *Niels Jessen.* Niels Jessen var født paa Mollerupgaard 1864 og var sønnesøn af den førnævnte Niels Jessen som havde beklædt embedet i godt 40 aar. Han dimitteredes fra Københavns seminarium 1886. Han kom 1894 til Skejby. Lærer Jessen følte sig stærkt knyttet til sit hjemsogn og var altid varmt interesseret i sine bysbørns ve og vel, ligesom han tog stærkt del i sit sogns velfærd. Han var i mange aar medlem af saavel værgeraad som menighedsraad, formand for pastoratets sygekasse og stifter og formand for sognets brugsforening og foredragsforening.

Efter første verdenskrigs ophør begyndte storbyens (Aarhus) nære naboskab at gøre sig gældende, der blev bygget en del og nye tilflyttere gjorde, at noget af det gamle bysammenhold gik tabt, og der opstod et spændt forhold mellem ham og de nye tilflyttere om børnene og undervisningen.

Dette tog Jessen sig meget nær, og 1925 søgte han sin afsked og flyttede til Aarhus, men blev dog ved til sin død at staa i et nært venskabsforhold til de gamle slægter i Skejby.

Henry Jensen er født paa Mors 1893, dimitteret fra Gedved seminarium 1918. Efter nogle aar som lærer i Villersø ved Grenaa kom han 1925 til Skejby, men da denne skole blev nedlagt 1940 forflyttedes han til Hasle kommuneskole.

I *Lisbjerg* var der fra 1847 en uduelig og brutal lærer, *Søren Johansen.*

Efter lærer Johansens død 1859 fik Lisbjerg en lærer, der var hans store modsætning i alle maader og som beboerne – maaske paa grund af den bratte forandring daarligt kunne følge og ikke forstod at paaskønne tilstrækkelig, han hed *Niels Madsen Steensgaard.*

Niels Madsen Steensgaard, født i Thy 1819 af bondeforældre, der maatte laane penge til hans uddannelse. N. M. Steensgaard blev 1841 dimitteret fra Snedsted seminarium med hovedkarakteren: Udmærket duelig. Efter at have været lærer i Onsild og Harlev hjalp hans gamle forstander, biskop *Brammer* i Aarhus, ham til embedet i Lisbjerg 1860. Han var for den tid en usædvanlig lærer og brugte ikke som sin forgænger tampen som led i undervisningen, lige saa lidt som opremsning brugtes. Han forstod ved sin fortællekunst at gøre børnene interesserede og lydhøre.

Mange unge mennesker blev optaget i hans hjem til udvidet undervisning og flere blev forberedt til seminariet, dette gjorde han ikke for egen fordels skyld. 1867 oprettede han en **højskole,** som dog kun virkede i 3 vintre. Der begyndtes med 30 elever (se Nordahl-Petersen, Danmarks højskoler).

Befolkningen var dog ikke helt moden for tanken, de syntes det var noget sært noget degnen havde hittet paa, at voksne mennesker skulle gaa i skole paany. Nej det var der saamænd ingen grund til, de kunne sagtens klare sig med de kundskaber de havde faaet i børneskolen. Hvad skulle saadan noget nymodens skolevæsen gøre godt for? Nej, degnen havde at passe sin børneskole og dermed basta.

Beboerne lagde ogsaa megen uvilje for dagen overfor hans ungdomsarbejde, saa han til sidst saa sig nødsaget til at opgive det.

Mellem fornævnte Niels Rasmussen og Steensgaard kom der aldrig rigtig nogen forstaaelse i stand. N. Rasmussen saa med nogen skepsis og uvilje paa hans arbejde, hvad er ret uforstaaeligt.

At Steensgaard ikke var nogen helt almindelig landsbylærer vidner ogsaa, at han var med til at stifte Danmarks Lærerforening. Desværre er hans navn gledet ud i leksikon, men hans søn, pastor Ditlev Stensgaard (Ørslev-B), hævdede bestemt, at han var med, hvad der ogsaa oplyses fra anden side.

At lærer Steensgaard var en aandsinteresseret mand ses af, at hans hjem jævnlig gæstedes af bl. a mænd som Emil Sauter, den senere forstander for kvindeseminariet i Vejle P. A. Holm, Lars Bjørnbak, Jens Nørregaard Testrup, forfatterne Knud Skytte, C. A. Thyregod og andre.

Ved de store skolemøder der paa den tid holdtes i Aarhus var Steensgaard ofte forhandlingsleder. Det har sikkert ofte været et vanskeligt hverv, da det som regel kneb at holde styr paa de stridende parter bjørnbakkerne og grundtvigianerne.

Steensgaard stiftede ogsaa en sangforening paa egnen.

Det er beklageligt at hans gerning i grunden blev saa lidt paaskønnet. Nogle faa aar før han tog sin afsked blev han udnævnt til dannebrogsmand.

Hans søn, pastor Ditlev Steensgaard, fortalte om sin far. »Over hans store ærlige ansigt laa ofte, saavidt jeg erindrer, et vemodigt skær og det var sjældent, han lo. Livets tryk hvilede tungt paa hans skuldre. Men naar han optraadte i den gamle smukke kirke og stod frem i kordøren med foldede hænder for at læse indgangsbønnen, da var det med en værdighed som sikkert hvilede paa en dyb følelse af egen

uværdighed og en alvor, der stemte kirkegængerne til andagt. 1891 tog han sin afsked og flyttede til en søn som var lærer i Nørbæk. Her døde han 10. sept 1899 og blev begravet paa Nørbæk kirkegaard. Paa hans gravsten staar »Hvo, som bliver i kærlighed, bliver i Gud og Gud i ham«.

En stor mand, der levede i et samfund, der endnu ikke var moden til at følge ham.

Lærer Steensgaard efterfulgtes af *J. Bækgaard.* Jens Martinus Pedersen Bækgaard (* 1859 i Ølholm, afsk 1926, † 29) blev dimit 1884 fra Gedved seminarium, var en tid højskolelærer, kom 1886 til Skejby og ved Steensgaards afsked 1891 til Lisbjerg. Bækgaard var en meget dygtig og afholdt lærer, som med stor interesse deltog i befolkningens anliggender. Han holdt til stadighed aftenskole for ungdommen, ligeledes var han i mange aar formand for Lisbjerg andelsmejeri, stifter af en sangforening, foredragsforening og husflidsforening. Han var repræsentant for fængselshjælpen og tilsynsførende for Foreningen til forsømte børns frelse.

Bækgaard var med sit stilfærdige beskedne væsen en meget afholdt lærer.

I 1926 kom en ung impulsiv lærer til Lisbjerg. *Helge Valdemar Rahbek,* f 1898 i Borris og dimitteret fra Silkeborg 1919. Efter en tid at have været lærer paa Fænø blev han kaldet til Lisbjerg. Han blev hurtigt vellidt af børnene og for en stor del ogsaa af beboerne i sognet, der saa igennem fingre med hans til tider noget uovervejede udtalelser. Han tog stærkt del i sognets anliggender og i mange henseender paa en god og fornuftig maade. Han indvalgtes i sogneraadet af socialdemokraterne.

Da de tre skoler i 1940 blev nedlagt, og der skulle ansættes en skoleinspektør ved den nyopførte, købstadsordnede centralskole var der nogen uenighed i skolekommissionen om ansættelsen. Der var tale om *Rahbek* og *Henry Jensen* i Skejby – den tredie lærer *H. Bauning* i Terp tog afsked af helbredshensyn. Man ville gerne have enstemmig indstilling. To skolekommissionsmedlemmer ønskede *Henry Jensen* som skoleinspektør, men gik dog med til at stemme paa *Rahbek,* da han erklærede, at han ville udtræde af sogneraadet for helt at hellige sig skolearbejdet. – Det gjorde han ogsaa for at lade sig indvælge ved et senere valg. – Han blev saaledes enstemmigt indstillet.

Rasmus Bendixen skriver: »Det viste sig dog snart, at Helge Rahbek absolut ikke var den rette mand som skoleleder. Der blev strid og utilfredshed mellem ham og lærerpersonalet, der søgte bort efter ganske kort tid ved skolen, mange søgte og blev forflyttet til Hasle skole. Det evindelige lærerskifte var til stor skade for undervisningen. Skolekommissionen forsøgte gentagne gange at gribe ind for at lægge en dæmper paa skoleinspektøren, men forgæves.

Utilfredsheden slog endelig ud i lys lue i marts 1959, idet samtlige lærere ved skolen indsendte 4. marts 1959 en meget alvorlig klage over de »utrygge forhold ved skolen«, motiveret med en række punkter til skolekommissionen.

Den alvorlige klage blev af skoledirektionens formand, stiftamtmand H. Lorentzen videresendt til dommer C. E. Bonnevie for at faa foretaget tjenstlig forhør.

Skoleinspektør Rahbek blev suspenderet, mens sagen stod paa. Imens var overlærer Jørgensen i Hasle ansat som skoleinspektør.

Den 14. december 1959 blev skoleinspektør Rahbek telefonisk kaldt til amtskontoret, hvor stiftamtmand Lorentzen forelagde ham en kraftig irettesættelse fordi han i flere tilfælde over for lærerpersonalet har udvist mangel paa selvbeherskelse og i det hele taget i mange situationer ikke har vurderet og taget stilling til de foreliggende problemer med den besindighed, som stillingen kræver. Skoleinspektør Rahbek modtog irettesættelsen og lovede at tage den til personlig efterretning.

Ved et skolekommissionsmøde suppleret med skolenævnet i december forelaa der afskedsansøgninger fra to af lærerne og forflyttelsesansøgninger fra tre. Samtlige ansøgninger anbefaledes, men kommissionen udtalte sin beklagelse over at Lisbjergskolen efterhaanden mistede sine dygtige og meget sympatiske lærere, selvom man forstod deres bevæggrunde for at søge bort. Ved samme møde forelaa c et halvt hundrede breve fra forældre som ansøgte om at faa deres børn overflyttet til Hasle skole, hvad dog ikke kunne anbefales. Ved nytaar 1960 begyndte skoleinspektør Rahbek igen paa Lisbjergskolen med nyt ungt lærerpersonale.«

1926 oplyses: Kkg 8–6–8 pct, overv gr og KC, 1 fh, 10 fam t valgmgh. 1931: Kkg 4–3–6 pct, sociale modsætninger, voksende bebyggelse, gr og KC. 1942: Kkg 3–2–3 pct, overv politisk interesse, lidt IM i H, sdsk, bladuddeling. 1950: Kkg 3–4–5 pct, intet særligt, præges af Aarhus nærhed, ret god kkg, 3 sdsk, bibelkr i H og L 2 foredragsf. 1963: Kkg 3 pct, ret god, en del trofast folkekirkelighed, vældig tilflytning, bibelkr, Unge Hjem, ungdomsm, møder for ældre.

Hasle kirke er lille, bestaar af skib og kor fra romansk tid, senere tilbygget lavt taarn, samt vaabenhus mod syd. Opført af granitkvadre paa skraakantsokkel. Korbuen med ornamenterede kragsten. Syddørens overligger har et krucifixrelief. Flere billedkvadre; gipset bjælkeloft. Renæssancealtertavle fra c 1600 med krucifixmaleri fra 1841. Ny prædikestol. Romansk granitfont med dobbeltløver. Orgel fra 1925. 120 sd. Nyrest. Ligkapel fra 1918.

Mackeprang, s 22, 76, 283, 410.

Skejby kirke er ganske lille, opført i senromansk tid af granit og store røde mursten paa skraakantsokkel. Sengotisk taarn blev brudt ned 1846 til skibets højde, genopført til nuværende højde 1918 med kamgavle. Fladt loft i skibet, koret har hvælving. Indtil 1951 altertavle fra 1883 (Kristus bryder brødet), den gl altertavle med maleri af korsfæstelsen hænger i skibet. Romansk granitfont med løvværk og hoveder. Prædikestol fra 1723. Gotisk krucifix. 70 sd. Ligkapel fra 1904.

Skejby kirke gennemgik i 1951 en gennemgribende restaurering. Det gamle flade loft blev nedtaget og et nyt bjælkeloft oplagt. Gulvet omlagt og delvis sænket og el varme installeret, herved fandtes flere grave i skibet og koret. Større vinduer saavel i skib som kor, ny stolestader og i skibets vestende opbyggedes pulpitur til det nyanskaffede orgel 4 stemmer – Marcussen og Søn, Aabenraa. I koret byggedes nyt alter af fraadsten, opgravet i Jellinge mose, ligeledes blev i korets østside indsat et mosaikvindue – Maria med Barnet – af kunstneren Jais Nielsen. Kunstmaleren Harald Borre dekorerede korbuen. Det gamle middelalderlige krucifiks blev istandsat af konservator P. Bang Termansen ved Købstadsmuseet Den gamle By i Aarhus – det er meget smukt – og anbragt over altret.

Ved korets nordside tilbyggedes et sakristi (præsteværelse), her er ophængt billeder af alle sognepræsterne ved kirken siden 1833, den første Chr. N. Fausbøll i silhuet. Ligeledes er i kirken anbragt et series pastorum med sognets præster siden reformationen.

Ved kirkens genaabning 2. søndag i advent (9. dec) 1951 udtalte biskop Hoffmeyer, at »Skejby kirke er en perle blandt landsbykirker«.

Lisbjerg kirke (Trinitatis k) har romansk skib og kor, opført af fraadsten, limsten og granit. Begge døre og flere vinduer er bevaret. Senere er opført lavt taarn med pyramidetag, anseligt vaabenhus med blindingsprydet kamgavl. Sengotiske hvælvinger. Ny altertavle med maleri af J. Roed: Opstandelsen. Den gamle altertavle (det gyldne alter) var romansk, af drevent lueforgyldt kobber fra 12. aarh, med et højt krucifix, omsluttet af en stor bue, samt et frontale, der dækkede alterets forside. Alterbilledet blev byttet c 1863 med et billede af Opstandelsen. Sognet har forgæves søgt at faa dette klenodie tilbage og der arbejdes nu paa at faa en kopi opstillet. Malmstager fra 1705. Romansk granitfont med mærkeligt, støbt malmfad fra 1594. Ved muren mod taarnet var tidligere under et pulpitur et kapel med 15 kister, nedlagt 1854. Orgel fra 1914. 145 sd.

Mackeprang, s 254, 377. Om det gl alter, se C. Engelhardt i Ill Tid 1870–71, s 315–16.

Folketal: 1850: 264 og 162 og 451, 1901: 354 og 334 og 638, 1921: 450 og 337 og 694, 1955: 2906 og 377 og 760, 1960: 3723 og 375 og 739.

Altergæster: 1926: 110 + 74 + 109, 1942: 114 + 41 + 83, 1960: 771 + 68 + 145.

Menighedsraad: 1926: 4 gr, 1 IM, 6 soc, 7 u p, 1934: 1 IM, 1 gr, 16 polit, 1938: 9 borg, 10 soc, valg i H, 1950: 10 borg, 9 soc, 1961: H: 4 borg, 5 soc (fmd: overfyrbøder Kr. Tønning), L og S: u p, valg i L.

Kommunevalg: 1954: Soc 715 (4), borgerl 383 (5).

Hasle 1962: Soc 801 (4), borgerl 974 (5) (fmd: tømmerhdl W. Reenberg), u p.

Sognepræst

Indt 1859: a) 77 rug, 175 byg, 157 havre, b) 10 rdl, c) 18 lpd ost, 40 lpd brød, 50 sn æg, d) 200 rdl, e) 36 td ld. Gl bindingsværksbol. 21 fag, smuk udsigt. – 1870: Regul 2632 kr, netto 5346 kr. – Pgd opf 1880. – 1913: 2. kl, 1946: 2. kl, 1958: 12. kl. – Pgd opf 1952

19. 30. jan 1841–9. juni 50: Lic theol **C. Werliin,** fl t Ferslev-V, se der.

20. 14. aug 1850–2. maj 79 (sp Vigsnæs 28. dec 32): **Hans Carl Bloch,** * 8. juli 02 Kvong. Forældre: Sp i Nr Nebel-L Frederik B, † 44 (af Viby) og Ane Christine Haagen. Stud Ribe 23, c jan 30 (l), afsk 2. maj 79, † jan 86. ~ 2. april 33 Helene Sophie Kampmann, * 19. maj 10 Sneumgaard, † 13. marts 67. Forældre: Proprietær Niels Øllgaard K og Ane Christiane Hedevig Jessen. – Brødre: Ringe og Aal. Fætter: Vig-NA, stamt 11. Hustrus broder: Hjørring.

Pastor B var »værdig og samvittighedsfuld, præget af sin slægts gode traditioner«. I »Dsk Kirketidende« I, 345 f og 473 f skrev han om »Kirkens rette princip«. ES I, 167. Se iøvr ovf.

21. 25. sept 1879–22. dec 84 (sp Sneum-T 12. april 73): **M. A. Siegumfeldt,** fl t Søften-F, se der.

22. 26. febr 1885–6. jan 1900 (sp Horsens-Hammer 21. febr 76): **H. C. M. Krarup,** fl t Nors-T, se der.

23. 3. marts 1900–18. aug 15 (sp Hald-K 14. april 94): Provst **Rasmus Christian Madsen,** * 4. juli 45 Render Mark, Brylle. Forældre: Husmd Jens M og Karen Jørgendatter. Lærereksamen Skaarup 65, lærer Søgaard landboskole 65, lærer Horsens borgerskole 70, lærer Øde Førslev 73–89. Stud priv 84, c 88^2 (h_1). Sp V–Ø Vandet 4. april 89, provst Nørhald-Onsild-Gerlev herr 22. dec 94, afsk 18. aug 15, r af Dbg 15, † 17. aug 16. ~ 13. febr 74 Dorthea Sophie Eline Ballin, * 16. marts 55 Horsens, † 3. okt 38. Forældre: Rebslager Julius B og Karen Maire Petersen. – Søn: Dreslette.

Provst M havde udmærkelse til lærereksamen. Som student tjente han sit brød som matematiklærer ved Brgdssk C, indtil han 1886 blev degn ved Diakonissestiftelsen. Hans familie blev boende i Øde Førslev, hvor han holdt hjælpelærer til 89. Han var en meget dygtig lærer, især i matematik, som til det sidste var hans hobby. Da han kom til Hasle, var pgd den første bebyggelse ved Aarhus-Viborg landevej. Men sognene prægedes allerede den gang af Aarhus nærhed. Kirkegangen var ikke stor, almindeligvis c 30 i Hasle, og ringere i S. Han var et roligt og sindigt naturel. Hans kirkelige indstilling kan ikke betegnes som højkirkelig, men som folkekirkelig, med velvilje over for »gammelgrundtvigianere«, og IM, hvis missionærer han gerne saa i sognene. De boede ofte i pgd. Særlig glæde havde han ved sit arbejde i konfirmandstuen. Det var sikkert hans interesse og anseelse i skolen, der gjorde, at han blev provst.

Han havde ikke store tanker om sig selv og sin præstegerning. Da han blev r af Dbg, udbrød hans hustru: »Hvad har dog gjort dig fortjent dertil?« Han svarede: »Ja, det aner jeg ikke, men det skyldes vel, at jeg i de senere aar har vikarieret for stiftsprovsten!« (Efter S. Madsen, Dreslette). Provst M kom næppe befolkningen særligt nær, skriver pastor Ginnerskov. I »Hj og tr« V, 34 fortæller pastor P. A. Strickers datter om de vellykkede besøg i Hald pgd, medens M var i Hald.

24. 28. dec 1915–4. juli 40 (sp Hvornum-S 17. aug 10): **Niels Johan Ginnerskov,** * 21. maj 79 Randers. Forældre: Lærer Niels Pedersen G og Jensine Marthea Jensen. Stud Randers 98, c 04^2 (h_1), lærer, Randers, hjpr Vitten-H 20. marts 06, afsk 4. juli 40, † 1. nov 60. ~[1] 17. maj 11 Else Faurschou, * 14. juni 81 Skibygaard, Harlev, † 22. maj 27. Forældre: Proprietær Rasmus F og Christine Jacobsen. ~[2] 31. maj 32 Gerda Edslev, * 30. maj 94 Humble. Faderen: Sp Ø-V Assels, † 61, se der.

Pastor G skriver: »Jeg har arbejdet paa KCc linie, var glad for at være i Hasle, men længes ikke tilbage. Mest kan jeg længes efter Hvornum, hvor jeg følte, at jeg virkelig udrettede noget som præst«. Pastor G har i pastoratets kommunale aarbog skrevet sognenes kirkelige historie.

Rs. Bendixen skriver:

»Pastor Ginnerskov var præst i ordets betydning. Det var et kald for ham og ikke et levebrød alene. Han var ikke nogen stor taler, men den hjertelighed, der var i hans forkyndelse, kunne ikke undlade at gribe hans tilhørere. Under den første verdenskrig tog pastor Ginnerskov sit langstrakte pastorat til fods mindst en gang om ugen, og der var ikke et hjem i sognene, der ikke jævnlig havde besøg af ham. Den, der har haft lejlighed til at overvære pastor Ginnerskovs besøg ved en sygeseng, og høre hans samtaler med et dødssygt menneske, fik en oplevelse af en saa hjertegribende inderlighed, at vedkommende aldrig vil glemme det. Hans kæreste arbejde var vistnok konfirmationsundervisningen, og for konfirmanderne blev de faa timer hos ham en oplevelse.

Men pastor Ginnerskov var ogsaa en mand, der havde sine meninger, og han var ikke bange for at udtale dem. Det viser den prædiken, han holdt i Hasle kirke lige efter tyskernes besættelse af Danmark 1940. Han skriver selv herom i sin Liber daticus:

»3. søndag efter paaske 14. april mindedes i alle kirker de soldater, som faldt ved tyskernes besættelse af Danmark. Tak. Ære være deres minde! Kirken var pyntet med flag. Og efter sognepræstens henvendelse til kaptajn Ingvarsen dagen i forvejen var kirken godt besøgt af soldater med kaptajnen i spidsen. Der var konfirmationsaltergang. Før prædiken mindedes sognepræsten efter kirkeministeriets anmodning de faldne 9. april og udtalte tillige sin sympati for Frankrig, at krigen var en strid om magt mellem Tyskland og England, at »føreren« var skyld i krigsudbruddet, og udtalte sin klippefaste tro paa og haab om vestmagternes sejr, saa vi kunne bevares for at komme ind under et styre, hvor frihed traadtes under fødder. Sognepræsten udtalte sin medfølelse med de faldnes efterladte og sagde til de tilstedeværende soldater, at det var svært at være dansk soldat i disse dage, men at de kunne frejdigt se folk i øjnene, da soldaterne havde gjort deres pligt overfor den nødvendige ordre, regeringen havde været nødt til at udstede, truet af bombardementsmaskiner over København. Tilsidst sang forsamlingen staaende »Mægtige Christe«, og sognepræsten holdt prædiken. Umiddelbart efter denne forlod kaptajnen og soldaterne kirken, da menigheden begyndte at synge »Mindes vi en fuldtro ven«. Det var en aftale mellem kaptajnen og sognepræsten før gudstjenesten, at soldaterne skulle forlade kirken under afsyngelsen af den første salme efter prædikenen af hensyn til altergangen. Efter velsignelsen fra prædikestolen takkede sognepræsten for kirkens udsmykning og for soldaternes nærværelse, men dette hørtes vist kun af faa paa grund af soldaternes hurtige opbrud.

Om eftermiddagen fik sognepræsten besøg af kaptajnen, der bebrejdede mig som embedsmand mine politiske udtalelser mod føreren og Tyskland. Jeg hævdede min ret til som dansk præst i Guds hus at sige min menighed og de tilstedeværende min personlige mening om forholdene en gang for alle for ikke stadig at komme med udtalelser i mine prædikener om de aktuelle forhold. Kaptajnen beklagede at have været til stede under forkerte forudsætninger, udtalte sin glæde over min prædiken, men paa mit spørgsmaal vidste han ikke, om han ville indberette sagen, hvis han gjorde det, ville han underrette mig derom. Hermed endte samtalen, som blev ført i venskabelig form«.

Der skete dog ingen indberetning. Havde disse udtalelser fundet sted bare et par aar senere, havde det kostet pastor Ginnerskov friheden, maaske livet.

Pastor Ginnerskovs helbred havde i lang tid ikke været godt, og i 1940 saa han sig nødsaget til at tage sin afsked. Han har enkelte gange senere prædiket i sine gamle kirker, og folk er da mødt op i stort tal for endnu engang at høre deres afholdte gamle præst.

Pastor Ginnerskov var en stor musikelsker. I sin barndom og tidlige ungdom tog han undervisning i klaver og violinspil, men eftersom de teologiske studier lagde beslag paa alle hans kræfter, maatte dette dog tildels opgives. Violinen dyrkede han dog hele sit liv. Og da sygdommen efterhaanden nedbrød ham, kunne musikken bringe ham lyse og lykkelige stunder.

Han havde altid været et friluftsmenneske der kunne føle sig et med naturen og han elskede at færdes tilfods omkring i sine sogne baade sommer og vinter, fra hjem til hjem. Og da sygdommen tog ham færdedes han til stadighed omkring i skovene ved hospitalet.

(Pastor Ginnerskov maatte desværre leve sine sidste mange aar – med enkelte smaa afbrydelser hvor han opholdt sig i sit hjem – paa Jysk Hospital i Risskov ved Aarhus).

Ved hans død gik et stor menneske bort, som med taalmod bar de byrder, Gud havde lagt paa ham uden bitterhed. (Rs. B.)

N. J. Ginnerskov: Skoleminder fra 1880'erne, Jul i Randers 1939.

Hjælpepræst hos pastor Ginnerskov 1939-40: A. Bøgebjerg Andreassen, se Hoven.

25. 13. nov 1940–25. maj 60 (sp Todbjerg-M 28. febr 28): **Aage Svend Isager,** * 12. marts 94 Nyborg. Forældre: Urmager og guldsmed Svend I og Martha Sørensen. Stud Odense 12, c 20^1 (h_2), rkp Læsø 3. sept 21, afsk 25. maj 60, † 10. april 61. ~ 5. maj 22 Marie Meyer, * 27. okt 92 USA. Forældre: Direktør i Berlin Paul M og Othilie Rambusch.

Fmd Hasle Spædbørnehjem.

Pastor I var en meget beskeden mand. Som ung virkede han en tid som lærer og journalist ved Randers Venstreblad. Herfra søgte han embede som præst, og han kunne fornøjeligt fortælle, at hans geografiske kundskaber da var saa mangelfulde, at han troede, at han søgte Hals i Kær herred og blev meget forbavset, da han opdagede, at han blev udnævnt til præst i Hals paa Læsø. Aaret efter giftede han sig. Hans hustru var af gammel tysk præsteslægt. Hendes bedstefader var superintendent og hofpræst i Thyringen, han deltog i kejser Wilhelms rejse til Konstantinopel og Palæstina 1898. Skønt hun var vant til at færdes i Berlin og store byer, blev hun en god præstekone paa Læsø.

Pastor I var meget stilfærdig, humanistisk og litterært interesseret, havde stor viden om dansk og nordisk litteratur. Denne interesse prægede hans personlighed, og han øste ofte af litteraturen som kilde til foredrag og prædikener. Han var i besiddelse af stor menneskekundskab, og dette i forbindelse med hans vindende væsen gjorde det let for ham at komme i kontakt med mennesker og forstaa dem. 1947 fejrede han og hans hustru deres sølvbryllup under enestaaende opmærksomhed fra alle de 3 embeder, hvor de havde virket. Svaghed tvang ham til at søge afsked 1960. (Rs. B).

Pastor Isagers helbred havde i længere tid ikke været godt, og ved juletid 1959 blev han syg og maatte paa rekreation, dog uden at kræfterne ville vende tilbage. Man havde haabet, at han efter sin afsked maatte faa mange gode aar, saa han kunne hellige sig sine mange interesser, især litteraturen, men det blev snart synligt for alle, at dette ønske ikke skulle opfyldes. Det gik hurtigt tilbage med kræfterne,

og den 10. april 1961 sov han stille ind, 67 aar gammel. (R-B).

Hjælpepræst hos pastor Isager

1953–55: **P. Neergaard Jessen,** se Skrave.
1959: **P. B. Kronborg,** sp her.

26. 29. nov 1960 (rkp Sct Clemens k, Randers 26. juli 59): **Peder Brix Kronborg,** * 5. febr 17 Nautrup. Forældre: Gaardbestyrer Peder Brix K og Anna Dorthea Kathrine Nielsen. Stud Vib 37, c 44[1] (l-98), hjpr Sct Markus k, Aalborg 18. sept 44, sp Vang 23. jan 47–13. marts 51, dsk præst Vancouver, Canada (DKU) 51, hjpr her 1. febr 59. ~ 25. jan 47 Ellen Vestergaard, * 5. febr 18 Skovsgaard. Forældre: Foderstofhandler Chresten V og Ane Kathrine Vestergaard.

Kaldskapellan

(Oprettet 3. aug 1955, nedl 1. juni 61, 4. kl, 1958: 12. kl. Embedsbolig i L).

1. 25. nov 1955–4. juni 59 (hjpr Hvam-H 20. april 54): **Filip Johannes Riisager,** * 9. marts 25 Horne, Vendsyssel. Forældre: Snedkermester Christian Thomsen R og Else Marie Sørensen. Stud Hjørring 44, c 52[2] (l-104). ~ 6. juni 52 Anna Høngaard-Larsen, * 29. marts 26 Hansted. Forældre: Førstelærer Ahlmann L og Kathrine Nielsen Høngaard.

BM Teol Forening 47–50. Lærer i religion, Aarhus seminarium, Skriveøvelser i GT og NT ved Aarhus univ 57. BM Distriktsf og menighedsraad paa Aarhus-egnen 58–59. Herredsrepr DKU 58–59.

Udn t sp Flade-G 4. juni 59.

2. 16. sept 1959–1. juni 61 (hjpr Hans Tausens k, Odense 11. dec 57): **N. P. Nyhus Nielsen,** rkp her.

Residerende kapellan

(Oprettet 1. juni 1961, særligt for Skejby-L, embedsbolig i Lisbjerg, 12. kl).

1. 1. juni 1961 (kkp her 16. sept 59): **Niels Peter Nyhus Nielsen,** * 27. juli 29 Fjellerup. Forældre: Lærer Karl Eske N og Mary Kirstine Hansen. Stud Haslev 49, c Aarhus maj 56 (h-72), hjpr Hans Tausens k, Odense 11. dec 57. ~ 20. dec 52 Else Agnete Vincent Madsen, * 31. aug 27 Aarhus. Forældre: Kedelpasser Niels Chr. M og Anna Margrethe Jensen.

Litt: Rasmus Bendixen: Præster i Hasle-S-L, Østj Hj 1957–61, do: Bondekaar her omkr 1700, Aarh aarb 1962, Khst Saml 6 r, IV, 329–30 (om gdjr N. Rasmussen). Holger Begtrup: Dsk Mghliv IV, 128 f. H. Larsen: Lisbjerg sogn, Aarh aarb 1934, 85–103.

BRABRAND—AARSLEV

Brabrand sogn, 1684 ha, ret højtliggende, bakkede jorder mod nord. Syddelen af sognet er lavtliggende, og Brabrand sø er resten af en oldtidsfjord, der strakte sig 7 km ind i sognet bag Aarhus. Den oprindelige by, Brabrand, er nu med sine 3753 indb en moderne villaby, med flere store industrielle virksomheder. I sognet er endvidere landsbyerne True, Gjellerup og Holmstrup. Holmstrupgaard, en fordums herregard, blev 1928 omdannet til et fredehjem under Indre Mission. Meget naturskønt. Mindesmærke for Hans Broge i B anlæg fra 1899.

Aug. F. Schmidt har i Jul i Aarhus 1953 fortalt om den tid, da Brabrand var storkøbmændenes residens.

Aarslev sogn, 645 ha, har ligeledes noget højtliggende jorder mod nord, mod syd er der lavere omraader, samt enge langs Aarhus aa. Byerne: Aa, Voldbæk, Rætebøl.

Af den ældre præstehistorie

Aarslev-Tilst var eet pastorat til 1870, medens Kasted var anneks til Brabrand. Om oldtidshistorien, se under Aarslev-Tilst, s 118.

Den store landsby, *True,* har i middelalderen og antagelig til kort efter reformationen udgjort et selvstændigt sogn, hvortil formentlig Yderup og Todderup hørte. True sogn nævnes endnu 1548, dets kirke omtales sidste gang 1661, kirken er antagelig nedbrudt kort efter 1536. True pgd omtales ligeledes 1548. Kirken laa paa Trues gamle byplads, hvor nu skolen ligger. I 1880–90'erne fandt man menneskeben og rustne jernhanke til ligkister i jorden, hvor kirkegaarden laa. True sogn blev henlagt til Brabrand sogn, og materialer fra den nedbrudte kirke anvendt til Brabrand kirkes bygning, hvis vestparti i gl tid kaldtes True kirke af befolkningen.

Intet pastorat i Jylland er saa grundigt skildret som dette. Lokalhistorikeren, *August F. Schmidt,* som bor i Brabrand (se ndf s 118), har i 7 bind (1937–57) paa over 1500 sider minutiøst og dygtigt skildret forholdene og personerne gennem tiderne i disse sogne, og 1962 udgav kommunen hans »Brabrand og Aarslev sognes historie«, 200 sider, en letlæselig fremstilling, bygget paa stoffet i de 7 bind. Den rummer et alsidigt stof af stor interesse. Under henvisning til dette hovedværk om pastoratet, et værk, der er baaret af flid, udholdenhed og sporsans, lige fra det gamle landsbysamfund til den moderne forstad, gengives flg, hvortil August F. Schmidt med stor velvilje og dygtighed har leveret meget stof. For at antyde lidt om hans værks grundighed kan oplyses alene ang præstehistorien, at bd II har 40 sider derom, bd III: 20 sider om en præstekone og 3 sider med præstesagn, samt 10 sider om gejstlige jordejere, bd V har nogle sider om en præstesøn, bd VII en del sider om præsterne, og i bogen fra 1962 er der 5 sider om emnet. Hertil kommer mange smukke stemningsbilleder fra den skønne, østjyske egn.

Fra den ældre præstehistorie

kan nævnes præsterne *Niels Lyngbye* (af Lyngby-A), sp her c 1642–94, og hans søn, *Søren Nielsen Brabrand* († 1712), *Anders Jespersen Hutfeldt* (1692–1730), borgmestersøn fra Aarhus, hans datter blev gift med [1]) *Jes Fæster* (1728–39) og [2]) dennes efterfølger, mag *Jens Dons* (1739–79). Biskop *Hygom* omtaler af herredets pastorater kun Brabrand-Kasted med glæde, her kunne han »besøge ungdommen med fornøjelse, og her fandtes sjæle, som

var begyndt at kende Kristi kærlighed og lod sig drive af aanden«. Jens Dons havde været hører paa Frederiksborg latinskole, og muligvis har den pietistiske slotspræst *P. Vedel,* Frederiksborg, haft indflydelse paa ham. *Gert Hansen* roser ham, og biskoppen omtaler ham helt anderledes end herredets andre præster. (Vis 1745 og 1752, Elle J, s 86). Han efterfulgtes af sin søn, *Hans Jensen Dons,* † 1784, 37 aar gl. *Jens Møldrup* (1784–1810).

Den nyere tid

Præsterne naaede højt op i aarene og blev her længe: *J. C. Hahn* (1810–63) blev 88 aar; der gaar mange anekdoter om ham. *P. Nordentoft Thomsen* (1863–1910) blev 77 aar, se ndf, pastor *Axel Bartholdy Møller* (1911–30) blev 93 aar gl.

Pastor Hahn var den gamle tids mand. Af den venlige rationalistiske type, han naaede ikke at stifte bekendtskab med de nyere bevægelser, der med *Lars Bjørnbak* som fører kom til at faa saa stor indflydelse paa egnens befolkning.

Pastor Hahn havde en avlskarl, *Rasmus P. Nielsen,* der ikke var af de flittige og gerne ville sove oppe paa høloftet i arbejdstiden. Saa kunne Hahn komme ud paa gaardspladsen og raabe: »Rasmus Peter Nielsen, hvor er du?« – »Oppe i høet!« ... »Hvad bestiller du der?« ... »Leder efter æg!« var hans frimodige svar.

Da Rasmus Nielsen skulle rejse, bad han præsten om en anbefaling. Den fik denne ordlyd: »Rasmus har tjent mig (aarstal) og i den tid opført sig til egen tilfredshed«. Hahn, sognepræst. – Denne anbefaling blev husket i folkemunde til dato. Den var med til at holde Hahns gode minde i live. Han blev ved sit 50 aars jubilæum udnævnt til konsistorialraad. Han er begravet i Brabrand, og hans gravsted holdes smukt i stand.

Hans datter Margrethe (* 10. febr 82) blev 1829 malt af Chr. Købke, der var gæst i B pgd. Han tabte ganske sit hjerte til hende, men hun blev gift med en anden (P. J. Stougaard, sp Daubjerg-M-S).

Pastor *P. Nordentoft-Thomsen* kom i sin lange embedstid her til at øve megen indflydelse. Paa grund af omannekteringsplanerne var han konstitueret i mange aar og blev først 1873 udnævnt til sognepræst. Han var en praktisk dygtig mand, ordnede som sogneraadsfmd 1868–73 den vanskelige overgangstid, da Kasted blev lagt til Tilst, en geografisk hensigtsmæssig ordning. Det kommunale arbejde lagde store byrder paa den unge præsts skuldre, men alt blev godt gennemført. Han var en god husholder med egne og med andres penge. Han var senere med til at oprette sygekasse, sparekasse osv her. Alt, hvad der kunne være til gavn for befolkningens timelige og aandelige vel, arbejdede han ufortrødent paa gn de mange aar. Han har i det hele taget indlagt sig stor fortjeneste i Brabrand-Aarslevs sogns historie. Han blev af biskop *Brammer* omtalt som »een af de dygtigste, nidkæreste og tillige frommeste og mest samvittighedsfulde præster i stiftet«. – Han var en ordensmand, som selv af tyskerne, der 1864 var indkvarteret her, blev omtalt som »ein strenger mann, aber gerecht!« En stor børneflok voksede op i det gode præstehjem, som han dannede sammen med sin elskelige hustru. 5 sønner fik embedseksamen, de tog navnet *Nordentoft,* og alle børnene vedblev at hænge ved deres barndomshjem, som de aldrig glemte. *Johannes* og *Benedict N,* der begge blev præster, ydede værdifulde bidrag til Aug. Schmidts Brabrand-historie, bd III. I *Knud Nordentofts* roman: »Jørgen Laasbys barndom« er givet en smuk skildring af en gudstjeneste i B kirke, hvor hans bedstefader, (P. Nordentoft Thomsen) prædikede, og hans yndlingssalme (Den yndigste rose) blev sunget. Et stort Visby-kors viser hans og hans hustrus grave. I sydøstdelen af den smukke kirkegaard hviler hans børn og børnebørn.

Pastor *Nordentoft Thomsen* oplevede den stærke udvikling fra bondeby til stationsby. Der fandtes i B kun en kro, oprettet 1862, da banen blev aabnet, men for at faa et samlingssted, der kunne egne sig til kirkelige møder, blev der 1902 ved frivillige bidrag bygget et mh ved Truevej i B. Det fik navnet »*Elim*« (2. Mos. 15, 27). lederen her var i mange aar savskærer *Anton Middelboe* (* 1850, † 1942), der ved sine sjældne menneskelige egenskaber var et forbillede for andre. I missionshuset blev der holdt mange møder for unge og ældre. Da tilslutningen blev mindre med aarene, blev missionshuset nedlagt, og 1946 indrettet til tømrerværksted. Indremissionær *K. Kornmann* († 1920) gjorde her et stort arbejde.

Lars Bjørnbak paa den nærliggende Viby højskole og *Jens Nørregaard* paa Testrup højskole havde i disse aar stor indflydelse. De trak hver til sin side, men i B var der en trofast kirkemenighed, uden særligt retningspræg.

Pastor *Axel J. Bartholdy Møller* (1910–30) har i »Fra kirkehus og skolestue« 1936, s 72 f fortalt om sin præstegerning her (se ndf). Han var udgaaet fra et grundtvigsk præstehjem, tilhørte en gammel kulturslægt, var en ualmindelig nobel præsteskikkelse. En statelig mand, men han led i flere aar af en halssvækkelse, saa hans stemme blev svag, men det forbavsende var, at man alligevel kunne høre hvert ord i kirken. Han var meget veltalende, betjente sig af et smukt, aandfuldt sprog, med mange vel valgte citater og billeder. Hans arbejdskraft blev taget i brug paa mange maader, (se ndf). Han var meget anset i Brabrand, havde en trofast tilhørerskare. Han var udgaaet fra et musikalsk hjem og meget modtagelig for tone- og digtekunst, spillede selv smukt klaver. Han tilhørte »højre fløj« af de grundtvigske, var en irenisk natur, samarbejdede godt med IM, og fulgte alt i Brabrand med levende interesse, blev som noget af en fader for sine sogne. Mange flyttede til, men tilflytterne flyttede ogsaa hurtigt herfra, de fleste af dem, uden at slaa rod. Endnu prægede de gamle slægter tildels. Pastor B. M blev meget savnet baade i sine sogne og i konventerne, da han tog afsked og flyttede til Frederiksberg.

Pastor Bartholdy Møller skrev i »Fra Kirkehus og Skolestue I, s 72 f:

»Min sidste og længste virksomhed (1911–30) faldt i *Brabrand* og *Aarslev* menigheder.

Forholdene her var ret forskellige fra de steder, hvor jeg før havde været. En stationsby

har sit særlige problem. Man møder dér ikke nogen ensartet kultur med traditioner fra slægt til slægt, som kan være en støtte men ogsaa blive en hindring for Guds rige. Stationsbyen præges af de uensartede og skiftende befolkningslag og bestaar for størstedelen af tilflyttere, som ikke rigtig har slaaet rod. Men dette kan indebære gode muligheder for at rodfæstes i Guds forgaard og finde sin hjemstavn og venner i menigheden.

Den indfødte befolkning i pastoratet var for bøndernes vedkommende gennemgaaende præget af den *Bjørnbakske* aandsretning (om man tør bruge dette ord). Viby højskole laa ganske nær, og adskillige havde faaet deres paavirkning der. Man ser stundom Bjørnbaks virke karakteriseret som den rene materialisme; og som modsætning til den idealisme, der havde sit arnested i Testrup højskole, kunne det vel tage sig saadan ud. Og der stod endnu gny af de kampe, der var blevet ført mellem Bjørnbak og Testrupmændene. Alligevel ville Bjørnbak paa ingen maade kirke eller kristendom til livs. Han holdt selv morgenandagten paa skolen og forrettede tjeneste som kordegn i kirken. Men tyngdepunktet i hans gerning laa afgjort i iveren for at vække menigmand, særlig bønderne, til politisk og økonomisk selvstændighed og dygtiggøre dem til deres berettigede plads i samfundet. Overfor dette traadte aandsfagene i skygge; og det var en almindelig erfaring, at den Bjørnbakske paavirkning havde megen religiøs ligegyldighed i sit følge i Aarhusegnen. Det var dog min opfattelse, at der her førte veje ind mod Guds rige, særlig naar man kunne vise, at kristendom ikke var noget, der svævede i skyerne eller bragte ufrugtbare lærdomme, men havde værdi i det daglige og praktiske liv. Et billede som det om den forstandige mand, der byggede sit hus paa klippen, var særlig egnet til at anbefale sig disse folk; ligesom apostelens ord om den gudsfrygt, som er nyttig til alle ting og har forjættelse ogsaa for det liv, som er.

Socialdemokratiet havde ogsaa her vundet stærk indgang – Skjoldelevkredsen var den første landkreds, der valgte en socialdemokratisk rigsdagsmand. Og heller ikke denne paavirkning gjorde det lettere at faa folk i tale med evangeliet. Medens man, hvor jeg havde virket i Midtjylland, kunne regne med, at folk paa forhaand bøjede sig for Guds ords myndighed, saa man kunne argumentere herudfra, var var det ikke saaledes tilfældet i Østjylland. Her maatte man gaa empirisk til værks for at komme nogen vegne.

Alligevel var der mange aabne døre, særlig naar livets tilskikkelser havde banet vej, eller naar man ved konfirmationer eller forældremøder mærkede, at hjertets strenge var stemt. Konfirmanderne mødte altid, selv fra de hjem, der stod kirken fjernest, med modtagelighed og forventning (desværre glippede det saa ofte at indløse dem). Og naar jeg spurgte mig selv, om stillingen som folkekirkepræst var en hindring eller et anbefalingsbrev, kunne jeg ikke være i tvivl om, at det sidste var tilfældet. Lægmænds vidnesbyrd var der gennemgaaende ikke megen ørenlyd for; og indre-missionærerne havde svært ved at vinde indgang. En af dem ytrede til mig, at i Aarhusegnen var det umuligt at komme udenom embedet, i modsætning til, hvad der var tilfældet i andre egne. Ogsaa dette var vist en Bjørnbaksk arv, som snarest maa skrives på kreditsiden.

Med missionskredsen i Brabrand havde jeg et broderligt samarbejde. Missionshuset blev hjemsted for bibellæsninger, ungdomssammenkomster, søndagsskole m m. Og ved missionsuger blev det gerne overdraget mig at henvende mig til de præstelige ordførere. Og min hustru forstod at gøre pgd til et samlingssted for menigheden og vore medarbejdere.

De adspredelser, stationsbyen byder, er ofte af lav rang. Og i kraft af den gamle regel, at det slette bedst fordrives ved, at interessen vækkes for noget bedre, havde vi om vinteren ordnet en foredragsrække, der vandt stor tilslutning. Emnerne var forskelligartede – fra historiens, litteraturens, kunstens eller pædagogikkens verden. Og ind derimellem fik jeg altid anbragt et apologetisk eller direkte kristeligt foredrag. Man kan give langt tøjr, blot det centrale ligger fast og maalet holdes klart. En saadan foredragsrække giver ikke blot folk gode samtaleemner og bringer de forskellige befolkningslag nærmere til hinanden; men kan ogsaa være et vejbrydende arbejde for Guds rige.

Interessen for Ydre Mission samlede sig, foruden om DMS, særlig om Østerlandsmissionen, hvor navnlig min hustru var virksom. Og det var ikke vanskeligt at finde nidkære og trofaste medhjælpere ved hjælpeindsamlingen til Københavns Kirkefond, hvor vi mærkede noget af glæden ved at være med i en stor sag og fik en part i opførelsen af Allehelgenskirken.

Samarbejdet med menighedsraadene mindes jeg med glæde. For at imødekomme trangen til oplysning om dygtiggørelse til de hverv, der var disse overdraget, samledes amtets og stiftets menighedsraad 2 gange aarlig til fællesmøder i Aarhus. Disse møder, der var begyndt under stiftsprovst *Lindhardts* ægide (og under hans langvarige sygdom lededes af mig som næstformand) optoges og fortsattes med stor interesse af hans eftermand *Bruun-Rasmussen*, der ved sin vennesælhed og fremragende evner hurtig gjorde sig selvskreven til bispestolen.

Af biskopper fik jeg i min embedstid at gøre med 4. I dr *Johs. Clausen* mødte vi den ældre, repræsentative type, en bærer af traditionerne fra Mynsters og Martensens dage. Ved visitats i kirke og pgd var han elskværdigheden selv. Men i skolerne imødesaa man hans besøg med ikke ringe ængstelse.

Den korte tid, min tidligere universitetslærer *Fr. Nielsen* fungerede, fik han ikke lejlighed til at visitere mig. I Aarhus forstod han hurtigt at vinde sig en smuk position, og var – om jeg ikke fejler – en af de første, der kraftig slog til lyd for universitetet.

Med professor *Sophus Sørensen* mærkede man den ny tidsalder med cyklen som symbol. Han kom uden tynge eller fordringer, saa forstaaende overfor præstens vanskeligheder, saa omsorgsfuld og viis i sine raad, og saa tillidsvækkende i hele sin færden. Hans paa én gang jævne og aandsfyldte forkyndelse af evangeliet var til stor glæde og opbyggelse for menighederne. Og ikke mindst i skolerne værdsatte man den venlige og kyndige vejledning

af forfatteren til det Sthyrske cirkulære angaaende religionsundervisningen. De sammenkomster, han og bispinden indbød til, hvor præsterne provstivis var gæster i bispegaarden, var meget paaskønnede. Fra alle kirkelige lejre saa man med tillid op til ham og beklagede, at han saa tidlig trak sig tilbage fra bispegerningen. En bebudet visitats i Brabrand forløb paa den ejendommelige maade, at biskoppen alene forrettede gudstjenesten i begge kirker, mens jeg havde vakancetjeneste andetsteds.

Med biskop *Schiøler* havde jeg adskilligt samarbejde (i amtsbestyrelsen for »Kirk samf af 98), hvor han med stor interesse deltog i planlæggelsen af den foredragsrække, der om vinteren holdtes i Aarhus under stærk tilslutning. Han forstod paa en god maade at udjævne modsætninger, hvilket ofte viste sig gavnligt ved forhandlinger med menighedsraadene. Jeg mindes adskillige sammenkomster i bispegaarden efter ordinationer, hvor alvor og gammen saa harmonisk føjede sig sammen, og man følte, der var godt at være. Man var ikke i tvivl om, at de unge ordinander havde faaet en god tærepenning med sig og deres forældre et varmt og smukt minde. Han holdt ikke visitats i kirken i min tid; men i skolerne var han meget velset baade af børn og lærerpersonale.

En særlig opgave faldt i min lod som udtryk for vor taknemmelighed overfor genforeningen med Sønderjylland, nemlig arbejdet for at faa Brabrand kirke udvidet og ombygget. I henhold til en lovbestemmelse om, at staten kan, naar en kirke i 3 aar har vist sig for lille til det sædvanlige indensogns kirkebesøg, tilskyde indtil halvdelen af bekostningen ved en udvidelse, fik vi en bevilling paa c 54.000 kr fordelt paa 3 aar. Der viste sig stor offervilje i menigheden i anledning af de mange anskaffelser, som udvidelsen medførte, som nyt orgel, restaurering af alter og prædikestol. lysekroner, en ny og større kirkeklokke m m. Det lykkedes at formaa arkitekt *Lønborg-Jensen* til at udarbejde tegningerne og forestaa arbejdet med arkitekt Frederiksen, Aarhus, som konduktør. Lønborg-Jensen, der som næppe nogen anden har indlevet sig i den danske middelalderlige kirkestil, er i stand til at reproducere den, saa gammelt og nyt føjer sig harmonisk sammen. Den gamle kirke bevaredes som tværskib, og hovedskibet dannedes ved en tilbygning mod nord. Hele det omfattende arbejde stod paa i 1½ aar; men kun 2 søndage maatte gudstjenesten henlægges til missionshuset. Den ny kirkefløj byggedes først og indviedes til kirkebrug, medens ombygningen og overhvælvingen af den gamle del (der havde haft fladt gipsloft) stod paa; og først tilsidst blev muren til den ny kirkefløj brudt igennem. Jeg mindes denne tid med særlig taknemmelighed som præget af den frugtbare forventningens glæde. En salme, der navnlig blev knyttet sammen med denne tid og gav udtryk for, hvad der fyldte os, var nr 332, hvor vi synger om den urokkede og urevnede hjørnesten og »atter bygge under sang paa den gamle klippegrund«. Biskop Schiøler foretog den højtidelige genindvielse den 1. febr 1925, der siden fejredes som kirkens fødselsdag.

Det skønne kirkerum, hvor lyset falder dæmpet gennem rudernes forskelligt farvede antikglas, kom efter menighedsraadets enstemmige beslutning til at staa aabent fra morgen til aften, og det var ikke faa, der benyttede sig deraf. Navnlig kunne det falde naturligt, naar man om aftenen havde puslet ved gravstedet, at søge indenfor kirkemuren og mindes om, at »helgen her og helgen hisset er i samme menighed«. Noget opsyn var der ingen brug for.

Denne kirkeudvidelse blev saa at sige min skæbne, idet jeg under disse forhold maatte afvise flere opfordringer til at virke andetsteds. Men jeg har sjældent som under arbejdet med denne sag saa stærkt haft den baade ydmygende og frigørende følelse af kun at være et redskab for, hvad Gud ville have fremmet. Maatte det alt blive til hans ære.

Ogsaa som afgaaet præst har jeg haft den lykke ikke at behøve at være ledig, ligesom at kunne bevare tilknytning til de menigheder, hvor jeg har gjort tjeneste, og om hvis trofaste sindelag min hustru og jeg har modtaget saa mange vidnesbyrd.«

Pastor *Conrad V. Hvidt* (1931–39) er den eneste sp der er forflyttet herfra siden reformationen. Han var ogsaa rundet af en fin, gammel kulturslægt. Hans oldefader var politikeren *L. N. Hvidt* († 1856) minister i den grundlovgivende rigsforsamling 1848–49. *Conrad Hvidt* var fmd for skolekomm og mghraad. Ved sin venlige stilfærdige færd gjorde han sig afholdt ... Som sin forgænger søgte han at virke samlende, han ville modarbejde splittelse og henlede menighedens tanker paa det centrale i evangeliet. En samtale med ham var berigende, han kendte det gamle København som faa.

Pastor Hvidt har hertil givet flg skildring: »I aarene 1915–40 var Brabrand og Aarslev paa flere omraader nærmest stagnerende. Det gl landsbysamfund fandtes endnu delvis i Aarslev, samt i den nordlige del af B sogn omkring True, men i selve Brabrand, hvor alt tidligere havde samlet sig om landsbygaden og den lille kirke og skole, var det opløst og blevet til et meget løst stationsbysamfund. 1920 indledede pastor *Bartholdy Møller* ved Alm dsk præstekonvent om »Stationsbyens problem«. Det kendtes her. – Byen voksede langsomt, i begyndelsen af aarhundredet med et vist overklassepræg. Det var fint for Aarhus-folk at have villa her. Dagligt saa man *Hans Broge* køre til Aarhus i sin karet. Senere sendte Aarhus sit overskud af jævne folk og arbejdere hertil, tjenestemænd, handelsrejsende og pensionister. Gartnere slog sig ned paa den gamle bondejord, smaavillaer byggedes billigt og tilfældigt op i dalene fra hovedgaden. Der var meget lidt fællesskab.

Bartholdy Møller efterlod sig en trofast, lydhør menighedskreds. Men man tog venligt mod den ny præst og savnede selvfølgeligt den harmoni og aandfuldhed, der var over B. M. Men tidsaanden var blevet en anden. Bortset fra kirke og pgd var Brabrand ikke mere en idyl. Med nogen forundring konstateredes det, hvor lidt det grundtvigske, trods en betydelig grundtvigsk præsts forkyndelse gn 20 aar, havde slaaet rod. Det var forklarligt ved, at skyggen fra »jætten i Viby« (Lars Bjørnbak)

havde formørket det sande grundtvigske liv paa egnen.

Ved præsteindstillingen havde menighedsraadet i Aarslev enstemmigt indstillet en god grundtvigsk præst (*Mikkelsen,* Virring), men heller ikke i dette udprægede landsogn var der virkelig grundtvigsk forstaaelse, og enstemmigheden var vist nærmest at opfatte som en protest mod det stærkere Brabrand, der enedes om mig, som ikke kunne placeres i nogen kirkelig baas. Indre Mission betød – som paa hele egnen – kun lidt, og kirkelige førere fandtes overhovedet ikke. Jeg blev vel modtaget, men fik snart min forgængers vanskeligheder at mærke. Kirkegangen maatte vel, i sammenligning med de omliggende sogne, kaldes ret ordentlig i hele min tid. En menighedskreds var der virkelig, men mulighederne for en samling i det af lokale, sociale og kulturelle forskelle spredte sogn viste sig snart at være smaa. Menighedsmøder i pgd samlede ud over den faste kreds kun faa. Den meget optagne ungdom lod sig ikke samle hverken om kulturelle eller kirkelige formaal, og arbejderbevægelsen forholdt sig forsigtigt vagtsom. Brabrand sogn syntes aandeligt at staa stille. – Kirken og ordets forkyndelse viste sig, som saa mange andre steder at være det, der samlede mest, og endnu, naar jeg lejlighedsvis taler i mine gamle kirker, mødes jeg med mennesker, som taknemmeligt mindes vort samvær for 25 aar siden. – Brabrand sogne stagnerede, forekom det mig. Nu er begge sogne i rivende udvikling, talmæssigt fordoblet, stor bygge- og industrivirksomhed, planer om ny skoler, sognedeling osv.

De mange tilflytteres forhold til sognet var meget løst. Arbejdsdagen og adspredelserne laa i Aarhus. Alt dette var begyndt i *Bartholdy Møllers* tid, og uden tvivl faldt det ham svært at være vidne dertil, han var som grundfæstet i gammeldags mild og fin grundtvigsk tradition. Dertil kom de politiske modsætninger. Det dengang noget kirkefjendske Socialdemokrati kunne ærgre ham med dets røde faner ved begravelserne. Han fik den lille kirke udvidet, men han følte sig dog noget isoleret, da hans gode og lødige (men for nutidsmennesker maaske lidt fjerne) forkyndelse ikke rigtigt fandt genklang. Han kunne sige: »Mærkeligt! Andre steder vil folk gerne høre mig, men ikke i Brabrand, men jeg glæder mig over, at de dog kommer til begravelserne.« Tidsaanden blev en anden. Den harmoni og aand, som var over det gamle, veg for en ny tidsaand . . .«

Pastor *P. S. Ørntoft* (1940–62) sluttede sig til IM, havde betydelig kirkegang. Der oprettedes en række bibelkredse, en korshærskreds, en ØM kreds, og B-Aa Kirkeblad blev bindeled mellem alt det forgrenede arbejde og i sognene. Pastor Ø startede FDF, desuden Unge Hjems arbejde.

De taler, der lød ved pastor *Ørntofts* afskedsfest, rummer noget af det væsentlige hos ham og i kirkelivet i disse aar, sagt af førende personligheder i menighed og sogn. Skoleinspektør *A. Oxholm* mindede om, at stiftsprovst Hoffmeyer havde sagt til menigheden om den ny præst, da han blev indsat, »Slid ham med helsen«. Menigheden havde slidt paa ham, baade syge og sunde, og han havde slidt her, bygget et tempel op med 5 søjler som bærende i sit arbejde: Bibelkredsene, søndagsskolen, ungdomsarbejdet, kirkebladet, kirkebilen. Gartner *Ibsen-Sørensen,* Aarslev, mindede om Øs arbejde for annekset og hans kammeratlige omgangsform. Trafikkontrollør *Madsen,* der talte som kirkebetjent, mindede om arbejdet i bibelkredsene. Organist *Gaihede* omtalte det gode salmevalg. LRsagfører *Kn. F. Nielsen* mindede om, at her kunne der ikke tales om tomme kirker, her var fornyelse, fordi saa mange unge kom. Sogneraadsfmd *Th. Jensen* talte om, at det er svært at være præst i et sogn med en struktur som Brabrand. Den hastige vækst hindrer, at præsten kender alle. Særligt var der gjort et godt arbejde for de gamle. Skoleinspektør *S. A. Lundager* talte om det gode samarbejde med skolen, de aarlige skole-juleandagter i kirken. Skoleinspektør *Bernhard Sørensen* talte paa samme linie, mange andre havde ordet for at takke for de højtidsfyldte gudstjenester, de friske prædikener, fra valgmenighedsfolkene bragte forstander *Rosager* en tak. (Brabrand Avis, Aarhuus Stiftstid).

Der holdes menighedsmøder 3 steder, en god IM kreds (50), fmd gartner A. Christensen, store afd af FDF, K og M spejdere, i øvrigt almindelige, folkekirkelige forhold, men stærkt præget af storbyens nærhed. Missionshuset blev nedlagt, efter at tyskerne havde taget det 1940 og ødelagt det.

Skoleinspektør *Aage Oxholm* († 1963, 72 aar gl) kom hertil, da skolen var landsbyordnet, 1935 blev den købstadsordnet, og O udnævntes til skoleinspektør. Under hans ledelse gennemløb skolevæsenet en stærk udvikling, og ved sin personlige dygtighed og myndighed gjorde han skolen (nu Engdalsskolen) til et godt arbejdssted. I 12 aar var han en interesseret formand for menighedsraadet.

H.K. Rosager (*82), forstander Borris Landbrugsskole 1917–37, ejede Aarslevgaard 1937–42, talrige tillidshverv, udg slægtsbøger, lommebøger, bøger og art om landbrug. Bor nu i Brabrand.

Nogen religiøs vækkelse har her aldrig været, og nogen betydelig kirkelig lægmand er det vanskeligt at nævne. Indtil omkr 1910 var de fleste gaardmænd i Aarslev Bjørnbakkere. Grundtvigianismen har haft flere tilhængere end IM, men IM har haft fremgang siden 1940. Enkelte grundtvigske slutter sig til valgmgh i Aarhus eller Bering. Jehovas Vidner har haft indgang i nogle faa hjem. Men nybyggerne og tilflytterne i boligkomplekserne ved Brabrand bakker og paa Gjellerup marker føler sig mest knyttet til Aarhus.

1926 oplyses: Kkg 10 pct, lille IM kreds (20), mh, KS (25, sp), KFUK, lidt sektvæsen, stationsbyforhold i B. 1935: Kkg 4 og 6 pct, IM (20), sdsk, bladuddeling, YM kredse. Fredehjem (25 piger). 1943: Kkg 7 og 10 pct, alm folkekirkel forhold, IM (25), børnegudstj i kirkerne, KFUM og K spejdere, FDF, lidt sektvæsen, 1963: God kkg, mghmøder 3 steder, IM (50), 3 bibelkr, 2 ØM, 2 DMS, sdsk, korshærskr, K spejdere, FDF, kirkeblad, fh i Aa, lidt sektvæsen, Jehovas Vidner. En del fra B søger

Aa kirke. 2 pigehjem, omdannet til IMs fredehjem, det ene hedder »Schepelerns hus«.

Brabrand kirke (Sct Martinus) blev stærkt udvidet 1923–25 (genindviet 1. febr 1925), har bevaret sin gamle grundstamme, det romanske skib og kor af kamp uden sokkel, og det lille, hvidkalkede pyramidetækte skifertaarn staar ved skibet. Kirken har i øvrigt tegltag og kamgavle. Det oprindelige taarn blev i sin tid brudt ned og taarnrummet inddraget i skibet. Det nuv taarn er fra 1880. Ved istandsættelsen 1923–25 (arkitekt H. Lønborg-Jensen) rejstes en høj tværbygning i nord-syd med korparti mod syd, hvortil den gamle kirke slutter sig som korskirke. Tidligere var der fladt loft, nu gotiske hvælvinger. Det gl vaabenhus mod syd ombyggedes til kor, og et nyt vaabenhus er opført mod øst. Altertavlen har et maleri fra 1895 (J. Hansen, Aarslev: Jesus gaar paa søen) i gl renæssanceramme. Alterkalk fra 1551. Prædikestol fra 1665 med barok-snitværk. Restaureret med de opr farver. Romansk granitfont med løvværk og søjlerække, tindaabsfad fra 1686. Flere ligsten. 250 sd. Orgel fra 1945.

Mackeprang, s 47 og 336, Løffler, s 20.

Nær B kirke findes en langstrakt bindingsværksbygning, B præsteenkesæde, opført paa foranledning af præsten Jens Dons aar 1778. B gl prgd blev erstattet med en ny 1874. Omkr 1920 var den fordums store prgd ophørt at eksistere som landejendom. Den nuv pgd skal rives ned, og dens plads med have inddrages som kirkegaard; kirkegaarden udvides derved med c 500 gravsteder. Ligkapellet fra 1938 blev erstattet 1961 af et nyt opført længere mod øst. En udmærket parkeringsplads foran kirken, der ligger usædvanlig smukt tæt ved søen. Kirkegaarden er meget smuk.

Aarslev kirke, paa en lille bakke, var forhen omgivet af den gamle landsbys gaarde og huse. Kirken er romansk, skib og kor er romanske, af raa og kløvet kamp, uden sokkel. 1883 blev det gl kamgavlede taarn erstattet med det nuv lille, slanke taarn, der har 4 spidsgavle og et spir, tækket med skifer. Det anselige vaabenhus mod syd er sengotisk med blindingsgavl og trappekamme. Kirken har sengotiske hvælvinger. Altertavle med maleri fra 1875 (A. Dorph: Jesus og synderinden). Romansk granitfont. Orgel fra 1912. 120 faste sd. – Kirkegaarden er udvidet 1934 og 1940. 1958 blev ved vejudvidelse et ret betydeligt stykke af kirkegaardens sydparti fjernet. Maleren Jens Hansens (Aarslev) jordiske levninger flyttet og en sten afsløret juli 1944.

Folketal: 1850: 705 og 165 (Kasted); 1901: 1477 og 430 (Aarslev); 1921: 2359 og 510; 1955: 4315 og 496; 1960: 6800 og 462.

Altergæster: 1922: 640 og 133; 1930: 961 og 130; 1938: 925 og 125; 1946: 989 og 156; 1957: 970 og 250; 1961: 931 og 218.

Menighedsraad: 1922: 1 gr, 2 IM, 6 soc, 5 up, 1934: 8 kirk, 6 soc; 1945: 7 borg-kirk, 6 soc, 1 IM; 1957: 10 borg-kirk, 7 soc, valg i B.

Kommunevalg: 1954: S 905 (5), K 280 (2), V 271 (1), borgerl 238 (1). 1962: S 1406 (4), K 542 (2), V 320 (1), borgerl 744 (2). Fmd: Viceskoleinsp **Th. Jensen** (borgerl).

Købstadordnet skolevæsen.

Sognepræst

Sp Brabrand–Kasted

Indt 1861: a) 61 byg, 118 rug, 125 havre, b) 5 byg, 16 rdl, c) 16 lpd ost, 75 brød, 50 sn æg, 30 faarelaar, d) 220 rdl, e) 122 td ld, 11 td hartkorn. – Gl, ringe pgd ved B sø.

11. 1. dec 1811–18. jan 63 (sp Nimtofte-T 7. aug 07): Konsistorialraad **Johan Christian Hahn,** * 26. okt 78 Aarhus. Forældre: Stiftsfysikus, dr med Christopher Ditlev H og Mette Sophie Bering. Stud Aarhus 95, c april 04 (l), konsistorialraad 57, afsk 18. jan 63, † 13. nov 66. ~ 12. febr 08 Margrethe Grotum Behr, * c 86, † 13. dec 08. ~[2] 27. maj 09 Elisabeth Cathrine Borum, f Behr, * 3. april 80, † 29. april 33 (enke efter litteratPeder Jespersen Borum). – Datter: ~ Stougaard, Daubjerg-M-S. Om pastor Hahn, se ovf.

Se Aug. F. Schmidt: Br-Aa II, 52–53.

Hjælpepræst hos ksstrd Hahn

1847–52: **A. J. Secher,** se Gerlev-E.
1852–61: **Peter Grønlund Christensen,** * 23. Stud 42, c maj 49 (l), tjstled, nærmest sindssyg, † 65.
1861–63: **P. Nordentoft Thomsen,** kst sp Brabrand-Kasted, sp her.

Sp Brabrand-Aarslev

1913: 1. kl, 1946: 2. kl, 1958: 12. kl.
Pgd opf 1875. Ny pgd skal opføres.

12. 12. maj 1873–16. okt 1910 (kst sp her 1. dec 63): **Peder Nordentoft Thomsen,** * 21. marts 33 Skaarupgaard, V Vandet. Forældre: Gdjr Thomas Jespersen og Inger Christensdatter Nordentoft. Stud Aalborg 52, c 59[1] (l). Hjpr Ormslev-K 28. april 59, do Aarslev-Tilst 30. nov 60, do Brabrand-Aa 1. maj 61, navneforandring til Nordentoft Thomsen 89, r af Dbg 90, † 16. okt 10. ~ 26. april 64 Vincentia Christiane Michelsen, * 19. jan 39 Faaborg, † 9. febr 14. Faderen: Sp Dover-Venge, † 73, se der (af 1. rkp Holmens k, Kbhvn). – Sønner: Sp Garnisons k, Kbhvn, og sp Sct Nicolai k, Kolding. Sønnedøtre: ~ Olesen Larsen, rkp Esajas k, Kbhvn, og Carlsson, Nordby, Samsø. Sønnesøn: Mariager. Se stamt 37 (Gottlieb).

Var en tid sogneraadsfmd i B. Skrev enk bladartikler. 1935 udkom pastor N T's: Minder fra mit liv.

Det var pastor N T's svigerfader, der som præst i V Vandet blev opmærksom paa T's gode evner og hjalp ham til at læse. T blev gift med Michelsens datter, der blev ham en udmærket hustru. Deres bryllup fandt sted nogle dage efter, at Dybbøl var faldet. Tyskerne rykkede frem, og det var usikkert om brudeparret kunne naa frem fra Dover de 4 mil til Brabrand. En ven, der var forlover, sad paa bukken af kalechevognen og kom af skræk til at trykke glasruden bag sig ind, da han troede, at nogle stynede piletræer var tyske soldater. T havde allerede, før han kom til Brabrand, et godt navn paa egnen, fordi han i Ormslev havde taget sig saa godt af folk, der var ramt af en koppeepidemi, og de gamle i Ormslev talte længe efter om ham. Han var selv blevet syg og maatte tage afsked i Ormslev 1860. Det varede dog ikke længe, før de unge præstefolk fik tysk indkvartering i Brabrand (se ovf).

N T's sønner har skrevet om deres forældre. Pastor Benedikt Nordentoft sagde ved hans begravelse 1910:

»Fader var præst altid og alle vegne. Mange kender ham væsentlig kun som prædikant her i kirken, hvor han i sandhed talte »dreven af Guds Aand« efter med den største flid at have udarbejdet og nedskrevet sine prædikener hjemme uge efter uge. Hans forkyndelse var i bedste forstand luthersk, et alvorligt og indtrængende vidnesbyrd om den mægtige Gud, der forbarmer sig over den synder, der af hjertet angrer, men møder den ubodfærdige med sit helligheds-krav. Allerede som barn gjorde faders skikkelse i kirken det dybeste indtryk paa mig, ikke mindst ved den ærefrygt, hvormed han forvaltede Herrens sakramenter. Dengang forstod jeg ikke meget af prædikenen; men naar jeg til tider saa min faders aasyn lyse med forklaret glans under gudstjenesten, da droges mit hjerte opad, og jeg anede, hvad

Paulus udtrykker med ordene: »Ikke jeg lever mere, men Kristus lever i mig.« Aldrig har jeg hørt et menneske bede som han, naar det for alvor gjaldt om at bringe en syg trøst eller en anfægtet fred. Alle vegne var fader rede til at vidne om sin tro; mange gange har jeg hørt ham tale spottende og bandende mennesker til rette i jernbanetoget, og han forsømte ingen lejlighed til at faa den ungdom privat i tale, som han havde døbt og konfirmeret. Fader havde en levende interesse for børnenes undervisning i sognene; for ham var præstens tilsyn med skolerne ikke saa meget en ret som en pligt, han med oprigtig kærlighed varetog.«

Provst Johs. Nordentoft skriver (Min Mor, 1947, s 253 f):

»Mine forældre var saa forskellige, som to mennesker vel kan være. Far var en ildsjæl, en stærk og afgjort personlighed. Aldrig gik han paa nogen slags akkord med uretten, veg ikke et haarsbred fra det, der var hans dybeste overbevisning; ganske fri for menneskefrygt som han var. Men hans fejl var ogsaa aabenlyse; det er de ærliges jo gerne. Og denne mand, der stod over for Gud med den dybeste ydmyghed og over for mennesker, især de fattige og ringe, med en stor kærlighed – i hans sind kunne der saa alligevel, sammen med dette, være noget strengt og til tider ogsaa noget, der kunne flamme ubehersket op. Men den var dog rigtig, den karakteristik, som hans hustru engang skrev bag paa et billede af ham:

»Vægteren paa varden staar,
stod der alt fra ungdomsaar.
Herrens frygt var for ham da
kilden, visdom vælded' fra.
Gid i mange bække smaa
strømmen viden om maa gaa,
børnene i arv den faa.«

Og kort før sin død skrev mor i et brev til sine efterladte: »Sørg ikke over mig. Det har længe været mit højeste ønske at findes moden til at gaa hjem og samles med fader.«

Hvordan var saa mors karakter? I en poesibog skrev mor engang til een af sine døtre: »Sagtmodig og stille – alt godt at ville – er lykken i livet – den være dig givet!« Og ved hendes jordefærd fra Brabrand kirke havde den nye sognepræst med sikker forstaaelse til sin tekst valgt apostelen Peters ord om de kvinder, hvis hjertes skjulte menneske« har »den sagtmodige og stille aands uforkrænkelige prydelse«. Og Peter føjer til: »Dette er meget værd i Guds øjne.« – Barndomsaarenes muntre kampglæde og ungdomstidens ideale længsler mod al livets fylde og herlighed blev der lagt sordine paa af arbejde, ansvar og pligter, men den stille aands uforkrænkelige væsen blev mere og mere kendeligt, alt som tiden skred.

Af ganske afgørende betydning blev her den klare kristne erkendelse og tro, hvortil far hjalp hende frem allerede i deres forlovelsestid. Der var personlig erfaring derom og livets stadfæstelse deraf, naar hun en snes aar senere, da hendes ældste søn som student var rejst til København, skrev til ham:

»Kom tilbage, som du os forlod:
Barn i sind, men klar og stærk i tanke.
Om din barnetro lad alt sig sanke,
den er dog vor styrkes dybe rod.«

Uden denne rodfæstethed havde al skønhedsglæde, al higen mod høje maal, al vilje til renhed og sandhed næppe affødt andet end en vemodig og vag religiøsitet, et stemningsliv uden bærekraft til dagens strid og livets byrder. Dem lærer man at kende, naar man er mor til elleve børn. Saa kommer man mere end een gang til paa personlig maade at forstaa Paulus' ord til galaterne: »Mine børn, som jeg atter føder med smerte.« – Nej, naar det for alvor gælder, saa forslaar det, man i gamle dage kaldte æstetikken (Oehlenschläger blev professor i æstetik), ikke.

Derfor kom Shakespeare og Schiller da ogsaa til at staa ret uforstyrrede i bogskabet i dagligstuen (i alt fald indtil børnene ikke mere var børn og selv fandt vej til dem), men Bibelen lukkede sig vidaaben, og Thomas a Kempis »Christi Efterfølgelse« og Drummonds »Naturens Liv i Aandens Verden« blev yndlingslæsning.

Naar der *var* tid til at læse. For arbejdet med at sørge for føde og klæder til den store børneflok i præstegaarden, hvortil der hørte avling og altsaa ogsaa folkehold, stillede store krav. Nu var det ganske vist lettere dengang at faa god hushjælp, end det er nu, men ledelse og tilsyn maatte der jo dog til i saa stor en virksomhed. Og vi børn fra Brabrand præstegaard lærte at forstaa, med hvor stor ret Luther tog »godt tyende« med i sin forklaring af, hvad der skal forstaas ved dagligt brød.

Mor var i øvrigt baade flittig og dygtig i sit hus. Selv om hun altid blev ved med at føle sig stærkt draget mod bøgernes verden og maatte staa paa vagt mod sig selv for ikke at fordybe sig i dem, saa kaldte baade pligt og nødvendighed til arbejde. Drømmerskens tid var forbi. Der skulle syltes og slagtes, kærnes og bages, stoppes og lappes. De mindre børns tøj – og sin mands pibekraver – syede hun selv. Endda blev der tid til at hjælpe med de danske stile og de fremmede sprog. Det skyldtes i ikke ringe grad hende, at hendes seks drenge alle kom ind i Aarhus Latinskole. Den daglige husførelse var jævn, men kosten god til at vokse ved. »Sæt det paa maden og ikke paa klæderne!« sagde en gammel herregaardsfrue engang, og dette gode raad blev fulgt. Men ved festlige lejligheder var far og mor enige om, at saa skulle det være festligt. Og mor kunne godt lide at prøve noget nyt. Ved et selskab serverede hun engang en bederyg, der havde ligget et stykke tid i eddike og blod. Det medførte interesserede forespørgsler om, hvor hun havde faaet det udmærkede dyr fra! Nede i een af stuehusets kældere blev der dyrket champignons. Ude i haven var aspargesbedene mors særlige felt. Mellem dem er der ført mange samtaler paa tomandshaand om de store spørgsmaal. Tomater var oprindelig kun prydplanter med deres røde »kærlighedsæbler«, men Ejnar Prip lærte ved sit første besøg mor, at de ogsaa var gode til andet. I den saakaldte køkkengaard fik mor stillet en

rygetønde op og hængte pølser og flæsk ind i den, medens et barnligt publikum sang om ham, der stod »i røg og damp«.

Men det, som satte de dybeste spor i vort barnesind, var nu ikke den slags ting. Det var heller ikke de mange gæster i jule- og sommerferier, skønt det var herlige mostre og morbrødre, der kom paa besøg. Nej, det var hjemlivet under de daglige forhold og mest af alt det »aftensæde«, som Grundtvig mindedes magen til fra sin barndoms præstegaard. Om der i den ogsaa var duft af »potpourri«, vides ikke, men den blanding, mor lavede af tørrede rosenblade og lavendelblomster (mon de ikke var strøede ned med salt?), og som blev lagt paa den varme kakkelovn – hvilken liflig duft fyldte den ikke dagligstuen med? Om kap med de stegte æbler, der sydede samme steds! Og naar saa skæret fra ilden, dette hemmelighedsfulde, ja helt trolddomsagtige element, som den var for de barneøjne, der stirrede ind i den, naar dette skær med skiftende skygger og lysreflekser faldt hen over billederne paa væggene – ja, hvor er et moderne varmeapparat ikke livløst og kedeligt i sammenligning dermed. Og naar saa mor, paa opfordring, fortalte om »da mor var lille«, eller af sig selv satte sig hen til klaveret og dæmpet spillede og sang »Paa Sjølunds fagre sletter« og andre af de sange, hun havde kendt og levet med, da hun var ung, saa kan man jo godt kalde det romantik, men man maa blot ikke tro dermed at have deklasseret det. Hvis da ellers Goldschmidt har ret i sin korte definition af romantikken som »To Verdener«. Ubevidst bundfældede det sig i barnesindet, at der var andre værdier end dem, der kan maales og vejes. Og naar saa far kom ind fra sit studereværelse og folkene op fra folkestuen til aftenandagt, saa var der ingen disharmoni mellem det, der var gaaet forud, og det der nu lød gennem de hellige ord og salmesangen. Ikke en smule mere, end der er mellem foraarsregn over muldjorden og det frø, der saas i den.

Det sted, hvor far og mor i 46 aar (1864–1910) havde deres hjem, var og er ualmindelig smukt. Brabrand præstegaards have strækker sig ned til engen og engen til søen, paa hvis modsatte bred Konstantinsborgs skov ligger. Over søen kom gøgen sommerdage flyvende og kukkede i haven. Over søen byggede fuldmaanen sin gyldne bro. Og i lange vinternætter med streng kulde hørtes der undertiden brag, der betød, at nu slog isen en revne fra den ene ende af søen til den anden. – Det tidlige kristne gennembrud havde saavist ikke givet noget snævert og mørkt syn paa livet hverken for fars eller mors vedkommende. Navnlig var mor saa afgjort fra sin barndom af og hele sit liv igennem i besiddelse af en vaagen sans for naturens skønhed og hemmelighedsfulde rigdom. Men nu, saadan som vi, hendes børn, kendte hende, nu var der ikke mere tale om nogen undine; nu klang tonen fra Brorsons »Op al den ting, som Gud har gjort, hans herlighed at prise«, klart igennem.

Far døde i oktober 1910. Og mor gav mig hans præstekjole, idet hun paa sin stille maade sagde: »To tredjedele af hans aand!« (Jævnfør 2. Kong. 2, 9 om Arven efter Elias). Det føjede sig saadan, at mor kunne blive boende i det gamle hjem til sensommeren næste aar. Da var det svært for hende at skulle skilles fra det skønne, elskede og minderige sted. »Jeg synes, jeg har mine hjerterødder i muldjorden her!« sagde hun en dag. Og een af de sidste aftener før hendes bortrejse samlede hun de børn og børnebørn, som kunne være til stede, nede i engen og lod dér tænde et baal, hvorpaa den vugge, alle hendes børn havde ligget i, gik op i luer. Den skulle ikke paa auktion.

Godt to aar tilbragte mor saa i København hos sin yngste datter, skrøbelig af helbred, som hun havde været det det meste af sit liv, men stadig »lysvaagen for alt stort og skønt herneden« og altid mild og god.

I øvrigt henvises til pastor N T's erindringer (1935).

Pastor *Conrad Hvidt* skriver om pastor NT: Han stod klart i manges erindring. Han var en lille, fast skikkelse, paa det sidste vel noget sammenfalden. I den store, af ham selv byggede pgd var han en patriark, hvis ord daarligt taalte modsigelse, men som ogsaa ved den daglige andagt kunne gøre et saadant indtryk af højhed og alvor, at selv børnebørnene bevarede det som voksne. – Hans personlighed synes at have været meget fast og myndig, noget stridbar, med en stærk retfærdighedssans, og som kunne bringe ham i modsætningsforhold til flere, ligesom hans sind kunne løbe af med ham. Han styrede i nogle aar den store kommune med stor administrativ dygtighed, vist noget despotisk, men han maatte vige, da folkestyret trængte igennem. Stærkt konservativ, som han var, blev provisorieaarene en bitter tid for ham, idet befolkningen her som helhed sluttede op om Venstre. Alligevel omtaltes han med ærbødighed 20 aar efter sin død, som en nidkær og alvorlig præst. Det fortaltes, at han ved begravelser kunne tale saa højt, ja raabe, at det var »som om han personligt kæmpede med døden«. Paa hans gravsten staar: »Nidkærhed for dit hus har fortæret mig«. Da Olfert Ricard saa det, tilføjede han noget spidst: »Men det varede noget længe!« N T havde det rette præstesind.

Hjælpepræst hos pastor Nordentoft Thomsen

1900–04: **T. Terkelsen,** se Gelsted-R.
1905–06: **J. F. Halberg,** se Hals.
1906–07: **O. E. V. Denker,** se Allesø-N.
1907–10: **P. C. S. Krag-Jensen,** se Arnborg.

13. 16. marts 1911–6. okt 30 (sp Onsbjerg 30. nov 99): **Axel Johannes Bartholdy Møller,** * 5. sept 65 Herfølge. Faderen: Sp Rønninge-R, † 14, se der (af Grinderslev-G). Stud Viborg 84, c 89[2] (1), manud og lærer frk Kruses skole, kkp Skanderborg-S. 23. sept 90, sp Alling-T 2. jan 93, r af Dbg 27, afsk 6. okt 30, kst præst Abel Cathrines stiftelse, Kbhvn, 35–44, † 24. juli 58. ~ 20. aug 94 Frederikke Dorthea Sørensen, * 9. sept 75 Kvivig, Færøerne, † 20. okt 51. Faderen: Sp Skanderborg-S-S, † 29, se der (af Vilslev-H). – Brødre: Ejby-ND og Egebæksvang. Farbrødre: Kølstrup, Tyregod-V, Birkerød. Stamt 60 D.

BM amtskredsen af KS 98 fra 20–30; fmd Hjælpeinds for Kbhvn's Kirkefond, Aarhus amt til 30; BM præsteforen 27–33; fmd Foren for Kirkegaardskultur 26–36; medl Kbhvn's Kirkefonds Repræs 27; næstfmd menighedsraadsf Aarhus st 20–30.

Udg 17: Manden med Kristus, 14 s; 34: Ved Døbefonten, 7 s, 7. opl; 34: Til Alters, 11 s, 5. opl; 34: Ved Paasketid, 38 s, 2. opl; 36: Erindr fra 40 aars præstegern i Aarhus st (Fra Kirkehus og Skolestue); 37: Stille Stunder, 48 s; 38: Medudg Grundtvig og Barth; 46: Trosbekendelsen og Salmebogen, 90 s; skrev 26: Mine Forældres Hjem i Minder fra gl gr Hjem VI; skr erindringer i de 3 diakonissestiftelsers aarbog 55; Afh i K S Julebog, Dansk Kirkeliv, Viborg stifts aarbog 49. Prf Bl (Stationsbyens problem) osv; talrige bladart.

Pastor Bartholdy Møller var opvokset i et traditionsrigt gammelt grundtvigsk præstehjem og har talrige gange skildret faderens præstegaard i *Rønninge* (se her III, s 171 f) og bedstefaderens præstegaard i *Grinderslev* (VI, 235 f). I *Skanderborg*, hvor han fandt sin brud, havde han et storartet samarbejde med provst *Th. Sørensen* og kom her i forbindelse med *Otto Møller*, Gylling, hvis dybsind og fromhed paavirkede ham. Selv var B M lun og ridderlig, et ægte præstegaardsbarn. Med *Testrup* højskole *(Jens Nørregaard* og *Chr. Baagøe)* havde han ogsaa frugtbar forbindelse. – I *Alling-Tulstrup*, i den skønne Himmelbjergegn, drev han selv med udbytte præstegaarden, støttet af hedeselskabet. I dette pastorat var menighedslivet afgjort præget af IM. Skønt missionsmænd som *P. Ilsøe* (se Karlby-V) og *P. C. Jensen* (se Horsens-H) var hans nære venner, havde han egentlig aldrig haft nærmere forbindelse med IM, men han var straks klar over, at han ville blive rodløs, hvis han ikke fik samarbejde med IM og vandt deres tillid. Han kom trofast til deres møder, og selv om der var et og andet, hvor synet var forskelligt (de kunne sige: »Vi savner omvendelse i Deres prædikener!«), blev der et hjerteligt tillidsforhold, og B M var altid loyal over for IM. I disse aar havde han en del forbindelse med Ry højskole, hvor den aandfulde *Helge Hostrup* var forstander. Kirkegangen var god, og befolkningen havde stor ærbødighed for kirken.

Paa *Samsø* havde den grundtvigske bevægelse vundet en del indgang. B M's forgænger i Onsbjerg *(Helweg)* var blevet valgmghpræst i Askov, og B M kom til Onsbjerg efter opfordring. Han ville fortsætte i *Helwegs* spor, men til at begynde med gik det anderledes. Efter hans tiltrædelsesprædiken blev parolen givet: »Nu er der kommet en missionsmand til Onsbjerg,« og B M maatte »knibe sig i armen ved denne uforudsete vending«. Mange af Helwegs tilhørere søgte udensogns (en del af dem var for resten udensogns), mens de smaa IM kredse paa Samsøs nordland søgte til Onsbjerg og fyldte kirken. Efterhaanden afklaredes forholdene, og adskillige af de grundtvigske kom til at føle sig vel hjemme hos ham. Retningsforskellene kom til »at udvikle sig fra at være skel til at være berigelse«, og det var ret efter B M's sind. Men der kom andre vanskeligheder. Helwegs formand i Onsbjerg, provst *O. Meulengracht*, var lige ved at tage modet fra B M, da han sagde: »Ved De, at Onsbjerg er det stærkest socialistisk og opagiterede landsogn i Danmark?« Det var næppe helt forkert. Det socdem blad læstes i alle mindre hjem, og bevægelsen havde taget arbejderbefolkningen med næsten religiøs styrke. B M søgte ad adskillige veje at faa arbejderne i tale, men forgæves (se Onsbjerg). – Senere fik han dannet en menighedsforening for at have en medarbejderstab, og efterhaanden slog B M og hans hustru godt rod paa Samsø.

Det blev sagt ved pastor B Ms død, at med ham gik en af den danske præstestands smukkeste, kærligste og klogeste præsteskikkelser bort. Lige til sin høje alderdom fulgte han levende med i alt dansk kirkeliv og kunne paa sin fine, rolige maade klart karakterisere hændelser og personligheder. Han var tydeligt rundet af gammel dansk præsteslægt, og han ville gerne fordybe sig i minderne om sin slægt, sin fader og sine brødre. Faa var som han hjemme i dansk præstehistorie, han fulgte dette værk med megen interesse, leverede mange bidrag dertil, og endnu faa uger før sin død telefonerede han og gav nogle værdifulde oplysninger. Han elskede musik og spillede smukt. I et brev hertil bad han mig om, naar jeg kom til Brabrand at citere, hvad han skrev i Fra Kirkehus og Skolestue (hvis jeg syntes, at han skulle omtales), og saa bad han mig tilføje, at han gennem livet havde haft meget udbytte af de regelmæssige sammenkomster med sine medordinander: Biskop H. Ostenfeld, prof N. A. Larsen, provsterne F. F. Munck og C. C. Varming. De blev ordineret sammen i Maribo 22. okt 1890 og mødtes senere paa Ostenfelds initiativ. Og saa tilføjes: »Jeg er udgaaet fra et af de gode, gamle grundtvigske præstehjem og er fra min barndom præget deraf. Ogsaa senere har jeg modtaget de dybeste tilskyndelser fra den side og har nærmest haft mit hjemsted i den grundtvigske lejr. Men min forkyndelse har været mere central end retningspræget. I mine præstegaarde kom jeg i forbindelse med kristne af andre typer og har kunnet glæde mig ved forskellighedernes rigdom. Mit stade har været udpræget irenisk. Fra Indre Mission er jeg altid blevet mødt med stor tillid. Søndagsgudstjenesten med nadverbordet som højdepunkt har jeg gerne villet fremhæve som det samlende midtpunkt i en menigheds liv, og jeg har stræbt at modarbejde al splittelse af det, som i Kristus hører sammen«.

B M kunne godt tage selvstændigt stilling ogsaa til det grundtvigske. Han havde en egen evne til at sige sin mening i billeder. Det ses baade i hans skrevne og talte ord. Ved et større møde advarede han sine grundtvigske venner ved at fortælle, at der paa Frederiksberg er en hovedvej, som hedder Grundtvigsvej, men den har en sidevej, som ender blindt ved et stort skilt for en foderstofforretning: Hø, halm, og hakkelse! Pas paa, at I ikke kommer ind paa sidevejen! I Københavns kirkesag indskrev han sit navn paa smukkeste maade, og ved hans død skrev kontorchef Carl Rasmussen i Kirkesagens blad, sept 1958:

Pastor B M var en af vore virkelig trofaste venner, der lige til det sidste mødte til alle Kirkefondets sammenkomster. Selv forklarede han det med, at »der er ingen steder, jeg befinder mig bedre end mellem jer«. Hvordan var det nu gaaet til, at han, der var vokset op i et grundtvigsk præstehjem – og selv grundtvigianer – blev en af Kirkefondets varme venner? Han har selv forklaret det saadan: »Mens jeg var præst i Brabrand, blev jeg af provst

Helweg-Larsen indbudt til et møde i Aarhus, hvor Helweg-Larsen ville lægge sine planer frem om »Hjælpeindsamlingen«. Jeg kendte ikke stort til Kirkefondet, men tog derind, dog med den faste beslutning, at jeg ikke ville have noget med det at gøre, og (med et lille smil) jeg rejste hjem som amtsudvalgsformand«. Dette er lige karakteristisk for Helweg-Larsen og Bartholdy Møller. Helweg-Larsens glødende og paagaaende fremlæggelse af sagen havde overvundet den stilfærdige og lidt forsigtige Bartholdy Møller i en fælles kærlighed til Guds gerning i København. En anden gang sagde Bartholdy Møller: »Min far var en ivrig grundtvigianer, men han prædikede dengang nøjagtigt, som Indre Mission prædiker i dag.«

Pastor B M øvede en god indsats i KS paa Aarhus-egnen, i Aarhus-egnens menighedsraadsforening og i Præsteforeningen, hvor han især lagde vægt paa den aandelige side i præstegerningen og for øvrigt med sit rolige, ireniske temperament var med til at dæmpe bølger og skabe harmoni.

For eftertiden fremtræder han i sit forfatterskab, som ganske vist ikke er omfattende, men værdifuldt. Ligetil og præget af dyb fromhed skriver han om daab og nadver, om trosbekendelse og salmebog, opbyggelige stykker, som huskes, og kort tid før han døde, udsendte han en lille bog om Fadervor, hvis rigdom han skildrer som uudtømmelig. Salmebogen, som han var enestaaende godt hjemme i, citeres ofte, men hans bibelstudier er hele tiden baggrunden. Han kendte bønnens verden og forstod at lede andre derind. Se iøv ovf og under Skanderborg, Alling-T og Onsbjerg.

14. 19. jan 1931–5. okt 39 (sp Ballum-S 13. aug 21): **C. V. Hvidt,** fl t Graasten-A, se der.

15. 1. febr 1940–31. okt 62 (sp Nebsager-B 22. maj 29): **Peter Sørensen Ørntoft,** * 30. marts 95 Hjørring. Forældre: Sygehusinspektør Peter Sørensen Ø og Edle Kathrine Støttrup. Stud Hjørring 17, c 23^1 (h_2), sp Sjelle-S 14. april 23, afsk 31. okt 62. ~ 30. okt 23 Sigrid Margrethe Kjær, * 9. jan 04 Hjørring. Forældre: Skotøjshdlr Mads K og Anna Augusta Pedersen. – Se ovf s 113.

Kredsfmd IM 34–40, BM, KFUM og Ks kredsfbd og fmd smst 42–62.

Hjælpepræst hos pastor Ørntoft

1948–50: **J. C. L. Møller,** se Falslev-V.
1950–51: **G. P. Thunbo,** se kkp Roskilde domkirke.
1951–52: **H. C. Benner,** se Vejerslev-B.
1953–55: **E. P. Gad,** se kkp Frederiksværk-V.
1955–58: **A. Westh,** se Ørre-S.
1958–60: **H. Gelardi Mikkelsen,** se rkp Christians k, Fredericia.
1960–62: **K. Olesen,** nu rkp Sct Lukas k, Frbrg.

16. 29. marts 1963 (sp Ørslev-S 24. aug 56): **Regnar Christiansen,** * 18. juli 20 Vejle. Forældre: Overpostbud Julius C og Signe Dorthea Sørensen. Stud Vejle 39, c 45^1 (l-109), hjpr Holsted 26. juli 45, tillige kredssekr KFUM i Ribekredsen, kkp Holstebro-M 23. jan 47, rkp Kalundborg 15. jan 51. ~ 18. okt 45 Margrethe Thulstrup, * 18. okt Aalborg. Forældre: Postmester i Otterup Christen Christensen T og Jenny Christiansen. – Hustrus broder: Rkp Holbæk.

Kredsfmd DMS 61–63.

Litt: Aug. Fr. Schmidt: B-Aa sognes hist, I–VII, 1937–55, do: Sund sans 1938, s 95 f, do: Aarhus-Egnens Landsbyliv 1953, Jul i Aarhus 1957, 18–20.

Folkemindeforskeren **Aug. F. Schmidt** (* 1899 i Gesten) har siden 1930 boet i Brabrand og har skrevet en række værdifulde værker: Lintrup sogn, 1925; Danmarks helligkilder, 1926; Hellige kilder i Holbæk amt, 1926; Skanderup sogn, 1926–28; Hyrdedrenge og hyrdeliv, 1926; Byhyrder, 1928; Morsingboer i gamle dage I-IV, 1930–38; Fra Røj og Ravnholt, 1931; Landsbysmeden, 1932; Vider og vedtægter IV (s m Poul Bjerge, 1932); Danmarks kæmpesten, 1933; Jeppe Aakjær, 1933; Ældre bondekultur i Mellemslesvig, 1933, 1945; Bytyr og byorne, 1934; Jenle og Jenlefesterne, 1935; Jakob Knudsen, 1936; Fra Lindknud sogn (s m N. Thøgersen, 1936); Peter Adlers breve til P. V. Jacobsen, 1937; Studier i Vider og vedtægter I-II, 1937–55; **Brabrand og Aarslev sognes historie** I–VII, 1937–57, det største historiske værk, der findes om nogen dansk kommune (1500 s); Vider og vedtægter V, 1938; Arbejdsgilder i den danske landsby, 1938; Johan Skjoldborg, 1938; Thøger Larsen, 1939; Møddinger og gødskning, 1939; Landsbygilder, 1940; Fra julestue til valborgblus, 1940; Aaby sogns historie I-II, 1941–43; Gilder i landsbyen, 1942; **Jens Hansen-Aarslev** (s m Sigurd Swane, 1942); Viby sogns historie I-II (s m Poul Rasmussen, 1942–49); Fra hørager til væver-stue, 1942; Den gamle feltpræst, 1943; Edvard Lembcke, 1944; Oldermand og bystævne, 1945; Fiskerlav og fiskergilder, 1945; Slægten Myhrmann, Sæby, 1946; Riis Skov, 1947; **Brabrand haandværker og borgerforening,** festkr, 1947; Moser og tørv, 1948; Brørup sogns historie, 1949; Sydøstjyllands historikere, 1950; Leksikon over landsbyens gilder, 1950; Fra Als, 1951; 1957–59: Fra Mors I–II, 1960: Fra Aarhusegnens gl landsbyer, 1960: Memoirer og breve, 63: Mærkedage og vejrregler samt talrige afhandlinger i fagtidsskrifter, historiske amtsaarbøger m m. Har udgivet Jeppe Aakjær: Fra Sallingland til Øresund; 1932: Digte og noveller.

AARSLEV—TILST

Oldtidsfolkets helligdomme møder vi i sognenes navne. Aarslev var nok det førende sogn, idet kongens embedsmand, Aar (kongens aar), boede i Aarslev, en embedsmand, der ogsaa forestod den hedenske gudsdyrkelse. Aar-manden var sikkert Odinsdyrker. Dyrkelsen af den gamle gud Tir blev fortrængt til fordel for Odinsdyrkelsen. Det medførte, at tyngdepunktet for egnens gudsdyrkelse flyttedes fra Tirshelligdommen (Tirslæst, Tislet, Tilst) til Aarmandens bopæl i Aarslev, hvor der senere blev præstegaard. (Aarh aarb 1949, s 39 f).

Disse sogne var eet pastorat fra reformationen, indtil Aarslev ved kgl res af 12. maj 1873 lagdes som anneks til Brabrand, medens Tilst blev hovedsogn i et nyt pastorat med Kasted (der hidtil havde været anneks til Brabrand) som anneks. Aarslev præstegaard, 130 td ld, 14 td hartkorn, solgtes til læge J. B. Strøyberg.

Fra den ældre præstehistorie nævnes pastor *Mikkel Pedersøn* (1692–1711), der omtales som »ordentlig, dygtig, levede anseeligen«, *Anders Knudsen Toustrup* (1711–50), om hvem Wiberg fortæller, at »tvende ting var mærkværdige i hans levnedsløb, 1) dels at han i sit 78. aar, efter en svær sygdom, i hvilken han var falden efter sin hustrus død, paany fik sin ungdoms

kræfter: stærke hænder i stedet for svage, god hukommelse i stedet for en dårlig hukommelse, klare øjne i stedet for dunkle, langt, snehvidt haar, skønt han før var skaldet, 2) dels at han, skønt kaldet var maadeligt – uden at være gerrig eller nidsk, opsparede store midler, opdrog sine 9 børn godt og efterlod dem skikkelige midler og for 2800 rdl købte begge kirker og Tilst kongetiende« (T 228, W I, 56). Han efterfulgtes af sin søn, *Knud Andersen Toustrup* († 1757, han efterlod sig 10.000 rdl) og af sin søstersøn, *Andersen Ottosen Toustrup* († 1758). – Pastor *Thomas Pedersen Lillelund* (1758–81) var ogsaa velhavende, han skrev en dansk kirkehistorie (Aug. F. Schmidt: Fra Mors II, s 231 f), hvoraf han skænkede eet ekspl til hvert kald i landet. Se Ulstrup-G, hvor han tidligere havde været sp, og hvor han foruden legater til skole og fattige børn gav en bibel til hver gaard i pastoratet (Hfm III, 493). Derefter sad fader og søn af slægten *Assens* her fra 1781 til 1854. 1781–1815: *Rasmus Winther Assens*, der som ung havde været amanuensis hos naturforskeren *O. F. Müller* og fulgt ham paa botaniske og zoologiske studierejser i Norge. Han blev kapelpræst hos lensgreve Frijs, Frijsenborg. Han var meget virksom for dyrkning af hamp og humle og skrev flere afhandlinger derom i Landøkonomisk tidsskrift. Desuden virkede han for frugtavl og var i det hele praktisk dygtig og interesseret (jvf Khst saml I, 319 f). Han havde 7 sønner og 4 døtre og førte ret stort hus.

Sognepræst

Indt: 42 rug, 144 byg, 133 havre, b) 18 lpd ost, 72 lpd brød, 45 sn æg, 45 halve gæs, 4 rug, 4 byg, d) 200 rdl, e) 130 td ld, god pgd, ombygget 1855. 2 td ld sm have, nær Brabrand sø. Udbytte af avling: 1100 rdl.

13. 16. aug 1815–9. marts 54: **Villads Kastbjerg Assens**, * her 12. maj 85. Forældre: Sp her Rasmus Winther A af Gamborg og Ovidia Hedvig Friis af Herrested. Stud Aarhus 05, c juli 10 (l), † 9. marts 54. ~ 15 Anna Elisabeth Kirstine Knudsen, * 19. juni 97, † 24. juli 35. Forældre: Sp i Borum-L Andreas Hyllerup K, † 1805 (af Nr Næraa-B), og Erasmine Martine Fog (af Stenstrup-L). – Datter: ~ Assens, Gaverslund. Broder: Nr Aaby-I. Brodersønner: Græsted-M, Gaverslund og Rødby-R. Stamt 2.

Se Aug. F. Schmidt: Brabrand-Aa II, 78.

Hjælpepræst hos pastor Assens

1847–52: **A. J. Secher**, se Gerlev-E.
1852–54: **J. M. Valeur**, se Alling-T.

14. 22. juni 1854–27. aug 71 (sp Fjellerup-G 8. jan 34): **Emilius Ferdinand Hansen**, * 9. dec 97 Kbhvn. Forældre: Gartner Svend H og Johanne Dorothea Qvist. Stud Mtrp 17, c april 25 (h), afsk 27. aug 71, † 24. april 74. ~1 28 Ane Marie Løchte, * 16. marts 94 Randers, † 20. dec 49. Forældre: Thomas Hansen L og Henriette Lovise Nyborg. ~2 30. april 52 Caroline Mathilde Zachariæ, * 7. juli 15 Stege, †. Forældre: Løjtnant, krigsass Carl Peter Otto Z og Karen Marie Thornam. – Broder: Glostrup.

Se Aug. F. Schmidt: Br-Aa II, 81 f.

Hjælpepræst hos pastor Hansen

1864–71: **V. A. Salto**, se Vindblæs-Dalbyover.

Kst sp Aarslev-Tilst

1871–72: **E. J. T. Rose**, se Christiansø.

Om kirkehistorikeren, pastor Lillelund, se løvr Jy saml 1939, 237–48, DBL XIV 350. H. Friis-Petersen: Præsterne i Aarslev-T før 1900, Aarh aarb 1948.

TILST—KASTED

Tilst sogn, 1344 ha, er højtliggende, noget bakket, dels let jord, dels sværere jorder. Byerne: T med mh, Brendstrup, Todderup, Geding.

Kasted sogn, 505 ha, som hovedsognet. Byen K. Østjydsk natur, brede dale, skovløst, 5 større gaarde. Ret stærke sociale skel.

Om sognenes historie til 1873, se ovf. Pastoratet oprettedes ved kgl res af 12. maj 1873. Tilst var anneks til Aarslev, Kasted var anneks til Brabrand.

Det kirkelige liv har ikke været stærkt, sognene er som ellers paa egnen. Den første sp, *H. A. Krøyer* (1873–78), var en dygtig mand, som blev rost af stiftsprovsten. Han havde rejst en del i udlandet og været adjunkt i Ribe, kom hertil fra Ugilt, hvor han udgav sin afskedsprædiken. Han havde stort kendskab til fransk sprog og kultur, var en praktisk mand, sønderjyde. Ogsaa her fik Lars Bjørnbak indflydelse i disse aar.

Dr phil *E. F. Koch* (1878–83) var ungkarl, hans farmoder var kusine til Grundtvig, han dyrkede litteratur og æstetik, var en lærd mand, havde universitets guldmedaille og blev dr phil paa en litteraturhist afhandling om Oluf Borch. Han havde deltaget ivrigt i studenterlivet, var meget belæst, foretog lange udenlandsrejser, men han valgte ikke den videnskabelige vej. Han blev præst, var i Skibet sogneraadsfmd og kom til Aarhus stift paa biskop Brammers varme anbefaling (»Uagtet sit aparte væsen er dr K meget tiltalende«). Hans ungdomsarbejder gav løfter, som han ikke indfriede. Han forlod den videnskabelige karriere og blev præst. En hævet forlovelse (lige før brylluppet) var med til at slaa ham ud. Han blev efterhaanden sær og bitter, ensom og ikke let at omgaas, han var højkirkelig, med velvilje over for Indre Mission (se nærmere under Houlbjerg-G).

Pastor *P. E. Glahn* (1883–95), var en lille, spinkel mand, af gl præsteslægt, yderst pertentlig, hans hustru (søster til Peter Nansen) var mild og gæstfri. G var fra ung af grundtvigsk, en vaagen, interesseret mand, der stadigt holdt sine studier og sin læsning vedlige, stor bogelsker. Hans prædikener var filosofiske, lange, med mange gentagelser.

Noget af et omslag skete, da pastor *L. N. Knudsen* kom hertil (1895–1912).

Der blev god kirkegang, ogsaa en del udensogns søgte hertil. I hans tid blev der bygget missionshus, men der blev ikke noget egentligt IMs samfund. Der blev holdt sdsk og missionsmøder. De folk, som K samlede (men som altsaa ikke dannede noget IMsmf),

blev trofast i kirken under de flg præster. Knudsen var thybo, præget af jydsk soliditet, en nobel personlighed, med eget lune. Han var meget ihærdig som præst, havde en stor evne til at komme i kontakt med folk af alle slags. Han var en saare redelig forkynder, folk følte sig trygge ved ham. Egentlig var han højkirkelig, men han havde stor kærlighed til IM og arbejdede efter IMs linier, flittig og nidkær.

Pastor *V. C. C. Wissenberg* (1912–22) skriver, at sognene var vanskelige, præget af sociale skel: 5 større proprietærgaarde, mange arbejdere under Tilst teglværk og saltsyrefabrikken i Mundelstrup, hverken disse eller husmændene var særligt flittige kirkegængere. Gaardmændene bar det kirkelige liv. Det var skik at tage til Aarhus om lørdagen og gaa i kirke om søndagen. Bjørnbaks indflydelse var ikke mere mærkbar. Befolkningen var uden partipræg, og de fleste ønskede ikke IMs forkyndelse. Lærerne var kirkelige, kirkegangen ret god. Pastor W holdt (ligesom Knudsen) bibellæsninger i pastoratet.

Pastor *H. C. H. Folner* (1922–30) var en alvorlig natur, omhyggelig med sin prædikenforberedelse, følte sig efterhaanden draget af Barthianismen og Tidehverv. Pastor *Lykkegaard Nielsen* skriver, at han satte spm om Gud som nr 1 og søgte i ydmyghed at føre mennesker ind i Guds rige. Hans liv var samlet i dette: »Jeg være vil, o Jesus mild, hvor du mig helst vil have«. Han søgte ikke jordisk ære, men pegede stedse paa Guds maal med os. Han gennemgik en udvikling, mens han var her. Kun et aar efter, at han var flyttet herfra, døde han og blev begravet i Tilst. Biskop *Bruun-Rasmussen* talte og fremhævede den ærlighed, som prægede hans færd, og hans ven, pastor *Otto Andersen*, Karlby, samlede sin karakteristik af ham i ordene 1. Kor, 2, 1-2: »Jeg kom ikke med stormægtighed i tale eller visdom, thi jeg agtede mig intet andet at vide iblandt eder, uden Jesus Kristus og ham korsfæstet«. – Pastor F blev kun 39 aar. Hans unge enke giftede sig med planteskoleejer *Poul Kruse*, Hestekærgaard. De har betydet meget i mgh her.

Pastor *L. J. Hansen* (1930–35) var den første »lægmandspræst« i stiftet, han var musikalsk, ledede sangkor, havde været alterdegn ved Aarhus domkirke. En stilfærdig skikkelse. Han begyndte et godt ungdomsarbejde. Kirkegangen var ikke særlig god, navnlig ikke i Kasted. Var afholdt og veltalende.

Under de flg præster, *C. E. Møller* (1935–43) og *H. A. Steffensen* (1943–58), fortsattes ungdomsarbejdet. Der blev 1945 oprettet en livskraftig FDF, og disse præster, der ikke var særligt retningsprægede, øvede en god indsats i sognets liv, f eks skolekommission (samarbejdet med lærerne var godt). Under og efter krigen var der et godt samarbejde om det folkelige. Mh blev solgt (til garage) 1946. 1947 blev der bygget fh i Tilst. Ogsaa i andet arbejde øvede præsterne en indsats, f eks i biblioteksagen.

Pastor *G. V. Jørgensen* har virket her siden 1958.

Blandt lægfolk kan nævnes: Lærer *Ole Gisselbæk* (* 72, lærer i T 1911, medl af mghr, fmd værgeraad, udg flere folkebøger (dansk). Lærer *Kr. Pedersen* (* 90, lærer i Kasted 1916–56, † 57, samlede en smuk samling oldsager i K skole, skrev om egnens skoler i Aarhusegnens hjemstavnsbog), medstifter af biblioteksforeningen for Aarhus amt, fmd i lærerkredsen, mdl af mghr, ivrig for frugtavl. Fhv førstelærer *C. F. Christensen*, kirkesanger og kirkeværge i mange aar i T, han var sjælen i arbejdet for at faa bygget fh, var en initiativrig og dygtig lærer. Sognefoged *Niels Petersen*, T, var en betydelig mand i sognet. Han var een af dem, man ikke kunne komme udenom, dygtig.

Centralskole i Tilst 1955. Kasted skole nedlagt 1955. Legepladsen udlagt som parkeringsplads ved kirken.

1922 oplyses: Kkg 4–5 pct, de aandelige forhold ikke lette, flertallet er helt ukirkelige, bedst tilslutning fra gaardene, mange ukirkelige fabriksarbejdere (svovlsyrefabrik og teglværk), stor arbejdsløshed, mh. 1931: Kkg 9 pct, mh, fh, intet særligt, ungdomsm i pgd, u p. 1939: Kkg 5 og 7 pct, velvilje, u p, mh, frit ungdomsarb, ledet af sp. 1946: Kkg 5 og 7 pct, en del trofast folkekirkelighed, et mh, som ikke bruges, menigheds- og ungdomsm i pgd. 1963: Kkg 4 og 2 pct, alm folkekirkelighed. Præget af Aarhus' nærhed. Et stigende antal udflyttere, ingen IM eller gr kredse. Velvillig befolkning, menighedsmøder og ungdomsklub i pgd, FDF, 2 fh. Sociale skel.

Tilst kirke ligger paa en høj i T by, romansk skib og kor uden sokkel af raa og kløvet granit, hjørnerne smukt tilhugne kvadre, muren 1,4 m tyk. Mod nord en tilmuret kvindedør og to smaa tilmurede vinduer, et oprindeligt vindue i østgavlen. Syddøren med 2 søjler er bevaret. Kirken er forholdsvis høj, smukke krydshvælvinger, hvoraf 3 i skibet, en i koret, biskop Iversøn Langes († 1482) vaabenskjold paa østre hvælving. Omkr 1500 opførtes det lave vesttaarn med blindinger og kamgavle i nord-syd. Vaabenhus mod syd med kamgavle. Kalkmalerier er fremdraget (apostlene, nadverindst, Jesu lidelseshist m m) paa nordvæggen, dekorationer paa ribberne og i vinduerne. Smuk triumfbue, anselig barok-altertavle fra 1680'erne, i midten nadverindstiftelsen, foroven den korsfæstede, mellem 4 søjler skikkelser, der symboliserer troen og haabet, tiden og evigheden. Renæssanceprædikestol fra c 1630. Altertavle og prædikestol (uheldigt restaureret 1872) er smukt istandsat, stafferet med de oprind farver 1927. Kalkmalerierne smukt istandsat af kunstmaleren Borre i 1930'erne. Døbefont med relieffer. Flere gravsten. Kirken restaureret 1960. 180 sd. Orgel.

E. Haugsted: T kirke (Aarh hist aarb, s 47 f).

Kasted kirke, paa en bakke bag byen, omgivet af træer, er lille, bestaar af romansk skib og kor af granitkvadre, norddøren er tilmuret. Et opr taarn blev brudt ned til skibets højde, 1936 byggedes et nyt taarn oven paa det gamle, med kamgavle. Hovedrest 1882. Vaabenhus mod syd. Koret har hvælving, skibet fladt, gipset loft. Romansk granifont, smuk, med tovsnoninger. Altertavle fra 1879 (kopi: Den opstandne Kristus). Den gl altertavle omtales som »mindre skøn, med plumpt udførte billeder af fugle«. Fin porcellænsalterkande. Romansk prædikestol, kvadratformet, med søjler. Krucifix over triumfbuen. Stor gravsten ved vaabenhuset. Lille, gl klokke fra 15. aarh, ny klokke fra 1931, indskrift af pastor L. J. Hansen:

> Jeg ringer min sang
> over by over vang,
> med malmrøst til hjem og til hjerte.
> Følg altid Guds vej,
> han svigter dig ej,
> han tænder dig livshaabets kærte.

80 sd. Harmonium fra 1940. Paa kirkegaarden stort gravmonument over A. J. Secher, Kærbygaard († 1803).

Folketal: 1901: 690 og 241; 1921: 1031 og 216; 1960: 1189 og 199.
Altergæster: 1921: 200 og 70; 1930: 230 og 60; 1942: 240 og 35; 1955: 200 og 25.
Menighedsraad: 1922: u p; 1934: 1 IM, 12 u p; 1945: 4 soc, 8 u p; 1957: 3 soc, 3 borg, 6 u p; 1961: u p.
Kommunevalg: 1954: Soc 270 (5), V 181 (4); 1962: Soc 363 (5), u p 282 (4). Fmd: Landpost A. Sørensen (S).

Sognepræst

1913: 3. kl, 1922: 2. kl, 1958: 12. kl. Pgd opf 1878.

1. 12. maj 1873–30. aug 78 (sp Ugilt-Taars 24. april 62): **H. A. Krøyer,** fl t Taarnby, se der.
2. 8. nov 1878–3. april 83 (sp Skibet 29. juni 72): Dr phil **E. F. Koch,** fl t Houlbjerg-G, se der.
3. 3. dec 1883–2. febr 95 (hjpr Sorø 2. aug 77): **P. E. Glahn,** fl t Tjæreby, se der.
4. 20. april 1895–28. marts 1912: **L. N. Knudsen,** fl t rkp Hellerup, sp der.
5. 26. juli 1912–15. maj 22 (sp Højbjerg-E 13. okt 05) **V. C. C. Wissenberg,** fl t Allerslev, se der.
6. 12. aug 1922–2. juni 30: **H. C. H. Folner,** fl t sp Nykøbing, Mors, se der.
7. 24. aug 1930–19. febr 35 (sp Tønning-T 26. sept 23): **Lars Jørgen Hansen,** * 17. febr 71 Barløse. Forældre: Slagter, musiker Jørgen H og Johanne Andersen. Lærereksamen Kbhvn, 1896, kommunelærer Aarhus 1896–23, kantor og alterdegn, Aarhus Domkirke 1915–23, r af Dbg 17, † 19. febr 35. ~ 22. okt 97 Kirstine Marie Andersen, * 22. okt 76 Nr Vissing. Faderen: Gdjr.

Fmd Dsk Organist- og kantorforening 20–23, fmd Danske læreres sangkor 10, repr Dsk korforening.

Udg nogle kompositioner.

Om pastor H. se ovf.

8. 14. juni 1935–10. juni 43 (dsk sømandspræst Hull 11. maj 29): **C. E. Møller,** fl t Tranebjerg, se der.
9. 4. nov 1943–23. april 58 (rkp Ebeltoft-D 24. okt 38): **H. A. Steffensen,** fl t sp Hyltebjerg k, Kbhvn.
10. 14. aug 1958 (sp Veggerslev-V 18. juni 46): **Gunner Vagn Jørgensen,** * 16. marts 09 Kollerup, Vejle amt. Forældre: Lærer Julius Martin J og Birgitte Hansine Andersen. Stud Horsens 30, c 36^2 (h_1), højskolel Galtrup 36, sp Hylke 15. aug 38. ~ 21. febr 40 Edith Jakobsen, * 29. dec 14 Tulstrup, Skanderborg amt. Forældre: Gdjr Jakob J og Ingeborg Pedersen.

Herredsrepr DKU t 58.

Litt: August F. Schmidt: Bidrag til Kasted sogns hist, Aarh aarb 1956, s 279 f, Østj hjmst 1938. Tilst sogns hist, Aarh st aarb 1949, 31–53. Aug. F. Schmidt: Aarhusegnens landsbyliv, 1913, Aarhusegnens hjemstavnsbog, 1940.

R. Thomassen: Dagligt liv i Hasle herr i 1870'erne, Aarh aarb 1934 og 1939, Østj hjmst 1943.

Hads-Ning herreders provsti

Hads herred, 229 kvadratkm, 15 km fra øst til vest, 19 km fra nord til syd, ved Kattegat og Horsens fjord, naturskønt, kuperet, en del skov, stærkt bakket mod vest, falder af mod øst ved Kattegat, hvor der er mere lavtliggende. Frugtbar, lermuldet jord. Herredet har 14 sogne (Hvilsted er regnet under Ning herred), 9 pastorater, 15 kirker, 1 valgmenighed.

Ning herred, 166 kvadratkm, 13 km fra øst til vest, 15 km fra nord til syd, grænser tæt ind til Aarhus, langs Kattegat. Frugtbart, højtliggende og bakket, naturskønt. Thunø regnes under Samsø. Herredet har 14 sogne (incl. Hvilsted), 10 pastorater, 15 kirker, 1 valgmenighed.

Dette provsti angives kirkeligt som »østjysk«, hvilket geografisk er uomtvisteligt, men kirkeligt skal vist forstaas som ikke særligt levende. Der er dog forskelle at bemærke sogn for sogn, se ndf, her hvor *Otto Møller,* valgmenigheder og højskoler har haft varig indflydelse. Egnen op mod Aarhus har faaet forstadspræg. Alterbesøget har været nedadgaaende, kirkebesøget opgives til 3–5 pct. *Odder* er Hads herreds hovedstad med sogne- og valgmgh og et lille IM samfund. IM har kun ringe indgang, og der er i hele provstiet kun eet mh. Folketallet i flere af landsognene er nedadgaaende.

Medens der nu flere steder tales om stilstand, er der faa steder i stiftet, hvor aanderne stærkere har brødes end i dette provsti. Det var i 1870'erne, da *Lars Bjørnbak* ledede Viby højskole, som man sagde ud fra materialistiskfaglige synspunkter (det er dog forkert at kalde Bjørnbak antikristelig, tværtimod; men hans indflydelse førte i materialistisk retning), og *Jens Nørregaard* og *Chrf. Baagø* paa Testrup hævdede det grundtvigsk-kristeligt-folkelige syn. Der blev udkæmpet braavallaslag (se f eks Thorvald Madsens skildring i Østj hj, 1939 og ndf). *Jens Nørregaard* fandt ikke sognene ind mod Aarhus saa modtagelig som aandelig jordbund som sognene mod syd i Hads herred. (Fra kirkehus og skolestue I, 55). Det grundtvigske liv kom til at udfolde sig stærkt i *Bering valgmenighed* med *Jørgen Teilmann* som fører og i *Odder valgmenighed (Vilh. Malling, S. P. Fenger, J. Lykke)* og omkring højskolerne (se ndf). Vækkelsen ved præsterne *Otto Møller* og *Anton Kirkeby* satte dybe spor fra 1860'erne, de førte til valgmenighedsdannelse, og *Otto Møller* trak sig tilbage som stiftets vismand i sin hule i Gylling. Foreningen for Indre Mission af 1862 (ikke i forb med Kirk foren f IM) øvede et par aar en del mødevirksomhed. *Jens Larsen* (se Odder, s 125) og *Jens Dyrholm* holdt mange møder. Og samtidig stiftede den radikale dr *Gert Winther* (præstesøn fra Hundslund, en af egnens ledende politikere) sin »Jysk folkeforening«, der gik imod vækkelserne (1862). Mormoner og Sommers sekt huserede ogsaa en tid. Der var meget røre, men efterhaanden faldt forholdene til ro og blev mere stationære. Viby højskole gik ind, Testrup blev sygeplejeskole, kun Odder og Ask højskoler vedblev som højskoler.

Kirkehistorikeren *Adam Fabricius* var sp Holme-T 1874–88.

Der er sket en del sogneomlægninger og udskillelser (se sogneskildringerne). I Viby er Fredens sogn udskilt 1960, i Holme-T er Skaade udskilt 1949. I Skaade har »*Unge Hjem*« rejst sin store, smukke højskole, ledet af *Hans Munck.* I *Malling* har skolerne (landbrugs-, havebrugs- og ungdomsskole) samlet mange.

Kirkelig statistik

	Folketal 1960	Kkg %	Altergæster 1926	%	1942	%	1960	%	Mh	Fh
Odder	6953	3	1800	44			3000	43		1
Saksild	671	5–8	200	32	258	42	252	42		1
Nølev	241	5–8	50	18	83	30	79	29		
Randlev	636	4	213	28	258	35				1
Biergager	695	5	343	40	289	35				1
Torrild	611	4	130	20	160	24	130	20		2
Vedslet	597	4	120	16	120	16	150	24		1
Hundslund	1388	6–7	800	53	770	51	650	46		1
Ørting	675	5	240	33	235	33	288	43	1	1
Falling	537	4	190	35	204	38	199	37		
Gosmer	551	3	181	25						
Halling	783	3	175	23						
Gylling	1092	6	620	50	413	37	182	16		1
Alrø	247	7–8	160	53	70	23				1
		4,4		32,2		32,7			1	11

	Folketal 1960	Kkg %	Altergæster 1926	%	1942	%	1960	%	Mh	Fh
Viby	8547	Nogenl	1668	21	1375	17	1460	18		
Fredens k	6489	3,5					2791	43		
Tiset	1024	6–7	613	61	355	36	706	75		
Ormslev	581		125	19	53	9				1
Kolt	1880		300	17	90	6				1
Holme	3351	Stigende	200	8	235	9				
Tranbjerg	930		200	20	90	10				
Skaade	6739	God								
Maarslet	1285	3	350	23	400	33	320	27		
Beder	675	3–5	192	30	202	31	247	37		
Malling	2043	3–5	457	24	346	19	448	23		1
Astrup	646	2–5	460	62	310	41	240	37		
Tulstrup	240	3–8	110	40	65	27	190	80		
Hvilsted	461	3–8	118	23	150	27	200	43		
	50171			28,1		21,7				3

	Menighedsraad 1961 IM	Gr	Soc	Up	Højsk
					Valgm
Odder			6	6	Høj- og friskole
Saksild				6	
Nølev				6	
Randlev				6	Friskole
Bjergager				6	
Torrild, Vedslet			4	8	
Hundslund		5	2		
Ørting, Falling	2	2	4	4	
Gosmer				6	
Halling				6	
Gylling		7			Friskole
Alrø				6	
	2	14	16	60	

	Menighedsraad 1961 IM	Gr	Soc	Up	Højsk
Viby			7	7	
Fredens k			3	9	
Tiset			2	5	
Ormslev				6	Friskole
Kolt				7	Valgm
Holme, Tranbjerg			7	7	
Skaade		Valg	4	8	Højsk
Maarslet		1	2	4	Højsk
Beder				6	Ungdsk
Malling				7	Ldbrsk
Astrup					
Tulstrup			6	6	Højsk
Hvilsted				6	
		1	31	78	

Provster

31. marts 1842–11. dec 57: **N. C. Weisner,** Gosmer-H.

11. dec 1857–31. dec 86: **H. T. Mygind,** Gosmer-H.

25. jan 1887–31. dec 1905: **I. de Hemmer Gudme,** Ormslev-K.

27. april 1906–23. febr 12: **M. K. Mogensen,** Astrup-T, se Gislev-E.

19. juli 1912–4. dec 32: **J. C. Christensen,** Odder, fl t Alrø.

9. febr 1933–30. juni 63: **T. Rugholm,** Maarslet.

21. aug 1963: **C. P. Chrillesen,** Randlev-B.

Litt: Thorvald Madsens afh i Østj hj 1938 flg, N. Krag, smst 1947–49, og i Horsens Folkebl nov-dec 1957, Thorvald Madsen: Hads herr i sang og vers, Østj hjemst 1951, E. Jørgensen: Fester og skikke i Hads herr, Østj hj 1951, K. Bønnelycke: Hads herr før og nu (særtryk af Odder Avis) 1873–76, do Fra Norsminde fjord til Uldrup bakker, 1908–09, H. P. Larsen: Hads herreds landboforening 1853–1903, Om nedrevne kirker. Aarh stifts aarb 1923 og 1926, Saml t j hist og top 4. r II, 273. Højskolernes aarsskrifter. P. Bukh: Om en vækkelsesbev i Østjyll, Aarhus Amtst, 1954, juni–juli 1954. Khst saml 6 r, III, 86, IV, 231, 233. A. Veien: Fra Hads herr østkyst, Østj hj 1940, 521. R. P. Rasmussen: Fra Hads herr, Østj hj 1960, 761.

Hads herred

ODDER

Odder sogn, 4133 ha, præges af byen Odder (5562 indb), er højtliggende og bakket mod nord og vest, enge ved aaerne. Sand- og lermuldet jord. En del skov, naturskønt. Byerne Odder, Sander, Tvenstrup, Svorbæk, Balle, Snerild, Fillerup, Ondrup. Hg Rathlousdal (parken er søgt udflugtssted) og Rodstenseje. Flere større gaarde. Befolkningen er blandet, baade by- og landboere, mange arbejdere, mange ufaglærte. Sociale skel.

Odder by har helt købstadpræg, var omkr 1850 en almindelig landsby med kro. 1846 bosatte den første købmand sig her, 1850 gaves bevilling til at holde markeder, og samme aar byggedes apotek. Der var allerede en ret anselig by, da Hadsherred-banen aabnedes 1884. 1904 kom Horsens-banen, og disse baner har gavnet byen meget. Der er ting- og arresthus fra 1857, senere udvidet. realskole fra 1872, privat kost- og realskole, teknisk skole fra 1872, stort amtssygehus fra 1880, tuberkulosehospital fra 1916, alderdomshjem, flere stiftelser, mange butikker, fabrikker, hoteller. Odder-hallen fra 1962.

Foran tinghuset en buste af Fr. VII, i skoven en mindesten for **V. Holstein-Rathlou** (fører for jydske herregaardsskytter 1848).

Tvenstrup var tidligere selvstændigt sogn og anneks til Odder. Ved kgl res 1674 bestemtes, at kirken skulle nedbrydes, men sognefolket udvirkede hos admiral Rodsteen, at det beholdt kirken mod selv at holde den vedlige. Den vedblev at være anneks til Odder til 1820, da den blev brudt ned. Kirken var lille og kullet, altertavlen var fra 12. aarh, af egetræ, med drevne og forgyldte kobberplader, fjernedes til Nationalmuseet. Klokken kom til Odder kirke, to døbefonte til Rodstenseje.

Nær ved Fillerup stod i middelalderen **Ulv kirke**, der blev nedbrudt paa reformationstiden, fundamenterne blev undersøgt 1911.

Fra den ældre præstehistorie

Flere præster har været her i mange aar: *Chr. Justesen Schjøning* (1677–1709) var provst, *Jørgen Davidsen* (1709–33) ægtede formandens enke, gav 100 rdl til at holde morgenbøn i kirken. *Jens Andresen Kragballe* (1734–88) havde 12 børn. Biskop Hygum skrev 1741: »Efter de sørgelige besøg hos en del præster i Hads herred naaede jeg endeligt til Odder, som jeg glædede mig til. Thi her findes en god og stor Guds mand, sognepræst Jens Kragballe«. Dette tyder paa, at han var pietist (Elle J, Pietismen i Jyll 1944). Han efterfulgtes af sin søn *Anders Jensen Kragballe* († 1796). *Chr. F. T. Gottschalck* (1799–1861) er den præst, der har virket længst tid i samme embede i stiftet.

Tiden efter 1849

Pastor *Chr. F. T. Gottschalck* blev 89 aar gl og havde i mange aar kapellan. Pastor *P. C. la Cour* (1861–65) var broder til L. la Cour, Skærsø. Pastor la Cour havde været folketingsmand, var politisk interesseret, stod Frederik Barfod nær, men kom her i modsætning til kredsens folketingsmand, Gert Winther, der havde mange meningsfæller i Odder; dette pinte la Cour, som ikke ville have, at politik skulle skille præst og menighed.

Tre præstesønner, alle teologer, fik hver paa sin vis særlig betydning her paa Odder-egnen, hvor deres fædre var præster: *Gert Winther, Anton Kirkeby* og *Otto Møller*.

Gert Winther (* 1813, † 1905), præstesøn fra Hundslund, blev cand. theol. 40, magister (dr phil) 54, var manuduktør og folketingsmand i Odder 1849–84, sammen med *A. F. Tscherning* fører for en fløj af bondevennerne, var en dreven politiker, banebryder for det bondevenlige venstre i Jylland (men stod i modsætning til *J. A. Hansen*, der var bondevennernes fører paa øerne). W's virksomhed medførte, at den Tscherningske retning fik saa stærkt indpas i Østjylland. Fra 1850 udgav han »Nørrejysk Tidende« (der fik samme betydning i Østjylland, som J. A. Hansens Almuevennen for øerne). W var skarpt vendt mod godsejerne og embedsvæsen. Som leder af »Mindre Landejendommes Brandforsikring« fik Winther yderligere indflydelse, takket være hans oratoriske og agitatoriske evner. Han boede i Kbhvn, men færdedes utrætteligt rundt her for at instruere sine distriktsledere. Han blev velhavende, og gennem sit blad og sin forsikrings- og rigsdagsvirksomhed fik han stor indgang hos bønderne. Han stod i nært samarbejde med *Lars Bjørnbak*, hvis frodige urkraft vel nok overskyggede den noget tørre og spinkle Winther, som paa rigsdagen ogsaa nøjedes med at være nr 2 efter Tscherning. Senere bekæmpede han nationalliberalismen 1864, gik 1870 ind i det forenede venstre, men 1884 erobrede *Viggo Bjørnbak* Odderkredsen fra ham. Han var da ruineret af økonomiske spekulationer og trak sig tilbage fra offentligt liv. (Hans Jensen: Lars Bjørnbak, 1919.)

Lars Bjørnbak og *Gert Winther* vakte her paa egnen en bevægelse, der væsentligt var materialistisk-politisk præget og som satte spor længe efter i Østjylland.

Men denne bevægelse blev kraftigt mødt af det udpræget aandelige og kristelige røre, som i 1860'erne vaktes af de unge kapellaner, begge præstesønner her fra egnen: *Otto Møller*, som 1860 blev hjpr hos sin fader i Gylling, og *Anton Kirkeby* fra Gangsted. Han blev 1862 hjpr hos den syge pastor *la Cour* i Odder, hvor han ganske kom til at præge kirkelivet. Og dertil kom indflydelsen fra *Testrup højskole*, aabnet 1866, ogsaa ledet af unge teologer.

Otto Møller og *Kirkeby* var skolekammerater fra Horsens latinskole, hvor Otto Møller førte »et daarligt og raat liv«, som den tilbageholdende Kirkeby ikke tog del i. Som student gik Kirkeby flittigt i kirke hos den kendte missionspræst, *N. G. Blædel*, Garnisons kirke. *Otto Møller* søgte Vartov, og de havde ikke meget at gøre med hinanden i studenteraarene. Men efter embedseksamen mødtes de i deres fædres præstegaarde. De blev her knyttet til hinanden i et venskab, der varede livet ud. *Kirkeby* var egentlig prædestineret til at blive missionsmand, paavirket af *Blædel*, som han var (i disse aar satte *Vilhelm Beck* og *Johs. Clausen* fart i IM). Men i Gylling mødte *Kirkeby Grundtvigs* kristendomssyn, og skønt han aldrig blev grundtvigianer i ortodoks forstand, lærte han »paa haandfast maade daabspagtens betydning« af Otto Møllers fader,

»men alligevel var K opvækkelsesprædikant og blev aldrig andet« (J. P. Bang: Otto Møller, I, 46). De to unge teologer lagde planer sammen om, hvad de ville udrette, prædikede i egnens kirker, og der skete det hidtil uhørte, at folk blev ramt af ordet, søgte kirken og ville høre mere. De to blev enige om, at det var bedst at holde gudelige forsamlinger paa gaardene, hvor man maatte ønske det. Dette lignede IM, men Kirkeby følte (samtidig med Blædels paavirkning) trang til at dele *Grundtvigs* salmer, som *Otto Møller* havde lært i Vartov, med jævne mennesker. Otto Møller var den første, som holdt saadanne forsamlinger her paa egnen. En tid skiltes de 2 venner, idet *Kirkeby* 1859 blev kapellan i Bjørnsholm-M, men 1862 kom han til Odder. Straks genoptog han samarbejdet med Otto Møller. Der var ved Otto Møllers forkyndelse begyndt en *vækkelse*, der bredte sig fra Gylling helt op til Beder over Randlev og Saksild. Kirkeby gik helt og fuldt ind i dette, de holdt møder sammen, og der kom fart i tingene. I Odder blev der holdt kirkelige møder, først kaldt skolemøder. Otto Møller skriver: »I mange stykker var Kirkeby og jeg ikke enige. Han ville vækkelse og holdt paa vækkelsens standpunkt. Jeg syntes, at hans taler som oftest var ens og temmelig trættende. Mod mig var Kirkeby en trofast ven og fandt sig saare godt i, at jeg ofte talte i anden tone end hans, og at vi vedblev at være gode venner, bidrog ogsaa efter min formening til, at han ikke kom ud i det vilde, som IM flere steder er endt i. Ved præstekonventerne i Odder var vi to kapellaner en plage for de andre.« Begge saa de aandelig nedgang i den Bjørnbakske bevægelse og bekæmpede den. Der blev vakt et aandeligt røre. I et brev af 3. febr 63 skriver *Otto Møller:* »I Odder tumler Kirkeby sig det bedste han ved. Jeg er glad ved at have ham her i nærheden, thi han er en flink og dygtig fyr. Han driver det nu med at trumfe for dem, men det er nogle raske folk dér. Sidste onsdag aften ville de nok gøre mudder, opløftede raab i kirken og tog livtag, saa han maatte holde op og gaa ned og true med politiet. Saa længe der er saadan grundig opposition, gaar det ganske vel.« Kirkeby var jo vækkelsesprædikant og blev i den korte tid her redskab til vækkelse. I Elbæk staar en mindesten over ham med indskriften:

»Vaagn op, du som sover, staa op fra de døde! Lad Kristus lyse for dig!« Han udgav sin afskedsprædiken i Odder 17. s e trin 1865 om kongesønnens bryllup, en for ham karakteristisk prædiken. Han siger, at han har forstaaet sin gerning saaledes, at han først skulle kalde paa mennesker og bede dem om dog endeligt at lade sig frelse fra synd, død og dom, saa at der dernæst ud af den store døde flok kunne blive samlet Herren en lille levende menighed ogsaa paa dette sted, – ja jeg siger en lille menighed, thi Herrens menighed er nu og altid den lille flok!« Han nævner, at han altid har fundet mange at kalde paa, baade i kirken, og hvor han ellers forkyndte ordet: »Jeg havde ikke prædiket længe, før det begyndte at lysne, og nu, da jeg drager bort, er det min sikre trøst: *Det kristelige liv er vaagnet her.* Bekendelsen, som skiller Guds børn fra verdens børn, er kommet frem. Der er en flok af Guds børn, der er begyndt et menighedsliv, om det ogsaa kun er en begyndelse . . .« Han omtaler, at der ogsaa var dem, der ikke ville komme, og at der var fjender og modstandere af det kristelige liv. »Saa kom der ogsaa i den tid, jeg virkede her, en forskel frem, som ikke før var kendt, en forskel mellem de hellige og de andre. Der var jo dem, der ikke syntes derom og som sagde, at jeg voldte splid i menigheden. Jeg turde ikke gøre anden forskel end den, som Herren gør, forskellen paa tro og vantro. Men den har jeg altid søgt at fremstille klart og bestemt i min forkyndelse.«

Da K var rejst fra egnen, skrev Otto Møller: »Der blev saa bart her paa egnen, da K drog herfra« (brev af 15. maj 1872). Kirkeby tog den gamle *Hans Møller* og præstefamilien i Gylling til alters, før den gamle præst døde. (Kirkebys tale over den gamle pastor Møller er trykt i Budstikken, 1870, nr 24.) Da Kirkeby døde 1883, skrev Otto Møller, at K var »en af hans ældste venner, en alvorlig mand, der kun ville ét, omend tit paa en lovlig ensidig maade. Han var ikke af de sært begavede, havde en temmelig snæver synskreds, men han brugte med alvor det pund, han havde, og var til velsignelse for mange. Jeg kastede jord paa ham. Der var intet hos ham af lefleri med det folkelige uvæsen . . .«

Efter Kirkebys bortrejse kom der nu en ny aandelig faktor til bekæmpelse af den bjørnbakske materialisme. De to unge teologiske kandidater *Jens Nørregaard* og *C. Baagø* oprettede 1866 *Testrup højskole.* Og den fik Otto Møller nær forbindelse med.

Det sidste aar prædikede pastor la Cour vist slet ikke. Denne betydelige personlighed naaede ikke at sætte spor. Sygdom hæmmede ham næsten hele tiden.

En særlig bevægelse paa egnen i disse aar:

Om *Jens Larsens* virksomhed (se her Værløse, I . . .), som ud fra Odder strakte sig over hele provstiet, oplyses, at han efter sit brud med sine sjællandske venner ikke mere modtog nogen økonomisk støtte. Men her i provstiet var der en kreds, som gerne ville samarbejde med ham. 1860 havde gartner *Hans Sørensen,* Bispelund, kraftigt opfordret folk til at støtte den fattige *Jens Larsen.* 1861 gentog han opfordringen og indbød Jens L til at komme til Odder-egnen, hvor han holdt mange møder og naaede gode resultater i kampen mod mormonerne og Sommers sekt, som huserede her i de aar. I »Dsk kirketid.« febr 1862 takkede gartner *Sørensen* de præster, som havde støttet Jens L. Ogsaa i IMtid fremkom en beretning om J Ls arbejde paa Aarhus-Odder-egnen (Vilh. Beck har altsaa ikke haft noget imod at lade den komme frem i IMs tidende), og i juli 1862 skriver Otto Møller, at J L vist var »hoveddrivhjulet« i Foreningen for IM paa Aarhus-Odder-egnen (se s 135). Samarbejdet ophørte dog snart, idet J L fik forbindelse med proprietær *Ad. Fleischer,* Nybrogaard, der var forstander for Irvingianermenigheden, og 1863 blev J L ordineret som »Engel«, hvorefter IMs formand, pastor *C. F. Rønne,* Høve, skrev en advarsel mod J L og denne sekt i IM tid jan 1863. Men i april 1863 fik gartner *Hans Sørensen* J L til atter at holde møder her paa egnen (f eks i Beder). *Jens Dyrholm,* som var

her paa samme tid, berettede om, at J L talte om »det nye lys, der var gaaet op for ham«. Men J L fik ingen tilslutning og forlod Aarhusegnen. Kun gartner Sørensen ville gøre ham følgeskab (Paul Holt: IMs hist, 1961, s 233 f).

Provst *P. J. Boesen* (1865–86, se ndf) oplevede Odder bys fremvækst og oprettelsen af *Odder valgmenighed* 1885. Boesen optog de kirkelige møder i Odder, som *Otto Møller* og *Kirkeby* havde begyndt, og da gæstgivergaardens sal blev for lille, flyttedes de til kirken, hvor de blev holdt med stor tilslutning, ogsaa fra kredsen omkring Testrup højskole. *Otto Møller, Nørregaard* og *Baagø* talte ofte, og stor betydning fik det, da disse mænd begyndte de kendte *Sct Hans møder* i Vejlskoven ved Odder. Her kom tusinder af mennesker; i mange aar var *Otto Møller* den bærende og faste taler. Provst B var en god og velvillig mand. Men Kirkebys venner løste i stort tal sognebaand til *Otto Møller*. Det kan vist siges, at det var ikke til gavn for Otto Møllers og *Kirkebys* vækkelsesarbejde, at de begge var saa konservative. Dette medførte, at de kom i modsætning til de dele af befolkningen, som fulgte *Gert Winther* og *Lars Bjørnbak*. Da Otto Møller hørte op med at rejse ud paa egnen og holdt sig til Gylling og til Testrup højskole, stilnede bevægelsen af, og den politiske kamp i Estrups tid optog folk mere end det kirkelige. En del søgte nu til Bering valgmenighed, og *Otto Møller* var lettet ved at slippe af med størstedelen af sine sognebaandsløsere. Men samtidig medførte udviklingen, at Testrup højskole blomstrede og talrige elever drog ud derfra og satte præg paa deres hjemsogne, medens Bjørnbaks højskole i Viby visnede. *Jens Nørregaards* og *C. Baagøs* folkelige og politiske frisind sejrede over Bjørnbakkerne og blev en modvægt mod Otto Møllers tunge indstilling. Provisorieaarene holdt modsætningerne vedlige, og Otto Møller advarede »med sin tilforladelige røst« mod at blande politik og kristendom sammen, saa »ødelæggelsens vederstyggelighed kom ind paa det hellige sted«.

Otto Møllers og Anton Kirkebys forkyndelse er baggrunden for oprettelsen af *Odder valgmenighed*. Otto Møller trak sig som nævnt tilbage til sin hule i Gylling, og de, der søgte til Bering, havde lang vej dertil. Odder valgmenighed blev ikke stiftet, fordi man ikke kunne beholde en præst, hvis forkyndelse man kunne samle sig om (som de steder, hvor en hjpr var for ung til at blive sp). Odderkredsen fandt en præst, *Vilhelm Malling,* og *Testrup højskole* havde beredt jordbunden. Der var kun 40 familier til at bygge valgmenighedskirke. Man mistænkte valgmenighedens stiftere for at have politiske motiver. *Otto Møller* saa med betænkelighed paa oprettelsen af valgmenigheden. *Skat Rørdam* skriver (9. maj 1886), at »Malling i Højskolebladet havde meddelt, at »politik ikke havde det mindste at gøre med oprettelsen af valgmenigheden, ja at »odderne« (om jeg saa maa sige) var endog overdrevent ængstelige for at optage nogen i valgmenigheden, hos hvem de fandt nogen politisk baggrund. Er det sandt? Jeg har tværtimod det indtryk, at valgmenigheden er stiftet paa bar politisk grund. Men det er maaske ikke sandt?« – Aarsagen til *Skat Rørdams* spørgsmaal var, at *Th. Elmquist* i Kirkebladet havde skrevet, at »Odder valgmenighed var oprettet af politiske grunde«. Otto Møller svarede (31. maj 86): »Jeg har nok læst Mallings skarpe udtalelse i Højskolebladet, og jeg mener, at han formelt har ret over for Elmquists næsvise angreb. Malling skulle kun have udeladt, at de er saa overmenneskelige rene for politik. Thi det forholder sig naturligvis ikke saa. Men dette kan Malling imidlertid sagtens ikke se, i det mindste ikke nu . . .« (Se iøvr nedenfor under valgmgh).

Det kan ikke nægtes, at valgmenigheden voldte splittelse i sognemenigheden, som egentlig var nærmest grundtvigsk præget. Men det skal siges, at der herskede det bedste forhold mellem sognepræsterne og pastor *Malling,* skønt det var tydeligt, at det mest bevidste aandelige liv fandtes i valgmenigheden.

Arbejdet i det voksende sogn gav imidlertid sognepræsten nok at bestille. Pastor *Kampmann,* der var hjpr 1883–85, var en betydelig præst (se Taulov).

Pastor *J. B. G. Thygesen* (1886–1908) kom hertil aaret efter, at valgmenigheden havde bygget kirke og præstegaard paa Kirkebakken. Han arbejdede i gensidig forstaaelse og venskab med Malling. Sognemenigheden prægedes af gammeldags fromhed og ærbødighed for kirken. Og i disse aar fik *Indre Mission* indpas. IM søgte trofast sognekirken, kunne ogsaa komme til de store Sct Hans møder, som *Otto Møller* og *Jens Nørregaard* ledede. I marts 1898 holdtes et større 3 dages IMs møde i Odder, hvor *Louis Blauenfeldt,* Tamdrup var hovedtaler (se Tamdrup). – Det styrkede det grundtvigske liv omkring valgmenigheden, da der 1889 oprettedes en *folkehøjskole* i Odder med *A. Kr. Dolleris* som forstander (1919 afløst af *C. P. Corneliussen).* En *friskole* (oprettet allerede 1870) sluttede sig ogsaa til valgmenigheden. Pastor *Thygesens* frisind skabte ro i de lidt brogede forhold. Han var de sidste aar ikke rask og fik kapellan. Han havde jævnt god kirkegang og gjorde et stort arbejde i skolerne, paa sygehus og arrest og fattiggaard, holdt bibellæsninger 4 steder i sognets udkanter. Men de mange tilflyttere i Odder skabte ny problemer, og det var vanskeligt at skabe folkelig og kirkelig samling.

Provst *J. C. Christensen* (1909–22) er den eneste sp, der er blevet forflyttet fra Odder siden reformationen. Det var det stærkt voksende arbejde i Odder, der medførte, at han søgte det lille embede paa Alrø. Han var en meget benyttet foredragsholder, hans viden var grundig og omfattende, han var frisindet og forstaaende, havde nogen digterisk evne, var en tid optaget af politik, 1920 suppleant (venstre) til landstinget i 5. kreds, var fmd for Centralforeningen af Arbejdsherberger, en tid fmd for Provsteforeningen og BM i Santalmissionens hovedbestyrelse. Han skabte med sin mandige personlighed respekt for kirken, en præst, der vakte tillid, hvor han kom. Et menighedshjem opførtes 1915 ved provst C's energiske initiativ.

Om pastor *L. L. Møldgaard* (1923–54) se ndf. Siden 1954 har *Otto Nielsen,* der kom hertil som rkp 1946, været sp.

1910 oprettedes et *kaldskapellani* (rkp 1946), og en række dygtige præster har virket i dette embede, ingen af dem har været særligt partipræget: *L. A. Valentiner* var kendt fra sit arbejde i den kr studenterbevægelse og FDF, *R. Glenthøj* var n KFUM, de flg nærmest K C: *Schønemann Petersen, Harald Rønnenfeldt, O. Sennels, A. Krohn, A. Johnsen, R. Volf,* medens *P. Dolmer* var højkirkelig.

Indre Mission. Der var ingen forbindelse ml Missionsforeningen af 1862 (se s 135) og den af Vilhelm Beck ledede Kirkelig Forening for IM i Danmark af 1861. *Jens Dyrholms* virksomhed i Odder var ogsaa uden forbindelse dermed. 1865 var *Vilh. Beck* og *Johs. Clausen* i Odder, hvor sognepræsten tog venligt imod dem, og baade *Otto Møller* og *A. Kirkeby* var med. *Beck* skriver i sine erindringer (s 69) ikke andet om mødet her, end at »Kirkeby, som endnu ikke var blevet grundtvigianer, havde ved sin ungdomsfriske, dygtige forkyndelse begyndt en god gerning i Odder, som imidlertid ikke har baaret meget synlige frugter for fremtiden efter hans bortrejse derfra«.

IMs samfundsmøder i Odder begyndte omkr 1895 ledet af en biavler *Sørensen,* der havde været paa Haslev højskole, og var blevet omvendt dér. Da han kom til Odder, søgte han efter troende mennesker, og paa Bakdalgaard i Morsholt fandt han, hvad han søgte. Den ejedes af gdjr *Kr. Kristensen,* der var flyttet hertil fra Vendsyssel. De to indbød til møder, missionærerne *Hans Chr. Beck* og *Søren Beck* m fl kom her og talte. *Vilhelm Beck* talte ved flere møder i Vejleskoven, og skrev til biavler *Sørensen* om det »timelige rige, men aandeligt fattige Hads herred«. – Det var ogsaa *Sørensen,* som begyndte samtalemøder med bibelsamtaler, bøn og sang; møderne blev holdt i Findalen, Morsholt, Odder og Hølken, men tilslutningen var ikke stor.

Omkr 1898 købtes et hus i Nørregade, Odder, der blev indviet som *missionshus,* og Odder fik sin første indremissionær, *Hans Christensen,* som havde megen støtte i den trosvarme unge herredsfuldmægtig *Christow.* Da *menighedshuset* (særligt ved provst *J. C. Christensens* ihærdige arbejde) blev rejst 1915, solgte IM missionshuset og købte for pengene en andel i menighedshuset, hvor saa de større møder er blevet holdt.

1921–22 var der en vækkelse i Odder, hvor en del unge blev omvendt. IM har iøvrigt aldrig haft større fodfæste i Hads herred, men der er arbejdet her med samtalemøder, missionsuger, KFUM og K, sdsk og navnlig mange M og K spejdere.

En række indremissionærer har senere virket her, bl a *N. Andreassen, A. K. Kristensen, Jens Andersen, Jens P. Christensen, L. P. Laursen, J. Ingemann Pedersen, Frands Pallesen, Sv. Aa. Frederiksen, H. C. Møller.*

Søndagsskolen blev stiftet 1898 af missionær *Hans Christensen* (senere Bedsted). Fra 1915 er den holdt i menighedshuset, i de senere aar ledet af bogholder *Erling Jørgensen.*

IM ledes af diakon *Christensen,* alderdomshjemmet.

I IM gjorde fru *Dorthea Grønfeldt* († 62) et godt arbejde. Mange talere husede hun i sit gæstfri hjem, hun var i mange aar leder af KFUK, og i særdeleshed var hun en trofast ven af Dsk Sømandskirke.

Der er gode kirkelige forhold, godt samarbejde, bibelkredse, mindre IM smf, lille KFUM og K, sdsk, FDF, YMkredse m m. Sp er fmd for menighedshuset.

Skolevæsenet er købstadsordnet.

De private skoler

Omkring 1850 havde Odder by 900 indb, men kun én skole til de c 200 skolebørn, og kun én lærer, *Gregersen.* De ældre elever maatte hjælpe med at undervise de smaa. Det var naturligt, at der oprettedes *privatskoler.* Omkr 1850 oprettede modehandler, jomfru *Kier,* sønnedatter af forpagter K, Lundhof og Rathlousdal, en lille pogeskole, som hun drev til omkr 1890. Hun var til sidst meget tunghør. – Sidst i 1860'erne oprettede pastor *la Cours* 2 døtre, *Charlotte* og *Georgia,* en lille »hjemmeskole«, som var stærkt præget af pastor *A. Kirkebys* forkyndelse, og dermed af en meget levende undervisning. *Georgia* blev gift med den stoute sønderjyde, *Knud Pedersen,* leder af Skibelund efterskole.

Da Odder kro var brændt 1853, oprettede en søster til den ny kromand, *Harald Holck,* 1855 en skole paa kroen. Frk. H var en meget dannet dame, en dygtig lærerinde, der gav udvidet undervisning, en kundskabsskole, der passede til Bjørnbaks skoleopfattelse, men der var delte meninger, skolen blev kritiseret, og frk *Holck* holdt op med skolen c 1870.

Odders største købmand, *Haagen J. H. Raupach,* der betød meget for byens vækst, havde en søster, enkefru *Petrine Larsen,* som 1873 flyttede til Odder med 2 ugifte døtre, en 3. datter var gift med isenkræmmer *Jens Dalsgaard Christensen,* Odder. Her bosatte fru *Petrine Larsen* sig, og den ene datter, *Kristine,* begyndte en pigeskole. Den kommunale realskole, som var oprettet nogen tid før, havde kun drenge. Skolen voksede sig stor, senere blev frk *Anna Cathrine la Cour,* datter af *N. P. la Cour,* Stensmark v Grenaa, leder, efterfulgt af frk *Boberg,* der 1916 solgte skolehuset til Odder sogneraad. Skolevirksomheden solgte hun til frk *Kirstine Jensen,* der fortsatte i villa »Rathlousdal«, som hun, der var metodist, testamenterede til metodistmenigheden 1922 til børnehjem. Men der blev intet børnehjem, og skolen blev udtaget til skolebrug i en anden bygning, ledet af *Haagen Sparre,* der kom fra Uldum, og drev den som kostskole med c 60 clever, men samme efteraar overtoges skolen af en forældrekreds, og valgmenighedsrpæst *S. P. Fenger* blev leder med pastor *Schønemann-Petersen* som medhjælper. 1923 blev *J. P. Pedersen* leder. Fra 1928 er skolen eksamensberettiget realskole, ledet af *Johs. Pedersen.*

Om *Højskolen* og *friskolen,* se under valgmenigheden.

En lille adventistkirke (60 sd) med en lille sal (25 sd) indviedes 1962.

Blandt kendte personligheder kan nævnes:

Forpagter *Chr. Jensen, Rodstenseje* (* 1833, † 91) var en anset landøkonom, foregangsmand som kvægavler og frøavler.

Gdjr *Niels Jacobsen* (* 1843, † 1916), Nord-

lund, var en fremskridtsmand, havde været paa Næsgaard, indrettede 1863 et efter sin tid moderne mejeri paa sin gaard, fik flere præmier for smør, ost osv. Han opfandt et smørkærneapparat, som blev meget udbredt. 1880–1906 ejede han gaarden Andkjær i Odder, han var fmd for Østj Frøavlerforening, Hads Herr Landboforening, virkede for indførelse af landbrugsmaskiner, sogneraadsfmd (DBL, XI, 329).

Jens Videbæk (* 1851, † 1932), lærersøn fra Hjarnø, fra et grundtvigsk hjem, var kendt som forstmand, virkede for hedebeplantning, var fiskerikyndig, generalsekretær ved den nordiske fiskeriudstilling i Kbhvn 1912, ivrig venstremand, boede fra 1922 i Odder, hvor han er begravet (DBL, XXV, 511).

Astronomen *Torvald Køhl* (* 1852, † 1931) havde været kommunelærer paa Frederiksberg, var forstander Odder kommunale realskole 1883–1903. Skolen voksede under hans dygtige ledelse. Fra sine unge aar havde han specialiseret sig i astronomi, holdt kursus og talrige foredrag om astronomi, havde store evner til at vække folks interesse for himmelfænomener og skrev en række populære bøger derom. Han byggede et observatorium i Odder, Carina-observatoriet, drev selvstændige observationer, især om meteorer og deres baner. Fra 1903 levede han udelukkende for astronomiske studier og var en af landets betydeligste privatastronomer. For kirkearkæologien arbejdede han med en teori om, at man evt kunne bestemme, hvilken helgen de middelalderlige kirker var indviet til ud fra korets akselinie mod øst. Den skulle pege mod solopgangen den bestemte helgendag. (Aarh Amtstidende 20. marts 31, Odder Dagbl s d.)

Prokurist *Knud Laugesen* (* 1913) er idrættens førstemand i Odder, fmd for idræts- og gymnastikforening, manden bag Odder-hallen. Kom hertil fra idrætsbyen Vejen.

1922 oplyses: Kkg god til højmesse, ikke god om eftm. Efter østjyske forhold særdeles gode aandelige forhold, nogen IM, 40–50 fam til valgmgh. 1931: God kkg, gode forhold, mghshus (sp), lille IM smf, gamlemøder. 1942: God kkg, gode forhold, mindre IM smf (fru Grønfeldt), 50 fam t valgmgh. 1958: Kkg 2,5 pct, bibelkredse, mindre IM smf (diakon Christensen), KFUM og K, FDF, M og K spejdere, 80 fam t valgmgh, fh, YMkredse, adventister. 1963: Kkg 3 pct, gode forhold, se foran, 80 fam til valgmgh.

Odder kirke er ret anselig, oprindelig romansk, opført af granitkvadre paa skraakantsokkel. Bestaar af skib, kor med apsis, senere tilbygget svært taarn med blindingsprydede kamgavle, korsarm mod nord og vaabenhus mod nord og udbygning mod syd. Tilbygningerne af mursten. Korsarmen er fra 1674 (kirken blev udvidet som følge af planerne om Tvenstrup kirkes nedlæggelse). Tilbygn benyttes dels som kirkerum, dels om gravkapel. Sengotiske hvælvinger. Rigt udskaaren altertavle (fra 1645 af Peder Jensen, Kolding). Alterstager fra 1652, romansk granitfont med løver og løvværk. Stort marmor- og sandstensepitafium over admiral Rodsteen fra 1707. Desuden et epitafium fra 1664 og ligsten. En af klokkerne er tidliggotisk, fra Tvenstrup kirke. 350 sd. Orgel i korsarmen. Højt kirkegaardsdige med en stor sten (Stodderstenen), kirkegaardsportalen har kamgavle fra middelalderen.

Khst saml, 4. r, II, 332, C. A. Jensen: Billedsnidere, s 87, Mackeprang, 258, 260.

Odder sognekirke har i USA en anonym velynder, som flere gange har betænkt kirken sidst med 3000 dollars til det nye orgel, hvortil samme giver tidligere har ofret et pænt beløb. Orgelfondet er med denne gave, c 21.000 kr, oppe paa c 70.000 kr, og det er netop det beløb, man beregner orglet vil koste. Paa kommende aars budget har menighedsraadet afsat 12.000 kr til orglet, men dette beløb vil komme til anvendelse ved det byggearbejde, der er nødvendigt i forbindelse med orglets installation og kapellets ombygning og forslaar end ikke hertil.

Damen i Amerika ønsker fremdeles at være anonym, men det er efterhaanden »sivet ud«, hvem det er, og man er vidende om, hvem hendes slægtninge og nærmeste bekendte i Odder er. Det er gennem en af disse beløbet er blevet overrakt til pastor Otto Nielsen. (Mghr Bl).

Folketal: 1850: 2210. 1901: 4231, 1921: 5488, 1960: 6953.

Altergæster: 1921: 1500, 1930: 1800, 1942: 1800, 1950: 2000, 1957: 2500.

Menighedsraad: 1922: 2 IM, 2 gr, 2 frikirk, 5 u p, 1930: 2 IM, 1 gr, 3 soc, 5 u p, 1942: 2 IM, 3 soc, 5 u p, 1949: 4 borg, 5 soc, 2 IM, 1957: 4 borg, 6 soc, 1 IM, 1 kirk u p, 1961: 6 borg. 6 soc (fmd: murer Marius Hansen).

Kommunevalg: 1954: Soc 1647 (7), rad 91 (0), kons 389 (1), venstre 407 (2), borg fællesl 319 (1), landbol 222 (1), 1962: Soc 1733 (6), rad 125 (0), rf 277 (1), landbol 361 (1), borgerl 1196 (5). Fmd: Ingeniør S. Aagaard (borgerl).

Sognepræst

Indt 1859: a) 57 rug, 115 byg, 135 havre, b) 14 rdl, c) 41 lpd ost, 82 sn æg, 82 gæs, d) 400 rdl, e) 82 td ld, indt 800 rdl. Stor firlænget grundmuret pgd, 119 fag. – 1870: Regul 2904 kr, netto 5554 kr, 1913: 1. kl, 1946: 2. kl. 1958: 13. kl. – Pgd fra 1896. Midt i byen.

13. 5. april 1799–28. febr 1861: **Christian Frederik Temler Gottschalck,** * 15. okt 72 Aalborg. Forældre: Rektor mag Hans G og Cathrine Margrethe Junge. Stud Aalborg 91, c okt 94 (l), r af Dbg 49, † 28. febr 61. ~[1] formandens enke Anna Ballene Behr, f Hoff, † 26. aug 23. Forældre: Løjtnant Hans Edvard Hoff og Cathrine Koppe. ~[2] 16. jan 24 Adamine Vilhelmine von Voss, * 3. juni 78 Kbhvn, † 2. dec 25. Forældre: Kmhr, oberst Johann Gustav von V og Frederikke Sophie von Pentz.

Pastor G var barn af rationalismen og præget af Fr. VI's tid. Han var anset og dygtig. De sidste aar var han svag. Han prægede gn 62 aar kirkelivet og var som en fader for sognet.

Hjælpepræst hos pastor Gottschalck

1849–61: **C. F. V. Bernth,** se Nimtofte-T.

14. 6. maj 1861–16. marts 65 (sp Aalsø-H 27. okt 52): **Peter Christian la Cour,** * 26. jan 05 Odder. Forældre: Cand theol og degn Jørgen la C og Christine Charlotte Guldberg (~[2] H. P. Barfod, sp Fakse). Stud Aarhus 24, c maj 31 (h*) hjpr Fakse 14. marts 32, sp Nimtofte-T 25. juli 37, † 16. marts 65. ~ 30. dec 35 Caroline Jacobine Bregendahl, * 9. juni 09 Skørping, † 71. Forældre: Sp Vor Frelsers k, Kbhvn, Albert Philip B, † 35, og Karen Marie Mørch af Ferslev-D-V. – Datter ~ Lillelund, Tæbring-O-R. Broder: Helsinge-V. – Stamt 22.

Rigsdagsmd Randers amts 4. kreds 48. Folketingsmd 49–52, fmd Randers Amts Landkommunalforening, amtsraadsmedlem 49.

Udg 50: »Ærbødigst og venskabeligst hilsen til samtlige mine ærede vælgere«. Denne fremkaldte angreb og gensvar i Grenaa Avis 1850, nr 35–54, jvf Almuevennen, IX, 52, Flyvende Post 1850, 157. Se iøvr Fr. Barfod: Festprogram, 1854, s 13–14.

Pastor *la Cour* var af den kendte slægt, der stammer fra Frankrig, hans brødre var godsejer Holger la C, Kærgaard (hvis søn blev sp

i Haarslev-T) og Lauritz la C, Skærsø (hvis datter blev gift med pastor M. Siegumfeldt, Søften-F), og gennem sin moder kom han til at staa slægten *Barfod* nær. Hans søn var landbrugsskoleforstander *Albert la C*, Næsgaard, hvis hustru var af slægten *Blicher*. 1815 antog amtsprovst *Bregendahl* (faderens fætter) i Skive P. C. la Cour som sit eget barn og lod ham undervise og forberede til latinskolen. Bregendahl blev senere sp ved Vor Frelsers kirke i Kbhvn, hvor han fik en tragisk skæbne (se der), og la Cour blev gift med hans datter. La Cour var en kærlig og livlig natur, holdt meget af sang, læste gerne Øhlenschlæger og Blicher, færdedes, saa længe han var rask, meget i sine sogne, var stærkt optaget af politiske og kommunale sager, han fik paa Djursland stiftet en forening for almennyttige forbedringer og skrev i Randers Avis om oprettelse af folkehøjskoler i grundtvigsk aand. Samarbejdet med tidens førende mænd paa rigsdagen optog ham meget, men han erkendte, at »det politiske kom til at overskygge det bedste og det dybeste«, og han frabad sig derfor genvalg. I Kbhvn kom han trofast i Vartov og sluttede sig iøvrigt til Frits Bojsen. I Nimtofte vakte det voldsomt røre, da der udspredtes et rygte om, at den frisindede la Cour 1851 havde stemt for ophævelse af daabstvang, og man udlagde det, som om han ville have daaben afskaffet. Han rejste hjem og holdt møder, hvor han forklarede, at »Gud ikke ville paatvinge os sine gaver«. Han ville iøvrigt arbejde for bøndernes vel, men bondevennerne var ham for materialistiske, og deraf opstod konflikt med Gert Winther, som havde mange tilhængere i Odder. la Cour var mest glad for sin gerning i Aalsø, hvortil han blev kaldet efter opfordring fra beboerne. Her havde han fyldte kirker, og præstegaarden stod gæstfrit aaben. Gang paa gang gentog han: »Det er ikke mængden, men alvoren, det kommer an paa ...« I sin afskedsprædiken i Aalsø sagde han, at »Vorherre ikke var kommet til ham i skikkelse af en biskop eller provst«, men i skikkelse af jævne danske bønder, og i samliv med dem fik han ret kristendommen ind i sit hjerte«. Biskop *Brammer* skal være blevet fortørnet over denne udtalelse. I Odder fik han ikke lejlighed til at virke saa meget, da han blev angrebet af brystsyge og maatte holde kapellan, som til gengæld fik stor betydning: *Anton Kirkeby* (se ovf). la Cour var den eneste sognepræst, som sluttede sig til Missionsforeningen af 1862.

Minder fra gl gr hjem, VII, 1924, s 11-32, ES, I, 339, Slægten la Cour, 1917, Fr. Barfod: Slægten la Cour, 1877. Den dsk rigsdag 1849-1949.

Hjælpepræst hos pastor la Cour
1862-65: **Anton Kirkeby**, se Fausing-A.

15. 10. juli 1865–22. dec 85 (sp Tirstrup-F 21. marts 57): Provst **Peter Joachim Boesen**, * 26. marts 16 Kbhvn. Forældre: Jstrd, renteskriver Johannes B af Vigerslev og Sophie Frederikke Hammerich. Stud von Westens inst 33, c maj 40 (*1), lærer Vajsenhuset, sp Aulum-H 2. dec 50, provst Ø Lisbjerg-Mols-Sønder herr 12. jan 62, afsk 22. dec 85, † 9. jan 91. ~1 17. dec 46 sin kusine Marie Cathrine Sophie Frederikke Boesen, * 5. sept 16 Vigerslev, † 30. maj 58. Forældre: Provst i Vigerslev Jens Frederik B, † 1839 (af Vigerslev) og Cathrine Ewald af Hviding. ~2 20. maj 62 Caroline Marie Christine Baggesen, * 16. okt 35 Skelby, Tybjerg herr, † 21. marts 79. Forældre: Lærer Magnus Haagen B og Caroline Frederikke Hee af Skelby-Gunderslev. – Søn: Landskabsmaleren Johs B og P. F. B, sp Nr Felding-T. Brødre: Høje Taastrup, Aarhus domkirke. Søstre ~ biskopperne Balslev, Ribe, Boesen, Slesvig, samt Fenger, Høje Taastrup. 1. hustrus søstre ~ Lassen, Østrup-H, Balslev, Haarslev. – Stamt 12.

Der var røre, da provst B kom hertil og røre, da han drog herfra. Røret om pastor Kirkeby var 1865 paa sit højeste. Kort efter at Boesen var kommet hertil, holdt *Vilhelm Beck* et velbesøgt møde her paa sin missionsrejse 1865 sm m *Johs. Clausen*. Det vakte ogsaa røre. Ved slutningen af provst Boesens præstetid opstod de brydninger, som førte til dannelsen af Odder valgmenighed. 1870'erne og 80-erne var en politisk bevæget tid, og det aandelige liv kom til at staa noget i skygge af politikken. Men der var en del gammeldags fromhed. Boesen fortsatte de møder, som Kirkeby havde begyndt og havde der samarbejde med *Otto Møller*. Efter den folkelige (men svagelige) pastor *la Cour* virkede Boesen mere som embedsmanden, og de grundtvigske søgte til *Otto Møller* eller til Bering valgmenighed. Provst *R. Andersen*, Ødum, der havde sit barndomshjem her, skriver, at han husker, at provsten sendte ham hjem fra en skolevisitats for at give kusken besked om at komme med kareten. Drengen var meget imponeret af provsten, som han skildrer som en god og venlig mand, en nær ven af hans forældre ... Jeg har et kært minde om ham, en gammel bog: »En dag af en ung piges liv«. Den skænkede provsten min ældre søster, som var uhelbredelig syg og døde, da hun var 13 aar. I bogen er et papir, hvor provsten med sin sirlige skrift har afskrevet hele salmen: »Est du modfalden, kære ven«.

Om provst Boesens velvilje over for oprettelsen af Bering valgmgh, se der.

Hjælpepræst hos provst Boesen
1883-85: **T. S. Kampmann**, se Taulov.

16. 16. marts 1886–23. nov 1908 (sp Ø Brønderslev-H 25. sept 76): **Janus Boie Gad Thygesen**, * 10. sept 43 Sjelle. Faderen: Provst Søften-F, † 57, se der. Stud Aarhus 62, c 68[2] (1), kst lærer Herlufsholm, inspektør og lærer Brgdssk. C 69, hjpr Ø Egesborg 22. sept 73, r af Dbg 98, † 23. nov 08. ~1 6. juni 77 Marie Dorph, * 2. okt 45 Ø Egesborg, † 19. maj 00. Faderen: Sp Ø Egesborg, se der. ~2 2. sept 02 Augusta Hansen, * 11. april 70 Hobro, † jan 53. Forældre: Apoteker Hans Henrik Emil H og Anna Cathrine Hansen. – 1. hustrus søstre ~ Balslev, Lumby, og Brix, Skødstrup. Broder: Aagerup-T. – Stamt 24.

Det er helt festligt at læse om den unge pastor Thygesens præstetid i Ø Egesborg som hjpr hos den livfulde *Peter Dorph*, Vilhelm Birkedals nære ven. Ø Egesborg mindede om Nødebo præstegaard, med en værdig gammel præst, vel hjemme i klassikerne, Mynsters tro discipel, hans 3 smukke, livlige døtre blev gift

med hans 3 hjælpepræster. Den gamle præst »med det ædle aandfulde ansigt fulgte sine børn med stor interesse« (se her, II, 732, jvf Fr. Barfods livserindringer, 1938, s 141 f).

Otto Møller omtaler ikke pastor Thygesen. Men i den stedlige presse omtales T som »en personlighed, der paa mange maader forstod at gøre sin indflydelse gældende, han var en frisindet mand, hans hovedinteresse var skolen« (Odder Dagblad 24. nov 1908, sørgedigt i samme blad af Sophus E. Neumann 26. nov 08). T kom til Odder netop som valgmenigheden kom i gang, men der var et godt forhold mellem de to præster. T var nærmest grundtvigsk, men ikke stærkt partipræget. Pastor Haugaard, der var hjpr her, skriver: »T var en kraftig, mandig skikkelse, der trængte til hjælp i det store sogn. Han var en virksom mand, med god orden i sit arbejde og i sine ting. Han holdt korte, klare prædikener, der nøje samlede sig om teksten og det grund- og fælleskristelige. Han sagde, at den første fordring til en prædikant er tydelighed, baade i udtale og i tankegang. Kirkegangen var jævnt god. Der mærkedes ikke meget til vækkelsen i 60'erne, bortset fra de gamle (der med glæde talte om Kirkeby), gode, afklarede kristne, som T betød meget for, og som var gode at tale med for den unge præst. Der var meget arbejde paa sygehus, arrest osv og i skolerne. Der blev holdt bibellæsninger, men det var vanskeligt at skabe samling paa menighedsarbejdet. Valgmenigheden og IM arbejdede for sig selv.« Provst R. Andersen omtaler T som »en veltalende mand med et smukt organ. Han var meget bibelkyndig, og hans prædiken var ofte nærmest bibelforklaring. Konfirmanderne huskede hans udmærkede evne til at gengive bibelens ord og beretninger«. Hans bibellæsninger mindedes provst A med særlig glæde. Sct Hans møderne havde i disse aar meget stor tilslutning.

En datter, Caja Lunding, fortæller: Efter hvad jeg har hørt, var min far en udmærket prædikant; hans prædikener var altid gennemarbejdede og korte, tyve, højst femogtyve minutter lange; kirken var altid fuld. Med hensyn til kirkeligt stade var far vel nærmest højkirkelig, men ligesom sin bror, pastor Gustav Thygesen, ville han ikke sættes i baas. Hans forhold til valgmenighedspræsten *Vilhelm Malling* var udmærket; de var gode venner, kom meget sammen og vikarierede for hinanden. Der siges ogsaa, at folk gik i begge kirker.

Far havde meget let ved at omgaas alle mennesker, var venlig mod alle og praktisk. Der hørte dengang jord til præstegaarden, far havde en bestyrer, men satte sig godt ind i landbrug og fulgte godt med i det. I sine sidste leveaar var far svag og ofte syg og holdt derfor selv en kapellan.

Min kusine, frk Anna-Karis Thygesen, datter af pastor G. Thygesen, har skrevet en lille bog om slægten, og hun skriver deri: »I Odder var farbror formand for hittebørnshjemmet, hvor han gjorde en stor indsats; han skrev til forskellige blade – Dansk Kirketidende, Sædemanden, samt forskellige sønderjyske blade. Biskop *Clausen* overværede en af hans konfirmationer med eksamination af børnene og blev derover saa begejstret, at han indstillede ham til ridderkorset, han bar det kun ved selskabelige lejligheder – aldrig i kirken.

Farbror Janus var en herlig fremtoning helt igennem, han var høj og kraftig, med stærke blaa øjne under en høj pande, kraftigt haar og fuldskæg. Han elskede en god historie og fortalte selv udmærket, paa sin rolige maade, kun med et lille smil, men øjnene spillede af humor. Ja, han var fornøjelig, men allermest holdt jeg dog af vore samtaler, han havde den blanding af alvor og lune, som gør alt saa menneskeligt.«

Hjælpepræst hos pastor Thygesen

1903-07: **K. M. Kristensen,** se Ulfborg.
1907-09: **C. A. L. Haugaard,** se Kerte.

17. 24. juli 1909–17. nov 22 (sp Kristrup 14. juni 99): Provst **J. C. Christensen,** provst her 19. juli 12, fl t Alrø, se der.

18. 27. febr 1923–8. marts 54 (sp Borbjerg 3. febr 17): **Laurids Laursen Meldgaard,** * 16. juli 85 Handbjerg. Forældre: Kreditforeningsdirektør Peder Laursen M og Anna Mortensen. Stud Eftersl sk 05, c 12[1] (1), hjpr Timotheus k, Kbhvn, 4. nov 12, sp Estvad-R 16. juli 14, afsk 8. marts 54, † 24. april 62. ~ 6. maj 13 Hilda Evensen, * 21. maj 86 Nykøbing, Mors. Forældre: Kordegn i Kbhvn Alfred E og Dorthea Pedersen.

BM Præsteforeningen 19-21.

Pastor *Ove Nielsen,* Nr Nissum, skriver:

»Pastor Meldgaard var et ualmindelig rigt begavet menneske, hos hvem vidtspændende interesser var forenet med en dyb rodfæstethed i den aandelige jordbund, hvori han var vokset op paa den af gamle vækkelsesbevægelser og solid kirkelighed stærkt prægede vestjyske egn mellem Holstebro og Vinderup.

Som student paa Regensen var han blandt dem, man maatte lægge mærke til; hans evne til at tænke klart og udtrykke sig skarpt gjorde ham til en slagfærdig debattør. Han havde udprægede evner i videnskabelig retning, ikke mindst var han optaget af filosofiske spørgsmaal, som han drøftede med sin regenskammerat *K. K. Kortsen,* der senere blev den første professor ved det nye universitet i Aarhus. Blandt ungdomsvennerne var den, der stod ham nærmest, dog den fremragende jurist *Thomas Frølund* (senere højesteretspræsident), til hvem han var knyttet i et livslangt, nært venskab.

Det blev dog ikke videnskaben, der drog ham, men præstegerningen. Efter embedseksamen i 1912 blev han hjælpepræst i det nyoprettede Timotheus sogn i Valby, hvor han fik rig lejlighed til at vise sin sociale forstaaelse. To aar efter vendte han tilbage til sin hjemegn som sognepræst, først tre aar i Estvad-Rønbjerg ved Skive, derefter seks aar i Borbjerg, nabosognet til hans fødesogn. Her følte han sig helt hjemme. Han forstod den vestjyske befolkning, og den paaskønnede hans redelige, nøgterne forkyndelse og hans evne til klart og med ægte jysk lune at skære igennem vanskelige spørgsmaal. Kirkegangen var stor, ikke mindst i Borbjerg, hvor han var agtet og respekteret baade som præst og som en førende skikkelse i sognets liv paa forskellige omraader. Retningspræget i snæver forstand ønskede han ikke at være, men han evnede at

udmønte aandelige værdier, saa folk af forskellige retninger fik hjælp deraf. Dette blev bl a udtrykt smukt og varmt af baade grundtvigske folk og Indre Missions venner ved den mindesammenkomst, som fandt sted efter hans begravelse paa Borbjerg kirkegaard, hvor han efter eget ønske fik sit sidste hvilested.

Saa søgte og fik han i 1923 embedet som sognepræst i Odder. Det var naturligvis en stor forandring, ogsaa hvad angaar egnens egnens aandelige præg. Men han kom snart til at gøre sig gældende baade i præstegerningen og i byens liv i almindelighed.

Ved hans død skrev Horsens Folkeblad bl a: »Pastor Meldgaards gerning fik stor betydning i Odder, for han var baade sjælesørger og medmenneske med en levende interesse og forstaaelse for alt menneskeligt, derfor velskikket som raadgiver ogsaa i timelige sager. Hans vidtspændende interesser gjorde pastor Meldgaard til en god og virksom borger med fremragende initiativ og evner til at finde en løsning paa vanskelige spørgsmaal. Det satte sig spor i menighedsraadet og skolevæsenet i Odder, og man tør sige, at pastor Meldgaard har hovedæren af, at Odder fik et offentligt bibliotek og et museum, ligesom han i mange aar var den egentlige leder og administrator af hjemmesygeplejen i byen.« ... Demokraten skrev bl a: »Han var højt begavet og stærkt paavirket fra sine aar i de vestjyske sogne, selv om man ikke kunne tale om egentlig vækkelse. Han kendte Vestjyllands sind som faa og de stærke religiøse rørelser der, og det er synd, han ikke har faaet lejlighed til at nedskrive mangt og meget, selv om han syntes at være meget skrivende. Det blev alligevel i betragtning af hans rige evner og store kundskaber til for lidt – som professor Kortsen i Aarhus engang sagde, at det var beklageligt, at pastor Meldgaard aldrig fik skrevet den bog om Goethe, som han havde været saa levende interesseret i at faa gjort til virkelighed, men faktisk ikke overkom rent manuelt. Stoffet havde han utvivlsomt som utalligt andet stof. Lokalhistorisk var han en fremragende kapacitet... Han var meget glad ved Odderegnen og glad ved sine rejser. Han elskede mennesker og at tale med dem og lære deres tanker at kende. Specielt i de yngre aar lyttede mange til hans forkyndelse, i de senere aar ikke mindre til hans utal af historiske beretninger og betragtninger, hvor lejlighed gaves. Han kunne sige en sandhed paa en behagelig maade, men var heller ikke bange for at sige det ubehagelige, naar det skulle til. – Hjertevarm var han altid, venlig og hjælpsom over for alle.«

Pastor Meldgaard bevarede sine interesser højt op i aarene, men efter et ulykkeligt fald i glat føre, som kostede ham et hoftebrud med gentagne ophold paa hospital og hvilehjem, svækkedes han stærkt.«

Pastor *R. Volf*, Taarup, skriver:

»Som kaldskapellan i Odder i aarene 1940–43 fik jeg et nøje kendskab til pastor Meldgaard, der var sognepræst her fra 1923–54. Jeg mindes disse aar med stor taknemmelighed. Baade pastor Meldgaard og fru Meldgaard tog saare venligt imod min kone og mig, og vi kom ualmindelig godt ud af det med hinanden. Ikke en eneste gang mindes jeg, at der var en kurre paa raaden.

Pastor Meldgaard var en ener. I det ydre som i det indre var han ikke som andre. Hans øjne havde ikke samme farve, det ene var blaat, det andet brunt. Hans skikkelse var, da jeg lærte ham at kende, krumbøjet – vistnok paa grund af flittig læsning. Han kunne ikke se at læse teksterne efter alterbogen, men skrev dem op med store bogstaver paa et folioark, som han tog med i kirken. Hans fysiognomi var skarpt og hans intelligens ikke mindre. Han havde anlæg og stor interesse for filosofi, og man kunne godt have forestillet sig ham som filosofisk professor. Men han var selvfølgelig også velbevandret i teologien og hans aand spændte vidt. Der var intet snæversyn, heller ikke i kirkelig henseende. Jeg vil ikke kalde ham centrumsmand, for han var og blev en absolut ener. Hans prædikener var altid særprægede med originale tankeindfald, og naar han var bedst, var han simpelthen sublim. Det er at beklage, at han ikke efterlod sig nogen virkelig litterær produktion, men han havde ingen ambitioner i den retning. Han nøjedes med af og til at skrive kronikker, som burde have været optaget i de store blade, men de naaede ikke længere end til Odder Dagblad. Han kunne skrive om de forskelligste emner. En sommer rejste han til Paris, og da han var kommet hjem, skrev han om en mannequinopvisning, han havde overværet. De forskellige mannequiner blev beskrevet temmelig nøje (trods hans svage syn). De var naturligvis elegante og smukke allesammen, men én ragede op over alle de andre, én bar prisen. Hvorfor? Jo, *for hun havde aand.* Det var det, pastor Meldgaard selv havde. Aand. En alsidig aand, en skarpsindig aand. I en debat kunne ingen hamle op med ham. Den, der fik ham som modstander, var ilde stedt. Hans vid kunne være bidsk. Ved et større jubilæum i Odder, hvor han var bedt med, indledte han en bordtale med ordene: »Det sker ikke saa sjældent, at hverdagen bringer uventede glæder. Saaledes oplevede vi i gaar den glæde, at Odder Dagblad ikke udkom!« – Redaktøren sad bænket ved samme bord. – Der var noget ved pastor Meldgaard, som altid fik mig til at tænke paa Søren Kierkegaard. Han var fra samme landsdel som han og beslægtet med ham i aandelig henseende. Jeg føler det som en stor rigdom, at jeg lærte ham at kende og fik lov at samarbejde med ham i 4 aar.«

19. 10. juli 1954 (rkp her 30. juni 46): **Otto Martinus Nielsen,** * 21. juli 17 Vrinders, Mols. Forældre: Købmand Jens Marius N og Mette Othilie Schmidt. Stud Aarhus 37, Univ guldmed 42, c 43[1] (1-97), hjpr Aarhus domkirke 27. febr 43, kkp Odder 27. marts 44. ~ 18. okt 41 Edith Marie Jørgensen, * 10. juni 16 Aarhus. Faderen: Rangermester. – Søster ~ Bennedsen, Fruering-V.

Fmd Aarhus kr Studenterbevægelse 59.

Kaldskapellan

(Oprettet 1. april 1910, nedlagt 30. juni 46, 4. kl)

1. 1. april 1910–28. april 16 (hjpr Frederiksberg k 16. marts 06): **L. A. Valentiner,** fl t Viby, Fyn, se Mesinge-V.

2. 8. juni 1916–9. jan 22: **R. A. L. T. Glenthøj,** fl t Næstelsø-M, se K Helsinge-D.
3. 26. april 1922–11. juni 23 (ord kat Helligaands k, Kbhvn, 17. april 19): **A. A. Schønemann-Petersen,** fl t Vollerslev-G, se der.
4. 18. sept 1923–22. febr 27: **H. K. Rønnenfelt,** fl t rkp Simeons k, Kbhvn, se rkp Sct Matthæus k, Kbhvn.
5. 9. juni 1927–30. juli 31: **O. J. E. Sennels,** fl t Skibsted-L, se Ødsted.
6. 13. nov 1931–24. juni 36: **A. C. W. Krohn,** fl t rkp Kloster k, Horsens, se sp Vor Frue k, Aarhus.
7. 1. okt 1936–18. jan 40 (hjpr Tyrsted-U 21. jan 35): **A. Johnsen,** fl t Lading, se der.
8. 18. april 1940–21. dec 43 (dsk sømandspræst Danzig 39): **R. Volf,** fl t Tamdrup, se der (nu Paarup).
9. 27. marts 1944–30. juni 46 (hjpr Aarhus domkirke 27. febr 43): **O. M. Nielsen,** rkp her, se sp her.

Residerende kapellan

(Oprettet 30. juni 1946, 3. kl, 1958: 12. kl. Embedsbolig fra 1935.)

1. 30. juni 1946–10 juli 54 (kkp her 27. marts 44): **O. M. Nielsen,** sp her.
2. 28. jan 1954–4. juli 60 (hjpr Hobro-S 30. dec 53): **Per Dolmer,** fl t Laurbjerg-L, se der.
3. 4. okt 1960 (hjpr Sct Lukas k, Aarhus, 57): **Asger Smitt,** * 16. febr 30 Bjerringbro. Forældre: Skolebestyrer Herman Thorkild S og Kirstine Bertheline Mikkelsen. Stud Silkeborg 49, c Aarh dec 55 (1-87), hjpr Holmens k, Kbhvn (Grønnedal, Grønland) 9. maj 56. ~ 20 aug 60 Tove Michelsen, * 25. jan 32 Aarhus. Faderen: Smedemester M.

Litt: Johs. Malling: To præster af O sogns præstehist i 16. aarh, Hist aarb f Aarhus a, 1912, 146 f, J. P. Bang: Præsten Otto Møller, 1931, Ill tid 1867–68, s 134 f, Begtrup: Gr hj i 19. aarh, I, 78 f, N. Clausen-Bagge: Gr banebr, I, 11 f, Otto Møllers og Skat Rørdams brevveksl, 1913, Folkelæsning, 1911-02, 398 f, Th. Madsen: Vandmøller i O, Østj hj, 1960, samme. De private skoler: O 1953, Khst saml 7 r, II, 273. IM hist 1912, s 97.

ODDER VALGMENIGHED

Som omtalt under Gylling, var der planer om at oprette en valgmenighed med *Otto Møller* som præst, hvis han ikke fik embedet i Gylling 1870. Man begyndte endog at tegne bidrag til en valgmenighedskirke, der skulle ligge paa en smuk plads paa Bredkær mark. *Otto Møller* var betænkelig, især paa grund af det politiske uvæsen. Men han blev sognepræst i Gylling, hvorefter mange løste sognebaand til ham fra nabosognene, og planerne om valgmenighed faldt bort.

14–15 aar senere dukkede de atter op... uden at man egentlig kan sige, hvad grunden var. Man var ikke utilfreds med egnens præster, men da Bering valgmenighed var oprettet 1876, sluttede en del sig dertil. De fik smag for det frie menighedsliv.

Holger Begtrup skriver i Dsk Mghliv i gr Kredse, IV, 1933, s 179 f:

»Utvivlsomt passede det bedst for *Otto Møller* selv at sidde i et fast embede, hvor han ikke var afhængig af, hvad tilhørerne syntes om hans myndige tale og skrift. – Men desværre kom han i aarenes løb til at se meget kritisk paa alle fri kirkelige sammenslutninger, og det voldte ham næsten sorg, da den kreds, i de nordlige nabosogne, der skyldte ham deres første vækkelse, gik videre i fri retning og dannede en valgmenighed i Odder. Han havde hellere set, at de, hver i sit sogn, hvor der var en nogenlunde skikkelig præst, havde holdt sig til ham og opgivet drømmen om et stærkere frit fællesliv, der efter hans mening laa ud over, hvad virkeligheden i vore aandløse dage kunne svare til.

Folkene i Odder-egnen havde imidlertid et lysere syn paa sagen end *Otto Møller*. Da han afbrød forbindelsen med dem, var der nogle, som søgte erstatning ved at løse sognebaand til *Teilmann* i Bering og fik ham til at besøge dem en gang imellem. Men de følte paa begge sider, at afstanden mellem Bering og Odder var for stor til en rigtig nøje forbindelse, og derfor fik de grundtvigske kristne i Odder og omegn mod til at danne en selvstændig menighed, skønt de fleste af dem var smaakaarsfolk.

Sagen blev først bragt paa bane ved en sammenkomst hos *Søren Svejstrup* paa Sandergaard, og skønt denne mand følte sig saa nær knyttet til Teilmann i Bering, at han vedblev at være sognebaandsløser til ham, støttede han dog, ligesom Teilmann, tanken om at faa dannet en selvstændig valgmenighed i Odder. Da man havde faaet samlet 40 medlemmer, gik kredsen i sommeren 1885 dristig i gang med at bygge kirke og præstebolig paa et bakkedrag tæt øst for sognekirken i Odder og søgte samtidig efter en tjenlig præst. – Man havde bl a opmærksomheden rettet paa *Morten Pontoppidan* i Hjørlunde. Men enden blev, at man – efter et møde hos *Kr. Jensen* paa »Banken«, nu »Malthes eje« – henvendte sig til sognepræsten i Ørslevkloster og Ørum, pastor *Vilhelm Malling* i Hejlskov ved Skive, og han gik gladelig ind paa at følge kaldet, skønt det var meget ringe ydre kaar, den lille kreds kunne byde ham og hans familie.«

Foran under Odder er omtalt *Otto Møllers* betænkeligheder ved valgmenighedens dannelse og *Skat Rørdams* og *Th. Elmquists* mistanke om, at den var oprettet paa politisk grund. *Otto Møller* skriver 11. maj 86 til *Rørdam:* »Da Malling for 1½ aar siden var her en dag, var der med ham to mænd, som jeg kendte begge. Jeg sagde ham, at efter min mening var en del af de ivrige derhenne væsentligt med, fordi det hørte til i deres politik, at de skulle have en valgmenighed. Dertil sagde mændene intet, før den ene af dem gik ud i et ærinde; da sagde den anden til mig: »Hvad De sagde om politikken før, kunne maaske passe paa ham, der er ude, men saadan er der ikke mange iblandt os!« Dette er nu, hvad der er indrømmet, men der er naturligvis mere, end de vil indrømme.«

Pastor *N. Krag,* Hundslund, skriver (Horsens Folkebl 13. dec 57), at for de sognemenigheder, hvorfra valgmenigheden fik sine medlemmer, betød det en svækkelse, idet disse som regel ikke mere deltog i sognekirkens gudstjenester, selv om den forkyndelse, der lød der, ikke adskilte sig fra den, der lød i valgmenighedskirken.

Odder valgmenighed viste snart sin livskraft.

Begtrup skriver:

»Vilh. Malling viste sig hurtigt at være den rette mand her. Han havde i tre aar været kapellan i Hillerød, hvor *Hostrup* dengang endnu var præst. De tre aar han her med sin unge kone kom til at leve i stadig omgang med det Hostrupske hus og den vennekreds, der samledes der, fik afgørende betydning for hans aandelige udvikling. Han tilegnede sig Hostrups evangeliske syn paa forholdet mellem kristendommen og menneskelivet saa vel som hans frisindede betragtning af folkelivet. Og han blev under paavirkning af Hostrups digtning drevet ind paa at skrive skuespil og fortællinger, der i al fald viste ham som en livlig og lærenem lærling af mesteren.

Samme aar, som Hostrup tog afsked fra sit embede i Hillerød, 1881, flyttede Malling fra byen for at blive sognepræst i Ørslevkloster og Ørum, hvor han i fem aar øvede en lykkelig virksomhed blandt en venligsindet befolkning. – Men da der kom bud fra Odder, foretrak han den fri stilling i trange kaar for det faste embede. Og han valgte ret, saa sandt han i en sjælden grad passede til forholdene i Odderkredsen.

Hans muntre og elskværdige natur udfoldede sig her i en meget travl virksomhed. Som præst gjorde han god fyldest med sit levende og personlige vidnesbyrd. Kredsen voksede hurtig og havde efter 25 aars forløb tre gange saa mange medlemmer som ved valgmenighedens oprettelse. Men Malling havde drift i sig til mere aandeligt arbejde end den hjemlige præstegerning. Han fik efterhaanden smaa »annekser« i Elbæk, Horsens, Tamdrup og flere steder og var idelig paa farten med sit lille enspænder-køretøj. Desuden var han en yndet taler ved folkelige møder over hele landet, virkede ivrigt for frisindede skoletanker, havde timer paa den højskole, som *Anders Dolleris* oprettede i Odder, skrev skuespil, historiske bøger osv. – Trods al denne rastløse færden satte han ikke sin naturlige livslyst og friske munterhed til i travlheden og var god og glad i sit hjem og i sin menighed. I sine sidste leveaar havde han den særlige glæde at blive en meget paaskønnet lærer paa Liselund.

Malling dannede en fuldkommen modsætning til sin nabo, Otto Møller. Men han sørgede for at holde vejen aaben imellem dem ved stadige besøg i Gylling præstegaard og opnaaede derved i al fald, at Otto Møller kom til at holde personligt af ham som »en skikkelig fyr«. – Mere fik han dog naturligvis at gøre med Teilmann i Bering og kredsen i Aarhus. – Saa længe han levede, var han et godt bindeled mellem de grundtvigske kredse i Aarhus-egnen lige fra Horsens til Randers fjord.

Da han døde i 1912, kun 66 aar gammel, kunne man godt sige, at han havde slidt sig op i kirkens og folkets tjeneste. Til gengæld havde han vundet et smukt eftermæle i det grundtvigske vennelag over hele landet. Derom talte Niels Dael ved hans grav, og derom skrev Brücker træffende i Højskolebladet. – Mange aar efter hans død har hans datter Esther givet et smukt billede af hans livsgerning i »Grundtvigske Hjem i det 19. Aarh«, 1929.«

Odder friskole havde den aandelige vækkelse i 1860'erne som baggrund. Den begyndte 1870 i Rørth og blev ledet af den kendte sangbog-udgiver *L. P. Rasmussen-Lidemark* til 1873, saa kom *Anders Sørensen* fra Ans, en selvlært mand med fortrinlig evne til at fortælle. Han virkede her i 18 aar under sit motto: Kun i det, der modtages i frihed, er der grøde. Sidst i 80'erne dalede børnetallet, og da det ogsaa kneb med en friskole i Balle (hvor *Simon Kjems,* der blev præst i USA var lærer), blev skolerne sluttet sammen 1891, og her virkede *A. P. Sørensen* i 22 aar, trofast i skole og valgmenighed. 1914 solgte han skolen til *Thorvald Madsen,* som 1915 blev gift med lærerinde, frk *Astrid Andersen. Thorvald Madsen,* en af egnens kyndigste lokalhistorikere, ledede skolen til 1927, da han trak sig tilbage p g a sygdom, men de flg lærere kunne ikke klare det, og 1934 overtog fru Astrid Madsen skolen. 1956 solgtes friskolen til *Ejnar Svendsen* og hustru, *Ingeborg.* (Se Thorvald Madsen: De private skoler i Odder, 1953).

Efter pastor *Mallings* død vikarierede valgmenighedspræst *Asger Højmark* her i $1^1/_4$ aar. Pastor *S. P. Fenger* (1913–23) var af den kendte præste- og lægeslægt, havde i 13 aar været højskolelærer paa Askov (Nordens historie, religionshistorie, sang). Hans troværdige, alvorlige vidnesbyrd og hans rige erfaring kom menigheden til gode, flittig til husbesøg, godt støttet af sin hustru, der var datter af provst *C. C. Hansen,* Torsager. Fenger var meget distræt. Til en begyndelse smilte man deraf, men det viste sig at være udslag af en alvorlig hjernesygdom.

Fenger flyttede tilbage til Askov (se der) (han havde sikkert sine lykkeligste aar i Odder – Højskolebl 1961, s 372) og afløstes af *Jacob Lykke,* der havde været højskoleforstander i Galtrup, og han kom til at virke i Odder i mere end en menneskealder. Han forstod paa udmærket maade at fortsætte Vilhelm Mallings gerning, og har i mange aar været knyttet til Uldum højskole. I bogen om gr fri- og valgmenigheder skrives, at hvis der skal nævnes nogen forskel paa Malling og Lykke, maa det være den, at Lykke er mere fredelig, mens Malling nok kunne have lyst til en dyst om alvorlige spørgsmaal. Ellers havde de meget tilfælles i forstaaelse af kristelige og folkelige spørgsmaal. Ingen af dem blev staaende ved refererende eller reflekterende taler, som man nu priser, naar man taler om præstens »aflæsning« af teksten. Nej, der brændte en ild hos dem paa forskellig maade, saa levende, at de ikke kunne nøjes med en aflæsning selv af den ypperste tekst. Det lyse, troværdige og frimodige præger pastor Lykke, som staar centralt i grundtv mghliv, men han blander sig sjældent i dagens debat. Han er landets ældste fungerende præst. 1958 blev valgmgh i Aarhus anneks til Odder valgmgh.

En række gode lægfolk har været knyttet til valgmenigheden. Foruden ledere af højskolen og friskolen (se ndf) kan nævnes: Tømrerm *Chr. Jensen* (kaldet løjtnant Jensen), gartner *Iversen,* gdjr *Anders Andersen,* i mange aar menighedens fmd, senere fmd var bl a *Magnus Bomholt* og gdjr *V. Beck,* Vester Hougaard.

Menigheden har nu c 540 medl, væs fra Odder, Gosmer, Saksild-N, Randlev-B.

God præstebolig i Odder fra 1885.

Odder valgmenighedskirke, indviet 14. febr 1886, arkitekt, løjtnant Chr. Jensen, er opført af røde mursten, bestaar af skib, kor og taarn med spir, fladt loft, dekorationer af Johs. Malling. Altertavle af Troels Trier (Englene ved graven).

Valgmenigheden har sit eget forsamlingshus.

Valgmenighedspræst

1. 12. jan 1886–10. maj 1912 (sp Ørslevkloster-Ø 3. maj 81): **Jens Vilhelm Malling,** * 5. april 46 Ringsted. Forældre: Snedkerm, organist Christian M og Ane Marie Jørgensen. Lærereksamen Jonstrup 65, kst lærer Roskilde og Terslev, lærer Vetterslev 67–74 (tog herfra regelm 2 mil til Herlufsholm for at lære klassiske sprog), stud priv 71, c 76[1] (l), hjpr Helsinge-V 10. juli 76, kkp Hillerød-NH 16. febr 78, † 10. maj 12. ~ 26. okt 76 Sofie Johanne Conradine Holm, * 30. marts 53 Aarhus, † 21. aug 23. Faderen: Sp i Gamtofte, † 92, se der (af Nordstrømø).

Var i 7 aar tillige kst valgmenighedspræst i Mellerup, sogneraadsmedl i Odder, BM Dsk Skoleforening og Den frie Skole, red af Kvinden og Samfundet, Bavnen, medarb Højskolebladet og Sædemanden. Lærer Odder højskole.

Overs Rousseaus »Emile«, udg 80: Dagny, et livsbillede i dramatisk form. 2. opl, 82: Fra købstadslivet i gl dage, 85: En af folket, skuespil, 87: Paa herregaarden, skuespil, 89: En frivillig, fortælling, 92: Formaaende venner, lystspil, 98: Bodil, skuespil, 01: Hugenotterne i Frankrig, et khst tidsbillede, 02: Blændværk, fortællinger, 05: Alexander Vinet, en levnedstegning, 08: Børnene, skuespil, medudg 00–01: Litteraturhistorie, fra Holberg til Chr. Richardt, særl for højskoler, 09: Solhverv, Bavnens julebog (sm m A. K. Dolleris). En datter, Esther Malling, udg 12 en samling prædikener af Vilh. M: Kunne du tro –?

Vilhelm Malling var sjællænder, tog 21 aar gammel lærereksamen, var derpaa nogle aar lærer i Vetterslev, hvor forfatteren P. A. Holm (se Gamtofte) dengang var præst. Samtidig forberedte han sig privat til studentereksamen og derefter til den teologiske embedseksamen, som han tog 1876. Samme aar blev han gift med pastor Holms datter, Sofie.

Saa blev M kapellan i Nordsjælland, sidst i Hillerød hos Hostrup, som da allerede var skrøbelig af helbred. Men der er ikke tvivl om, at den aldrende digter med det friske og frie syn paa livet har betydet meget for sin langt yngre medarbejder. I mange maader maatte de føle sig aandsbeslægtede.

Hostrup tog sin afsked 1881, og samme aar drog Malling til Fjends herred som sognepræst for Ørslevkloster og Ørum. De fem aar, han tilbragte her, blev trods sorger, der ramte hjemmet, en rig tid baade for præstefolkene og for deres »sognebørn«. Men det blev jo i Odder, Malling fik sin manddoms egentlige virkeplads, efter at han i 1885 havde sagt ja til at blive præst for den valgmenighed, som man ønskede at oprette her. Kirken blev indviet 14. febr 1886. Endnu findes en lille papmodel af den, saaledes som Malling paa forhaand havde tænkt sig, at den skulle se ud, ikke just smuk, men praktisk og rummelig.

»Guds og menighedens tjener« staar der paa Mallings mindesten i det lille anlæg ved kirken. Ja, det var han i høj grad. Rigt udrustet med værdifulde menneskelige evner og egenskaber gik han – man kunne gerne sige med lidenskab – op i sin gerning som forkynder og aandelig vejleder. Det var saa ægte, saa troværdigt, jævnt og dog ophøjet, det vidnesbyrd, han havde at bringe. Det samlede sig om kraftkilderne i daab og nadver. Og det er et gribende træk i billedet af ham, at han paa sit dødsleje kunne udbryde: »Det holder saa godt!« Det var ikke sindrige tankebygninger eller løse stemninger, der bar hans forkyndelse, men Guds eget urokkelige ord. Ikke saa underligt, at der var en egen klang af højtid i hans stemme, naar han – som det var hans sædvane – indledede bekendelse af daabspagten med at sige: »Lad os lytte til ordet!« Det var jo Vor Herre selv, der talte. Præsten laante ham kun sin mund – og stod selv og lyttede.

Kirken var Mallings kæreste »arbejdsplads«. Men han havde, som sine menneskelige læremestre, Grundtvig og Hostrup, dyb forstaaelse af den levende sammenhæng mellem menighedsliv og folkeliv – for at nævne et eksempel: en søndag i en prædiken den inderlige forbindelse mellem det danske og det kristelige ved at tale ud fra sangen »Hil dig, vor fane«. Talen flød til at begynde med ligesom lidt trægt, men efterhaanden tog den fart, ja, gik paa vingerne. Og vi, som sad og lyttede, var dybt grebne.

Som foredragsholder var Malling næsten altid meget fængslende, især naar hans emne vedrørte forhold i skole og kirke. Han var jo glødende frihedsmand, frisk og djærv i kampen for sine idealer. Historiske personer og begivenheder, som han lejlighedsvis talte om, var han, trods sin store kundskabsfylde og sin samvittighedsfulde forberedelse, ikke altid i stand til at gøre rigtig levende for sine tilhørere. Enkelthederne tog undertiden magten fra helhedssynet. Til gengæld var han en fortrinlig oplæser. Og faa forstod bedre end han at give en god historie til bedste. Derfor fik han ogsaa i aarenes løb med saa mange ting at gøre baade i sin by og sin egn og i videre kredse. Hans arbejdskraft var langt ud over det almindelige. Hans ansigt, der vel i sig selv ikke kunne kaldes egentlig smukt, blev smukt, naar han kom i aande, og det bar i en sjælden grad præg af, hvad man kalder sammenbidt energi. Havde han ikke haft den værdifulde evne at kunne sove naarsomhelst og hvorsomhelst, ville han have slidt sig op endnu længe før, end tilfældet blev. Han ville ogsaa hellere slides op end ruste op. Havde han i sin ungdom tænkt sig, at man maatte have lov at slappe af, naar man efter et virksomt liv kom lidt op i aarene, saa erkendte han, da tiden dertil skulle være inde, at det slet ikke var meningen – i hvert fald ikke for hans vedkommende. Han maatte bruge sine kræfter til det sidste. De fleste ville nok mene, at han var altfor haard ved sig selv.

Blandt de nye opgaver, der kaldte paa ham, da han blev ældre, var arbejdet paa »Liselund« vel nok den største og rigeste. Af hjertens grund gav han Niels Dael sin varme tilslutning og sin trofaste støtte, da han lagde ud med sin menighedsskole. Det kom kun til at dreje sig om faa aar, Mallings sidste leveaar. Men han naaede i den tid at vinde en hædersplads i »Liselund«s historie.

Malling skrev jo meget: Skuespil, fortællinger, digte, oversættelser (fra fransk), afhandlinger og artikler. I flere aar redigerede han Kvinden og Samfundet og Bavnen. Hvorledes han fik tid til det altsammen, er en gaade. Men at han fik det, er en kendsgerning. Egentlig digter var han vel ikke. Men han havde altid noget paa hjerte og forstod at finde gode udtryk for det. Hvad han havde skrevet, fik ofte øget værdi for én, naar man hørte ham selv læse det. Det tilsvarende kan ikke altid siges om andre forfatteres frembringelser i egen gengivelse.

Om Malling som menneske i hjem og vennelag har hans datter, fhv landstingsmedlem fru Esther Malling Pedersen skrevet en saare smuk afhandling i Begtrups samling af livsbilleder fra grundtvigske hjem i det 19. aarh (1929). Ogsaa her møder man en sjælden god og stærk personlighed, paa én gang myndig og kærlig, som, sammen med sin sjælsfine og fromme, men svagelige hustru, forstod at skabe et dejligt hjem baade for børnene og de mange gæster, folk af menigheden eller tilrejsende venner blandt samtidens præster og højskolemænd.

Ved siden af prædikestolen i Odder valgmenighedskirke findes der et vindue med et mosaikbillede, forestillende et kors, omslynget af røde roser og med liljer ved foden. Det billede holdt Malling meget af. Dets klare symbolik stemte jo saa godt overens med grundtonen i hans kristelige forkyndelse. Det var da ogsaa i hans tanker, mens han, efter en højtidsfuld, men vemodig gudstjeneste paaskedag 1912, var paa vej til sygehuset for at lade sig indlægge til en stor operation, som han ikke stod igennem. Den 10. maj døde han, 66 aar gammel.

Meget er der hændt i verden siden. Ogsaa Mallings gamle menighed har været under forvandlingens lov. Et nyt slægtled har afløst det gamle. Men de spor, som Mallings gerning har sat sig, er ikke slettede ud. Og de livskilder, han bestandig viste hen til, er der jo endnu – til styrkelse og trøst for dem, der samles om dem. (Jakob Lykke i Højskolebl, 1946, s 160 f.)

N. Clausen-Bagge: Gr banebrydere, II.

2. 26. maj 1913–16. april 23 (højskolelærer Askov 00): **S P. Fenger,** fl t valgmgh Askov, se der.

3. 29. okt 1923 (forstander og ejer Galtrup højskole 11): **Jakob Sørensen Lykke,** * 27. aug 82 Hindborg. Forældre: Gdjr Jens Sørensen L og Ane Marie Pedersen. Stud Viborg 00, c 05^2 (l), højskolelærer Elbæk 05. ~ 6. april 06 Anna Margrethe Sørensen, * 6. april 83 Hindborg. Forældre: Gdjr Andreas S og Elna Nielsen.

Medarb Uldum Højskole.

Højskolebl 1946, s 160 f.

Asger Højmark og Uffe Hansen, Danske fri- og valgmgh, 1944, gr hjem i 19. aarh I, 78 f. Kr. Lange: Den danske friskole II, 1933, s 85 f, Dsk ungdom, 1909–10, s 461 f, Højskolebladet 1912, 1913, 1922, 1936, N. Krag, Hundslund, i Horsens Folkebl 13. dec 1957. Esther Malling Pedersen i Østj Hj, 1957.

Den østjyske missionsforening

Man kan jævnligt møde den anskuelse, at Aarhus-egnen var uberørt af den gudelige vækkelse. Dette er ganske forkert. Under Ormslev-K og Beder-M omtales nærmere den gudelige vækkelse, som havde sine udgangspunkter i disse pastorater. Vækkelsen kom senere hertil end til Sjælland og Fyn, og den fortsatte her som grundtvigsk præget i valgmenigheder og sognemenigheder. Det begyndte med de unge præsters virksomhed, *Jens Larsens* møder (se Odder), lærere og lægfolk deltog, og der blev holdt mange forsamlinger. Lærer *P. M. Jørgensen,* Seldrup, Beder, og den unge pastor *N. J. Friis,* Beder, (Jens Larsen tog ophold i Beder), *Mikkel Andersen* bar det røre de havde vakt. Der var tale om at købe et hus til *Jens Larsen* i Odder og at ansætte ham som missionær, men *Otto Møller* fik det forpurret. Saa maatte *Jens Larsen* rejse, men han havde betydet meget i forsamlingsbevægelsen, mens han var her.

Imidlertid var der flere, der ønskede arbejdet fortsat og tillige at faa mere samling paa arbejdet. En organisation var nødvendig, hvis samarbejdet skulle udvikles og fortsætte. Paa Sjælland, Fyn og i Østhimmerland var der missionsforeninger. Foreningen paa Sjælland blev 1861 til Kirkelig Forening for Indre Mission under Vilhelm Becks faste ledelse. Ellers var disse foreninger ikke pietistiske. Nu dukkede tanken op om at danne en missionsforening for egnen syd for Aarhus. Det var lærer *Jørgensen,* Seldrup (se Beder) og hans ven, folketingsmand, lærer *M. Andersen,* Maarslet, der var de drivende kræfter. De indbød til et offentligt møde paa hotel »Cimbria« i Aarhus 5. febr 1862, hvor *Jørgensen* forelagde planen om oprettelse af en »Forening for Indre Mission for Aarhus og Omegn«. Den blev anbefalet af lærerne *Andersen,* Maarslet og *Poulsen,* Skaade, mens lærer *Kraiberg,* Aarhus, fraraadede, da han mente, at biskoppen og andre autoriteter var imod. Men lærer *Jørgensen* svarede, at »ingen magt i verden skulle faa lov til at hindre sagen, der kun havde til maal at fremme livet i aand og sandhed«. Lærer c theol *H. C. V. Berthelsen* anbefalede, men foreningen blev dog først stiftet 10. maj 1862, efter at der ved et møde 5. april 62 var nedsat en komité til at ordne oprettelsen. Bestyrelsen kom til at bestaa af komiteen *(Jørgensen, Andersen, Berthelsen,* sognefoged *M. H. Christensen,* Beder, skomager *Jul. Nikolajsen,* Kattrup, proprietær, *Lang,* Holme, bager *Andersen,* Galten), *Berthelsen* blev fmd, lærer *Jørgensen* kasserer og sekretær og sm m lærer *Andersen,* Maarslet, skulle J redigere foreningens blad »Budbringe-

ren«. 27. juni 1862 holdtes det første offentlige møde, i Slet, midtvejs mellem Ormslev-K og Beder, med hundreder af deltagere fra hele egnen.

Det maa erindres, at fra 1857 øvede Bjørnbak sin stærke indflydelse imod grundtvigsk kristendoms- og fædrelandssyn. Foreningen var et modstykke mod Bjørnbak.

En vis historisk interesse har det at se, hvem der var ledere og var med i foreningen fra egnen. I »Budbringeren« bringes navne, som viser udbredelsen.

Odder: Lærer *Henriksen,* Balle, gdjr *Abr. Sørensen,* Snærild, pastor *la Cour,* høker *Jens Fogh,* snedker *J. P. Jensen,* skrædder *Jørgen Nikolajsen,* skrædder *Hans Jensen,* lærer *Hvid,* pastor *A. Kirkeby.*

Saksild: Lærer *Andersen,* gdjr *Rasmus Nielsen,* gdjr *R. Nielsen,* skrædder *Rs. Hansen,* skrædder *H. Matthiesen,* lærer *Ussing,* gdjr *Morten Ottesen.*

Gylling: Pastor *Otto Møller,* forpagter *Møller.*

Randlev: Lærer *Nielsen,* Dyngby, gdjr *A. Hessellund,* urmager *Sørensen,* gdjr *J. Nygaard,* gdjr *Chr. Jensen,* Boulstrup, *H. Hessellund, Steffen Petersen,* Rørth, *Søren Espensen,* smed *Jens Sørensen,* Dyngby, snedker *Morten Pedersen.*

Gosmer-H: Lærer *Nielsen,* Halling.

Ørting-F: Skrædder *Niels Mikkelsen.*

Hundslund: Anders Jørgensen, Trustrup, *Anders Hansen,* Oldrup, *Hans Teglbrænder* og madam *Sørensen,* Oudrupgaard.

Foruden de to kapellaner, *Otto Møller* og *Kirkeby,* var der kun een præst (*la Cour*) med, kun en kvinde, men adskillige lærere og haandværkere.

Cand *H. C. V. Berthelsen* var en ejendommelig og interessant mand. Ved hans død udkom en mindebog med en levnedstegning, nogle digte og et eventyr. Han var virksom og livlig, havde lyst til og anlæg for skuespilkunsten, havde let ved at omgaas mennesker. Hans fader var amtsfuldmægtig i Thisted, og 1846 kom B til Aarhus for at læse til artium og fik ophold hos sin morbroder, stiftsprovst *Dahlerup.* Treaarskrigen gjorde dybt indtryk paa ham. Han var alle vegne, hvor der foregik noget, og det gjorde navnlig indtryk paa ham, da *Olaf Rye* foretog sit tilbagetog, og danske soldater 31. maj 1849 jog en tysk afdeling paa flugt ved Risskov. 1859 var han som gymnasiast paa en eventyrlig rejse med to godsejersønner til Sønderjylland og Hamborg. Han blev student 1853, samme aar som *Jørgen Teilmann* og fra samme skole. De kom til København i de bevægede aar omkr *Mynsters* død og med *Kierkegaards* angreb, disse kan nok sættes i forbindelse med, at B tøvede med at blive præst. *Jørgen Teilmann* gik i kirke hos *Grundtvig* i Vartov, men B kom til at staa *Nic. Blædel* ved Garnisons kirke nær. Berthelsen prædikede af og til for ham. Men *Berthelsen* kom osgaa under Grundtvigs paavirkning. 1859 blev *Berthelsen* teol kandidat og straks efter lærer ved den højere borgerskole i Aarhus. Hidsigheden kunne af og til løbe af med ham, og man kunne finde ham paa knæ i lærerværelset, hvor han bad om Guds kraft til at tøjle sit opfarende sind. Han var ivrigt med til at stifte missionsforeningen. Ved det store møde i Slet 27. juni 62 sagde han, at foreningen vil »samle dem, der leder tro og haab til en menighed, der ikke er afstukket ved sognegrænser, men er knyttet sammen med et levende kærlighedsbaand«. Disse ord stemmer med foreningens love. B gjorde nøje rede for, hvori fællesskabet bestaar. Apostlenes lære, brødets brydelse, bønnerne, og han fremhævede Peters ord pinsedag: Omvend jer og lad jer døbe i Jesu Kristi navn til syndernes forladelse og I skal faa Helligaandens gave. B sagde: Med de ord vil vi begynde: Omvend jer til jeres barnetro og barnedaab, hvorefter han talte alvorligt om Helligaandens gerning, for at samfundslivet kunne oplives og et frodigt kærlighedsliv kunne binde Guds menighed sammen.

Med den tale var grundtonen slaaet an, og den blev ved med at klinge i foreningens virke. Den var grundtvigsk, men bar mærker baade af Blædel og Kierkegaard.

Senere blev B sp i Gangsted-S., se der.

13. juli 1862 holdtes et møde i Odder, hvor der kom saa mange, at mødet maatte holdes i fri luft. Cand *Berthelsen* og *Otto Møller* talte. Otto M var noget reserveret, men indrømmede, at en Indre Mission er nyttig og nødvendig, blot man passer paa, at den inderste mission maa gaa forud og den maa man stadig vende tilbage til. Foreningens formaal maatte være at virke paa de vantro og ligegyldige ved udsendelse af missionærer, men »en ret missionær er saare vanskelig at finde«.

Otto M omtaler sagen i et brev til Skat Rørdam af 18. juli 62. Han siger, at han raadede fra at fortsætte og udtaler sin betænkelighed ved en virksomhed af yngre lægfolk uden vejledning af erfarne mænd og tilføjer: »Forøvrigt er menigheden slet ikke med til denne gerning endnu ... den store mængde ligger ned, og der er nogle enkelte, som staar og bærer sagen«.

Foreningen fortsatte dog sin virksomhed og holdt adskillige møder, især ved bestyrelsesmedlemmerne. Man fik ikke antaget nogen missionær, men den blinde missionær *Jens Dyrholm* blev brugt til at vandre rundt her, for at vække de aandeligt sovende. (Om Jens D, se II. 461).

Dyrholms virksomhed faldt især 1863. Han mødte flere steder uvilje, og »lukkede hjerter«. Enkelte præster tillod ham ikke at komme ind i deres sogne. Men hvor han holdt møder paa gaardene, var der stuvende fuldt. IMs historie, 1912, s 73 fortæller, at »den kære Herrens tjener, pastor *la Cour,* Odder, der var svag (brystsyge) tog kærligt imod ham, ligesaa pastor *Kirkeby. Dyrholms* virksomhed sluttede med en afskedsforsamling i Odder præstegaardshave, 14. juni 63. »hvor Herren gav smukt, stille vejr« og der mødte 6–700 mennesker. Her talte ogsaa *Otto Møller* og *A. Kirkeby. Jens Dyrholm* skrev, at han »langt fra fandt opvækkelsen saa livlig i Voer herred som i Hads herred«. 1864 skilte Indre Mission sig af med Dyrholm, vist fordi man syntes, at han var blevet grundtvigsk.

»Budbringeren« er den vigtigste kilde til oplysning om foreningen. Efter Berthelsen blev lærer *Kr. Højmark,* Stautrup, formand. Det var ham, som efter krigens slutning begyndte et

arbejde for at faa oprettet en grundtvigsk højskole paa egnen, bl a for at modvirke *Bjørnbaks* højskole. *Kr. Rasmussen*, Gundestrup, *Anders Sørensen*, Jegstrup, og *Højmark* rejste til København for at tale med *Grundtvig* om sagen, og da man snart efter traadte i forbindelse med c theol *Jens Nørregaard*, var det Højmark, som førte brevvekslingen, og det var hos ham i Stautrup skole, at Nørregaard i samraad med vækkelsens mænd valgte skolens beliggenhed i Testrup. En anden ledende mand var kapellan i Ormslev, *J. K. L. Petersen*, som redigerede bladet efter lærer Jørgensen. Han var en betydelig mand, rolig, frisk og varmhjertet, fordringsløs og elskværdig. Han gjorde sig kraftigt gældende i det grundtvigske liv, og visse tegn tyder paa, at han ville have været velegnet til at blive præst for en fri kreds, som der var tale om paa egnen.

Ved det 3. møde, 17. nov 62 i Hørning talte pastor *Knudsen*, Blegind, pastor *Petersen*, Ormslev, og lærer *Jørgensen*. Endnu 2 møder blev holdt 1862, eet igen i Slet, hvor skomager *Jul. Nikolajsen* var eneste taler, og i Beder skole, hvor der blev sunget 7 salmer, og mødet varede 4 timer, talte sognefoged *H. M. Christiansen*, Beder, c theol *H. B. Lillelund*, *Julius Nikolajsen*, lærer *Henriksen*, Balle, og lærer *Højmark*. Lillelund var huslærer hos læge *Callisen* paa Norslund i Malling og var en meget benyttet taler ved møder paa egnen. Ved et møde i Silkeborg febr 63 talte *P. Larsen-Skræppenborg*, og i marts talte i Stautrup lærer *Højmark*, kapellanerne *Petersen* og *Teilmann* samt skomager *Nikolajsen*.

Den eneste forbindelse man kender mellem missionsforeningen og Jørgen Teilmann er oplyst i »Budbringeren«. T talte 3. nov 63 ved et møde hos skrædder Jens Jensen, Hørning, hvor lærer Højmark, friskolelærer Lillesø, Beder og Julius Nikolajsen ogsaa talte. Teilmann var blevet teol cand i sommeren 1863.

»Budbringeren« meddeler derefter om Jens Dyrholms møder 1863. Samme aar flyttede lærer *Jørgensen* til Falster og *Berthelsen* til Bjerregrav, og det mærkedes, at de betydeligste arbejdskræfter dermed var borte. Lærer *Højmark*, som blev fmd, og pastor *Petersen*, som blev sekretær, gjorde et godt arbejde; men skellet mellem IM og grundtvigske traadte nu skarpere frem, *Højmark* og *Petersen* var mere udpræget grundtvigsk end *Jørgensen* og *Berthelsen*. Med de to nye ledere flyttedes tyngdepunktet mod vest til Ormslev-K. *Kirkeby* traadte ud af bestyrelsen, og den mødeivrige *Jul. Nikolajsen* trak sig for en del tilbage. Friskolelærer *Lillesø*, Beder, var udtalt grundtvigsk, han var flittig medarbejder ved bladet, mest paa vers, han understregede, trods sit klare grundtvigske syn, dog jævnligt det, der var fælles for grundtvigske, pietister og lutherske.

Foreningens virksomhed ebbede ud. Krigen 1864 optog sindene, og vækkelsesrøret banede sig andre veje. I sept 1864 indkaldes i »Budbringeren« til generalforsamling i Winds lokaler, Aarhus 1. okt 1864. Hvad der skete der, er ikke oplyst, men der kom ikke flere numre af bladet, og maaske er foreningen, som da havde c 22 medlemmer, blevet opløst.

Bladet »*Budbringeren*« er et interessant vidnesbyrd fra foreningen. Der blev bragt medlemsfortegnelse, referater fra møder, foreningsstof osv. Hovedredaktøren, lærer *Jørgensen*, bragte under fællestitlen »Skildringer af folkets kristendom før og nu« en redegørelse for forskellen og brydningen mellem rationalisme og grundtvigsk vækkelseskristendom, et helt lille skuespil, formet som samtaler mellem beboere i et sogn. En ny, ung præst har afløst en gammel rationalistisk præst, og den ny præsts prædiken giver anledning til den første samtale, om lærebogen, om kirkebegrebet, en enkelt af de samtalende er pietist. (Tilsvarende synspunkter findes i skomager Jul. Nikolajsens bidrag), medens friskolelærer Lillesø skriver udpræget grundtvigsk (og fælleskirkeligt).

Om lærer P. M. Jørgensens betydningsfulde virke paa Falster, se her IV, 275 f.

Thorvald Madsen i Østj hj 1938–39, N. Krag i Østj hj 1947–49, samt i Horsens Folkebl 1., 8., 15., 22. og 29. nov og 6. og 12. dec 1957. Peder Bukh i Aarhus Amtstid, 4 art juni–juli 54. »En grundtvigsk vækkelsesbevægelse paa Aarhus-egnen.

Odder højskole og højskoler i Aarhus amt

Aarhus amt hører til de danske amter, hvor man meget tidligt begyndte at sprede oplysning blandt bønderne. Og det er maaske en af grundene til, at der netop i dette amt er blevet oprettet saa mange folkehøjskoler i den sidste halvdel af det 19. aarhundrede. Henimod en snes højskoler dukkede efterhaanden op hist og her i amtets forskellige herreder, hvor man syntes, der var jordbund for saadanne skoler.

Der var imidlertid to højst forskellige slags højskoler, navnlig i Aarhus amt: den grundtvigske og den bjørnbakske, og det var synd at sige, at de enedes godt. – Den første prægedes især i begyndelsen stærkt af det oplivende i retning af det kristelige og nationale, hvorimod den sidste lagde i høj grad vægt paa det rent kundskabsmæssige, der endog paa sine steder kunne ende med en lille eksamen. –

Begge disse skoleanskuelser havde fortrinlige talsmænd, og de traadte undertiden skarpt op mod hinanden. *Lars Bjørnbak* i Viby, kundskabsskolens ivrigste tilhænger, var en født modstander af den grundtvigske bevægelses skoleform, stærkt og voldsomt kæmpede han for sin opfattelse; men mod ham stod ikke mindre kamplystne folk, navnlig *Otto Møller* i Gylling og dr *Nørregaard* fra Testrup, der satte den levende personlige udvikling som den danske folkehøjskoles første og vigtigste opgave.

De mange højskoler, der i sin tid oprettedes i Aarhus amt, dels som grundtvigske, dels som bjørnbakske, er nu enten helt forsvundne, eller de fortsætter under andre skoleformer.

Kun tre af de gamle højskoler er tilbage, og de findes endda kun syd for Aarhus: *Testrup*, *Ask* og *Odder*, hvoraf den første er sygeplejehøjskole, den anden uddannelsesskole for elever, der ønsker optagelse paa seminariet; men begge drives som gode højskoler. Den sidste af

de tre nævnte, **Odder højskole,** har bevaret den rene oprindelige højskoleform om vinteren, mens sommerskolen drives som efterskole for piger. – Skolen begyndte med 15 elever; men allerede et par aar efter var der saa mange, at Dolleris maatte opgive den oprindelige fortsættelsesskole, der havde til huse i den nye højskolebygning. – Skolens ledere:

Forstander *A. Kr. Dolleris* (1889–1919).

Den bygning, Dolleris opførte, havde plads til 44 elever, og flere ville han ikke have. Ved skolens 50 aars jubilæum udtalte han: »Da det altid har været min opfattelse, at en højskole ikke vinder i godhed, i samme forhold som den vinder i storhed, saa har jeg ikke ladet mig friste til udvidelse af forfængelighed«. Videre sagde han ved samme lejlighed om sit syn paa højskolens arbejde: »Højskolens maal er at vække, nære og oplyse menneskelivet«. Ud fra dette syn underviste Dolleris paa sin skole i 30 aar. –

Dolleris var thybo, født i Skjoldborg 1855. Hos sin langt ældre fætter, *Poulsen Dal,* der var forstander paa Galtrup højskole, blev han stærkt paavirket af *Grundtvigs* og *Kolds* skoleideer, og han blev sig her bevidst, at han ville være ungdomslærer paa en højskole. Foreløbig tog han lærereksamen fra Blaagaard seminarium i København paa ganske kort tid, hvorefter han i fire aar var huslærer paa Kjær mølle ved Christiansfeld. Her fik han grænseproblemet paa nærmeste haand i al dets uretfærdighed. Senere var han lærer ved Galtrup og Vraa højskoler. Et par aar studerede han fysiologi, anatomi og kemi ved universitetet, og i ferierne foretog han utallige udenlandsrejser, der i hans unge aar blev taget til fods. –

Det er i korthed *Dolleris'* historie, inden han i 1889 begyndte sit manddomsvirke i Odder, som han nu var godt udrustet til at gennemføre sammen med sin hustru, *Maren Dolleris,* hvis dygtighed og praktiske evne der gik meget ry af baade i og uden for skolen.

I deres 30 aarige højskolevirke i Odder havde de saa godt som hvert aar skolen fyldt med elever – og altsaa med ene kvindelige. Under den første verdenskrig 1914–18 kneb det med tilgangen. Om det har været aarsagen til, at *Dolleris* solgte sin skole, kan ikke siges med sikkerhed. Maaske grunden snarere har været den, at han nu var klar over, der ville komme nye tider, nye synspunkter, nye krav, som han hverken kunne eller ville omstille sig til. Han var i den henseende en ret konservativ natur.

C. P. Corneliussen (1919–27): Skolen blev solgt til *C. P. Corneliussen,* en gaardmandssøn fra Davinde paa Fyn, hvor han fødtes 1881. Sin uddannelse havde han faaet paa Sorø højskole og Gedved seminarium. Var derefter lærer paa Vinding, Ry og Hadsten højskoler, før han i 1919 købte Odder højskole.

Med *Corneliussen* skete der forandringer med hensyn til skolens rammer. Han indførte vinterskole for unge mænd og den første vinter tegnede sig lyst og varslede godt for fremtiden, idet 52 elever fyldte skolen til sidste plads. Men allerede næste vinter mærkedes nedgangen, ikke alene paa højskolen i Odder, men paa alle danske højskoler.

Dette kunne der maaske have været bødet paa ved indførelsen af en eller anden afdeling; men dette var for Corneliussens vedkommende ganske uforeneligt med hans opfattelse af højskole. Ligesom sin forgænger holdt han fast ved den rene højskole.

Baade *Dolleris* og *Corneliussen* havde kanter i ordets bedste betydning, dvs. faste anskuelser, som de ikke løb fra, selv om de kom ud for modvind og blev sat ene i stormen. Om sit syn paa højskolen udtalte *Corneliussen* ved Odder højskoles 50 aars jubilæum i 1939 følgende: »En højskole kan *ikke* være neutral. Man kan give en neutral undervisning i den ædle regnekunst, men der kan ikke tales neutralt om livets store spørgsmaal. Vi kan, hvor klogskaben byder det, være neutrale i vore handlinger, aldrig i vore tanker eller i vort sind. Vi har sympatier og antipatier. Et neutralt menneske er et dødt menneske. En neutral skole er dødens skole, og en neutral tale er vist noget, der kun hører hjemme i fantasiens verden. Enten tror man det ene, eller ogsaa tror man det andet. Og det man tror, det vidner man om. Anderledes kan det ikke være, hvis man vil være et redeligt menneske«.

I disse ord har man Corneliussen, han kunne ikke forholde sig neutral; han var et ærligt og sandhedskærligt menneske, hvem det laa stærkt paa sinde at finde ind til kernen af tidens mange problemfyldte spørgsmaal.

Paa grund af sygdom trak Corneliussen sig tilbage i 1927 og bosatte sig i Odense, hvor baade han og hans hustru fru Anna f Nørgaard, glædede sig, hver gang de fik besøg af gode venner fra Odder. –

Elisius Johnsen (1927–49): C. P. Corneliussen solgte skolen til hidtilværende lærer paa Kærehave husmandsskole, *Elisius Johnsen.* Han er født i Farre 1886. Hans lyst stod til landbruget, men først og fremmest ville han dygtiggøre sig rent teoretisk. Maaske var det under denne uddannelse, hans lyst vaktes til at virke for ungdommens dygtiggørelse og dens aandelige trivsel.

I 1909–10 var han paa Kærehave husmandsskole, og han, der fra barn af var vant til baade at lytte og synge, fandt her et sted, hvor han følte sig hjemme. Fra Kærehave gik vejen til Landbohøjskolen, hvorfra han blev landbrugskandidat i 1912. Efter denne uddannelse modtog han en stilling ved »Østasiatisk Kompagni«s plantagevirksomhed paa Malakka. Her i disse mærkelige eksotiske forhold opholdt han sig i 3 aar og modtog mange fremmede indtryk, der kom ham til gode under hans senere undervisning.

De urolige forhold, der efterhaanden opstod i verden, førte til, at han søgte hjemad. Ved hjemkomsten i 1915 blev han indkaldt til sikringsstyrken; men for hans vedkommende slap han med et aars tid, hvorefter han i 1916 blev lærer paa Kærehave husmandsskole. Samme aar giftede han sig med *Marie Vesterholm Graversen* fra Vorgod, der blev ham en fortrinlig medhjælp i hans fremtidige livsgerning. Det blev til en længere aarrække paa Kærehave, i 11 aar virkede de her som lærerfolk, inden de i 1927 overtog Odder højskole for der at blive forstanderfolk.

Forskellige udvidelser og forandringer blev foretaget baade paa skolebygningen og skoleplanen, ogsaa den forandring at vinterskolen

blev fælles for baade karle og piger, men der skete ogsaa dette, at *Johnsen* knyttede til skolen en husholdningsafdeling om sommeren og en landbrugsafdeling om vinteren.

Dette var et brud med skolens gamle traditioner men saadan saa *Johnsen* sikkert ikke paa det; for ham var højskolen det væsentlige. De øvrige fag var kun en naturlig følge af hans uddannelse og mangeaarige lærervirksomhed paa Kærhave.

Foruden de almindelige højskolefag knyttede *Johnsen* et fag til, som vistnok ikke før har været brugt, det var en sangtime om ugen. Han saa rigtigt, at det forfriskede de unge at synge, og det var ham om at gøre, at de kom til at synge godt med baade paa nye og gamle melodier.

Johnsen og hans kone havde evne til at leve sammen med eleverne, deres jævne, ægte og hjertelige færd gjorde, at de unge kom til at sætte stor pris paa dem, hvilket ogsaa ganske naturligt førte til, at eleverne betragtede skolen som deres hjem.

Det var i en trang og meget svær tid, Johnsen og hans kone ejede skolen. Landbrugskrisen i trediverne svækkede elevtilgangen og endelig det sidste og værste, den anden store verdenskrig. Flere gange var skolen lukket. Tyskerne besatte den og gjorde den til en befæstet kaserne, der en overgang var fyldt med 300 værnemagtssoldater, og senere var den fangelejr for russiske krigsfanger.

Midt i alt dette uhyggelige roderi boede *Johnsens* i et par enkelte rum, der var levnet dem, men de holdt trods alt skansen paa skolen i hele krigsperioden; ubegribeligt at de kunne, omgivet som de var af militærisk raahed.

Da tyskerne og deres fanger var rejst, hvilket ikke skete før 15. juli, gik Johnsens i gang med det store omfattende arbejde baade ude og inde at faa ryddet op efter de uønskede gæster og istandsætte, hvad der var blevet ødelagt, og det var ikke let hverken at faa materiale eller haandværkere. –

Men efter slid og slæb stod skolen færdig og rede til at modtage 31 unge elever til november 1945. –

Alligevel kneb det for *Johnsen* og hans kone at komme i gang igen efter krigen, kan hænde ogsaa kræfterne svigtede noget, hvad jo ikke var saa mærkeligt efter alt, hvad de havde oplevet. Tanken om at afhænde skolen var dem vist ikke helt fremmed, og den blev da ogsaa til alvor i 1949, da de solgte skolen til bestyrelsen for »Den selvejende institution Odder højskole« med *Anders Andersen,* »Knudsminde«, som formand.

Julius Slotsbo-Nielsen (1949–63):

Samme aar antog institutionen højskolelærerparret paa Uldum højskole, *Agnes og Julius Slotsbo-Nielsen* som leder af højskolen. Det er ikke ofte, der er sket forstanderskifte i løbet af de 70 aar, skolen har bestaaet, i virkeligheden kun tre gange.

Slotsbo-Nielsen er født i Brande. Tidlig kom kom han paa Djursland højskole, og her blev han elev hos daværende forstander *Th. Laursen.* Sin egentlige grundlæggende uddannelse fik han paa Askov og Elbæk lærerskole og ved specielle kurser i historie og kunst. Han blev lærer paa forskellige højskoler, bl a paa Djursland, hvor han blev forstanderens svigersøn; senere blev han lærer dels paa Odder, dels paa Uldum højskole.

Skoleferierne benyttede han enten til kursusdeltagelse eller til udenlandsrejser. Han har snart sagt rejst overalt i Europas mange lande og for det meste befordret sig frem på cykle. Det, der særlig drog ham, var kunstmuseerne, hvor han saa og levede sig ind i baade den gamle og ny tids malerkunst. Kunst og historie var saa nøje knyttet sammen for *Slotsbo-Nielsen.* Han udtalte for faa aar siden ved et østjysk højskolemøde: »Kunsten og historien er for mig knyttet saa nøje sammen, at jeg ikke kan benytte mig af det ene fag som fortællestof, uden at det maa underbygges af det andet. Kunst, historie, litteratur, videnskab og musik er forskellige traade paa samme væv, der først faar sin rette klangfarve og først viser tidens mønster, naar de tages med alle«.

Det er da ikke underligt, at han har givet kunsten og historien en fremtrædende plads i sin undervisningsplan. – Paa Danskerens forlag udgav *Slotsbo-Nielsen* i 1955 et stort billedhefte »Stilarter og kunsttyper«, en nyttig grundbog til forstaaelse af kunstens historie. Det benyttes paa flere højskoler, efterskoler og gymnsier.

I 1942 blev han gift med *Agnes Riis Laursen,* datter af forstander *Laursen* paa Djursland højskole. Han var dengang lærer paa Uldum højskole. Derfra vovede de det store spring i 1949 at blive forstanderfolk paa Odder højskole.

Ved deres første aabningsmøde november 1949 udtalte *Slotsbo-Nielsen,* ifølge bladreferat – ret karakteristisk for ham, bl a:

»– – – Højskolelæreren har ikke patent paa de rigtige meninger og skal ikke forsøge at paatvinge de unge hans egne »færdige« meninger, syn og tro. Sker det, var det bedre, han ikke var sluppet inden for højskolens døre. – – De unge maa føle, at læreren er et menneske, der selv søger efter det, der for ham er personligt sandt og rigtigt. Det kan hænde, han derved gør de unge saa usikre, at de ikke har andet at holde sig til end at søge paa egen regning og risiko for at komme i et ærligt og reelt forhold til virkeligheden«.

De tre første »højskolemødre« paa Odder højskole har alle med stor dygtighed forestaaet den praktiske side af højskolearbejdet, men ingen af dem har taget del i undervisningen.

Den fjerde »højskolemor«, fru *Agnes Slotsbo-Nielsen,* er ikke alene den praktiske, dygtige leder i hele sit store hjem, men hun er ogsaa en fortrinlig lærerinde for eleverne. Hun havde dertil gode forudsætninger, først og fremmest denne, at hun fra barnsben af er vokset op i højskoleforhold hjemme paa Djursland, og efter uddannelse har taget del i undervisningen paa efterskoler og højskoler.

Naar man har set hende lede gymnastik paa en saa inciterende maade, at smilet i pigernes ansigter vælder frem indefra, forstaar man, hvad hun betyder som underviser. Den samme evne til at komme i forbindelse med eleverne har hun i sine andre fag. Hun har fin sans for farvernes sammensætning, naar det gælder haandarbejde og boliglære. I boliglæren, der er et af de nyeste fag indenfor højskolen, giver

hun de unge piger en forstaaelse af et hjems indretning med hensyntagen til baade det skønne og det praktiske.

Fru Slotsbo's sans og interesse for gammel dansk kultur, navnlig for tekstilets og broderiets vedkommende, har medført, at hun er blevet et værdifuldt medlem af bestyrelsen for Odder museum, hvor hun tager sig af tekstil- og broderiafdelingen. – Dette ægtepar mødte altsaa med de bedste forudsætninger, da de overtog skolen. En anden ting maa ogsaa her nævnes, at de havde evne til at finde de rigtige medarbejdere og kan arbejde sammen med dem paa lige fod og holde paa dem. I flere aar har landbrugslærer *Verner Struwe*, cand jur *Jens Søren Lykke* og fru *Thora Bomholt* været lærere ved skolen. Struwe rejste i foraaret for at læse til dyrlæge. Fru *Bomholt*, der ved sin dygtighed og fine maade at omgaas eleverne paa fortsætter ligesom *Jens Lykke*, der med sine fortrinlige evner og gode humør synes som skabt for højskolen.

Som det ofte gaar, naar unge mere moderne indstillede kræfter træder til, maa noget gammelt vige og nyt bygges op. Dette var ogsaa tilfældet for Slotsbo-Nielsen og hans hustrus vedkommende, og det er virkelig forbavsende saa meget, baade i det indre og ydre og undervisningsmæssigt, de hidtil har faaet gennemført.

En af de største forandringer, der blev foretaget, var den, at de erstattede sommerhøjskolen med efterskole for unge piger i alderen fra 14 til 18 aar. – Tendensen i tiden gik i den retning for højskolerne, at de unge højskolepiger, da der paa de fleste højskoler blev fællesskole, hellere ville have et fem maaneders højskoleophold om vinteren end som hidtil at nøjes med tre maaneder om sommeren. Slotsbo's saa denne udvikling i øjnene. De fik en fyldt efterskole om sommeren og en fyldt højskole om vinteren. Slotsbo's var de første, der begyndte med denne reform for skole. Senere er enkelte skoler gaaet samme vej.

For at holde de to skoleformer adskilte sommer og vinter fik efterskolen navnet *Østjysk ungdomsskole*. Den almindelige højskole fortsætter altsaa som sædvanlig for unge mænd og kvinder, og den har i vinter saa stor tilslutning, at det har været nødvendigt, at udvide med nye værelser, og endda maatte der siges nej til flere, der ønskede at komme der.

Overalt er der i de sidste aar sket forbedringer og modernisering. Et nyt og meget smukt bjælkehus er rejst i haven til skolekøkkenundervisning for sommerens efterskoleelever. En fuldt moderne køkkenbygning til den almindelige husholdning blev bygget for 3 aar siden. Ogsaa i disse bygninger træder begges sans for det praktiske og det skønne stærkt frem.

Slotsbo's begyndte for flere aar siden med tirsdagsmøder for elever og egnens folk. Hveranden tirsdag vinteren igennem indbyder skolen alle, der har lyst til at samles om emnerne: historie, litteratur, kunst og musik. Disse møder har efterhaanden faaet en meget stor tilslutning. Byen har fundet vejen til højskolen. Slotsbo's har gjort alt for, at højskolen ikke opfattes som et sted for en lukket kreds.

Thorvald Madsen i Højskolens Aarsskrift 1959. Julius Slotsbo-Nielsen døde pludseligt 4. april 1963. Højskolebl bragte 19. april 1963 en mindeartikel om ham ved J. Hattinger-Jacobsen. Skolen føres videre af fru Agnes Slotsbo-Nielsen. Pastor *Ole Andreasson*, der har været sekretær i Danmarks kristelige studenterbevægelse, er lærer ved højskolen fra 1963.

(Højskolens aarsskrifter jvf højskolebladet).

Ugebladet »Bavnen« og Odder

Det kendte grundtvigske ugeblad »Bavnen« stiftedes 1904 i Odder. Man spaaede det en stakket levetid. To forgængere, »Friskolebladet«, der blev begyndt i 1882 af daværende højskoleforstander *Knud Thøgersen* og to friskolelærere: *Møller Madsen* og *N. P. Jensen*, og *Klaus Berntsens* »Friskolens Tidende«, maatte begge temmelig hurtigt standse. »Friskolebladet« fik ikke engang tid til rigtig at vise hvad det evnede. Det fik derimod *Klaus Berntsens* blad, der gik i et par aar, 1893–95; det blad havde fortjent en bedre skæbne, end det fik. Endnu kunne friskolerne ikke bære deres eget blad.

Men da *Vilh. Malling*, Odder, og *A. Kr. Dolleris*, forstanderen for Odder Højskole, tog fat i 1904, viste det sig, at der nu var jordbund for et saadant blad. Hertil bidrog sikkert, at bladet gik frem paa et dobbelt spor, under mottoet: »fri skole, fri kirke«. Afdøde frimenighedspræst *Søren Anker-Møller* rettede en gang den kritik mod dette programudtryk at man mente vist egentlig ikke »fri skole, fri kirke«, men »frihed i skole og kirke«. Det havde han sikkert ret i, men ordformen er mindre væsentlig, – ingen kunne tage fejl af, hvad bladet ville. Som den gamle friskolelærer *Jørgensen-Borup* siger i sin fyldige og livlige jubilæumsartikel i »Bavnen«: »Bavnen« »fortjener vor hyldest, fordi det – trods trange kaar og altfor lidt tilslutning – har holdt det gaaende og trofast har hævet fanen højt for frihed i kirke og skole, og efter dets oprindelige formaal værnet om forældrenes ret til selv at sørge for deres børns opdragelse og oplærelse under det ansvar, der altid maa være frihedens følgesvend«.

Bladet har haft baade medgang og modgang. Dets redaktører har været skiftende, men altid har det været gode og dygtige mænd fra friskolernes, højskolernes og grundtvigske menigheders kreds, der har stillet sig til raadighed for bladet. Efter Mallings og Dolleris' syvaarige ledertid fulgte forstanderne *Elmer* og *Søren Frederiksen*, fra Støvring Højskole. Ret kort efter Elmers tidlige død ønskede Frederiksen at fratræde, og bladet blev nu (1912) overtaget af friskolelærer *J. N. Jensen* og frimenighedspræst *Morten Larsen*, Holstebro, og daværende højskolelærer (nu bibliotekar) *Anders Uhrskov*, Frederiksborg. 1922–23 lededes bladet af valgmenighedspræst *Noe Nygaard*, Bering, i samarbejde med *Morten Larsen* og friskolelærer *Ankerstrøm*, Gylling. Fra nytaar 1924 til 1930 var højskoleforstander *Rasmus Nielsen*, Særslev, og friskolelærer *M. Skriver*, Odense, bladets ledere. Siden har bl a friskolelærer *K. Kjeldsen*, tidligere Holsted, og Manna i Vendsyssel, ledet bladet. *(Helge Skovmand*, Højskolebladet 1944, s 25).

SAKSILD—NØLEV

Saksild sogn, 1669 ha, naturskønt langs Kattegat (Saksild bugt) er overvejende fladt, lavtliggende mod øst, god jord, nogen skov, sommerhuse langs stranden. Byerne: S med fh fra 1897, Rude, Kysing, Norsminde havn og udskibningssted.

(Det meste af S by brændte 1868. Det meste af Kysing brændte 1793).

Paa Kysing mark, nær Norsminde har ligget en kirke, *Meden* kirke. Der findes ruiner af raa kamp. Paa den højeste murruin en buste af Fr. VII. Kirken skal være ødelagt under svenskekrigen 1658–60. Svenskerne huserede slemt, og indtil 1859 holdtes takkegudstjeneste for befrielsen fra svenskerne, og det haarde polske aag.

Nølev sogn, 762 ha, ret jævne jorder, ret frugtbart, brede enge langs Odder aa. Byerne: N og Assedrup.

Fra den **ældre præstehistorie** kan nævnes *Bertel Nielsen* († 1578), som »fik mange abnormiteter afskaffet«. Han skænkede altertavlen i Nølev. *Jacob Jacobsen* († 1628) skænkede et taarnur. *Oluf Poulsen* (1628–73) ægtede hans enke, efterlod ikke noget godt minde. Han byggede et hospital, der brændte 1699. Hans datter blev gift med eftermanden provst *Caspar Suhr* (1673–1701), og Suhrs anden hustru blev gift med eftermanden, provst, mag *Poul Jensen Poulsson* (1701–36), den mest kendte præst i Saksild. Han var fra et velstaaende herremandshjem, Søbygaard ved Hammel, tog en smuk eksamen, boede længe paa Søbygaard, optaget af studier. Han tilhørte den kreds, som samledes om *H. G. Masius* og *Søren Lintrup*. Nogle akademiske disputatser af ham foreligger fra disse aar. Han havde talent for kirke- og religionshistorie. 1698–1700 var han paa en længere udenlandsrejse til Holland og England, og han udgav en udførlig rejseberetning. (Udrag i »Iris og Hebe«, I, 1809, 38–40). 1700 fik han magistergraden, og man havde ventet, at han havde søgt en akademisk løbebane, hvortil han havde store evner. Men han blev præst i Saksild og slog sig til ro her. Bortset fra forfølgelser i sine sidste aar af en ondsindet degn (stamfader til slægten Saksild) førte han en behagelig tilværelse, han var velstillet, smykkede kirkerne, havde ro til sine omfattende studier; næsten alle hans manuskripter var haandskrevne og er gaaet tabt, bl a oversættelse af engelsk kirkehistorie, en fortsættelse af Meursius Athenæ Bataviæ og en udførlig fremstilling af det danske kirkerituals historie. I trykken fik han udgivet Aarhus bispehistorie, en præstehistorie fra Aarhus stift (1727), præget af omhu og klarhed, vigtige kildeskrifter. *Han er en af grundlæggerne af dansk præstehistorisk forskning.* Et manuskript til Sjællands bispekrønike opbevares paa Det kgl bibliotek. Han havde et stort bibliotek, hvorover man har en trykt fortegnelse. Han stod i lærd brevveksling med Arne Magnusson og Albert Thura. (DBL XVIII, 557, Personalhist tidsskr 3 r IV, 1895, 130–43, Arne Magnussons priv brevveksling udg 1920, s 363 f). Han lod bygge sakristi, skænkede lysekrone, daabsfad og et pulpitur til kirken. Mindesten i kirken. – Man hører ikke om pietistisk virksomhed her under de flg præster: *Jesper Hutfeld* (1736–55), *Chr. Ludv. Sundt* (1755–56) *Christopher Heye* (1756–80), *Hans Seehuus* (nordmand, 1781–84). Provst *Jacob Ingerslev* (1784–1821), gift med en datter af pastor Bering, Gylling, selv præstesøn fra Beder-M, mindedes fra sin lange præstetid her som en streng, men dygtig embedsmand, rationalist.

Tiden efter 1849

Om pastor *Ole Fr. Bruun* (1821–54) se ndf. 1852 oprettedes i Saksild en »højere bondeskole« i en kommunal ejendom, nærmest en slags efterskole, ledet af lærer *N. Andersen*, der udgav en meget brugt regnebog. Provst *O. F. C. Jørgensen* (1854–58) var anset, men svag (se ndf), pastor *H. G. Bruun* (1858–83), se ndf, oplevede, at vækkelsen fra Odder og Gylling bredte sig hertil, og der blev enkelte vakte familier. Han selv var svag, men kapellanerne *C. E. Matthiesen, C. Fenger* og *Chr. Jessen*, støttede vækkelsen. *Otto Møller* skriver (2. juni 77) om Fenger, der var søn af den kendte J. F. Fenger, Høje Taastrup, at »han er ganske flink, men saa paafaldende forsagt, at han næsten ingenting tør vove«, og det ville være godt, om pastor *Gjerløff*, Randlev, ville sætte lidt fart i ham«. Om *Chr. Jessen*, se ndf.

Saksild-N var 1870 det højest lønnede præsteembede i provstiet.

Om pastor *S. Ploug-Rasmussen* (1884–1909), se ndf. Pastor *L. Jensen Skytte* var grundtvigsk, pastor *Holger Olsen* (1921–29) var KC, en fin, følsom og selvstændig natur. Pastor *S. P. Simonsen*, der var meget afholdt (1930–36), skriver:

»Der er smaa forhold i de smaa sogne, men det er et godt sted at være præst. Kirkegangen var helt god, en trofast kreds. Ikke lidt ægte, gldags krd, med kærlighed til kirken. Enkelte hjem sluttede sig til IM, enkelte til Odder valgmgh. Der var kirkeuger og møder, præget af IM, foredragsforening og ungdomsforening præget af grundtvigianismen, og hvor pastor *Jakob Lykke*, Odder, var en kær gæst. Sommergæsterne ved Saksild strand kunne nok præge kkg om sommeren. KFUM og K-lejre, der gjorde brug af præsten til *bibeltimer* og fælles altergange«. Pastor *O. R. Hansen* har været sp her siden 1937.

Centralskole er udbygget 1959–60 i fuld enighed!

Lærer *Arne Pedersen* (afsk 58) var medlem af Danmarks lærerforenings hovedbestyrelse.

1920 oplyses: Kkg jævnt god i S, ringe i N, et fh bruges til alt. Overv grundtvigsk og u p 6 fam til valgmgh. 1927: Kkg 6 og 5 pct, en del gldags krd, kun lidt liv. 1935: Kkg 8 pct, østjyske forhold, 7 fam sbl. Enk IM. 1947: Kkg 5–8 pct, østjyske, ingen partideling, velvilje, en del gldags krd. 1963: Kkg 5–8 pct, rolige, ingen brydninger, ungdomsm i pgd. 11 fam sbl. DdU.

Saksild kirkes skib og kor er romanske af raa granit, norddøren er bevaret. Senere er skibet forlænget mod vest af munkesten, og der er tilføjet et spinkelt taarn med lanternespir. Vaabenhus mod nord, ombygget 1751. Sakristi mod øst fra 1730. Bjælkeloft. Alterpanel med malede mønstre fra 16. aarh. Rigt udskaaren bruskbarok-altertavle fra c 1660,

(skaaret af Peder Jensen, Kolding), prædikestol fra c 1600, samtidigt krucifix og lysekrone. Kirkeskib fra 1783. Moderne stenfont. Smukt epitafium. Nyrestaureret, 140 sd. Orgel.

C. A. Jensen: Snedkere og billedsnidere. s 91.

Nølev kirke er en lille romansk granitbygning, bestaar af skib og kor, vaabenhus af munkesten mod syd og taarn fra 1952. Syddøren benyttes endnu. Moderne sakristi øst for koret. Fladt loft. Nyt alterbord, romansk granitfont, med ejendommelige relieffer, renæssanceprædikestol fra c 1630 med samtidige malerier. Nyrestaureret. 100 sd. Orgel. Pengene til taarnet blev indsamlet i begge sogne som tak for freden 1945.

Mackeprang, s 29, 53, 54, 340 f.

Folketal: 1850: 548 og 326, 1901: 603 og 328, 1921: 613 og 300, 1960: 671 og 241.
Altergæster: 1922: Ialt 200, 1934: 281 og 73, 1942: 258 og 83, 1957: 252 og 79.
Menighedsraad: Gn alle aarene: u p.
Kommunevalg: 1943: Soc 75 (1), venstre 230 (5), husm 43 (1). 1962: Soc 77 (2), venstre 248 (4), husm 35 (0), u p 39 (1). Fmd: Gdjr N. Fisker.

Sognepræst

Indt 1860: a) 79 rug. 157 byg, 112 havre, b) 3 dobb tiende af anneksgd, 20 rdl, c) 20 lpd ost, 60 sn æg, 14000 tørv, d) 270 rdl, e) 115 td ld, 11 td hartkorn. Gl, smal, upraktisk pgd, 10 lave vær, 33 fag. 1870: Regul 2824 kr, netto 6492 kr. – 1913: 3. kl, 1958: 12. kl.
God pgd fra 1868, restaureret 1948.

17. 3. okt 1821–13. maj 54 (sp Harring-S 1. juni 13): **Ole Frederik Bruun,** * 1. juni 72 Oslo. Forældre: Bogbinder Jørgen B og Susanne Leerhuus. Stud Oslo 93, c maj 98 (nc), hjpr Hjarup 12. okt 98, sp Hvidbjerg-Ø-L 18. marts 03, afsk 13. maj 54, † 28. marts 63. ~ 1. aug 98 Charlotte Christine Brummer, * 2. april 76 Kbhvn, † 1. dec 64. Forældre: Kabinetskureer Diderik B og Charlotte Marie Sveistrup.

Pastor B, der blev 91 aar, naaede at holde 50 aars jubilæum, og diamantbryllup. Han havde som ung præst økonomiske vanskeligheder og maatte 1821 »gøre opbud« (W III, 16). Han var meget interesseret i sine sognes liv og fremgang. Han skrev 1847 en interessant beretning om inddæmningen ved Christiansminde, og 1848 gav han en beretning om et »mærkeligt fata morgana eller luftsyn i det for Europa saa mærkværdige aar 1848«. Han var ogsaa meget interesseret i bondeskolen i Saksild og udgav 1854 i Aarhus en beretning derom. Han skrev af og til i Aarhuus Stiftstidende om aktuelle emner.

Hjælpepræst hos pastor Bruun

1844–53: **T. A. Schønheyder,** se Tunø.

18. 29. juli 1854–2. maj 58 (sp Østerø, Færøerne 2. sept 43): Provst **Otto Frederik Christian Jørgensen,** * 4. aug 09 Kbhvn. Forældre: Grosserer Bartholomæus J og Johanne Margrethe Lind. Stud Brgdssk K 26, c april 34 (h), lærer Vor Frue skole, Kbhvn, sp Suderø 21. aug 38, provst Færøerne 12. okt 49, † 2. maj 58. ~ 19. aug 31 Charlotte Christiane Emilie Tøxen, * 16. sept 10 Kbhvn, † 21. febr 56. Forældre: Litterat Jørgen Carsten Blok-Tøxen og Birgitte Cathrine Rye. – Søn: Haudrup-S.

Lagtingsmd 52–53, landstingsmd for Færøerne 53–54.

Provst J oprettede allerede som student et undervisningsinstitut i Kbhvn 1832, var meget skoleinteresseret, udgav en ABC, og 36: Prins Lilleputs billedgalleri, 37: Andagtstimer for ynglinge og piger, og samme aar, »Ædle og gode træk af verdenshistorien«, samt: »Vandringer i det hellige land«, for dannede ynglinge og piger. 1835 udgav han et »Lommeleksikon« i eet bind. Saa blev han præst paa Færøerne, hvor han blev meget anset, baade som præst, skolemand og politiker (se Fr. Barfod: Dsk rigsdagskalender, I, 230), og han skrev i Berl Tid om færøske anliggender. Han kom til at betyde en del for udviklingen paa Færøerne. I Saksild var han svag den meste tid, blev kun 48 aar gl. Hans hustru var datter af den kendte litterat Blok Tøxen, som sm m dr Dampe kæmpede for en fri forfatning, paatalte misbrug, men blev af de liberale anset for at være en »komisk filister«. Hostrup spøger med hans navn i »En spurv i tranedans«. (DBL XXIV, 439).

19. 23. juli 1858–20. nov 83 (sp Østerlars-G 25. marts 43): **Henrik Georg Bruun,** * 4. nov 09. Forældre: Sp i Taarnby, ksstrd Lambert Daniel B, † 39, og Anna Margrethe Mackeprang. Stud priv 27, c april 35 (l), lærer Opfostringshuset 35, do Vajsenhuset 36, afsk 20. nov 83, † 29. juli 92. ~ 10. sept 43 Emma Sofie Mønster, * 6. sept 13 Kbhvn, † 13. dec 92. Forældre: Pakhusforvalter Hans Rosenqvist M og Jacobine Martine Colding. – Datterdt ~ Pommerencke, Jerslev-H. Søstre ~ Deichmann, Ferslev-D-V, og Ussing, Uldum-L.

I pastor Bruuns tid bredte vækkelsen ved præsterne Otto Møller og A. Kirkeby sig til Saksild, og der blev lidt aandeligt røre. Pastor B stod dog uden for dette. Han var en fin, kultiveret mand, højkirkelig, meget stilfærdig, men svag og maatte i mange aar holde kapellan.

Hjælpepræst hos pastor Bruun

1869–76: **C. E. Matthiesen,** se Reerslev-V.
1876–81: **C. Fenger,** se Rynkeby-R.
1881–83: **P. C. M. S. K. Jessen,** se sp Vor Frelsers k, Vejle.

(Olaf Jessen fortæller i »Fra Grønbæk præstegaard«, 1920, s 67, om, hvordan pastor J med sin brud flyttede ind i den lille kapellanbolig med de smaa, lave værelser. Den første gæst var pastor **P. E. Blume,** den gang i Vistoft (se Tikøb), senere kom pastor **K. S. Deichmann,** den gang i Dallerup-L (se Hvidbjerg-L), den selvfornægtende mand var ivrig fodgænger, og gik paa sin fod den lange vej fra Dallerup til Saksild. Han holdt gudstjeneste i Saksild, »en herlig prædiken, der var til stor oplivelse«. Jessen var IMs ven, holdt bibellæsninger i skolerne, hvad der var noget ganske ukendt her, lokalerne fyldtes til trængsel, lamperne gik ud, og Jessen maatte tale i mørke. Kirkegangen var noget uregelmæssig, men i jævn vækst. Det var en stor hjælp, da en slægtning forærede ham et køretøj med hest og seletøj. Det blev flittigt brugt rundt om i sognet).

20. 28. febr 1884–9. nov 1909 (sp Gerding-B 25. jan 78): **Simon Ploug-Rasmussen,** * 2. juli 47 Stenstrup, Fyn. Faderen: Provst R, † 89, Stenstrup-L, se der (af Jordløse-H). Stud Hrlf 65, c 71² (l), huslærer hos pastor Møller, Sejling, realskolel Svendborg 72, hjpr Nr Lyndelse-H 16. juni 74, † 9. nov 09. ~ 7. nov 74 Petra Hansine Dorthea Langkilde, * 1. juli 51 Kroghenlund, † 6. marts 38. Forældre: Proprietær Rasmus L til Kroghenlund og Gl Klingstrup, og Dorthea Helene Lollesgaard.

Pastor P.-R var en betydelig personlighed, meget belæst, og kyndig paa mange felter. Han nærede en levende interesse baade for historie, litteratur og dagens spørgsmaal, men var imod

at træde offentligt frem; skolen havde hans store interesse, og han var med til at reformere skolevæsenet i Saksild paa udmærket maade. Overfor anderledes tænkende var han hensynsfuld, og altid var han rede, hvor der trængtes til aandelig eller økonomisk hjælp. Han var oprindeligt en velhavende mand, men mistede omtrent ved den tid han kom hertil, sin formue, fordi han havde kautioneret for en slægtning, der gik fallit. Han havde vanskelige kaar i Gerding (se her V 236), hvor han ikke kunne stemme op mod de ukirkelige tendenser. Han var en dygtig og nidkær prædikant, meget anset, fik i Saksild-N en kreds af gode venner, der værdsatte hans iver og kultur og hans lødige forkyndelse. (Aarhus amtstid 12. nov 09).

21. 2. marts 1910–8. okt 20 (sp Øland 28. maj 03): **L. Jensen (Skytte),** fl t Ingstrup-H, se der.

22. 10. jan 1921–20. juni 29: **D. Holger F. Olsen,** fl t Gimlinge, se der.

23. 19. marts–7. sept 36: **S. P. Simonsen,** fl t Særslev, se der.

24. 30. jan 1937: **Otto Rikard Hansen,** * 20. juni 08 Hjortlund. Forældre: Gdjr Simon Peder H og Ane Kathrine Simonsen. Stud Ribe 29, c 35^2 (h_2). ~ 24. febr 37 Gudrun Helga Christiansen Munch, * 20. aug 09 Hornborg. Forældre: Lærer Jacob Christiansen M og Anne Marie Emanuelsen.

RANDLEV—BJERAGER

Randlev sogn, 806 ha, er ret fladt, frugtbart. Byerne: Over R og Neder R med fh. Bovlstrup stationsby.

Bjerager sogn, 1452 ha, langs Kattegat, fladt, frugtbart, lidt skov. Enge. Byerne: B (kirken 1 km syd for byen), Dyngby, Bovlstrup med fh. Flere større gaarde. En del arbejdere i smaa kaar.

Dyngby skal have været eget sogn, med egen kirke, der stod 1524. (Aarh aarb 1913, s 98 f).

Folketallet er nedadgaaende.

Af den ældre præstehistorie

Pastor *Chr. Nielsen Krogstrup* (1624–76) var bondesøn fra Torrild, giftede sig med formanden, *Jens Sparres* enke; K havde 50 aars jubilæum her, mindedes som god og nidkær (T 309). Epitafium. Provst *Jochum Lauritsen Brodersen* (1681–1719) kaldedes hertil af sin fader (herre til Dybvad). *Jens Pedersen Mørch* (1719–38) var købmandssøn fra Aarhus, hans ene datter blev gift med *M. M. Vogelius,* Hundslund, den anden datter blev gift med eftermanden *Caspar Ernst Polycarpussen Hartmann* (1738–95) af Kallehave. Han flyttede hertil fra Ørting-F. – Biskop *Hygum* satte ham højt, roser ham for »solide kundskaber, stor nidkærhed i at befordre Guds ære og menighedens opbyggelse«. Biskoppen ansaa Randlev-B for at være en af de bedste menigheder i stiftet. Hartmann var vist pietist. Længe mindedes man præstegaardens brand 23. april 1749, da 3 tjenestefolk indebrændte.

– De saakaldte Spøttrup-kæltringer fra nabosognet havde set sig vrede paa den daværende præstefamilie. En mørk og skummel nat stak de ild paa præstegaarden. Alt nedbrændte og baade mennesker og dyr omkom i flammehavet alt undtagen præstefamilien. Det lykkedes dem i de bare natskjorter at redde livet, og til minde om hin grufulde nat opsatte præsten en tavle skaaret i træ over den nuværende hoveddør:

Det blotte liv vi fik til bytte,
da sidste gang vi flytted ud,
en bedre bolig give Gud,
når vi igen skal flytte.

Spøttrup-kæltringerne – en far, mor og søn – blev paagrebet, og havnede i fængsel for livstid.

St. St. Blicher har i »En jysk mordbrænderhistorie« skildret præstegaardens brand.

Caspar Hartmanns døtre blev gift med præsterne *L. N. Sommer,* Gosmer-H, og *P. Pedersen,* Ørting-F. Hans søn, *Jens Casparsen Hartmann* var ham adjungeret fra 1778, men han døde aaret før sin fader, 1795.

Randlev-B er især kendt som *Steen Steensen Blichers* barndoms- og ungdomshjem. Hans fader, *Niels Blicher* (1795–1822) af Gaverslund, kom hertil fra Vium-SL, og St. St. Blicher var præstegaardsforpagter her 1811–19.

Først lidt om *St. St. Blicher* og Randlev:

I 1811 var Blicher blevet afskediget som adjunkt fra Randers Latinskole, fordi der var indløbet en del klager over ham for forsømmelighed. Faderen tilbød ham hvervet som præstegaardsforpagter, og Blicher slog til med ordene: »*Nu gør jeg springet fra smal adjunkt til fed forpagter*«.

Ved sin ankomst blev Blicher i Randlev kirke af faderen viet til sin rige farbroders enke, den 17-aarige Erneste, eller Neste, som hun oftest kaldtes. De slog sig ned i den vestlige del af hovedfløjen, mens forældrene boede i den østlige. Neste holdt hus for begge familier, da Blichers mor var sindssyg.

St. Blicher var en foregangsmand paa landbrugsomraadet. Det havde han sikkert fra faderen, der fik oprettet det landøkonomiske selskab i Randlev. Helt uden betydning har den kendsgerning heller ikke været, at de 70 td ld, som dengang hørte under præstegaarden, hørte til de bedste paa egnen.

Ved siden af forpagtergerningen fik St. St. Blicher ogsaa lejlighed til at dyrke sin kæreste interesse – jagten. Til minde om Blicher som jæger hænger der paa Norsminde gl kro et billede af ham, da han gaar i land i det gamle færgested i Norsminde ved Kysing fjord efter en vellykket jagt paa Tunø vest for Samsø.

Af og til afløste han ogsaa sin far i Randlev og Bjerager kirker, og gamle Randlev-folk gav ham et af de bedste skudsmaal, der kan overgaa en præst. De sagde: »Han holdt korte og gode prædikener«.

Det var i Randlev-aarene, at Blicher begyndte at røre sin pen for alvor. Hans muse var fruen paa godset Rodstenseje, der i dag ejes af Carlsbergs administrerende direktør A. W. Nielsen. Neste pralede altid med, at hun aldrig læste det skidt, Blicher skrev.

Fru Sophie Amalie, som Rodstensejes frue hed, havde i modsætning til sin mand, admiral von Voss, øjnene aabne for Blichers store talent. At admiral von Voss, hvis lidenskab var jagt paa baade dyr og skørter, ogsaa hjalp Blicher, skal der siden berettes om. Fru Sophie Amalie var Blichers betroede veninde, og til hende viste han alt, hvad han skrev. Fra denne tid stammer »Jyllandsrejse i seks døgn«, og mange af personerne i »Æ Bindstouw« er tegnet paa grundlag af dalevende Randlevbønder. Tiden i Randlev gav ham mange varige kilder at øse af.

I 1819 blev Blicher træt af præstegaardsforpagtningen. Han havde opdaget, at det ikke var saa fed en bestilling, og da han forgæves havde søgt forskellige præsteembeder, indrykkede han den berømte annonce i bladene: Teologisk kandidat søger ansættelse som skytte paa et eller andet gods, og i den tid, der bliver til overs fra hans egentlige bestilling, tilbyder han undervisning i tysk, engelsk, fransk, italiensk, græsk, latin og spansk.

Paa det tidspunkt brød admiral von Voss ind. Han og Sophie Amalie ville ikke, at Blicher skulle gaa til grunde som skytte, og von Voss brugte derfor sin indflydelse ved hoffet. Han sørgede for, at kancelliet af kongen fik ordre om at give Blicher det næste embede, han søgte. Det blev Torning-Lysgaard.

En anden trætavle i præstegaarden – den er over havedøren mod nord – kan slutte beretningen om Blicher i Randlev. Paa tavlen staar:

Delt mellem bøsse, bog og plov,
St. Blicher her sin harpe slog,
for Jyllandsrejsens lune skjæmt
»Gyldenholm« og »Bjørnekjær« ej blev glemt.

Paa Blicher-mindestenen (fra 1907) ved Randlev præstegaards østlige gavl: »Her havde St. St. Blicher sit ungdomshjem 1796–1823, sit eget hjem 1811–1819«.

Og underneden staar verset:

»To jydesvende snildt han tegnet har,
i deres maal vor eget let at finde,
Jens Jensen og »Ras Rask« vort billed bar,
og deres slægt ham rejste dette minde. 1907.

Niels Blicher var præstesøn fra Øster Starup, men hans fader var saa fattig, at han kun efterlod sine børn 10 rdl. En farbroder, provst *Laurids Blicher*, Bjerregrav, tog sig af Niels Bs uddannelse. Efter embedseksamen var Niels B i flere aar huslærer paa Tjele; kmhr Steensen, Aunsbjerg, hans senere hustrus onkel, kaldede ham 1779 til sp i Vium-S-L. St. St. Blicher har som bekendt hentet stof til mange af sine noveller derfra. Niels B flyttede efter sin afsked til Spentrup, hvor han døde. Han stod alle dage sin søn nær. Niels B var paavirket af rationalismen, fremhævede især kristendommens etiske indhold (hvilket kan ses af hans »Forsøg til en kristelig børnelærdom«, 1799), men han udviklede sig efterhaanden mere positivt. Fra 1825 var han medarbejder ved det konservative »Teologisk maanedsskrift«, og paa sine ældre dage glædede han sig ved at træde i forbindelse med *Grundtvig, Lindberg* og *Rudelbach*, ligesom han afgjort vendte sig imod »den nymodens ubibelske kristendom«. I et skrift 1828 (»En raadende røst til vore vordende christendomslærere«) advarede han indtrængende mod rationalismen, »En kræftskade for kirken«. Skønt han ændrede syn, var han dog livet igennem en karakteristisk repræsentant for det 18. aarhundredes gavnelystne præster, stadigt optaget af sine sognebørns vel. 1786 fik han landhusholdningsselskabets sølvmedaille for sine fortjenester af landbruget, senere kastede han sig over inokulation og naaede at faa 5000 børn vakcinerede; han var interesseret i skolen, hjemmeindustri og almennyttige opgaver. 1808 stiftede han i Randlev et »Selskab for gavnlig virksomhed«, der uddelte præmier for husflid og kartoffelavl. Det ophørte 1815 (Khst saml 4 r III, 103 f). Rastløs reformiver prægede hans gerning og hans forfatterskab, der spænder over vidt forskellige omraader. Han var et godt hovede, en livlig aand, havde mange, men ikke videre dybtgaaende kundskaber, en del naivitet og en ikke ringe selvtillid. Værdifulde er hans afhandlinger i »Iris og Hebe«, 1802 om den Evg chr salmebog, som han forgæves søgte at faa indført i Randlev, men befolkningen ville ikke vide af den.

Han uddelte salmebogen og lod holde en afstemning, 48 stemte ja i R, 14 nej, mens kun 4 stemte ja i B sogn. Advent 1802 lod han synge efter de nye salmebøger. Efter gudstjenesten var kirkegængerne vrede, og man meddelte B ved 2 udsendinge, at man ikke ville finde sig i, at den ny salmebog blev brugt næste søndag. B indkaldte saa sognemændene til møde i pgd, og de anførte, at man ikke kunne fordrage ordet »held«, som forekom saa tit, og som efter deres mening betød slumpelykke. En ældre skrædder, den vel belæste og gudfrygtige *Peter Langberg*, forsvarede den gamle salmebog varmt. Blicher forsvarede den ny salmebog som mere brugelig for »oplyste tider« og spurgte, om det var til sand opbyggelse, at saa mange salmer i den gl salmebog handlede om djævelen... hvortil man svarede med henvisninger til Bibelen, hvor djævelen var omtalt. Præsten maatte bøje sig, og man blev ved den gamle salmebog. Forøvrigt ændrede B jo sit syn og fik mere positiv sans for det nye. Han vekslede breve med Grundtvig, og i sin høje alderdom besøgte han Grundtvig, som han nu regnede blandt sine frænder. Niels B var sikkert den mest begavede talsmand for rationalismen i Hads herred omkr 1800–10.

Hans topographie over Vium præstekald (1795, optrykt 1924), viser hans velmenende, snaksomme personlighed og er en vigtig kilde til at forstaa baggrunden for St. St. Blichers digtning. Niels B skrev ogsaa talrige latinske mindedigte over afdøde. Hans autobiografi ses i 1924-udgaven af Vium-topografien, (se endv Ill tid 8. okt 1882, Hans Hansen: St. Blichers barndom og ungdom, 1902, Jeppe Aakjær: St. St. Blichers livstragedie I, 1903, s 6 f, Fra Vi-

borg amt, 1929, s 90 f, Dsk saml II, 1866–67, s 91 f, L. Koch: Den dsk kirkes hist 1801–17, 1880, s 38, 298, DBL III, 228, Bj. Kornerup).

I Personalhist tidsskr 13. r III, 1955, s 116 f hedder det at Niels Blicher var blottet for økonomisk sans. Wiberg skriver at han »sluttede en af de ældste og uheldigste tiendeakkorder, som han selv maatte søge om at faa erklæret ugyldig. Han indførte paa det underligste i kirkebogen, af poetisk, religiøs, polemisk, landøkonomisk og antikvarisk indhold.« (W II, 588).

Pastor *O. J. Hansen* skriver i Højskolebladet 19. okt 1962:

I 1795 blev Niels Blicher forflyttet til Randlev. Her fortsatte han sit arbejde. Fra 1811 til 1819 bistaaet af sin søn, digteren, som præstegaardsforpagter. Niels Blicher var vidende og virksom paa alle omraader: landbrug, haandværk, datidens spæde industri, og faglige og oplysende foreningsdannelser. Hvordan kunne dette lade sig gøre? ? ? Det er værd at spørge om. Jeg har grundet længe paa dette spørgsmaal, og jeg er kommet til et resultat, der maaske vil overraske mine læsere, – nogle af mine læsere. Men sagen er værd at tænke igennem – paany og paany.

Mit svar er blevet: Niels Blicher og hans kaldsfæller bragte deres sognebørn de første vanskelige skridt fra u-lands-stadium til fremskridt ved hjælp af den autoritet, der laa i, at de var præster. Det viste sig til uvurderlig nytte baade om søndagen og om hverdagen. Almuen mødte de rationalistiske præster med den tillid, som altid blev vist »Vor Far«. Saadan blev Niels Blicher og hans kaldsfæller tituleret, og de naaede deres resultater ved taalmodighed og dyb menneskelig forstaaelse af deres sognebørns begrænsede menneskelige muligheder, i folkelig udformning af deres teologiske fortid. Almuen har aldrig været bange for manden i den sorte kjole. Hvidkitlede videnskabsmænd fandtes ikke. De hører en senere tid til. Hvis de havde eksisteret dengang, ville de ikke have haft en ærlig chance for at vinde samme tillid som deres sortklædte kolleger. Almuen havde kun tillid til een lærd mand: præsten. Og det blev fundet helt i orden, at præsten ogsaa var en lærd mand. Hvad ellers? Jeg vil tillade mig at mene, at lærdom og menneskelighed gaar godt i spand.

Saa staar det spørgsmaal tilbage: Hvordan kunne de rationalistiske præster holde til deres brydsomme arbejde?

Hvad Niels Blicher angaar, maa svaret paa dette spørgsmaal blive: Han var teolog fra sin ungdom, og han blev ved med at holde sig levende paa sin ungdoms lærdom. Niels Blichers liv var strengt. Fuld af dyb personlig modgang. Jeg skal kun nævne, at hans hustru var sindssyg i næsten alle de 40 aar, deres ægteskab varede. Ikke desto mindre holdt Niels Blicher sig levende hele sit liv. Han havde sin teologiske fortid, der blev ved med at være nutid. Han blev ved med at følge med i tidens teologiske og kulturelle debat – lige til sin død. Han læste og skrev latin med enestaaende færdighed – ogsaa latinske digte. Han fulgte med i litteratur og i alle førende tidsskrifter fra hovedstaden. Han gav sine personlige indlæg i aviser og blade. Han var højtskattet medarbejder ved den første dialektordbog i Danmark. Han havde en meget omfattende privat korrespondance med tidens førende aander – ikke mindst paa det teologisk omraade. – I denne forbindelse er det i høj grad værd at nævne, at rigsarkivet opbevarer Niels Blichers brevveksling med N. F. S. Grundtvig.

Alt dette bør huskes og antegnes, naar man føler trang til billig vanetænkning om rationalisternes rystende mangel paa teologisk og aandelig interesse. Ungdommens lærdom holdt Niels Blicher og mange, mange andre rationalistiske kaldsfæller levende under vilkaar, som vor tid ikke kan fatte. Næppe nogen anden lærdom end netop teologien kunne have reddet de rationalistiske præster paa landet fra at gaa til i deres usvigeligt brydsomme hverdag.

Det bør ogsaa erindres, at de rationalistiske præster sjældent eller aldrig fik anledning til personlig fornyelse gennem rejser – end ikke til København, der dengang ikke med urette blev anset for kulturens højborg. Landsbypræsterne maatte leve videre paa den ungdomslærdom, de fik med sig fra universitetet, datidens eneste højere læreanstalt. At det kunne lade sig gøre, har Niels Blicher bevist.

Saa vidt vides har Niels Blicher først lejlighed til en københavnertur, efter at han havde taget afsked fra præstetjenesten og bosat sig i Spentrup præstegaard hos sin digtersøn. I aaret 1827 fandt denne københavnertur sted. Den næsten firsaarige »udtjente præst« fortæller, at han gjorde denne rejse» for at sige mine derværende frænder, venner og velyndere det sidste farvel«. Blandt disse frænder, venner og velyndere nævnes udtrykkelig Grundtvig, som han først nu fik lejlighed til at se og tale med efter mange aars flittig korrespondance.

Niels Blicher levede dog længe endnu hos sin elskede søn, som han sent ville sige det sidste farvel. Han elskede sin søn over alle grænser, og han forstod ham, som ingen anden forstod Steen Steensen Blicher, der til gengæld elskede sin far overalt paa jorden. De to teologer, far og søn, var oplærte i det 18. aarhundredes teologi, der levede i dem, og med deres begavelse og deres aabne sind var de i stand til at leve sig ind i nye strømninger, ja, endda til at komme foran deres samtid paa mange omraader.

Gamle Niels Blichers flid var usvækket. En af hans sidste bedrifter var et latinsk digt til sin søn – i datidens blomstrende stil. Det er værd at kende. For det fortæller noget – meget – om hans tro og hans teologiske overbevisning. Det lyder saaledes i dansk oversættelse: »Trende gange lykkelig jeg, hvem himlen har forundt at blive far til dig, du sødtsyngende digter. Gid du maa leve, vokse og blomstre, besynge Jehovas undergerninger og forkynde frelserkorsets pris. Længe skal du vedblive at synge til de mænds ære, som har gjort sig fortjent af vort fædrene folk. Oprigtige taarer skal du fremkalde hos lattermilde gække, og de bedrøvedes vaade kinder skal du aftørre med din sang. Taabernes sæder skal du revse i skæmtsomme ord; thi det er ikke en ringe fortjeneste: at have udryddet det slette. Og hvis den blege misundelse vil bide dig med sin ondskabsfulde tand, da skal du lære at taale alt med roligt sind. Jeg gaar derhen, hvor min Frelser levende gik. Du vil følge efter, og

der skal vi evigt være sammen. Din digtning, det spaar jeg, vil leve i aartusinde«.

Niels Blichers sidste farvel stod at læse i Randers avis, – formidlet af hans søn:

»*Bekjendtgørelse.*

Uden forudgaaende Sygdom og efter en Maaneds Sengeliggen hensov aldeles smærtefrit i Nat min Fader, udtjent Præst Niels Blicher, i hans Alders 91 de Aar. Han beholdt sin Forstand og sit Mæle lige til det Yderste, og det er hans sidste Ønske, at jeg udsender til Slægtninge og Kyndinge hans sidste Afskedshilsen.«

Spentrup, den 10. Marts 1839. S. S. Blicher.

Han efterfulgtes af pastor *Andreas Ostermann* (1823–38) der havde været missionær i Grønland.

Pastor *Harpøth* (1838–50) maatte søge afsked, 56 aar gl, fordi han blev blind. Provst *H. T. Mygind* (1850–58) flyttede til Gosmer-H, han var en myndig og dygtig præst, meget anset som prædikant (havde egr til Homileticum). Pastor *Jørgen Tørsleff* (1858–77) var af den gamle skole og stod uforstaaende over for den aandelige udvikling. Det var skik, at der hvert aar holdtes et tre-dages-tiendegilde, de første 2 dage gaardmændene, der sad ved dækkede borde med stege osv, husmændene mødte 3. dag og fik smørrebrød. Til gaardmændene skulle der leveres 12 spil kort og 40 potter brændevin. (C. F. Borch, s 139). Han standsede ikke denne uskik.

Det var iøvrigt en bevæget tid. Befolkningen var overvejende meget dygtige, veloplyste bønder, og i Hads herred kolliderede tidens strømninger i skarpe former: Bjørnbakkere contra grundtvigianere, og venstre contra højremænd. Det er vist tvivlsomt om der noget andet sted i landet var saa mange førende bønder til at tage initiativ til landbrugets modernisering som her paa egnen. Man var levende med i det aandelige og politiske liv. Bjørnbaks materialisme trængte dybt ned hos mange, ja hos de fleste, men et mindretal blev paavirket af *Otto Møller*, og især af Testrup højskole med *Jens Nørregaard* og *Chrf. Baagø*. Disse tre øvede gennem to menneskealdre en væsentlig indflydelse i Hads herred ved deres kristelige, oplysende og nationale indsats. Nørregaard førte drabelige kampe mod Lars Bjørnbak.

Den første aandelige vækkelse kom ved *Otto Møllers* og *Anton Kirkebys* vækkende forkyndelse. Da pastor *Tørsleff* stillede sig uforstaaende, løste mange sognebaand til *Otto Møller*, og Gylling blev centrum for egnens aandelige liv. De andre præster forholdt sig passive og først i 80'erne kom der præster, som stillede sig forstaaende. *Otto Møller* fortæller i et brev (3. febr 63) om en mand i Randlev, som holdt sig til Otto M og »vidste besked om vejen, men aldrig alvorligt følte sorg over sin synd. Juleaften skar han halsen over paa sig selv. Det voldte megen sorg hos de vakte, mens modstanderne glædede sig!« Vækkelsen blev sundt og alvorligt ledet af *Otto Møller*, efterhaanden blev ogsaa Bering og Odder valgmenigheder støttepunkter for grundtvigianismen, sammen med Testrup højskole. Missionsforeningen af 1862 havde iøvrigt sine fleste medlemmer i Randlev-B (se side 136).

Samtidig rasede den politiske kamp med dannelse af riffelforeninger, og meget postyr, som nok kunne sætte det kristelige liv i skygge.

Pastor *L. T. Gjerløff* (1877–78) var her kun et aar og satte ikke spor. Ndf fortælles om, hvordan han blev en skuffelse for Otto Møller. Gjerløff ville intet have med Otto M at gøre, skønt de var studenterkammerater.

Pastor *C. F. Borch* (1878–1907) forefandt her de mange sognebaandsløsere til *Otto Møller*. En del var nu ældre folk, som efterhaanden ogsaa lærte at paaskønne deres egen sognekirke. *Otto Møller* skriver 26. marts 79: »Jeg har faaet en god mand til nabo, *Borch* i Randlev. Jeg kunne i førstningen ikke ret blive klog paa ham, men nu, da jeg har lært ham bedre at kende, er jeg meget glad ved ham. Folkene deropppe begynder nu ogsaa rask at løse sognebaand tilbage, og derved er jeg glad, da det om vinteren ikke sjældent falder mig besværligt at gaa dem tilhaande.« (I, 335.) Den betydeligste mand i Randlev, gdjr *Sejer Nielsen*, Randlev hedegaard, tog straks hjerteligt imod Borch, og i løbet af et aar var de fleste sognebaandsløsere vendt tilbage til Randlev. Det sunde og ærlige kristenliv, som Otto Møller havde vakt, tilførte menigheden store værdier. Vel var der udenfor den grundtvigske kreds gode og trofaste kristne, men de allerfleste havde et kendeligt præg af den forfladigende Bjørnbakske paavirkning. Præsterne forud havde uddybet kløften mellem sognemenighed og sognebaandsløsere, nu blev kløften udjævnet, og »ogsaa sognemenigheden kunne anerkende, at der kunne komme noget godt fra Gylling« (Borch, s 138). *Sejer Nielsen* var en udpræget personlighed. Han forfægtede sine standpunkter med lidenskab; hans gaard var et mønsterbrug. Her havde han indrettet en mødesal, hvor *Otto Møller* en gang om maaneden mødtes med sine sognebaandsløsere indtil 1879. I denne mødesal traf *Borch* første gang Otto Møller, og der udviklede sig et oprigtigt venskab mellem dem. Men *Borch* kom 1879 i et beklageligt modsætningsforhold til store dele af befolkningen, da han afskaffede de 3 dages tiendegilder. Han ville gerne give et pænt maaltid mad, men han ville ikke give hus til kortspil og drik. For at det ikke skulle misforstaas, tilbød han at give en sum penge aarligt til de fattige. Det vakte anstød; Borch blev afsat som bestyrelsesmedlem i de fattiges kasse, en rig gaardmand betalte gn aarene kun sin tiende efter retskendelse, en nabo til præstegaarden erklærede 20 aar senere, da Borch foreslog, at den gamle sag skulle være glemt: »Nej, jeg kan ikke tilgive!« De fleste glemte det dog efterhaanden. – *Borch* afskyede kirkelige retningslinier, stod vel KC nærmest, men med Indre Mission havde han aldeles intet samkvem. Han afviste alt samarbejde med indremissionærer og kolportører, han ville ikke aabne skolerne for missionærernes møder, og han blev heri støttet af *Otto Møller*. (Borch, s 140.) Med stor foragt omtalte han pastor *Louis Blauenfeldt*, Tamdrup, der var afgjort IM. Borchs stærke udfald mod IM var lidt paafaldende, da der næppe fandtes én udpræget IMs mand i pastoratet. Til gengæld fulgte han det grundtvigske liv

med interesse og kærlighed, kun ansaa han det for svigten af folkekirken, naar de grundtvigske »isolerede sig i valgmenigheder«. Han var folkekirkens tro søn og tog bestemt afstand fra *Brückers* »viel Geschrei und wenig Wolle«. – Den politiske strid kulminerede 1885, striden var usigelig bitter, en højre-præst eller -lærer ansaas for en fornærmelse! *Otto Møller* og *Borch* stod paa samme linie, de sluttede sig ikke til noget politisk parti, men fordømte meget i venstres fremfærd. *Borch* skrev i »Odder Avis«, at Riffelforeningens program hverken var juridisk, moralsk eller kristeligt forsvarligt, som det udfoldedes paa et møde i Boulstrup. *Borch* havde derefter et skarpt opgør med *Sejer Nielsen,* der var vred, *Borch* svarede, at Sejer Nielsen havde drukket for meget af Bjørnbaks gift.

Otto Møller havde erklæret ved et møde i Gylling fh, at han ikke ville være præst for dem, der var i Riffelforeningen. Men ved et møde i Boulstrup marts 1885, ledet af *Sejer Nielsen,* højskoleforstander *Dam,* Boulstrup, og gdjr *Kr. Kristensen,* Randlev, blev der dannet en Riffelforening for Randlev-B. Riflerne skulle ikke bruges mod ydre fjender, men mod dem, der »truer vor indre frihed«. *Borch* var forfærdet over, at mænd, som »bekendte Kristus, mente at kunne forlige oprørske bestræbelser med god samvittighed i troen«, og han kunne ikke tie »mod dette djævelske væsen«. Han fik tilslutning fra enkelte i Bjerager (men pastor *Malling,* Odder, var »riffelmand«). Flere af riffelmændene hejste flag paa halv stang paa kongens fødselsdag, og *Borch* sagde til *Sejer Nielsen,* at denne optræden var usømmelig. Ved det aarlige skovmøde i Odder juni 1885 rakte *Borch* og *Sejer Nielsen* dog igen hinanden haand. Ved festen i Rathlousdals dyrehave samme aar talte *Borch* om løverne og hjerterne i Danmarks skjold: »Glemmer vi hjerterne, bliver løverne til tigere, og slaar vi streg over løverne, blir hjerterne til kødklumper, der maaske kæmper for mad og drikke, men ikke for det, der kan bære og løfte et folkeliv.« I en lille bog 1885: »Folk og fædreland«, fordømte han ud fra etiske og kristne principper al den riffelrummel og kamp om kongemagten. Bogen var ikke partipolitisk, og den blev velvilligt anmeldt i Berl Tid og i Aarhuus Stiftstidende. Men dec 1885 modtog *Borch* fra 25 mænd i pastoratet, ledet af højskoleforstander *Dam* og gdjr *Sejer Rasmussen,* Bjerager, en indbydelse til et møde, hvor *Borchs* bog skulle drøftes. Borch svarede, at han gerne ville drøfte forbedring af smaafolks kaar, men han ville ikke komme til et saadant politisk møde. *Dam* samlede saa 114 underskrifter paa en mistillidsadresse til *Borch,* som opfordredes »til at søge en anden menighed, da han ikke var nogen heldig vejleder for sin nuværende«. *Borch* svarede ikke ét ord. Stormen lagde sig, og ved sit 25 aars jubilæum fik han en smuk takadresse for de 17 aar, han havde virket her, og 200 menighedsmedlemmer fejrede ham i præstegaarden. – *Borch* gjorde iøvrigt et stort arbejde for at hjælpe syge og gamle, fik 1889 oprettet en hjælpeforening for pastoratet med gdjr *Niels Rasmussen,* Rørth, som sin gode støtte. Han værnede ogsaa om *Blichers* minde og mindedage; Blichers søn, *Fransesco,* der var lærer i Harlev, kom her paa besøg; 1907 fik han Blicherstenen rejst i præstegaardshaven ud mod vejen, dr *Jens Nørregaard* holdt hovedtalen i kirken, mens *Borch* holdt foredrag og Blicheroplæsning. – Borch fik efterhaanden mange gode støtter, bl a gdjr *Sejer Mikkelsen,* Sejersgaard (en søn blev sp i Hedensted), den sønderjyske familie *Voigt* paa Svejgaard (en datter blev gift med Borchs søn, pastor Gunnar B, Vejerslev-A-T), familien *Hessellund,* Boulstrup, gdjr *Sejer Nielsens,* med hvem der kom en kurre paa traaden i riffelsagen, men de mødtes igen som venner. Sejer N døde 1888. Præstegaardsforpagter *Peder Jensens,* som drev pgd i mange aar og boede i en sidelænge til pgd. Borchs sidste aar i Randlev var rolige og lykkelige og uden brydninger af særlig art.

Pastor *Axel Fryd* (1908–37) kom hertil fra Aarhus, hvor han havde haft en god gerning under pastor *Lyngbye* ved Sct Pauls kirke. Han var en anden type end Borch, aktiv, nærmest IM. I sin beretning hertil om Randlev, omtaler han mest de mange sognebaandsløsere til Odder og friskolen i Bjerager, Eriksminde, som ogsaa sluttede sig til valgmgh. Pastor *Fryd* fik 1923 præstegaarden sat smukt i stand og ført tilbage i det ydre til Niels Blichers tid, og der blev sat indskrifter over dørene. Kirkernes indre blev grundigt restaureret. »Men om min præstegerning tier jeg helst stille,« tilføjer han. Kirkegangen var jævnt god, noget svingende, i sognene var der enkelte IM, de fleste grundtvigske sluttede sig til Odder valgmgh, iøvrigt velvilje, almindelige folkekirkelige forhold (se iøvr ndf).

Provst *Chrilles Chrillesen,* som er af gammel hollænderslægt, bor nu i den smukke pgd, og har været sp her siden 1937 (han var da Danmarks yngste sp). Han siger i Berl Tid 26. aug 1962 (ved Ole Sippel):

»I al beskehenhed følger jeg Blicher som jæger. Andre paralleller kan man vist ikke trække. Jeg hverken skriver eller dyrker landbrug, lige saa lidt som jeg er sortseer og har det vanskeligt med at leve. Livet har saa mange facetter, og jeg har altid kunnet glæde mig over det, der er godt og fornøjeligt. Jeg har forsøgt at tage livet som en gave, der rækkes os gennem mennesker, mad, bøger, kunst og musik. Alt det med at gøre forsøg paa at forbedre dagen i morgen har aldrig ligget til mig. Jeg er af den opfattelse, at man saa aldrig naar til andet end forberedelserne, og i angst for ikke at opfylde skemaet, holder man sig tilbage fra livet. Det liv, der er saa godt at leve.

Jeg har været morderlig glad ved livet og for menneskene her omkring. Jeg kunne under ingen omstændigheder tænke mig at forlægge »residensen«.

Der var en tid, da jeg gerne ville være flyttet til Sønderjylland for at lære menneskene dér at kende. Men det satte min kone og særlig mine tre børn sig imod. De sagde: »Du og mor kan rejse, men vi bliver. Der er nok, der vil have os her.«

Siden har jeg sagt til mig selv, at har man ikke gjort andet godt for sine børn, har man i hvert fald ladet dem vokse op paa landet. Landlivet er saa absolut et gode.

Paa landet faar man helt anderledes fornemmelse af at høre sammen med andre. Jeg har lært at give Luther ret, naar han i sin katekismus skrev: Godt naboskab er dagligt brød. – – –

Jeg betragter mig som en kristen mellem medkristne. Jeg indleder enhver gudstjeneste med at sige: Kære medkristne. Det ligger saa langt fra mig at opfatte mig som en hedningemissionær.

Jeg har altid forsøgt ikke at være en anden paa prædikestolen end udenfor. Det, der tales fra prædikestolen, skal ikke være et speciale for aandelige. Prædikenernes indhold skal angaa hverdagen – det er som hverdagsmennesker, vi tiltales af Gud gennem evangeliet. Det er mennesket bag den verdslige og gejstlige pragt, evangeliet vil bringe godt budskab til. Jeg er sognekirkeligt indstillet. Her ligger kirken, den er sognets. Den er vort fælles eje, for her mødtes vi i daaben, der er og bliver det altafgørende i vort liv som mennesker og kristne. Det afgørende er ikke det, man senere har udstafferet livet og religionen med, for at andre kan se, at det er alvor med én. Evangeliets tale skal forstaas helt i lyset af daaben, og for mig gælder det, at jeg ikke kender noget skønnere end at døbe børn.

Jeg vil gerne tilføje, at en væsentlig del af en præsts gerning bestaar i at lære folk at være medarbejdere paa hinandens glæde, og det sker i kirken, og hovedsagen er vel til syvende og sidst ikke tilslutningen, men at der er et sted, hvor Guds sandhed møder os, og at evangeliet bliver forkyndt.

Provst Chrillesen er aktiv hjemmeværnsmand og som saadan formand for Odder hjemmeværnskompagnis oplysningsudvalg.

– Jeg synes, at man har en forpligtelse til at være med til at værne om den frihed, vi alle under besættelsen lærte at sætte saa stor pris paa. Under krigen kom jeg hurtigt med i den lokale modstandsgruppe, og da hjemmeværnet efter besættelsen blev oprettet, syntes jeg, at det var naturligt at fortsætte forsvarsbestræbelserne her. Men det sker ikke af militær begejstring saa lidt som af hensyn til mottoet: For Gud, konge og fædreland«.

Forholdene nu betegnes som gode, folkekirkelige, uden partipræg, velvilje. Der holdes menighedsmøder i pgd.

Centralskole 1963. Leder: E. Outze.

Boulstrup højskole lededes af højskoleforstander Dam. Om hans sammenstød med pastor Borch, se ovf.

Eriksminde friskole blev stiftet af *Mads Laursen Vig* (søn af provst L. V, Hodde-T), nu ledet af Tjelle Ravnkjær.

Ledende lægfolk: Lærer Vang Sørensen, propr Jul. F. C. Sørensen, skæderm J. F. Steffensen, friskolelærer Karl Kirk, gdjr S. P. Sørensen, Johannelund.

1927 oplyses: Kkg 6 og 8 pct, lidt IM, KFUM og K, 40 fam t valgmgh. 1935: Kkg 5 pct, en del fast kkg, men mange helt ukirkelige. Lidt IM, smaa KFUM og K, 55 fam t valgmgh. 1946: Kkg 6 og 7 pct, alm folkekirk, lidt IM, ungdomsm i pgd, 67 fam t valgmgh. 1963: Kkg 4 og 5 pct, folkekirkelige forhold, alm, gode, Pathankreds, mghmøder i pgd, lidt IM, fri- og efterskole, 66 fam t valgmgh.

Randlev kirke er kullet. Skib og kor er romanske, af granitkvadre, paa skraakantsokkel. Begge døre og flere vinduer er bevaret. Nyt vaabenhus mod nord. Firkantet rytterspir over vestgavlen med klokke. Fladt loft. Romansk korbue med to granitrelieffer (Syndefaldet, den korsfæstede m m) som en art tympanon. Senkatolsk fløjaltertavle med smukt udskaarne figurer (i midten jomfru Maria med barnet). Romansk granitfont. Renæssancepræ-dikestol, epitafium over provst Brorson. 100 sd. Orgel.

Bjerager kirke. Skib og kor er romanske af granit paa skraakantsokkel. Norddøren benyttes. Senere opført taarn i skibets bredde, vaabenhus mod nord med blindings-kamgavle. Renæssancealtertavle fra 1625 med malerier (den korsfæstede, himmelfarten), støbejernsfont fra 1859 indtil en granitfont, hentet i Rathlousdals have, blev opstillet. Prædikestol fra 1613 med malerier. Renæssancedegnestol med paneler. Rigt udskaaren bruskbarokepitatium. Velholdt. 130 sd. Orgel.

Folketal: 1850: 690 og 707, 1901: 816 og 906, 1921: 782 og 840, 1960: 636 og 695.
Altergæster: 1922: Ialt 400, 1930: 171 og 178, 1938: Ialt 200.
Menighedsraad: 1922: 12 u p, 1930: 9 u p, 3 soc, 1942: 12 u p, 1961: 12 folke- og sognekirkelige.
Kommunevalg: 1943: Soc 167 (3), rad 96 (2), venstre 201 (3), RF 67 (1), 1962: Soc 187 (3), rad 50 (0), venstre 304 (4), RF 102 (2). Fmd gdjr **N. P. Jensen** (V).

Sognepræst

Indt: 1859: a) 53 rug, 130 byg, 90 havre, 14 td ærter, b) 30 rdl, 15 byg, 15 havre, c) 12 sn æg, mælk og gæs fra flere gaarde, d) 350 rdl, e) 57 td ld, 7 td hartk, indt 550 rdl. God pgd fra 1750, 27 fag. 1870: Regul 2384 kr, netto 4564 kr, 1913: 2. kl, 1958: 12. kl. Pgd fra 1750, rest 1923.

14. 25. sept 1838–5. maj 50 (sp Hygum-H 6. okt 30): **Søren Tang Harpøth,** * 19. juni 94 Ringkøbing. Forældre: Kbmd Søren H og Anna Veirum. Stud priv 15, c jan 12 (l), kst adjunkt Horsens 21, sp Falslev 16. sept 25, afsk 5. maj 50, † 26. juni 73. ~ 11. sept 22 Kirstine Christensen, * 7. febr 95 Slagelse, † 28. juni 61. Forældre: Hospitalsforstander og byskriver Erik C og Cathrine Margrethe Top (vist af Sct Mikkels k, Slagelse).

Hjælpepræst hos pastor Harpøth

1847–50: **F. C. Begtrup,** se Astrup-T.

15. 6. juli 1850–10. maj 58 (sp Lem-V 29. jan 39): Provst **H. T. Mygind,** provst her 27. dec 57, fl t Gosmer-H, se der.

16. 26. juli 1858–13. febr 77 (sp Ø-V-Alling 8. aug 37): **Jørgen Tørsleff,** * 5. sept 04 Faurskov. Forældre: Ejer af Ørsted Sandgaard Anders T og Anne Margrethe Rosborg. Stud Aarhus 25, c juli 30 (h), hjpr Maarslet 22. juli 31, do Gosmer-H 11. marts 37, † 13. febr 77. ~ 18. aug 32 Rasmine Elisabeth Nielsen, f Tørsleff, * 29. juli 99, † 23. april 63 (enke e toldbetjent Nicolai Nielsen). Forældre: Prokurator Vincens T og Anna Cathrine Sindahl. – Søn: Ø Egesborg.

Om pastor T, se ovf.

Se Marie Skovsborg: Præsten M. A. S. Lund, Virum, 1946, s 102.

Hjælpepræst hos pastor Tørsleff

1872–77: **J. N. Zahrtmann,** se sp Vor Frue k, Aarhus.

17. 19. maj 1877–15. jan 78 (sp Ulfborg-Raasted 25. sept 63): **Laurits Trap Gjerløff,**

* 17. aug 24 Hassing. Faderen: Sp Buderup-G-Aa, † 51, se der. Stud Aalborg 42, c okt 50 (1), manud, hjpr Besser-Onsbjerg 18. sept 61, † 15. jan 78. ~[1] 18. april 54 Anne Sophie Vanding, * 30. aug 30 Kbhvn, † 20. marts 67. Forældre: Tømrersvend Frederik Ferdinand V og Magdalene Rasmussen. ~[2] 1. okt 67 Vilhelmine Marie Bruhn, * 27. jan 31 Rybjerg, Velling, † 20. dec 99. Forældre: Proprietær Thomas B og Mette Marie Conradine Schønau. – 2. hustrus søster ~ Vilstrup, Borris-F.

Pastor G var en dygtig teolog. Otto Møller ventede en del af ham. »Han er velsagtens ikke blevet det, man ventede, thi saa havde man uden tvivl hørt om ham. Jeg vil gerne, at han tager mine mange sognebaandsløsere i Randlev tilbage.« Otto M havde som student læst dogmatik med G, men da G kom til Randlev, ville han intet have med Otto M at gøre: »Jeg ser intet til ham, og i kirken har han højtideligt bekendtgjort, at det ikke kan nytte, at folk af grundtvigsk retning søger hans kirke.« (Brev af 2. juni 77, I, s 296.)

18. 6. april 1878–31. dec 1907 (sp V Hornum-H-F 9. april 70): **Christian Frausing Borch,** * 8. sept 36 Bredholt, Sal, Viborg amt. Forældre: Proprietær Frederik B og Johanne Frederikke Frausing. Stud Aarhus 54, c 61[2] (h_1), hjpr Rødding-K 20. marts 62, do Øster Velling-H-G 65, r af Dbg 98, afsk 31. dec 07, † 23. marts 12. ~ 22. okt 64 Anna Cathrine Møller-Holst, * 8. sept 35 Errindlev, † 12. aug 06. Faderen: Sp i Magleby-Holtug, ksstrd M-H († 62), se der. – Søn: Vejerslev-A-T. Hustrus søstre ~ Wøldike, Brahetrolleborg-K, Wøldike, Kværndrup. Broder: Kippinge-B. Farbroder: Elmelunde. – Stamt 88.

Pastor B var næstældst af 9 brødre. Kun 4 aar gl maatte han forlade sit hjem paa Bredholt, som altid stod for ham i et romantisk skær, for at blive opdraget hos sin bedstemoder i borgmestergaarden i Aarhus. Han forvandt egentlig aldrig sorgen over, at han ikke kunne blive paa Bredholt. I musæet »Den gamle by« i Aarhus' aarsskrift 1937–38 gengives hans erindringer fra borgmestergaarden, hvor hans opdragelse udelukkende laa i kvindehænder. Den gamle købmandsgaard var en herlig tumleplads, og der førtes stort hus med mange gæster. Men i jomfru *Bøggilds* trange skole, hvor han følte sig ret ilde tilmode, hentede han den tuberkulose, som plagede ham hele hans ungdom, og som han faktisk aldrig helt forvandt, og lange tider maatte han tilbringe paa hospitaler, hvor hans nære ven *Axel Bay* (død som sp Thurø) var ham til megen hjælp. I en novelle (Vintersolskin, Dsk Landbotid 20. dec 1871) har Borch smukt skrevet om Bay. Ogsaa *Johs. Fjord* (se sp Søllested-V) var hans gode ven. Treaarskrigen gjorde dybt indtryk paa ham, og han, som var en digterisk natur, har ofte skrevet sange om Sønderjylland. Latinskolen var en god skole under rektor *Blache,* og Borch tog en smuk studentereksamen. Som student dyrkede han flittigt livet i Studenterforeningen, og hos sin tante *Sofie Raupach,* Petersens jomfrukloster, traf han hendes tre fætre, der blev kendte præster: *Lund,* Øsløs, *Lund,* Vium, *Lund,* Mors frimgh. Her mødte han det grundtvigske livssyn, og blandt studenterne mødte han skandinavismen med *Carl Ploug* som fører. Borch følte sig hjemme, spillede med i studenterkomedier paa Hofteatret (blandt hans medspillende var *E. F. Koch* (senere provst i Hovlbjerg), der spillede en yndig ung pige). Borch havde baade talent som skuespiller og sanger og gjorde lykke. (Fr. Bokkenheuser omtaler det i sine erindringer.) Senere udfoldede han sine talenter som præst og familiefader ved oplæsninger og sange. Han gengav f eks *Blichers* »Æ Bindstouw« uforligneligt godt. Om Blicher har han skrevet en smuk sang. Personligt havde han »mere udbytte af omgangen med kammeraterne end af universitetslærerens forelæsninger«, og i en lille klub, »Æsteticum« (hvor bl a *L. Schrøder, J. Monrad, L. Budde* og *V. Schousboe* var med) udfoldede han sig af hjertens lyst. *C. Møller-Holst* (Kippinge-B) var hans fætter, og i hans faders gamle, mangelfulde præstegaard i Magleby, Stevns, fandt han et yndigt, et ægte hjem, omgivet af en dejlig have. En søn var faldet i slaget ved Fredericia, en anden søn var død af tuberkulose, og her fandt han sin brud, den smukke Anna Møller-Holst. Som student hørte han mest *Blædel, P. Fenger* og *Martensen.* Han blev »ledet uden om Vartov«, skønt han havde glædet sig til at høre *Grundtvig,* men den første prædiken, han hørte af Grundtvig, var »en politisk prædiken, som jeg følte mig kraftigt frastødt af« – den var i stærk opposition til A. S. Ørsted. Senere fandt B dog ind i grundtvigianismen (han led »af en ulykkelig kærlighed til grundtvigianismen, men frastødtes dybt af nygrundtvigianismens udskejelser«). 1856–57 var han alvorligt syg og laa længe paa Frederiks hospital. 1858 hørte han første gang biskop *Laub* (i Skern kirke ved Langaa, paa Skern hg kom B meget), og siden da betragtede han Laub som sin aandelige fader. I flere vers har han skildret det indtryk, Laub gjorde paa ham. I Laubs breve er gengivet 6 breve til en ung præst; det var Borch. Borch kom paa Regensen, og han kom især sammen med kammerater som *Aagaaard* (se sp Glud-H), *L. Koch* (Glostrup), *Harald Petersen* (Kværndrup), *Th. Møller* (Birkerød), *Johs.* og *Laur. Balslev* fra Ribe (den sidste døde ung hjemme i Ribe bispegaard), *H. Ostenfeld* (Skibby), *C. Leth* (Allerup-D), *Axel Bay* og *C. Bredsdorff.* De dannede en lille teologisk forening. Borch spillede stadigt med i studenterkomedier. Efter embedseksamen blev han præst i Viborg stift, hvor *Laub* var hans meget kære biskop. Om aarene i Rødding-K, se der. Bortset fra den uhyggelige præstegaard var det »et herligt sted«. Han fik Evg chr salmebog afløst af Konventssalmebogen (efter megen strid). Han samlede mange og fik mange venner. Øster Velling laa nær hans kære Skern, hvor hans bedstefader boede, ogsaa her havde han gode aar. Om tiden i V Hornum, se der. Borchs præstegerning i *Randlev-B* blev hans manddomsgerning. Om den er fortalt ovenfor. Han fik adskillige vanskeligheder, stod *Otto Møller* meget nær, var afgjort imod IM, fulgte den mere konservative grundtvivianisme med levende interesse, gjorde meget for de fattige, bekæmpede riffelbevægelsen, var ikke glad for valgmenigheden, værnede om Blicherminderne, og fik ogsaa her mange venner, agtet og anset. Randlev præstegaard

blev et af centrerne i den store slægt. Han havde 7 gifte brødre, hans hustru havde 7 gifte søskende, og det yngre slægtled talte 50 fætre og kusiner. Der var ofte besøg af de Borch'er, Møller-Holst'er og Wøldike'r. Hans mor boede i Randlev pgd til sin død 1886. Hans broder, arkitekten *Martin Borch,* fejrede sit bryllup her, familiefesterne samlede mange, og til det sidste skrev Borch sine sange. Hans hustrus død var et tungt slag. En mavesygdom tog til sidst hans kræfter, og han døde ganske stille. Han var en smuk og værdig præsteskikkelse, som faa hjemme i klassisk litteratur, et poetisk gemyt. »Faa bar som han sine nærmeste paa bønnens vinger,« blev der sagt ved hans grav.

Hans omhyggelig førte dagbøger er en righoldig kilde til hans biografi.

Af hans stilfærdige religiøse vers skal citeres:

O, Herre lad den glæde
mig ydmyg skønne paa,
at ved dit bord et sæde
Du ogsaa mig lod faa.
Dér lad mig se og nyde
din naades daglige flod
og hjertelig mig fryde,
for du min synd forlod.

Saa naar engang Du kommer
med herlighed i sky,
ej for al verdens dommer
jeg ræddes skal og fly,
med med en rolig glæde
og hellig undren gaa
til højbords op at træde
og for dit aasyn staa.

Af Borchs digte skal citeres et vers af hans sang ved en fest i Odder i det bevægede aar 1885 til kongens fødselsdag:

Det skal ej ske, kong Kristian!
Bliv kun ej træt paa vagten!
Vi ved, du som en dannemand
kun øver ret med magten.
Og stænkes du af bølgens skum,
mens roret fast du holder,
kun dem, som rejste dybets flom,
det skam og skade volder.

Sønnen G. Borch skrev om sin fader:

Saa mangen en sang, mens aarene gik,
han med sine venner har sungen,
ja, end i dag han trods aarenes vægt
er sangeren god i »den jyske slægt«.

Ja, hele hans glade og kærlige gang
blandt dem, som han elsked hernede,
det var som en frejdig, stilfærdig sang
om livets den sejrrige glæde.
Og det, som gav den saa dyb en klang,
var lovsangstonen fra engles sang.

Er kinden end bleget og lokkerne faa
og hovedet stundom lidt sænket,
i øjnene milde vi altid saa
det liv, som af Gud blev ham skænket,
som lutres i troens den gode strid
og synger sin lovsang til evig tid.

Litt, foruden ovenn: Johs. Borch: Sognepræst C. F. B, særtryk af De jyske slægt B. Nekrologer i dagspressen.

Biskop Swane ville nødigt have B bort fra Viborg stift (Khst saml, 6. r, II, 618-19). Men biskop Brammer skrev, at Borch »vel er blevet stivsindet grundtvigianer« (1878) Khst Saml, 6. r, V, 391).

19. 18. marts 1908–11. okt 37 (hjpr Sct Pauls k, Aarhus, 13. april 99): **Axel Fryd,** * 27. nov 72 Kbhvn. Forældre: Grosserer Henrik William F og Vilhelmine Amalie Galle. Stud Hrlf 91, c 97[1] (l), huslærer Fruering pgd, afsk 11. okt 37, † 14. april 47. ~ 25. april 00 Margrethe Marie Emilie Lund, * 23. marts 77 Poulsker, † 38. Faderen: Sp K Saaby, † 20, se der. – Hustrus broder: K Saaby K. Moster ~ Melbye, Vejle.

Kredsfmd KFUM og K 22-33.

Pastor Axel Fryd var født i Kbhvn, men fik hele sin præstegerning i Jylland. Et aars tid efter sin embedseksamen var han huslærer hos sognepræst Niels Jørgen Lund i Fruering præstegaard, hvad dels førte til, at eleven (som senere blev baptistpræst i Göteborg) blev student fra Aarhus 1901, dels til at læreren tabte sit hjerte til en af elevens søstre, Margrethe Marie Emilie Lund.

Efter en travl præstegerning ved St Pauls kirke i Aarhus kom pastor Fryd i 1908 til Randlev-Bjerager, hvor han skulle komme til at virke i omtrent 30 aar.

Han var en veltalende prædikant med en sjælden evne til fornyelse og altid med et direkte kristeligt sigte i sin forkyndelse, en flittig mand, som traadte pedalerne ud til de yderste kroge af pastoratet, og en mand, som ikke mindst havde evne til at tale til konfirmanderne og de unge.

Den gamle, forfaldne og upraktiske præstegaard gennemgik i hans tid en gennemgribende restaurering, som gjorde den til en af landets smukkeste præstegaarde. Her havde han og hans hustru og deres fire børn et godt og lykkeligt hjem og sognene et samlingssted, præget af gæstfrihed og hjertelighed. Han var en fin, ridderlig og nidkær præsteskikkelse. Det bedste billede af pastor Fryd faar man gennem de afskedsord, som han, dengang sengeliggende i præstegaarden, lod lærerne oplæse i de 2 kirker:

»Det var saa pludseligt, at jeg blev taget bort fra min præstegerning. Gud sagde: »Stop, nu er din arbejdsdag forbi.« Og saa maa et menneske bøje sig. Jeg ville endda saa gerne have konfirmeret mit sidste hold konfirmander, og der var saa mange steder, hos syge, gamle og andre, jeg gerne ville have været endnu en gang, og saa tilsidst have holdt min afskedsgudstjeneste her i kirkerne og staaet dernede i vaabenhuset og taget jer i haanden og sagt farvel til jer hver især.

Det fik jeg nu ikke lov til. Men i sygeværelsets stilhed lærer man saa meget. Da jeg laa der stille og intet kunne og intet maatte: ingen besøg, ingen bøger, blade, aviser, kun mit Nye Testamente maatte jeg læse i, og tænke, bede og takke kunne da ingen forhindre mig i – da var Gud mig saa nær. Alt stort sker tyst. Da oplever vi sandheden af, hvad vi synger: »Jesus kom dog nær til mig«. Og Herren gav mig mangt et ord af den hellige skrift og saa

mangt et salmevers, som styrkede mig og hjalp mig, hjalp mig til at forstaa hans tanker med mig ogsaa i dette, som her var sket, hjalp mig til at takke for den lange, gode arbejdsdag i henved 40 aar, jeg har faaet i hans tjeneste; de hjalp mig ogsaa til at kunne hvile ganske trygt i de to smaa salmelinjer: »Guds vej er *altid* god, ja vist den allerbedste.« Hvor har vi travle mennesker godt af at komme i stilhed.

Og i stilheden var det ikke blot Gud, som talte til mig, men det var som om jeg ogsaa kunne høre mennesker tale om mig. Naar jeg laa ganske stille fra dag til dag og lyttede, da var det som om jeg kunne høre saa mange mennesker her i sognene tale saa venligt om mig, og i aftenens dybe stilhed, naar de mange bønner stiger op til vor Fader i himlen, da var det, som om jeg kunne høre mit navn blive nævnet; jeg blev saa taknemmelig for den tanke: Er der virkelig saa mange venner, der beder for deres syge præst? For alle disse mange venlige tanker og hilsener, breve, kort, blomster og meget mere og for al kærlig forbøn bringer jeg eder min inderligste tak.

Og saa maatte jeg paa vandring. Da jeg vidste, at jeg ikke kunne komme omkring mere her i sognene og ikke holde afskedsprædiken, maatte jeg i tankerne omkring til *alle* mine sognebørn: en dag i Over Randlev, en dag i Boulstrup, i Bjerager, i Dyngby osv. I tankerne gik jeg fra hjem til hjem – der var vist ikke noget eneste hjem, jeg er gaaet forbi – jeg sad en stund inde hos jer, talte med jer, takkede jer for alt godt igennem de mange aar, og fordi I altid tog saa vel imod mig, naar jeg kom til jer i sygdom, i sorg eller i glæde; jeg ønskede Guds velsignelse over jer og jeres børn og jeres kære i de kommende dage og sagde farvel og Guds fred – for saa at gaa videre til det næste hjem. Der gik mange timer, mange dage for mig med denne vandring sognet rundt – vemodigt og dog saa velsignet.

Og nu skal jeg slutte. En dag, mens jeg laa syg, kom jeg til at tænke paa en norsk bog, jeg i sommer havde læst, og som hedder: »Der gaar ingen vej udenom«. Uden om hvad? Først til allersidst i bogen kommer forklaringen derpaa. Hovedpersonen i bogen, en gammel bonde, ligger paa sit dødsleje og er ved at stride den sidste strid; da samler han hele sit livs erfaring i denne ene sætning: »Der gaar ingen vej udenom – Kristus«. Lad saa dette være ogsaa mit afskedsord til jer alle: »Der gaar ingen vej udenom Kristus«. Han møder os før eller senere med sit frelsestilbud, kun i ham er der syndernes forladelse og sejr over døden.

Saa beder jeg om tilgivelse for alt, hvad der har været af mangler ved min forkyndelse, min færd iblandt eder, min hele præstegerning.

Jeg takker mine medarbejdere her ved kirken for godt og trofast samarbejde og jer alle for al eders godhed og trofasthed mod mig og mine gennem de mange aar. Jeg beder Gud om at give jer en god præst, der vil prædike Kristus for jer, saa I drages ind til ham og bøjer jer for ham som eders Herre og Frelser i liv og død. Thi der gaar ingen vej udenom Kristus.

Farvel i Jesu navn fra eders gamle præst . . .«

20. 14. febr 1938: Provst **Chrilles Gert Chrillesen,** * 30. aug 12 Kbhvn. Forældre: Murersvend Axel Cornelius C og Martha Marie Jensen. Stud. Schneekl 31, e 37[2] (1). Provst Hads-Ning herr 1. sept 63. † 28. sept 63. ~ 13. marts 38 Lilly Valborg Brynhild Jakobsen, * 5. jan 13 Kbhvn. Forældre: Fyrbøder Carl Anthon J og Augusta Henriette Jensen.

Litt: Khst saml, 4. r, III, 103 (om N. Blicher), Dsk Minerva, 1818, s 150–57 (N. Blichers beskrivelse af pgds brand. Fra St. St. Blichers forpagtertid i R), Sund sans, 1936, s 201–38, Aarh aarb 1950, s 96 f, 1951, s 65 f, 1952, s 121 f, 1953, s 100 f, 1954, s 80 f. (Her bl a M. Hesselbjergs beskr af ejendomsforhold og landbrugsforhold i R 1688–1792). F. Elle Jensen: Pietismen i Jylland, 1944, s 87.

TORRILD—VEDSLET

Torrild sogn, 1808 ha, er højtliggende og ret bakket, en del skov, Nørrebæk, en skovklædt slugt i Nørreskov meget smuk. Byerne: T med fh fra 1911, Krogstrup, Fensholt (her et mindesmærke, rejst 1888 for provst Johs. Hillebrandt († 1799), som hjalp Fensholts bønder til at blive selvejere 1777, og sognets gaardmænd til at blive kirkens ejere 1794). Mange husmænd. Folketallet nedadgaaende.

Ved T har der været en hellig kilde.

Vedslet sogn, i Voer herred, 1623 ha, er højtliggende og bakket, lermuldet jord, en del eng og mose. Lidt skov. Byerne: V, Assendrup, Grumstrup med fh fra 1903. En del større gaarde.

1 km syd for V kirke ligger en plads, Troldkirken, hvor kirken efter sagnet skulle have ligget, men trolde forhindrede det. Paa pladsen er fundet murrester.

Elisabeth Dortheas hospital i Assendrup, opr 1788, er nedlagt.

Fra den *ældre præstehistorie* kan nævnes præsten *Ole Jensen Holmboe* (1667–1714). Han var søn af en gudfrygtig mand paa Hirtsholmene (han byggede kirken paa Hirtsholmene). Ole Holmboe var sengeliggende i c 20 aar, og hans søn, *Niels Olsen H* var ham adjungeret til maj 1714, da han blev sp i Astrup-T-H. Ole H døde 7. nov 1714. Mag *Jacob Nielsen Steenstrup* (1714–60) af Øsløs-VA, var lærd og anset »Vigilantissimus præco«, W, III, 361). Forholdene var ikke gode, der var megen drikfældighed og usædelighed. Biskop *Hygum* skriver, at S »prædikede opbyggeligt og tydeligt, men ungdommen og menigheden havde yderst svage begreber om de himmelske ting. Degnen er ved sin drikfældighed en anstødssten«, og 1741 skriver biskop Hygum: »Gud se i naade til dette mørke sted.« Steenstrup havde 6 døtre, hvoraf 4 blev præstekoner, gift med *H. H. Hatting,* Hatting, *L. N. Spandet* og *J. H. Møller,* Alrø, og den 4. blev gift med eftermanden, provst *Johs. Thorsen Conradsen Hildebrandt* (1760–98) af Nors-T. Provst Hildebrandt mindedes for sit store arbejde for bøndernes fri-

gørelse, han var meget afholdt, ejede kirken og lod den restaurere 1768. Han ejede ogsaa landsbyen Fensholt, som han solgte til fæsterne, saa de blev selvejere. *R. C. Zimmermann* (1798–1813) af Bjerring-M, og *Peter Bertelsen* (1814–26, væversøn fra Grænge, Lolland) var vist rationalister. Om pastor *Niels Sadolin* (1826–49, af Vive-O-R) se ndf. Han var meget anset, myndig, en foregangsmand, holdt hyppige katekisationer i kirken, virkede flittigt for ungdommens kristelige oplæring, kirkegangen var god.

Tiden efter 1849

Ingen sp er forflyttet herfra. Siden 1826 har her kun været 5 sp.

I pastor *P. D. Kruses* tid (1849–75) gik det noget tilbage, men han fik 1871 en ung kapellan, *O. N. Glarbo*, søn af læreren i Torrild. Glarbo var da grundtvigsk og var med i den vækkelse, der gik over egnen i disse aar (i forbindelse med *Otto Møller* og *Anton Kirkeby*). Glarbo sluttede sig til disse to unge præster og fik en god gerning, der længe huskedes i Torrild-V (J. P. Bang: Otto Møller, I, s 52 f). Da pastor Kruse døde, ansøgte beboerne om at faa *Glarbo* udnævnt til sp, men i stedet kaldedes pastor *G. N. Bugge* (1875–94). Han var ogsaa grundtvigsk indstillet, hans hustru ikke mindre.

Pastor *M. A. Boye* (1894–1923) gjorde en stilfærdig gerning her i mange aar. Efter hans afgang stod embedet ledig p g a sammenlægningsplaner. Siden 1927 har pastor *J. T. Sparre* været sp.

Det kirkelige liv har været præget af gammeldags kirkelighed uden stærke retningsbrydninger. Hverken grundtvigianisme eller IM har formaaet at vinde indpas. Der har gn aarene været enkelte sognebaandsløsere til Odder valgmgh, men de har ikke skilt sig ud fra de andre beboere, og nogle har benyttet sognekirken lige saa meget som valgmenighedskirken. Der er, som mange steder i Østjylland, mest sans for det materielle og stor tilbageholdenhed, naar det gælder hjertets rørelser. Mest synes politik at optage sindene, og endnu kan mærkes indflydelse fra Bjørnbak.

Lærer *C. P. Vinther*, lærer i T 1878–1913, † 28, havde stor betydning. Han var grundtvigsk indstillet og havde især indflydelse paa børnene ved den levende maade, hvorpaa han fortalte bibel- og danmarkshistorie.

Kommuneskolen i T bliver nedlagt 1964 og børnene overføres til Odder kommuneskole. Skolerne i V er nedlagt 1963, og børnene bliver overført til Ørridslev centralskoile.

Der er fh i T, V og Grumstrup. De er tidligere blevet brugt meget til højskoleforedrag, oplæsning, ungdomsmøder osv. En ungdomsf eksisterer i T, men er nu væsentlig en balforening. Det oplysende arbejde i mgh foregaar nu mest i præstegaarden og ved studiekredse i hjemmene.

Trafikminister, gdjr *Jens Jørgen Jensen-Onsted* (* 1860 i Fruering, † 1933 i Torrild) var husmandssøn, tjenestekarl, opholdt sig 4 aar i USA, købte et husmandssted i Mjesing. Den unge, velbegavede husmand blev fører for husmandsbevægelsen paa egnen. 1899 købte han en gaard i Onsted. USA-opholdet havde givet ham vid horisont. 1901–06 var han folketingsmand i Bjerre-kredsen. Han var medstifter af det radikale parti, trafikminister 1909–10. En udtalelse om officererne medførte saa megen kritik, at han udtraadte af ministeriet. 1918–20 var han folketingsmand. Han var medl af kommissionen om salg af Dansk Vestindien og besøgte øerne. Fra 1911 havde han et fortinneri i Tranbjerg, en flittig haandens arbejder; til det sidste og ivrig afholdsmand. Han havde naturlig veltalenhed og frimodighed (DBL XI, 442, Bransager og Rosenkrantz i Den dsk rigsdag, 1903, s 236 f).

1923 oplyses: Kkg ikke særligt god, intet retningspræg, ganske enkelte IM og sbl til valgmgh. 1931: Kkg 10 og 8 pct, en del kirkelig interesse, mange passive, intet partivæsen. 1943: Kkg 5 pct, almindelige forhold, en del gammeldags kirkelighed. 1963: Kkg 4 pct, intet partivæsen, selskabelig ungdomsf, idrætsf, 3 fh.

Torrild kirke. Skib og kor er romanske af raa kamp med hjørnekvadre, skibet er forlænget mod vest, vaabenhus mod syd. Lille munkestenstaarn med meget høj, aaben bue mod vest og blindingsprydede kamgavle i nord-syd. Sengotiske hvælvinger, vestskibet har fladt loft. Renæssancealtertavle fra c 1610 med nyere krucifixmaleri. Smuk romansk granitfont med løver og løvværk. Prædikestol fra 1616 med samtidige evangelistmalerier. Stolestader fra 1654. Kirkeskib fra 1672. Flere gravsten. 140 sd. Orgel. Ligkapel fra 1907.

Mackeprang, s 258, 260, C. A. Jensen: Snedkere og billedsnidere, s 73, Aarb f norsk old, 1881, s 270.

Vedslet kirke. Skib, kor og apsis er romanske af raa granit og fraadsten for apsis vedkommende, skib og kor er af granitkvadre paa skraakantsokkel. Korbuen og norddøren er bevaret, apsis skilt fra koret ved en nyere mur. Senere er opført lavt taarn af munkesten, altertavle, prædikestol med himmel er skænket 1639-41, stolestader fra 1634. Romansk granitfont med løver og løvværk. Kalkmalerier i koret fremdraget 1924. 120 sd. Orgel.

Mackeprang, s 258, 260.

Folketal: 1850: 544 og 689, 1901: 570 og 760, 1921: 634 og 711, 1960: 611 og 597.
Altergæster: 1922: 98 og 109, 1934: 180 og 120, 1942: 160 og 120, 1957: 130 og 150.
Menighedsraad: 1922: 12 u p, 1934: 10 u p, 2 soc, 1945: do, 1961: 8 u p, 4 soc.
Kommunevalg: 1962: Soc 84 (2), BF 85 (2), V 130 (3). Fmd gdjr **P. Nielsen** (v). – Vedslet: 1962: Upol: Fmd gdjr **P. Poulsen.**

Sognepræst

Indt 1859: a) 57 rug, 111 byg, 108 havre, b) 28 rdl, 3 byg, c) 18 lpd ost, 7 lpd smør, 65 sn æg, 30 par gæs, d) 250 rdl, e) 90 td ld, 10 td hartkorn. Stor firlænget pgd. 89 fag, god. 1870: Regul 2904 kr, netto 5752 kr. 1913: 2. kl, 1946: 2. kl, 1958: 12. kl. – Pgd opf 1800.

12. 26. maj 1826–7. april 49 (sp Nørbæk-S-L 28. marts 05): **Niels Sadolin,** * 19. okt 78 Rold. Forældre: Sp Vive–O R. Ole Hansen S, † 1805 (af Strandby-B-M) og Mette Elisabeth Pedersdatter Brøchner (af Karby-R-H). Stud priv 95, c jan 99 (egr), † 7. april 49. ~ 9. nov 11 Mariane Magdalene Christine Dorothea Marie Jørgensen, * 29. jan 90 Rudkøbing, † 27. febr 54. Forældre: Etrd, byfoged i Rudkøbing, senere assessor i landsoverretten i Viborg Stephan J og Anna Sybille Bering. – Søn: Reerslev-R. Sønnesønner: Kippinge-B og Grindsted. Broder: Strandby-F. – Stamt 74.

Patronatet for Dansk præste- og sognehistorie

Naar Dansk præste- og sognehistorie begyndte at udkomme, 1949, skete det især paa professor, dr theol *J. Oskar Andersens* tilskyndelse og med ham som raadgiver.

Patronatet blev dannet efter opfordring af overarkivar, dr theol *Bjørn Kornerup*, som var værket til megen støtte.

Efter dr *Bjørn Kornerups* raad skitseredes patronatets opgave som 1) at være red til hjælp med raad og daad. 2) at støtte værkets økonomi, f eks ved ansøgninger om offentlig hjælp (uden at patronatets medlemmer har nogensomhelst økonomisk forpligtelse), 3) at træffe beslutning, saa at det kan blive afsluttet for hele landet, hvis værkets udgiver skulle fratræde udgivelsen, 4) søge at skaffe flere abonnenter.

Dette patronat fik flg medlemmer: Sognepræst, dr theol *L. P. Fabricius*, Charlottenlund, formand, overarkivar, dr theol *Bjørn Kornerup*, Kbhvn, biskop, dr theol *H. Fuglsang-Damgaard*, Kbhvn, overbibliotekar, dr phil *Helge Topsøe-Jensen*, Kbhvn, professor, dr theol *Hal Koch*, Kbhvn, provst *E. Balling*, Kbhvn, provst *Emil Steenwinkel*, Søborg, seminarierektor *Paul Holt*, Aarhus, kordegn *Otto Sommer*, Horsens, redaktionssekretær ved værket, genealogen *P. Thune-Nyegaard*, Charlottenlund.

Efter overarkivar, dr *Bjørn Kornerups* og provst *Emil Steenwinkels* død indtraadte rigsarkivar dr phil *Svend Aakjær* og biskop *C. Baun*, Viborg, i patronatet.

1963 er 3 af patronatets medlemmer afgaaet ved døden: Rigsarkivar dr *Svend Aakjær*, provst *E. Balling* og professor, dr *Hal Koch*. Jeg kan ikke noksom takke de afdøde medlemmer for støtte, interesse, raad og daad.

I stedet for disse er flg *ny medlemmer* indtraadt i patronatet:

Rigsbibliotekar *Palle Birkelund*, Kbhvn.

Slægtsforskeren, administrator, kgl ordens-historiograf, dr phil *Albert Fabritius*, Kbhvn.

Rigsarkivar, dr phil *Johan Hvidtfeldt*, Kbhvn.

Provst, mag art *Vagn Riisager*, Randers.

Patronatet bestaar herefter af flg:

Baun, C., biskop, Viborg. *Birkelund*, Palle, rigsbibliotekar, Kbhvn. *Fabricius*, L. P., dr theol, sognepræst, formand. *Fabritius*, Albert, dr phil, kgl historiograf, Kbhvn. *Fuglsang-Damgaard*, H. dr theol, biskop, Kbhvn. *Holt, Paul*, seminarierektor, Aarhus. *Riisager, Vagn*, mag art, provst, Randers. *Sommer, Otto*, kordegn, Horsens. *Topsøe-Jensen*, Helge, dr phil, overbibliotekar, Kbhvn og genealogen *P. Thune-Nyegaard*, Charlottenlund.

Pris for dette hefte 16,25 kr. (incl. oms. og porto)

DUPLEX-TRYKKERIET